ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelös szerkesztö és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KEZDIVÁSÁRHELY.

Tizedik évfolyam.

SZAMOSUJVÁRTT,
Todorán Endre »Aurora« könyvnyomdája
1896.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

Ábrahám Zachar (Szamosújvár.)
Ábrahámné Gámán Erzsi (Sz.-újvár.)
Dr. *Ákoncz Károly* (Kolozsvár.)
Álexáné Kepri Anna (Szamosújvár.)
Ávedik Lukács (Erzsébetváros.)
Ázárián István (Konstantinápoly.)
Bányai Blanka (Szamosújvár.)
Bányai Elemér (Szamosújvár.)
Bárány János (Maros-Vásárhely.)
Bárány Lukács (Szamosújvár.)
Id. báró Bornemissza *Károly* (Deés.)
Czetz János (Buenos Aires; Amerika.)
Cselingárián Jakab (Budapest.)
Csiky Lukács (Erzébetváros.)
Dr. *Csiky Viktor* (Kolozsvár.)
Csontosi János (Budapest.)
Duha Dávid (Ujvidék.)
Dr. *Erődi Béla* (Budapest.)
Dr. Est*erházi Sándor* (Kassa.)
Esztegár Berta (Kolozsvár.)
Esztegár Gergely (Szamosújvár.)
Dr. *Esztegár László* (Budapest.)
Fárao Simon (Csik-Szépviz.)
Dr. *Fejér Dávid* (Gyergyó-Szt.-Miklós.)
Fejér Gerő (Gyulafehérvár.)
Felekiné Munkácsi Flóra (Budapest.)
Filep Gábor (Tasnád.)
Dr. *Fogolyán Tivadar* (Szamosújvár.)
Dr. *Gajzágó Béla* (Kolozsvár.)
Gajzágó Ferencz (Szamosújvár.)
Gajzágó Manó (Budapest.)
Gajzágó Sa*lamon* (Budapest.)
Gajzágóné Simai Irma (Kolozsvár.)
Dr. *Gopcsa Jakab* (Szamosújvár.)
Gopcsa Joáchim (Szamosújvár.)
Dr. *Gopcsa László* (Budapest.)
Govrik Gergely (Erzsébetváros.)
Görög Joachim (Gyergyó Szt-Miklós.)
Harmath Domokos (Szamosújvár.)
Harmath Ilona (Szamosújvár.)
Harmath Lujza (Moson.)
† Dr. *Hánusz János* (Bécs.)
Dr. *Hermann Antal* (Budapest.)
Hornyis Ferencz (Gattája.)
† *Hőke Lajos* (Kaposvár.)
Hummer N*ándor* (Budapest.)
Dr. *Issekutz Viktor* (Erzsébetváros.)
Józsa Jánosné (Szamosújvár.)
Kapatán Márton (Szamosújvár.)
† *Karátsonyi Károly* (Szamosújvár.)
Dr. *Kábdebó Ferencz* (Maros-Vásárhely.)
Kordin Mariska (Budapest.)
Gróf *Kornis Viktor* (Szent-Benedek.)
Dr. *Kosutány Tamás* (Magyar-Óvár.)
Kovács János (Kolozsvár.)
Kozma Döme (Deés.)
† *Kozocsa Tivadar* (Budapest.)
Kr*itsa* K*lára* (Gyergyó-Szt Miklós.)
Kr*itsa* K*ornád* (Gyergyó-Szt-Miklós.)
Kr*itsa Péter* (Gyergyó-Szt-Miklós.)
Gróf K*unn Géza* (Maros-Németi.)
László Márton (Szamosújvár.)
Lukács Béla (Budapest.)
† *Markovits Jakab* (Erzsébetváros.)
Dr. *Mály István* (Kolozsvár.)
Márton Dávid (Lugos.)
Dr. *Mártonfi Lajos* (Szamosújvár.)
Merza Gyula (Kolozsvár.)
Mihálfy Imre (Szamosújvár.)
Dr. *Moldován Gergely* (Kolozsvár.)
Dr. *Molnár Antal* (Budapest.)
Moszgofián Chácsádur (Bukarest.)
† *Murádin János* (Arad.)
Novák Antal (Szamosújvár.)
Dr. *Nuricsán József* (Budapest.)
Oncs József (Nagy-Iklód.)
Orel Máté (Gyergyó-Szt-Miklós.)
Ornstein József (Szamosújvár.)
Papp Gusztáv (Szamosújvár.)
Papp Mózes (Kolozsvár.)
Pappné Kerekes *Emilia* (Szamosújvár.)
Páll Bogdán (Szamosújvár.)
Dr. *Patrubány Lukács* (Budapest.)
Placsintár Dávid (Szamosújvár.)
Dr. *Réthy* L*ászló* (Budapest.)
Rudnyászky Gyula (Arad.)
Sallak Róza (Nagy-Enyed.)
Dr. *Salzbáuer János* (Kolozsvár.)
Sándor József (Kolozsvár.)
Simay G*ergely* (Szamosújvár.)
Dr. *Simay Gyula* (Budapest.)
Dr. *Simay János* (Szamosújvár.)
Szamosi János (Kolozsvár.)
Dr. *Szilágyi Sándor* (Budapest.)
Szongott K*ristóf* (Szamosújvár.)
Sz*ongott Margit* (Bécs.)
Gróf *Teleki Sándor* (Budapest.)
Dr. *Temesvári János* (Szamosújvár.)
Téglás Gábor (Déva.)
Dr. *Tódor József* (Gyulafehérvár.)
Dr. *Torma Miklós* (Deés.)
Torma Zsófia (Szászváros.)
Télfy Iván (Budapest.)
† *Törös Tivadar* (Budapest.)
Dr. *Turcsáné Placsintár* G*izella* (Klzsv.)
Dr. *Turcsa János* (Kolozsvár.)
Turcsa Mihály (Bécs.)
T*utsek Anna* (Budapest.)
Vadnay K*ároly* (Budapest.)
Vajna K*ároly* (Szamosújvár.)
Vajnáné Stock L*eopoldin* (Szamosújvár.)
Vámbéry Armin (Budapest.)
Vásárhelyi Boldizsár (Deés.)
† *Veszely* K*ároly* (Borbánd.)
Vikár Béla (Budapest.)
Voith Antal (Gyulafehervár.)
Voith M*iklós* (Szamosújvár.)
Dr. *Wlislocki Henrik* (Budapest.)
Dr. *Wlislockiné Dörfler F. Anna* (Bpest.)
Összesen: 119

Tartalom.

I. Főczikkek.

		Lap.
Ávedik Lukács,	Kozocsa Tivadar	37.
Ázárián István,	Körlevél	47.
Bányai Blanka,	Örmény gyermek bölcsődala. — Költemény prózában . .	285.
Bárány János,	Szentmise Marosvásárhelyt örmény szertartás szerint .	51.
Dr. Herrmann Antal,	A hegyek kultusza az örmények néphitében („Erdély“) . .	269.
Józsa Jánosné,	Az „Örmény Palmyra.“ — Képek Áni királyvárosból . . .	165.
Kritsa Klára,	Kétféle szerelem. — Rajz . .	212.
„ „	Halottak napján	336.
Kritsa Péter,	Új-évi üdvözlet (költemény) . .	50.
„ „	Dalra keljünk (költemény) . .	157.
Márton Dávid,	A lugosi tanulók a kiállitáson .	244.
„ „	Szép Ará, tragoedia öt felvonásban 278, 304, 342,	376.
Merza Gyula,	Szabadság. Nálbánteáncz költeménye	27.
„ „	Az örmény szabadsághősök (költemény)	109.
„ „	Rákosi Jenőhöz (költemény) . .	133.
„ „	Az örmény püspökség visszaállitásának kérdése	180.
„ „	Prolog a magyar milleniumra .	241.
Mihálfy Imre,	Segélyt! (költemény)	121.
Dr. Molnár Antal,	Örményország hajdankori állami szervezete . . 2, 41, 72,	104.
„ „	Tigranokerta . . . 137, 175,	201.
„ „	Ünnepi beszéd	231.
„ „	Khorenei Mózes 265, 297, 333.	367.
Papp Gustáv,	Az örményországi öldöklések .	315.
Rudnyánszky Gyula,	Örmények fohásza. — Vêrezsuni költeménye	200.
Sallak Róza,	Melyik árvább (költemény) . .	48.
„ „	Az örmény boltos lánya (költemény)	77.

		Lap.
Sallak Róza,	A szamosújvári várban (költemény)	179.
„ „	Vágy. — Emlékezés Szamosújvárra (költemény)	254.
„ „	Válasz N. E. levelére (költemény)	303.
„ „	Ábrándképek (költemény)	340.
„ „	Merengés (költemény)	372.
Simay Gergely,	Mit tegyünk? — Pátkánián költeménye	7.
„ „	A vándor és a rigó. — Örmény népdal	40.
„ „	Ecsmiádzin	69.
„ „	Zejthun	101.
„ „	Vándor a szellőhöz. — Biérds költeménye. —	136.
„ „	Dicsekvésem. — Thopál Nálbánt költeménye	173.
„ „	Örményország felhője. — Örmény népdal	199.
„ „	A haza csillaga. — M. A. M. költeménye	236.
„ „	Nem felejtelek el. — Záhira költeménye	265.
„ „	Örmény jelszavak. — Kh. K. költeménye. —	296.
„ „	Siralom. — Záhira költeménye. —	332.
„ „	Üdvözlet Krimiánhoz	366.
Dr. Simay János,	Történeti analogiák	242.
„ „ „	Rodostó és az ottani örmények	250.
Szongott Kristóf,	Nálbánteáncz a költő	1.
„ „	Válasz Kossuth Ferencznek a „Keleti kérdés" czímü czikkére	7.
„ „	Új-évi ajándék. — Novella. —	30.
„ „	Egy örmény hősnő	84.
„ „	Válasz a „Kolozsvár" egyik czikkére	141.
„ „	Örményország	158.
„ „	Millenáris ünnepélyek Szamosújvártt	191.
„ „	Murádin János	197.
„ „	Örmény elemek Árpád táborában	247.
„ „	Hollósy Simon festőművész	262.
„ „	Örmény történeti és néprajzi szemle	273.
„ „	Derviseán Szerovpe orientalista	295.
„ „	Az árvaintézet-alapitó Thoroseán József	327.

		Lap.
Szongott Kristóf,	A keleti élő nyelvek akadémiája Párisban	340.
„ „	Alkalmi beszéd	359.
Dr. Temesváry János,	A magyar-örmény nemes családok czimerlevelei:	
„ „	Török család	52.
„ „	Verzár család	56.
„ „	Vikol	86.
„ „	Zachariás	89.
„ „	Pászákász	111.
„ „	Petrásko	117.
Voith Antal,	Egy franczia bíbornok körlevele	122.
„ „	A bécsi örmény érsek jubileuma	188.
„ „	A bécsi és velenczei mechitharisták irodalmi működéséről	313.

A kath. hitterjesztés lapjai. Az örmények veszedelme 1895-ben . . . 350, 380.
A magyarok őshazája örmény kútfők világánál . . . 255.
Az örményországi inségesek érdekében . . . 159, 225, 289.
Báró Dániel Ernő . . . 372.
„Budapesti Hirlap" Örmény püspökség . . . 134.
Külügyminiszterünk előterjesztése az örmény kérdésben . . 223.
„Magyar Állam", Egy méltó főpap . . . 194.
„Magyar Hirlap", Új emberek . . . 287.
—ó-tól, Veszely Károly . . . 384.
Ripszima, Szilvester éjjelén. — Kép az örmény családi életből. — 28.
„ „ , Az örmény ifjú búcsúja (költemény) . . . 86.
Sz. Szamosújvári képek . . . 238.
Szamosújvár város közönsége, Egy nevezetes okirat . . . 204.
Sz. K. Az ezredéves országos kiállitás elnöke . . . 229.
Sz. K. Egy unikum Szamosújvártt . . . 311.
Titokfátyola, Másodvirágzás. — Ködfátyolkép . . . 77.
„Turúl", A magyar-örmény nemes családok . . . 386.
Világositó-Szt-Gergely officiuma . . . 221.

II. Kisebb közlemények.

	Lap.
A bécsi örmény érseki jubileumhoz	195.
A budapest-erzsébetvárosi templom	33.
A farsang Szamosújvártt	95.
A kaukázusi örmények	355.
A keleti egyház	292.
A keleti keresztények felszabaditása	388.

Lap.
A kaptok egyesülése Romával . . . . 161.
Alapköletételi ünnepély Szamosújvártt . . . . . 388.
A pápaság és az örmények 319.
Aranymise Szamosújvártt . 318.
Az első magyar parlament 128.
Az örmény kath. autonomia 128.
Az örmény kérdésről . . 320.
Az örmény püspökség visszaállitása . . . . 95.
Az örmények üldöztetése . 66.
Ázárián pátriarkha körlevele 65.
Bámulatos eszü örménytanuló . . . . 66.
Egy valódi főpap . . . 291.
Erzsébetvárosi Rafael-alapitvány . . . . 356.
Lap.
Feltámadást az elhaltaknak 161.
Főigazgatói látogatás . . 226.
Jótékony adakozó . . . 355.
Konstantinápoly jövője . 321.
Mechithár kétszázéves évfordulója . . . . . . 356.
Milleniumi pásztorlevél . 160.
Örmény, mint áruczikk . 128.
Örmény új-évi üdvözlet . 65.
Örmény vértanú . . . . 127.
Ős-Budavára . . . . . . 33.
Sajtó-czenzura Törökországban . . . . 67.
Segély az örményeknek . 127.
„Segitsük haza Czetz tábornokot!“ . . . . 227.
Teck herczeg kiállitása . 162.
Zejthun keresztény kormányzója . . . . . . 355.

III. Irodalom és művészet.

Lap.
Aachen örményajkú egyet. tanára . . . . 389.
A bulgariai örmények száma 357.
A Luszignánok életrajza . 130.
A „Mèság“ az „Arméniá“-ról . . . . 97.
A tiflisi örmény irodalmi társulat . . . . . . 162.
II. Árdászesz Rómában . 97.
Árdzruni András . . . . 97.
Az örmények és Homer . 322.
Az örmény nő . . . . 390.
Az örmények története . . 322.
Az öményországi inségesek érdekében . . . . . 322.
Lap.
Hollósy tanitványa . . . 33.
Maradandó emlék . . . 294.
Örmény énekesek . . . 357.
Örmény költemények angolul 357.
Réthy Laura operai hangversenye . . . . 227.
Román-örmény naptár . . 97.
Sallak Róza müvei . . . 293.
„Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ . . 129.
Színmű az örmény történelemből . . . . . . 292.
Szolnok-Dobokamegye . . 294.
Újabb örmény lapok . . 162.

IV. Közgazdasági élet.

Lap.
A megkisérlett selyemtenyésztés . . . . . . 323.
A szamosújvári két pénzintézet . . . . 130.
A szamosvölgyi vasút statisztikája . . . . . . 96.
Előkészületek a milleniumra 33.
Lap.
A szamosújvári kereskedőtársulat . . . . . . 96.
Erzsébetváros vagyona . . 358.
Nyomdaipar a fegyházban. 163.
Örményországi fajdinnyék . 324.
Szamosújvár 1897. évi költségelőirányzata . . . 357.

V. Mi újság az örmény világban?

Lap.
A betiltott „Hájrenik“ . . 132.
A „Daily Telegraph“ levelezője . . . . 358.
A hatalmak közbelépése . 99.
A katasztrófa közeledése . 68.
A kivándorlók Bulgáriában 390.
A „Kölnische Gazette“ . . 132.
A legújabb fegyverek . . 35.
A malathiai öldöklés . . 325.
Angol közvélemény . . . 164.
A pénzügyi válság . . . 99.
A perzsiai örmények . . 68.
A szyriai expediczió . . 36.
A török-örmények . . . 163.
A török pénzpiaczról . . 100.
A zeithuni ütközet . . . 100.
Az olasz királyné . . . 131.
Az orosz közoktatásügyi miniszter . . . . . . 97.
Az örmények erőszakos mohamedanizálása . . . 164.
Az örmény kérdés Magyarországon . . . . . . 34.
Az örmények mamoránduma 324.
Az örmény nemzeti állameszme . . . . 34.
Armenia okkupácziója . . 100.
Az örmény vérengzésekhez 98.
Az új nagyvezér . . . . 99.
Lap.
Diplomáták értekezése . . 35.
Egy szelid ultimátum . , 98.
Európa népeinek részvéte . 326.
Evánkulián Nune . . . 132.
Félhivatalos lapnyilatkozat 98.
Gyüjtés az örmények felsegélésére . . . . . . 97.
Keleti bonyodalmak . . 358.
Keresztények üldözése . 132.
Két örmény . . . . . 132.
Kinek adjunk? . . . . 131.
Kurdok rablásai . . . . 99.
Lázadás vagy önvédelem . 163.
Nemzeti követelések . . 325.
New-Yorkból . . . . . 132.
Nubár pasa . . . . . 97.
Oroszország protekcziója . 98.
Örmény menekültek . . 390.
Örményország autonomiája 390.
Örmény-török surlodások . 36.
Összeütközések a vidéken . 34.
Rövid hirek . . . . . 358.
Segitség Angliából . . . 67.
Sikertelen kisérletek . . 67.
Tömeges emigráczió . . 390.
Törökország felosztása . 132.
Vánból . . . . 131.
Vizkereszt . . . . . . 132.

VI. Képek.

Nálbánteáncz, a költő 1. lap.; Kozocsa Tivadar 37; Török család czimere 54; Verzár cs. czimere 59; Ecsmiádzin 69; Vikol cs. czimere 88; Zachariás cs. czimere 93; Miklós (Nígogháj osz)

zejthunvidéki püspök 101; Pászákász cs. czímere 113; Petrásko cs. czímere 119; Örmény. czímere 158; Józsa Jánosné 165; A királyi palota kapuja (Áni) 168; Szt-Gergely kápolnája (Áni) 169; Murádin János 197; Dániel Ernő 229; Sétatéri vashid (Szamosújvártt) 237; Szamosújvár távlati képe 240; Sétatéri körönd 244; Sétatéri fenyves 245; Tórészlet a népkertből (Szamosújvár) 248; Zárdatemplom (Szamosújvár) 252; Szamosvölgyi vasút pályaudvara (Szamosújvártt) 255; Hollósy Simon 261; Derviseán Szerovpe 295; Az árvaintézetalapító dr. Thoroszeán József 327; Szamosújvár város tervrajza 361. Összesen: 27 kép.

VII. A második füzethez „Társadalmi közlöny“ czím alatt hat oldal melléklet volt csatolva. A boritékon „Hazai krónika“ és „Szamosújvári Hiradó“ czím alatt huszonkét oldalra terjedő olvasmány.

Nálbáteáncz,*) a költő.

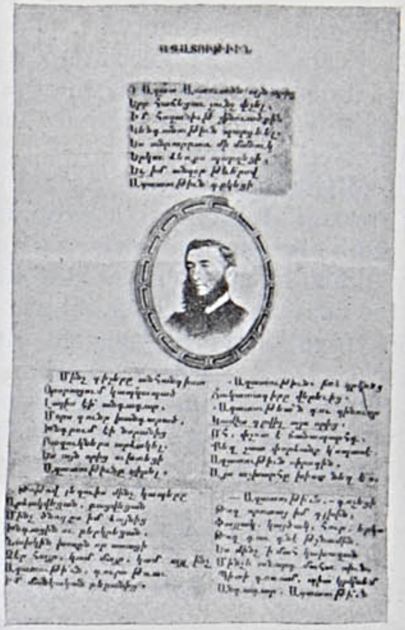

Nálbánteáncz Mihály, kinek családi neve Lázár, 1830. okt. 27-én született Nor-Náchicsévánban, a Don folyó mellett. Gyermekkorában Der-Kápriel Pátkánián oldala mellett tanult egészen 1846-ig. 1847-ben Náchicseván és Besárabia érsekének: Véhábédján Mátének titkára lett. 1853-ban Moszkvába ment: akadémiai tanárságot nyert; ugyanis a mostani Lázárev-féle örmény akadémián az örmény nyelvet tanitotta. Hallgatott a moszkvai egyetemen orvostani előadásokat is. 1858-ban, midőn Názáreáncz „Hivsziszáphájl“ czimű havi folyóriatát meginditá, Nálbánteáncz lett annak egyik legtehetségesebb munkatársa; czikkei „Gomsz Emmanuel“ és „Pházoch Czholágján“ név alatt jelentek meg. 1856- és 1858-ban járt Európában, látta Konstantinápolyt, Bécset, Velenczét, Párist. Londont. 1860-ban Szentpétervárott a a keleti nyelvekből tanári oklevelet kapott; 1861-ben újra útra kelt, meglátogatta Szt-Pétervárt, Nor-Náchicsevánt, Tiflist, Erivánt, Ecsmiádzint; visszatérő útjában a suezi földszoroson át elment Kalkuttába, hogy a gazdag indiai örmények által Nor-Náchicsevánt számára hagyományozott összeget személyesen átvegye.

---

*) Nálbánt a perzsa nyelvben iparost, kézművest jelent.

Gyönyörű költeményein kivül prózát is irt az örmények Petőfije; prózai dolgozatai a szép irály példányai.

Azonban szabadságszereteteért, szabadságdalaiért az orosz kormány üldözőbe vette. Épen külföldről jött, kiszáll kocsijából és be akar menni családjához, midőn a rendőrök fekete posztóval bevont kocsiba ültetik, hogy — Szibériába vigyék. De az úton aszkorban meghalt 1866. márcz. 31-én Saratow kormányzóság Kamisin városában 36 éves korában. Testét Nor-Náchicsévánba hozták, hol ápr. 14-én a Szent-kereszt nevű örmény zárda ajtaja előtt temették el.

Egyik legszebb költeményét, mely arczképe körül eredetiben is látható, Merza Gyula kedves barátom igen sikerült átültetésében jelen füzetünk közli.

Szongott Kristóf.

* * *

Örményország hajdankori állami szervezete.*)

I.

Örményország ősrégi multjának emlékei nem nyujtanak felvilágositást ama népcsoport szervezetéről, a mely Hájg vezetése alatt megtelepedett az Ararátot környékező tájakon, a hol előbb, mint Chorenei Mózes mondja, elszéledve nehány ember lakott. Miként hóditották meg ezt a földet? Milyen volt viszonyok annak régi lakosaihoz? Megannyi oly kérdés, melyre a történelem nem nyujt feleletet.

---

*) Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique dé l' Armenie. (Memoires de l' Acadamie Imperiale des sciences de Sz. Petersbourg. VII. Serie. Tom. III.) Szentpétervár, 1869.

A Hájgtól származott első dynastiának uralkodási korszakából fenmaradt hagyományok, a képzelem által későbbi időkben alkotott legendák, történeti alap és hitelesség nélkül. A mit bizonyossággal következtethetni belőlük, mindössze annyi, hogy az örmény fejedelmek az assyr uralkodókkal szemben függési és hűbéri viszonyban állottak Bárujr-ig, Sardanapal ellenében Arsacesnek bajtársaig és szövetségeseig, ki ama támogatás fejében, melyet a méd dynastia megalapitójának nyujtott, emettől királyi czímet nyert és egész Örményországnak urává lett.

De ez a függetlenség nem tartott sokáig. Már az első Achaemenidák alatt azt látjuk, hogy Örményország alá van vetve a perzsa uralkodóknak. Valószinű, hogy Keleten már ezekben az ősrégi időkben fennállott már ama mélyreható rendszere a hűbéri monarchiának, melyben a „királyok királya“ czímet egymásután viselték Ninive, Babylon, Media s utóbb a perzsák uralkodói, az Achaemenidák, az Arsacidák és a Sassanidák dynastiájának tagjai, az a hűbéri rendszer, mely a társadalom legalsóbb rétegéből indult ki és fokozatosan a királyok királyaig emelkedett föl.

Chorenei Mózes*) elénk tárja képét hazája politikai szervezetének amaz Arsacida-fejedelmek elsejének idejében, a kik Örményország fölött uralkodtak. Növeli eme kép érdekességét az a körülmény, hogy minden valószinűség szerint hű mása a Perzsiában fennállott politikai szervezetnek, melyet Kelet legrégibb monarchiáitól kölcsönöztek át az Arsacidák: „Valarsaces, úgymond Chorenei, épen oly vitéz, mint bölcs fejedelem, birodalma határait kiterjeszté s szervezte, a mennyire csak lehetséges volt, a polgári intézmények rendszerét, satrapaságokat állitott és azoknak élére ősünknek, Hájgnak és más királyoknak véréből származó főnököket állitott.“

Egyik további fejezetben (II. 7.) bővebben is kifejti Chorenei a királyságnak, a satrapiáknak s egyéb intézményeknek ama rendszerét, melyet Valarsaces Örményországban meghonositott. „Mindenek előtt azt szabályozza, ugymond, a mi az ő királyi személyét illeti; saját fejével és koronájával kezdi el. Meg óhajtván jutalmazni a zsidó Pákárádot tapasztalt odaadásaért, hűségeért és vitézségeért, neki és családjának herczegi és főuri czímet ad, kiváltságot arra, hogy ő tehesse a király fejére a koronát, hogy magát király-koronázónak (Թագադիր) a lovasság parancsnokának (ասպետ) neveztethesse stb.“ Más udvari méltóságokat is szervezett ezután Valarsaces: keztyűjét felhuzó udvari tisztségeket; testőrséget, melynek tagjai lándzsákkal és kardokkal valának felfegyverkezve; vadász- és lovászmestert nevezett ki, továbbá főkamarást (սպասարար), zászlótartókat, udvari papokat, kiknek hivatása volt áldozatot mutatni be a nemzeti isteneknek; és solymárokat, a kiket satrapai rangra emelt és tartományokkal, falvakkal és jószágokkal ajándékozott meg.

---

*) II. könyv, 3 fej.

Az udvartartás rendezését befejezvén, satrapiákra osztotta fel Valarsaces az országát. A fő udvari méltóságok közül s a királyi család tagjainak sorából kiszemelt satrapák (náchárár: (նախարար) hatalma és függetlensége majdnem megközelitette a királyét, a ki maga is — a királyok királya — a többi náchárár-ral szemben csak első volt az egyenlők között, épen ugy, mint Európa középkori feudalis államaiban az uralkodó a nagy hűbérurakkal szemben. Minden satrapá-nak alsóbbrangú hivatalnokai voltak, a kiket az illető tartomány tekintélyesebb családjaiból szemeltek ki. Valarsaces, satrapiákra osztván fel Örményországot, jelentékeny területrészt magának tartott fenn, a mely az ő satrapiája volt. Több kormányzóságra osztotta azt fel, s mindeniknek élére nagyfejedelmeknek (մեծ իշխան) és fejedelmeknek (իշխան) nevezett főnököket helyezett.

Befejezvén a satrapiák szervezését, biróságokat állitott fel a palotájában, a városokban és falvakban, majd az alattvalói közötti osztálykülönbségeket szabályozta. Első helyen állottak a náchárárok, alattuk kisebb rangú náchárárok: a városok és várak urai és a kormányzók. Mindezek a királyi udvari méltóságokkal egyetemben az öröklő nemességet alkották. A népet is különböző osztályokba sorozta. „Meghagyá, úgymond Chorenei, a városbelieknek,

hogy magasabb rangot tartsanak a parasztoknál; a parasztoknak, hogy előbbkelőeknek tekintsék a városi lakosságot... és még több más hasonló intézményt szervezett.

Ez a szervezet fennállott időszámitásunk negyedik századáig, a mely korszakban Örményország királyainak számtalan viszontagsága után, a perzsák kezeibe került, a kiktől viszont a byzanczi császárok ragadták el ezt a zsákmányt. Örményország ettől kezdve csak igen gyér időközökben jutott az állami függetlenség élvezetéhez.

A perzsák hatalmukba ejtvén Örményországot kormányzókat neveztek ki, a kiket márzbán-oknak neveztek. Ez a név a hóditóknak nyelvén határvidéki kormányzót jelentett. A márzbánok mellett a kormányzósági tanácsot alkották a szbárábéd-ek (սպարապետ) vagy tábornokok és a házárábéd-ek (հազարապետ), a mely utóbbi tisztán katonai származású név utóbb a polgári hatalom képviselőinek megjelölésére szolgált.

A görögök, midőn Örményország egy része uralmuk alá jutott, meghagyták a perzsák által szervezett örmény kormányzóságok hatáskörét és rangját, csak az elnevezést cserélték .el a byzanczi udvarnál divó czimzésekkel. S a hetedik században ismét új rendjét a dolgoknak honositotta meg Örményország kormányzásában az arab hóditás. A khalifák a kormányzói hatalmat helytartók kezeibe tették le, a kiket osdigánok-nak (ոստիկան) neveztek az örmények. A bagratida herczegek, kiket az arabok több kerület kormányzásával biztak meg, királyi czimet nyertek tőlük, ámbár tényleg csak az arab birodalom nagy hűbéresei valának. II. Ásod sah-in-sah, királyok királya címmel ruháztatott fel, megkülönböztetésül a többi kisebb örményországi fejedelmektől. De ezt a címet (örményül արքայից արքայ) nem ismerték el a görögök, minthogy megtámadását látták benne Örményországra formált fenhatósági joguknak. Ennélfogva a konstantinápolyi cancellaria a királyok királya címet herczegek herczegekére (Archon ton archonton) módositotta. De nemcsak ezek a címek valának használatban az örmény udvarnál; a Bagratida-fejedelmeket sah-Armeneknek: Örményország királyainak, és sah-in-sah Armeneknek is nevezték.*) Áni-nak Monomach Konstantin által való elfoglalásával és azután, hogy II. Kákig a görög császárra ruházta át országát, herczegek kormányozták Görög-Örményországot azon időpontig, midőn Toghrul és Alp-arslán hordáinak vált martalékává.

A byzancziak ismételve kiterjesztvén Örményországra uralmukat, meghonositották ott a náluk használatban levő czímeket és méltóságokat, melyeket az örmények egyéb hatósági körökre való vonatkoztatásban később is megtartottak. A keresztes hadjáratok krónikásai gyakran idéznek ily byzanczi czímzéseket, melyeknek eredeti alakjára az örmény átalakitásban alig lehet ráismerni. A domesticos ton scholonból például temeslicos (դէմէսլիկոս) lett, a sebaste-ból bestes (պէսդէս) stb.

Az áni-i és guetsarusi feliratok a bagratida és byzanczi korszakból több ily görög czímzésről emlékeznek meg, a melyek közhasználatba mentek át az örményeknél. Sőt a hosszú idegen uralom alatt annyira meggyökeresedtek, hogy a XI. század folyamán Kis-Örményországba és Ciliciába költözött örménység, újra érintkezésbe lépvén a görögökkel, nem is volt meglepetve, midőn főnökeit az általuk már ismert sebaste és pansebaste czimekkel ruházták fel a byzanczi császárok. Csakhamar azonban újabb változáson mentek át ezek a czímzések. A Kisázsián átvonuló keresztes hadak utjokban találták az örményeket, támogatásukban részesültek, s az európai hűbéri világ nemesi czímzéseivel ruházták őket fel. Az első Rupenfejedelmeket p. bárói czímmel illették a keresztes hadak vezérei. Érintkezésbe lépvén ekként a frankokkal, ezeknek kormányzati rendszerét és intézményeit is mihamar elsajátitották az örmények.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

---

*) Edessai Mátyás krónikája. (Dúlaurier kiad.) 16, 38, 125, 155, 370, 381 l.)

Mit tegyünk?

— Pátkánián. —

„Hogy mit tegyünk, azt szégyen kérdeni,
Az önbizalmat mért elveszteni?
Vesszen, ki honát nem védelmezi.
Ne kérdjük hát örmények, mit tegyünk?!

Mit tesz, ki vizbe esve fulladoz?
Mit tesz, kit folyton éh-inség kinoz?
Mit tesz, kit sors sötét börtönbe hoz?
Ne kérdjük hát mindig, hogy mit tegyünk?!

A fuldokló segitsen a baján,
Éhes zörgessen szomszéd ajtaján,
A rab törjön ki a börtön falán.
Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Gazdag ne tartsd ládába' kincsedet,
Használd föl ifju pezsgő véredet,
Honfi szeresd forrón a nemzetet.
Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Hisz sírba vinni kincset nem lehet,
Sem hosszabbitni ifjan életet,
Mi fenmarad csak dicső hirneved!
Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!
„Akarni kell csak, — s biztos sikerünk;“
Ne kérdjük hát többé, hogy mit tegyünk?!

Nagy pátriárchánk! adj ki szózatot,
Pengess szivünkben hősi hurokat,
Betölteni a fenkölt vágyakat!..
S nem kérdezzük többé, hogy mit tegyünk?!

Simay Gergely.

Válasz Kossuth Ferencznek a „Keleti kérdés“ czímű czikkére.

Az „Egyetértés“ november havi számainak egyike hozta a czímben említett közleményt vezérczikk helyén. Mi „válasz“-unkat azonnal beküldöttük az „Egyetértés“ szerkesztőségének; de mivel mindekkorig nem közölte, kénytelenek vagyunk azt saját lapunkban szó szerint közreadni:

Egy czikk jelent meg e lapok élén Kossuth Ferencz ur tollából, a melyben a napirenden levő keleti kérdés fölött tartott politikai fejtegetés mellett egy pár komoly tévedést képező állitást is koczkáztatott a fényes nevű czíkkiró, — állitásokat, melyek ha valók lennének, alkalmasak volnának az örmény név minden kulturalis és historiai dicsőségét halomra dönteni.

A midőn csekélységem részére, mint egy szerény vidéki folyóirat szerkesztője, szót kérni bátorkodom, hogy ugyanazon helyen, a hol e komoly, de — mint kimutatom — semmivel sem bizonyitható megjegyzések közzététettek, adatokkal támogatott ellenkező oldalát a kérdésnek megvilágitsam, előre bocsájtom, hogy igénytelen válaszom keretében érinteni sem kivánom Kossuth czikkének politikai jelentőségű részleteit, sőt még azon mozzanatokra sem szándékozom kitérni, a melyek fejtegetései fonalán a török nép iránt érzett egyoldalúan elfogult sympathiáit oly nagyon is elárulják.

Ha mindazonáltal hosszadalmasabbá lenne e nyilatkozatom, mint az ily hirlapi felvilágitások közönségesen lenni szoktak, mentségemül szolgáljon azon körülmény, hogy a szóban forgó irányczikk sérelmes részletei egy hazánkban is meghonosult népfaj közművelődési misszióját, sőt — mi több — jellemét, nemkülönben történeti multjának legdicsőbb korszakait képesek elhomályosítani; ha ugyan ily óriási vállalkozás az egynapi életű politikai vezérczikk keretében még oly hatalmas tehetségnek is, a minő Kossuth Ferencz, egyátaljában sikerülhetne.

Hosszadalmasságon mentségeül emlékeztetnem kell még az egykori diplomata példájára, a ki, midőn jegyzékét államának külügyi kormányához beküldötte, egy alkalommal a hivatalos jelentéstételt e szavakkal kezdette meg: „Bocsánatát kell kérnem Excellencziádnak e jegyzék terjedelmeért, de nem volt időm — rövidebben irni!“

A bevezetésül elmondottak után egyenesen rátérhetek azon, az örmény nemzet történetéből meritett ellenvetéseimre, melyekkel a czikkirónak e téren elkövetett tévedéseit, kétségtelen bizonyitékokra támaszkodva, lehetőleg rektifikálni ohajtom. Lehetőleg mondám, a mennyiben ily kérdés mindenoldalú megvitatására nem csupán a történeti, föld- és néprajzi, valamint útleirási művek egész köteteivel, de sőt a külföldi irodalom egész könyvtáraival kellene előhozakodnom.

Maradok tehát csak a lehetségesnél és sorra idézem a történeti fallaciákat, melyekhez, egy czikk arányaihoz mérten, tárgyilagos érvelésem részleteit fűznöm kell, hogy Kossuth előadásának hézagait és alaptalanságát kellőleg kimutathassam.

A czikkiró így szól, minekutána a török nemzet historiáján Amurát szultánig nagy vonásokban végig futott: „De lássuk az armeneket. Már történelmük megirását átlengte az a praktikus szellem, mely őket a törökvilág kereskedőivé és pénzembereivé tette. Belátták az ő történetiróik, hogy jól néz ki a kék vér, a régiség, a híres ősök tündöklése. Rá is fogják magukra, hogy első királyuk Hájg volt, Thorgom fia, ki viszont Noe fia volt. Visszamennek tehát őseikkel a Noe bárkájáig, a meddig azonban (azt mondják, hogy ezt hinni kötelességünk) mindenféle állat is felviszi őseit. De legyen az úgy, a hogy van; kétezer esztendőn át terjedő királyaik vazalljaik voltak csaknem mindig az assiriaiaknak, a medeseknek, a perzsáknak, a macedoniaknak. Csak második Tigranes, a királyok királya, volt dicsőséges ember, de midőn Mitridatest megvédeni akarta, a rómaiak legyőzték és azóta Armenia folyton szét volt tépve, melyet végre 1021-ben Seldjoucides törökök elfoglalták; 1220-ban pedig a mongolok, azután ismét a perzsák és végre Konstantinápoly bevétele után véglegesen török uralom alá kerültek az armeniaiak.“

Ez lenne dióhéjban az örmény nemzet dicstelen története, szembeállitva a török nemzet dicső történetével, a melyet Kossuth elragadtatásában egy megjegeczedett, nemes kristálydarabnak tekint Európa testében, míg az örményekről csak annyi jót tud mondani, hogy volt egy királyuk, a ki dicsőséges ember volt, de a rómaiak által legyőzetett.

Lássuk tehát a rövidre vont örmény nemzeti történetnek Kossuth által körvonalozott egyes korszakait közelebbi kritikai megvilágitásban s ha ez megtörtént, bizonyára mi is elismerjük a csodás ellentétet a törökök és az örmények történetében, habár nem oly értelemben, a mint ezt czikkiró tanitja; azonban saját részéről aligha fogja módositatlanul fentarthatni elfógult nyilatkozatát: „Mindig hóditók az elsők, mindig meghóditottak az utóbbiak.“

A mint kivehető a laconice egybefoglalt történeti előadásából, nem lehet kétségünk arra nézve, hogy Kossuth, a mennyiben egyáltalán ismeri az örmény nemzet történeti multját, azt keleti források hiányában pusztán felületes franczia kútforrásokból ismerhette meg, a mire már a történeti nevek irásmódjából is alaposan következtethetünk. Igy a médeket vagy latinosan medusokat franczia többes-számmal medeseknek, az Armeniát elfoglalt törökök illető törzsét ugyancsak a francziával Seldjoucides alakban használja. Ezek is arra mutatnak, hogy forrásait, melyek alapján ily fontos, s egész tudományos apparatust igénylő kérdésben, franczia nyelven irt örmény történeti compilaciok, esetleg még azoknál is felületesebb lexiconok képezték.

Megbocsásson Kossuth Ferencz úr, de mi magyarhoni örmények e tekintetben sokkal kedvezőbb helyzetben, mondhatni előnyben vagyunk, a mennyiben eltekintve a nyugat-európai legműveltebb nemzetek nyelvén irt, e szakba vágó művektől, a kelet történetére vonatkozó forrásmunkákat az e részben felette gazdag örmény nemzeti irodalom eredeti termékeiből közvetlenül merithetjük. És itt a fölött is sajnálkoznom kell, hogy eddigelé a magyar irodalom történeti és nyelvészeti szaktudásai részéről oly elenyészőleg csekély érdeklődést tapasztalhatott az örmény irodalom; hogy a míg az összes európai nemzeteknek körében találkozunk ugy nevezett „armenisták“-kal, a szaktudósok ezen kategoriája honi magyar iróink sorában csaknem teljesen hiányzik; jóllehet erre hazánk már a keleti szomszédság tekintetéből is leginkább lenne rá utalva. Egy kifejlett magyar armenistikai irodalom mellett talán maga Kossuth Ferencznek önként kinálkozó alkalma nyilnék behatóbban megismerkedni az örmény nemzet történetével.

Megengedve természetesen, hogy minden nemzetnek és így az örménynek is legrégibb úgynevezett őskori története a mesék, mondák, legendák félhomályában vész

el és hogy egy modern kifejezést használva a nemzetek eredete és legrégibb története a bizonyitékok elégtelenségében, más szóval a történeti bebizonyithatóság hiányában szenved. Mindazonáltal mi örmények, bármennyire igyekszik a czikkiró azt közönséges ironia tárgyává tenni, e tekintetben is azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy hajdankori krónikásaink és klásszikus történetiróink (a kiknek egyik legjelesbikét valaki már magyar nyelvre is leforditotta) oly természetfölötti hitelességű bizonyitékra is hivatkozhatnak, minő a czikkiró által — úgy látszik — nem eléggé méltányolt „könyvek könyve:“ a Biblia.

És itt oly térre jutottunk, a hol a vitát közös bizonyitási alap nemlétében előre is befejezettnek kell tekintenem; nem hallgathatom azonban el, hogy tudomásom szerint Angliában van egy herczegi család, a család birtokában van egy palota; e palotában egy teremre akadunk, melynek falain köröskörül kifüggesztve láthatók azon bölcsészek arczképei, a kik a Biblia hitelessége megtámadásának kétes dicsőségére törekedtek; a terem közepén pedig egy asztalon van elhelyezve magának a Bibliának egy kis-alakú kiadása e megjegyzéssel: „Ime ez a kis könyv legyőzte mindazokat, kiknek képei e falakon láthatók.“

Én is azt mondom, tehát, a mit Kossuth: „Legyen ez úgy, a hogy van!“ És nem teszem további vitatkozás tárgyává, ha vajjon történelmünk megirását valóban azon föltételezett „praktikus szellem“ lengte-e át, mely a keleti örménységet a török-világ kereskedőivé és pénzembereivé tette? — ha vajjon történetiróink valósággal csak a régiségre, a hires ősök tündöklésére aspiráltak-e, avagy a történeti igazságra? — ha vajjon legelső királyunkat, az örmény nemzet ősatyját úgy a hogy mi tudják: Hájgnak hivták-e, vagy talán más neve volt és ezen állitólagos Hájgnak állitólagos atyja Thorgom fia volt-e Noenak, az emberiség állitólagos második ősatyjának, a mint Kossuth mondja, vagy csak fiának Jafetnek fiától Gomertől született másodunokája, a mint ezt a praktikus szellemű örmény történetirók és a hagyomány tartja.

Annyit azonban mégis szeretnék tudni, hogy a Biblia vagy az örmény nemzeti történet minő kiadása lehetett Kossuth kezében akkor, midőn czikkében azt irta, hogy Thorgom fia volt Noénak, a kiről mi mindig azt tanultuk, hogy három fia volt: Szem, Khám és Jáfet.

Vajjon nem birna-e tudomással mélyen tisztelt ellenfelünk arról a bizonyos magyar nemzeti mondáról, mely magát a magyar nemzetet épp úgy Noe egyik fiától Jafettől (tehát a Hájgunk dédapjától) iparkodik leszármaztatni. És vajjon a derék Horváth Istvánt ugyanazon praktikus szellem vezérelte-e, midőn az érintett történeti theoria előharczosává szegődött, a mely az örményeket a török-világ kereskedőivé és pénzembereivé tette? Avagy talán ő is belátta, mint az örmény történetirók, hogy „jól néz ki a kék vér, a régiség, a híres ősök tündöklése?“

Szemére veti történetiróinknak a czikkiró azt is, hogy őseinkkel odáig (a Noe bárkájáig) mennek fel, a meddig mindenféle állat felviszi őseit. Az előbb mondottak után fölösleges talán újolag constatálni, hogy mi keresztény örmények nem állunk a modern teremtési theoriák álláspontján, (a melyek egyike a tengerfenék őskocsonyájában keresi a világ eredetét), de nem látjuk át, hogy nagyobb tisztesség volna őseinket az áfrikai félmajmok társaságában keresni, semmint az Ararát hegyén megállapodott Noe bárkájában; a hol szerintünk nemcsak az örmény ősök, hanem minden nemzet ősei együtt valának.

Ahhoz is sok szó fér, hogy 2000 esztendőn át egymást felváltó királyaink csaknem mindig vázalljaik lettek volna az assyroknak, a médeknek, a perzsáknak és a macedonoknak. Ez állitásban legalább van része az igazságnak. Igenis Armenia volt egy időben a szomszéd uralkodókkal függőségi viszonyban; de viszont ezek is állottak hasonló függésben más-más korszakon át Örményország királyaival szemben. Nem áll módunkban e nagyon is kimért szük téren 2000 esztendő történetét, melyen át az örmény föld uralkodói az ó-világ akkor ismert és virágzott legelső kulturnépeivel és hatalmasságaival szemben állottak, korrajzilag ecsetelni és a történeti kritika világánál nyomozni azon okokat, melyek a kölcsönös függés,

avagy a függetlenség mindegyre ingadozó mérlegét egyik vagy másik nemzet részére billentették.

De annyit a rögtöni bizonyitás mellőzésével is állithatunk, hogy az örmény királyság koronkénti legyőzetése épp ugy, mint diadalai mindenkor a leghősiesebb harczok eredményeül jelentkezik a Kelet történetében. Különben is aligha nagy nemzeti szégyen háromolhatik az örményekre abból, hogy a világbiró Nagy Sándor, avagy a Hellaszt leigázó ó-perzsa királyok, avagy az önterhe alatt összeroskadt óriási római birodalom hatalmas imperatorainak vázallusai lettek. Habár voltak ők nem kicsinyelt ellenfelei, olykor szövetségesei ugyanazon nagy nemzetek uralkodóinak is.

Róma dicsőségének tartotta, ha maga tehette a koronát Armenia királyai fejére, mit minden alkalommal a forumon vitt végbe nagy ünnepélylyel; emlékére pénzt veretett, ezen felirással: „Rex Armeniis datus.“ Dio Cassius leirja az ünnepélyt, melylyel Nero Tiridatest (örményül Dêrtád) Armenia királyává koronázta és hozzáteszi, hogy a pazar Nero ennél nagyobb fényt nem fejtett ki; végre „Armeniacus“ disznévvel tiszteltettek meg a római senatus által az imperatorok, kik magokat Örményországban valamely fényes haditett által kitüntették; kiváltképen jeles ijászok voltak az örmények, harczias szellemük a világhóditó Rómát is rettegésbe tudta ejteni, — a mint ez Lucanus Pharsaliájából is kitünik.

Kossuth czikke mindezekből csak annyit ismer, hogy volt egy királyunk (II. Tigranes), a ki dicsőséges ember volt, de ez is a rómaiak által legyőzetett. És „azóta Armemenia folyton szét volt tépve, míg végre a törökök elfoglalták.“ Hogyan? Hát azon franczia nyelven irt örmény történeti munka avagy lexicon csak ennyit regél ama hosszú történeti korszakokról, a melyek az oly gyanús szemmel tekintett Noe bárkájától a seldsukida-törökök invasiójáig lefolytak és a melyekből egy-pár millenium kitelnék. És a négy uralkodóház: a Háikánok, az Arsacidák, a Pákráduniak és Rupeniták királyai hova tünének el II. Tigranesen kivül? hogy ne is szóljunk a franczia származású Lusignánokról, a kik a Ciliciában új életre kelt örmény királyság felett korántsem dicstelenül uralkodtak.

„The Land of Ararat“ czím alatt nem rég jelent meg egy „külön tudósitó“ munkálata, melyről kiderült, hogy szerzője Magdonald Sándor, a ki mintegy tekintélyes manchesteri lap munkatársa ismételve beutazta Örményországot. Ő ugy tekinti az örményeket, mint az emberi nem „legrégibb typusának képviselőjét.“ „Az izraeliták kivételével — úgymond — az örményeknek nevezetesebb történetük van, mint a modern Európa királyságainak és fejedelemségeinek. Régi nemzet voltak már akkor, midőn még nem is álmodtak a slavokról, vagy angol-szászokról, a latinokról, németekről, vagy skandinavokról. Fölemelték a lázadás zászlóját Darius Hystaspes ellen, a ki elbeszéli leghosszabbik ékiratában, mily nagy fáradságába került őket meghóditásra kényszeritenie; az örmény harczosokat Xerxes görögországi seregében a legvitézebb csapatok közt sorozták.“

De ha már az örmény nemzeti állam legvirágzóbb századai oly ismeretlen területet képeznek a czikkiró által használt forrásmunkában, talán tudomást vehetett volna azon óriási honvédő harczokról, melyeket Örményország az ókor legvégső szakában, a perzsa iga lerázása végett viselt. A hős Vártán Mámigonián állott élén ezen harczoknak az örmény nemzeti történet oly alakja, a ki legméltóbban a magyar Hunyadi Jánossal hasonlitható össze s a ki egész sorát az ütközeteknek állotta ki az óriási perzsa haderő ellen, míg végre maga is késő aggkorában számos sebtől vérezve a csatatéren maradt.

Az örmények történeti multjáról nem lehet oly röviden irni, hogy a hazáért és a keresztény hitért megvivott eme dicsőségteljes, úgynevezett „Vártánféle háborúk“ korszakát meg se érintsük. Épp úgy tudomást kell vennünk azon történeti tényről, miszerint Armenia mint a nyugati keresztény társadalomnak Kelet felé messze előretolt védbástyája, századokon keresztül saját testével tartoztatta fel az Ázsia belsejéből kiáradó barbár hordák előnyomulását s talán nem csalodunk, ha azt állitjuk, hogy a történelem logikája hozta magával azon sorrendet, miszerint Armeniának előbb meg kellett semmisülnie, hogy a török

Byzanczot elfoglalhassa és onnan a magyar hazát folyton támadva a mohácsi vészhez juttassa.

A sérelmes czikk örmény történeti részletei s e részletekben foglalt kiáltó tévedések, valamint az azokon mutatkozó szembetünő hézagok a fentebbiekben nagyon is rövidre vont megjegyzéseink által alkalmasint eléggé fel vannak deritve; mielőtt azonban történeti észrevételeinket e helyen végleg befejeznök, alkalmat veszünk magunknak kissé megvilágitani azon nem kicsinyelhető szerepet is, a melyet az örmény királyság a világtörténelemben kétségtelenül korszakot alkotó úgynevezett keresztes hadjáratok idején betöltött.

Tanusitják ezt többek közt III. Coelestin, III. Incze, IV. Kelemen és IX. Gergely pápáknak az akkori örmény királyokhoz és egyházfejedelmekhez intézett levelei, a melyekben őket részint a keresztes hadak sikeres támogatására buzditják, részint pedig az azoknak nyujtott segitségért az örményeknek ünnepélyes köszönetet nyilvánitanak, őket dicséreteikkel és apostoli áldásaikkal halmozzák el.

A szerencsétlenül végződött keresztes hadjáratok lezajlása után azonban mi volt természetesebb, hogy az európai keresztes hadak legbuzgóbb szövetségesei, vagyis az örmények ellen fordult a mohamedán népek halálos bosszúja, mint a kik a keleti viszonyokkal kevésbbé ismeretes európaikat nemcsak utbaigazitással, de fegyveres erővel, élelemmel, szállitással s mindennemű hadiszerekkel is ellátták, czéljaik elérésében nekik a mohamedán népek ellen hathatós segédkezet nyujtottak. Alig ha csalodunk, hogy az örmény nemzetnek e korszakbeli multja sem oly dicstelen, a melyre a legdicsőbb nemzet is büszkeséggel ne tekinthetne!

Vajjon fentarthatja-e még czikkiró azon levegőben függő állitását, melylyel a törökök és az örmények története közt általa szemlélt csodás ellentétet röviden akként fejti meg: „Mindig hóditók az elsők, mindig meghóditottak az utóbbiak.“

De sietek befejezni a történeti ál-okoskodásnak az az idézett czikkben kifejezésre jutott egész rendszerére tett igénytelen észrevételeimet. Nemcsak az olvasó, de maga a czikk irója is lesz oly elfogulatlan, hogy az örmény nemzet története fölött hevenyében alkotott ferde itéletét a valósághoz hiven jobbra változtassa a nélkül, hogy az általa kifejtett ellenkező álláspont indokainak fejtegetését tovább füznöm kellene. Föltehető ez legkivált Kossuth Ferenczről, a ki magas észbeli tulajdonainál fogva képes, — lovagias jelleménél fogva vonakodás nélkül kész leend elfogadni az ellennézetet is, mihelyt annak igazságáról meggyőződött. Ő maga volt az, ki nem egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy az ellenmondás benne nem a szenvedélyt kelti föl, hanem inkább gondolkodásra ösztönzi őt az ellenfél álláspontja felett.

S én itt csak annyit mondhatok, méltóztassék egy kissé elgondolkozni történeti adataink igazsága fölött s annakutána újabb párhuzamot vonni a törökök és az örmények nemzeti története között.

Legyen szabad végtére az előadottak által bebizonyitottnak tekintenem, hogy Hájg nemzete mindenkor kiállja az összehasonlitást hadi erények dolgában is „a végtelen becsületes és vitéz“ török néppel szemben, habár itt részemről azon meggyőződésemnek is kifejezést kell adnom, miszerint bármely nemzet kulturalis, czivilisatorius és mindenekfelett államalkotó képességeinek alapos megitélhetésére korántsem elégséges annak csupán harczias tulajdonait mérlegelni, de szükséges latba vetni azon jellembeli erényeket is, melyeket az illető nemzet tagjai a polgári életben, a családi és társadalmi viszonyok terén, szóval nemcsak a fegyver rombolásaiban, hanem a béke alkotó műveiben is tanusit.

E szempontból veszszük most már bonczkés alá — „sine ira et studio“ — bár nem minden méltatlankodás nélkül Kossuth Ferencznek, ama — mindenesetre — legsérelmesebb nyilatkozatát, miszerint formailag ugyan nem a maga nevében, lényegileg azonban a legsúlyosabb megitélés alá vonja a keleti örmények nemzeti jellemét és meggondolatlanul elvitatni törekszik azoktól minden őket elismerten megillető kulturalis érdemet. A szóban levő pontban szó szerint a következőket mondja: »A ki Törökországban járt, azt hallotta, hogy az örmények megbizhatatlanok és a polgáriasodás hullámai úgy érintették őket, hogy csak a zavaros tajték maradt rajtuk, de a tiszta víz nem érte őket el. Hogy ez így van-e? azt nem akarom most fejtegetni.“

Mindenekelőtt az a megjegyzésem itt, hogy a czikkiró mit sem állit közvetlen tapasztalat, autopsia alapján, hanem azt állitja, hogy a ki Törökországban járt, azt hallotta, hogy az örmények megbizhatatlanok. Már azt kérdhetjük, beszélt-e a czikkiró mindazokkal, a kik Törökországban jártak, vagy legalább ismeri-e teljesen az e szakba vágó összes német, franczia, angol, orosz, stb. nyelveken létező útleirási irodalmat? Minden nemzetnek lehet és van is salakja; de midőn bármelyiknek általános nemzeti jelleme fölött akarunk itéletet alkotni, óvakodnunk kell azt ily ingatag alapon construálni. Mi azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy a czikkirónak oly könnyelműen megkoczkáztatott súlyos vádjával szemben számtalan bizonyitékra hivatkozhatunk, melyek szerint minden időben, minden országban, a hol csak örmény kolóniák léteznek, úgy az orosz, török és perzsa uralom alatt álló őshazában, mint az európai államokban, (nem is szólva külön édes magyar hazánkról) a legkülönbözőbb nemzetekhez tartozó tekintélyes és elfogulatlan egyéniségek részéről mutathatunk fel száz meg száz ellenkező értelmű nyilatkozatot.

Azt hiszszük, hogy ha volt is olyan utazó, a ki Törökországban járva azt hallotta (s úgy látszik a czikkiróval is félig-meddig elhitette, máskülönben nem hivatkozott volna rá), hogy az örmények csakugyan megbizhatatlanok, még mindig kérdés marad, hogy az illetőnek e részbeni véleménye mennyiben megbizható. Positiv tudomásunk van róla, hogy gyakran járnak Örményországban európai utazók, a kik az örmény nép életviszonyait futólagos ott tartozkodásuk közben nemcsak hogy komoly tanulmány tárgyává nem teszik, de sőt az örmény néppel jóformán nem is érintkeznek, azután Keletről haza érkezvén itthon nemcsak elmondják, hogy mit hallottak, de könyvekben is leirják azt, a mit tulajdonképen tanulmánytárgyává nem is tettek.

Ugy képzelheti magának a czikkiró ur az ily török-örményországi útleirókat, mint pl. azt a németet, francziát vagy angolt, a ki Magyarországon hamarjában keresztül vasútazik és haza menvén könyvet ad ki a magyarok hazájáról s leirja abban a czigány muzsikust és a futó betyárt. Ilyen utazóktól sok mindent hallhat az ember, de legkevésbbé ismerheti meg alaposan és igazságosan bármely nemzet erényeit és hibáit, szóval alapjellemét. Aztán még egy megjegyzésünk van e részbeni forrásaira, s ez abban áll, hogy élnünk kell a gyanúpörrel, miszerint azok az utazók is, ép oly egyoldalúan elfogultak a török barátság mellett, mint maga a czikk irója, a ki ennek világos jeleit szolgáltatja. S ha ezen kivül föl kell tételeznünk azt is, hogy a közviszonyok megitélésében hivatalos török informácziókból indulnak ki (a melyek még a statistika kérlelhetlen számait is elferditik), könnyen elképzelhető, mily nyomatékkal birhat egy ily hallomásból meritett vélemény. Hiszen nem oly régen olvashattunk oly esetről, a mi talán unikum az újabbkori nemzetközi érintkezésben, a midőn a porta egyik hivatalos diplomacziai jegyzékére a britt kormány habozás nélkül kijelentette, hogy annak hitelt adni nem lehet.

Minekutána már világosan reá mutattunk azon körülményre, hogy a czikkiró álláspontja (melyet ezúttal bövebben kifejteni ő maga is tartozkódott) ellentétben áll a komoly európai közvéleménynyel, kijelentjük, hogy e részben a legtekintélyesebb nyilatkozatoknak idegen nemzetek fiaitól származott egész tömegével rendelkezünk.

Azonban hacsak a psikologiai érvelés terén maradunk is, kérdem, hogy a keleti örmények megbizhatatlanságának jelei ugyan minő viszonylatokban mutatkoznak, talán a honi föld és nemzetük iránt való hütlenségben, a családi élet korrupcziójában, a vallás-erkölcsi szellem hiányában, avagy a társadalmi érintkezés megbizhatatlanságában? Ha mindezek tekintetében Magyarországon a czikkirónál kisebb jelentőségű magyar honfitársaink részéről emeltetik vád keleti örmény testvéreink ellen az ottani viszonyok felületes ismerete, helyesebben

félreismerése és leghelyesebben nem-ismerése miatt, nem esik nehezünkre hallgatással mellőzni a köztudattal ellenkező méltatlan megitéltetést. „Conscia mens recti famae mendacia ridet.“

De midőn Kossuth fia, kiben bármely párthoz tartozzunk, magyar hazánk egy kiváló politikai tényezőjét fel nem ismernünk, lehetetlen, pusztán hallómás, ellenségeink mende-mondája alapján, minden bizonyitás félretételével könnyenhivőleg közzétesz egy ily megróvást, az ellen felszólalni, annak ellenkezőjéről őt magát meggyőzni s a jobban informált Kossuth Ferenczre hivatkozni elodázhatlan kötelességnek tünt fel előttem.

Nem úgy, mint Kossuth Ferencz teszi, egészen más hangon és más elismeréssel itéltek az örmény nemzeti jellem, a történeti mult, népünk kulturalis és humanitarius érdemei, szóval mindazon kiváló szolgálatok fölött, melyet az örmény úgy is, mint államalkotó nemzet, úgy is, mint ethnographiai népfaj, akár az önálló nemzeti királyság korában, akár a mohamedán újkori despotismus legsötétebb századaiban a keresztény társadalom javára végzett. Nem hiában már a magas ó-kor is akként ismerte e nemzetet, mint a legrégibb kulturnépek egyikét; mert a világtörténet későbbi korszakaiban is az örmény mindenkor kulturnép maradt. Földrajzi helyzeténél fogva Ázsia területéhez tartozott ugyan, de fogékony szelleme folyton Európa keresztény művelődésén függött s a nyugati haladás vivmányait folyton nemzeti egyéniségéhez alkalmazva, iparkodott elsajátitani. Sok irányban kellene e pontnál kiterjeszkednem; de talán elég lesz itt arra hivatkoznom, hogy ha bár a legmélyebb mohamedán elnyomatás korát élte Armenia akkor, midőn Guttenberg tanálmánya: a könyvnyomtatás létrejött, a török iga alatt is szellemi törekvéseit megőrzött örménység csakhamar elsajátitotta, saját külön alphabetjére alkalmazta az újkor eme korszakos találmányát; az armeniai Thokáti Ábgár volt azon férfiú, a ki a könyvnyomtatás mesterségének elsajátitása végett Európába jött s azt az örmény nyelvre, a Meszrobféle betűirásra alkalmazta.

Lássuk ezekután miként nyilatkoznak mások, olyanok t. i., a kiknek alkalmok nyilt közelebbről és alaposabban megismerkedni az örmény nemzet alapjellemével, és szellem-erkölcsi értékével. Egészen más hangokat hallunk ezektől, mint a minőket Kussuthnak volt szerencséje hallani ama bizonyos Törökországban utazott egyéniségektől. Az idézendő források csak hiányos és hevenyészett mutatványok lesznek ugyan, a hasonló nyilatkozatok felidézhető egész tömegéből; de minden elfogulatlanul itélő olvasó előtt czáfolatát képezendik annak, a mit Kossuth Ferencz így fejez ki: „A polgáriasódás hullamjai úgy érintették őket, hogy csak a zavaros tajték maradt rajtok, de a tiszta viz nem érte őket el.“

Bizonyára van salak bőven Európa keresztény czivilizacziójának elferdülésében, melyből kijutott a patriarkhalis viszonyok között élő keleti örménységnek is annyival inkább, mert — mint jeleztük — az örmény nemzet minden korban lépést tartani igyekezett az európai polgáriasódással. Csoda-e aztán, ha olykor a valódi haladás vivmányait az álműveltség kinövéseitől élesen meg nem különböztetve, a kultura „tiszta vizével“ együtt „a zavaros tajték“ is megérintette őket. Hiszen magyar hazafiak nem kevésbbé magyar hazafiaknak teszik s tehetik joggal azon szemrehányást, hogy az úgynevezett korszelleme által félrevezetve, idegen talajban nött, kétes értékű vivmányait a czivilizácziónak, melyekben sokan „tiszta viz“ helyett csak „zavaros tajtékot“ látnak, megfoghatlan mohósággal igyekeznek meghonositni, — a nemzet őseredeti egyéniségének eltagadhatatlan kárára.

Különben ugyanezen kérdést, a mit a czikkiró „a polgáriasodás hullámai“ szempontjából keleti örmény testvéreinkre nézve oly lesujtólag old meg, ő előtte, már sokkal alaposabban és kedvezőbben oldotta meg a franczia Tournefort, a ki azt mondja: „Az örmények erényei velük születtek, hibáik másoktól ragadtak reájok.“ És a világhirű britt költő: lord Byron, ki a velenczei San-Lazzaro sziget örmény ·kolostorának lakója volt, s ott az örmény nyelvet és történelmet is tanulmányozta, s a ki lelkesülten így kiáltott fel: „Alig van nemzet,

mint az örmény, melynek erényei a béke erényei, vétkei az üldöztetés vétkei valának.“

Még egy oly megrögzött törökbarát is, minőnek a világ a magyar Vámbéryt ismeri, a ki a szultán teljes bizalmával dicsekedhetik, igazságosabb itéletet tart a keleti örménység nemzeti missziója felett, mint a Kossuth czikke. Vámbéry nem habozott kimondani, hogy „a mily szerencsétlenség az örmények nemzeti önállóságára nézve, hogy a kegyetlen sors régi hazájukat szétdabitva, oda annyi meg annyi idegen nemzetiségeket ültetett, — ép oly szerencse ez Ázsia kulturájára nézve, hogy a lomha, terjedő és előitéletektől megrongált társadalom mindenütt az iparkodó, józan és nagytehetségű örményekben az éltető erőt és egy jobb jövőre való törekvést találja.“ Vajjon ha oly megbizhatlanok lennének valóban az örmények, hiszi-e Kossuth, hogy a derék magyar hazánkfia Vadnay igy kiáltana fel: „Csak az a kár, hogy miért nincsenek sokkal többen.“

Érdemes lesz az örmény szellemi kultura tekintetéből azt is meghallgatnunk, a mit a franczia Villefroy abba nemzeti irodalmunk fontosságáról ir: „Az örmény kéziratok — mondja ő — az irodalom egy új világába vezetnek bennünket, hova soha még egy európai sem tudott behatolni, hogy annak kincseit a világ előtt leleplezze... Miért is kellemesen fog bennünket meglepni kétségkivűl, ha arról értesülünk, miszerint ha van tudós nemzet, mely megérdemli, hogy közelebbről ismerjük, az: az örmény. Bámulva fogjuk hihetőleg hallani, hogy az egy egész évezreden keresztül legnevezetesebb akadémiája volt Ázsiának... Sőt mondhatom, hogy voltak századok, (milyenek pl. a IX. X. XI. XII. és XIII.) melyekben Armenia a föld nagy részének leczkét adhatott volna, s a melyekben az emberi tudományosság minden nemeiben jeles férfiakat tudott felmutatni: theologusokat, liturgistákat, szónokokat, költőket, bölcsészeket, történetirókat, astronomusokat, és jeles fordítókat továbbá nyelvészeket, a görög, syrus, arab, perzsa, és latin nyelvben jartasokat. A előszeretet, melyet az örmények a mondott nyelvek iránt tanusítottak, tiszteletre és hálára kötelez minket ezen nemzet iránt; mert ezáltal történt, hogy tudósaik lefordítván mi jobb ezen nyelvek irodalmában, mindenféle tudományos könyvek letéteményeseivé tették hazájukat. Armenia leleplezésével megnyilnak előttünk Kelet kapúi és oly kincseket tárnak szemeink elé, melyek messze túlszárnyalják legvérmesebb reményeinket és ha kéziratokat kaphatnak, képzelhetni, mekkora fényt fognak azok deriteni ezen tudós nemzetnek s a vele szoros összeköttetésben álló szomszédnépeknek történetére.“

Saint-Martin a franczia akadémia tagja, egyike a legjelesebb franczia armenistáknak, nagyszámú műveket bocsátott közre az örményekről. Köztük legismertebb „Memoires sur l'Armenie“ czimű két köteles munkája, melyben ugyancsak az örmény irodalomról így nyilatkozik: „Az iróknak nagy száma, kiket felmutatni képes, ajánlatossá teszik azt minden tekintetben... Az örmény irók a nélkül, hogy hiányában lennének annak, mi a keleti irmódornak lényegét képezi, tartozkodnak azon merész hasonlatoktól és fellengző szójátékoktól, melyek az arab és perzsa ékes-szólást jellemzik. Sőt minden túlzás nélkül mondhatni, hogy sok közülök, mint Chorenei Mózes, Eliseus, Fárbi Lázár, Ohánnesz patriarkha méltó bármely európai olvasó figyelmére..., kiket az erőteljes ékes-szólás azon legszebb mintái mellett is, melyekkel mi francziák birunk, de még azok után is, miket e nemben Róma és Hellas tud felmutatni, mindenkor érdekkel olvashatni.“

Villotte Jakab Armeniáról így ír: „Hányszor törte meg azon ország a görögök, perzsák, alánok, saracenoknak, sőt magoknak a rómaiaknak támadásait és verte szét seregeit? Mert ha valódi és legfőbb dicséret az, mely az erkölcsökből és a vallásból ered, hol van nemzet, mely a keresztény hít védelmeért vitézebbül küzdött volna? Hol van föld, melyet több martyr vére öntözött volna?“ De „a sok üldözés daczára, melyeket szenvedtek — mondja Macdonald — ma napság is szilárdul állanak a világ előtt az örmények, mint kiváló és előkelő népfaj. Más törzsek régi kormányzati formáiknak és polgáriasodásuk megsemmisítése folytán eltüntek a földszinéről, vagy beolvadtak

meghóditóik közé. De az örmény változatlanul s csaknem egészen tisztán fenmaradt a többi fajokkal való szövetségében. Mint az izraeliták — úgy látszik — gondviselés-szerűleg tartattak fenn Istennek elhatározása által valamely nagy czélra. S ámbár ez a czél ma nem nyilvánul szemeink előtt, meglehet, hogy ez a faj... fontos szerepet van hivatva játszani a keleti kérdés végleges megoldásában.“

A régi magyar historikus Horvárth István is tudott lelkesülni az örmény nemzeti kultura iránt s a „Tudományos Gyüjtemény“ lapjain fölveti a kérdést: „Melyik európai nemzet mutathat ilyes valamit s ily régi századokból. És mi nem akarunk ezután is társalkodni a régi hájk (örmény) történelemirókkal a magyar historia kifejtése végett?“ Egy másik előkelő magyar tudós, a ki alaposan tanulmányozta Magyarország történeti érintkezését a keleti népekkel, Kuun Géza gróf pár év előtt hozzám intézett levelében kijelenti, hogy a „midőn nyelvészeti tanulmányainak nagymesterével, Hunfalvy Pállal legutoljára találkozott, az utóbbi nyomatékosan emelte ki előtte az örmény történeti források fontosságát s ő is, mint Horváth István a magyar őskori történetre nézve fetette óhajtandónak jelezte az azokkal való alapos megismerkedést. “

Egy másik magyar historikus „Kolozsvár“ pályakoszorúzott történetirója: Jakab Elek szintén érdeklődéssel fordult az örmény néptörzs szellemi typusa felé s a mit e téren észlelt, habár nem a törökországi örményekre vonatkozik, az eszmék társulásánál fogva, mégis érdemesnek tartom itt főbb pontjaiban reprodukálni: „Sokat foglalkoztam — mondja ő — erdős kis hazám történetével, sok maradt meg emlékemben és irasaim között annak nevezetesebb városairól és egyes népfajairól. De az időhöz képest, mióta ők (az örmények) hazánkfiaivá lettek, meghonositván a kereskedést összes magyar városainkban s e felett két erős önálló kereskedelmi központot teremtve a magyar királyság számára, több szépet, tanulságost és érdeklőt nem igen láttam, mit örmény származású magyar testvéreink mult életéből . . . E vér egy derék vér, mely teljes rokonszenvünket, az élet annyi súlyos helyzetében kiérdemelte s mely a haza iránt kitünő szolgálatokat tett, derék állam- és kormányférfiakat, bátor katonákat, művelt és közügyeinknek élő kereskedőket adott. A magyar nemzet bennök egy hű szövetségest és áldozatkész testvért talált, ki boldog időkben ragaszkodik hozzánk s balszerencsében nem hagy el, a kire minden körülmények között számithatni.“ Ilyennek festi az örmény nép jellemét a bennünket közelebbről ismerő magyar tudós s megerősiti e véleményt a Kossuth előtt is bizonyára rokonszenv- és tiszteletben részesülő gróf Teleki Sándor, a ki megbizhatóságunkról e legfényesebb bizonyitványt állitja ki: „Az 1848-49-iki erdélyi hadjáratban minden nemzetiségből került ellenünk kém, örmény egy sem.“

Ha ilyen az örmény Magyarországon, nem lehet az Törökországban sem oly megbizhatlan, a milyennek azt Kossuth festi. Legyen is a czikkiró ur meggyőződve arról, hogy ama történeti jelentőségű podgyász, melyet a nagy számüzött egy török falún átutaztában érintetlenül megtalált, egy örmény faluban sem ment volna veszendőbe; ha mindazonáltal e részben még kételyei volnának, kegyeskedjék elolvasni a német Lindau Rudolf „Hamal“ czímű elbeszélését, a hol egy szegény örmény hordárnak élethiven megrajzolt alakja bizonyára nagyobb bizalomra fogja ösztönözni a törökhoni örmény nép jelleme iránt.

Arra is hivatkozhatunk e helyen, hogy a nagy számüzött, mint a szabadságharcz történetében olvashatjuk, a legnagyobb bizalmat tanusította az örmény jellem iránt, midőn a világosi fegyverletétel után (tehát a legválságosabb helyzetben) kisérletet akart tenni az örmény Czetz tábornok fővezérlete alalt megmenteni a magyar ügynek azt, a mi még talán megmenthető lett volna. Tegyük-e még hozzá, hogy ugyanezen népfaj (az örmény) még egy pár aradi vértanúval és aránylag nagyszámú névtelen hőssel szerepelt a magyar szabadságharcz történetében.

Minezekután úgy vélem bátran fölhagyhatok az örmény nép jelleme iránti bizalmatlanság megerőtlenitésére irányzott érveléseimmel és sietek némi felvilágositást nyujthatni a czikkiró ama kérdésére: „Most mi történt ezekkel a járbor kereskedőkkel, pénzemberekkel, adó, vevő és járó-kelő világgal?“ Mindjárt elmondom röviden, hogy mi történt.

Az történt, hogy a több százados elnyomatás után kissé elvesztették a türelmüket. A nélkül, hogy akár politikai fejtegetésekbe, akár a napi renden levő örmény-török surlodások legközelebbi indokainak kutatásába bocsátkoznám; nem tehetem, hogy a kérdés feleletéül rá ne mutassak azon részvétet érdemlő helyzetre, melyben a törökországi keresztények — s első sorban a történeti örökségüktől, az emberi szabadságtól, a személy-, vagyon-, és becsületbiztonságtól megfosztott örmény keresztények, a korhadt osmán uralom alatt sinylenek. Tudhatja ezt Kossuth Ferencz is nagyon jól; ez nem a politika, ez a humanismus, az általános emberi és polgári szabadság kérdése. Ennek iszonyú illusztráczióját megtalálhatja a czikkiró ugyanezen lapnak ama számában, hol a kérdést felvetette; mert ugyanezen szám keleti táviratai között olvasható egy rövid tudósitás, mely szerint a „Kara-Hissár és az Eufrát közti területet a kurdok teljesen elpusztitották és a halottak száma legalább tizenötezer.“ Feleletül egy érzékeny szivű keresztény embernek talán ennyi is elég volna, azonban koránt se higygye a czikkiró, hogy ez valami elszigetelt eset.

Magyar iró (dr. Czirbusz) irja, hogy Törökországban a porta tekintélyének fentartása igényli, — a keresztényeknek minden hat vagy tiz évben megújuló rendszeres üldözését. Czikkem elején igéretet tettem, hogy nem kivánom érinteni czikkirónak részint a mult hagyományaiból, részint talán az állitólagos, de nagyon is bebizonyitásra váró török-magyar rokonságból eredő rokonszenvét a török iránt; azért, midőn e sympathiákba könnyen beleütköző tényekre vagyok kénytelen hivatkozni, a keleti örménység mai helyzetének kellő megérthetésére szoritkozom, pusztán idézetekre a legutóbb megnevezett magyar iró közleményeiből. „Mióta a török — mondja ő — nem bir a harcztéren a keresztényekkel, hivatalosan rendezett lemészárlásokkal apasztja számukat. Csak a legujabb kornak eseményeit hozzuk emlékezetbe. 1860-ban Syriában volt mészárlás, a mikor harmadfélezer keresztényt öltek le a pribékek; utána Kreta szigetén vágták le a görögöket, 1879-ben Bulgáriában, 1890-ben Török-Örményországban: Erzerumban és most 1895ben Trebizondban, Vánban, holl itt, hol ott kaszabolják le az örményeket, a kik most soron vannak.“ (Hozzátehette volna irónk az 1894-ik évi Szászun-vidéki öldöklést is, a midőn rendes török katonaság 25 környékbeli falú örmény lakosságát, összesen mintegy hatezer embert mészároltak le).

Az angol diplomacziai kék-könyv (Blue Bock“) jelentései kétségtelenné teszik, hogy védtelen emberekre rohannak, s éjnek idején vagy a templomokban kaszabolják le őket, természetesen a hivatalos hazudozások éppen annak ellenkezőjét hitetik el az európaiakkal, hogy t. i. az örmények voltak a támadók (kiknek nem szabad fegyvert viselniök!) és hogy a törökök védekeztek bunkókkal, midőn majdnem mindenik fülig fel van fegyverkezve. A megrohanásokra aztán különféle ürügyeket használnak. Ilyen például az úgynevezett vendégjog („gazdalik“), a melynek értelmében minden kereszténynek kötelessége 3 napon át megvendégelni az igazhivű musulmánt. Ezt a jogot a pasák, kaimakánok és válik és ezek családtagjai, az asiatismusnak e visszataszitó alakjai különféle kihágásokra s az örmény vagyonának rablására használják fel. Ha panaszt mer emelni az örmény, még nagyobb és több bajnak teszi ki magát. Hiszen a keresztény nem tanulkódhatik a moslim ellen, tehát hiában fordulna panaszaival a kádihoz (vagyis a biróhoz), ott igazságot nem nyer, de a váli (kormányzó) előtt is hasztalan könyörög, mert ez felsőbb utasitás szerint cselekszik.

De sietek czikkem vége felé! S miután röviden arra is megfelelni véltem, hogy az események legújabb fordulata mily okozati összefüggésben áll azon szerencsétlen

nemzeti állapottal, melyben az ottomán uralom alatt szenved a keresztény örmény társadalom, megköszönve e lap terét, mely az ellentétes álláspont érveinek kifejthetése, illetőleg az örménység jogos védelmének előadhatása végett rendelkezésemre bocsájtott, részemről befejezem amugy is hoszúra nyult fejtegetésemet azon őszinte reményben, hogy a czikkiró, mint fia ama Kossuth Lajosnak, a ki egész életében a nemzetek szabadsága mellett hevült, az ázsiai despotizmus roskadozó államrendszere mellett tartósan nem lelkesedhetik!

Szongott Kristóf
az „Armenia“ szerkesztője, a szamosújvári állami főgymnasium tanára.

⁂

Szabadság.

– Náibánteáncz. —

Ég szabad, nagy Istene
Lelket, hogy belém lehelt,
Felruházva léttel a
Porból alkotott kebelt:
Én a néma újszülött
Két kezem kifejthetém,
S gyönge karjaim közé
A szabadság szállt felém.

Bölcsőben lekötve még,
Nyugtalan sok éjszakán
Ríva felzavartam én
Szunnyadó szegény anyám.
Kértem őt: kis karjaim
Oldja szét — e két rabot, —
S ott fogadtam, hogy szivem
Csak szabadságért dobog.

Gőgicsélve mig a nyelv
Tördelé bilincseit,
S mig repestek a szülék
Lesve hangom kincseit,
Lám, a gyermek ajkain
Még se kél e szó: anya!
Első volt, mit ejthetėk
A szabadságnak szava.

S ezt: „Szabadság!“ — hangozá
Vissza fent a mennyezet —
„Mint ez eszme harczosa
Lön beirva most neved.
Vész kisér ez ut nyomán,
S tüskét rejt a sok virág;
Ám szabadsághös előtt
Szük is már e nagy világ.“

Óh szabadság! — harsogám —
Tüz, vas, ádáz ellenek
Cselvetése, mennykövek....
Bár fejemre törjenek,
Mindhalálig, vérpadig
— Nem riaszt bakó keze —
Folyton ajkimon lebeg:
A szabadság szent neve.

Merza Gyula.

Szilveszter éjjelén.

— Kép az örmény családi életből —

A kis városkának kihalt útczáin csak néha-néha lehetett látni egy-egy emberi alakot, kik elkésve mentek haza, hogy övéik körében töltsék el az est hátralevő részét, s velük együtt üdvözöljék a nemsokára bekövetkezendő új-évet.

Mindenütt, az utolsó kunyhótól egész a legfényesebb palotáig vigság és öröm honol.

Csak egy kis viskó, melynek ablakain keresztül gyönge mécs-világosság pillant ki, falai között lakozik szomorúság. Az asztal mellett egy halvány arczú leány varr; siet, hogy elvégezze a szomszéd úrnő ruháját, melynek árából kenyeret, fát... kell venni. Egyébre nem telik; de ha jutna is, még akkor sincs kedve aháznak megünnepelni a bekövetkezendő új-évet.

Aggodó pillantással sürűn tekint a szobácskának egyik sarkába, hol anyja: egy őszbevegyült nő halálsápadtan, zihált mellel feküdt egy rozzant ágyon. A nehéz beteg mellett a nyomor és az orvosságos üvegek foglaltak helyet.

Még nem végezte be munkáját, midőn az éjféli harang kongása jelentette, hogy elérkezett az új-év.

Erre az ifjú leány letette a varrást s kezeit összekulcsolva térdre rogyott: áhitatos imát rebegett a föld és ég Urához. De imáját egészen el sem mondhatta; mert a sarokban fekvő beteg nehány, alig érthető szót mondott. Most a leány felemelkedik és az ágyhoz siet.

— Édes lányom, — mondá a beteg alig érthető hangon és akadozva, — itt az idő, midőn Isten magához szólit; érzem, hogy pár percz mulva itélőszéke előtt fogok állani, hogy számot adjak tetteimről. Itt a beteg görcsösen köhécselni kezdett.

— Édes jó anyám! ne fáraszsza magát most a beszéddel, hisz látja, hogy a beszéd árt. Különben is nem hagyhatja árván, egyedül leányát. Reméljük Istentől a legjobbat: még felgyógyul. Mondá leánya anyját keblére ölelve.

— Nem édes lányom, éltem fonala véget ért, nekem... mennem kell,... ott... ni,... atyád... int,... megyek.. megyek... Isten áldjon... Isten áldjon meg gyermekem! Erre hangja elakadt és feje visszaesett párnájára.

- Édes anyám! édes jó anyám, — tört ki zokogásba a kesergő leány, — ne hagyjon itt, vigyen el magával; ott atyámmal és kis testvérkémmel, kik itt hagytak, együtt leszünk; itt nyomorogtunk, de ott a szép örökkévalóságban boldogok leszünk. Most elhalt a szó ajkain, azután a holttestre borult és keservesen sirt...

* * *

Másnap új-év reggelén, majdnem midenki övéit meglepte valami ajándék-tárgygyal. A kis gyerekek egész csoportja járt házról-házra, hogy a szokásos „Boldog újévet“ köszöntsék.

A jó szomszédok jó kivánsággal sziveikben és ajándékaikkal benyitottak a viskóba is; de itt megrenditő látvány tárult szemeik elé: a leányt is, ki máskor hálásan elejökbe sietett, az öreg asszony holt-testére borulva — halva találták.

Az előhivott orvos konstatálta, hogy az ifjú leány szive fájdalmában repedt meg.

Nem vehette át a szomszédoktól az ajándékokat; mert lelke már felszállott volt a boldogok honába, hogy ott az angyalok kezeiből vegye át erényeinek jutalmát.

(Szamosújvártt.)

Ripszima.

Új-évi ajándék.

— Novella. —

Az új-év — bármi legyen történeti eredete — mindenütt az a kiváltságos örömnap, mely csak szerencsét kiván és ajándékot oszt. Decz. 15-én már elkezdik az ajándék-tárgyakat beszerezni. Öreg, ifjú, férfi, nő a piaczról, szokás szerint, nem megy egyenesen haza, hanem vagy sorba nézi a kirakatokat, vagy betér azon szük utczába, melynek hosszában rakták le a gyümölcsárús ‚árnáut‘-ok kosaraikat. Itt árulják az ámásiai izletes almát, a brussai nagyszemű gesztenyét, a jáffai szép narancsokat és a többit. Mindenki visz bár egy csomagot haza: viszi az új-év örömtárgyát. Minden örmény háznál már csinálják az ánusábur-t, a pelthe-t és zerde-t; a leányok gondosan kiválaszszák a gyümölcseket és tartókba (tálcza) rakva asztalra teszik. A gyermekeknek nem szabad ugyan e tárgyakhoz nyulni, míg fel nem virradt új-év reggele; de azért folyton ott olálkodnak az asztal körül; mert azt hiszik, hogy az, mit onnan elcsenhetnek — ízletesebb... De mihelyt elhangzik az 1895. év utolsó napjának utolsó órája, azonnal kimondhatatlan nagy vigság és öröm kezd uralkodni valamint a dúsgazdag palotájában, úgy a szegénynek kunyhójában — az ‚új-évi asztal‘ (կաղանդի սեղան, gághánti széghán) körül. Mindenki — legyen az nagy vagy kicsiny — ad is és kap is ajándékot. Mindenütt ez az üdvözlet hangzik „Շնորհաւոր նոր տարի եւ բարի կաղանդ:“ (Shnorhávor Nor-Dári jév pári Gághánt: Boldog uj-évet és jó évkezdetet!)

Elmult már az öröm és ajándékozásnak ezen ritka ünnepe, de azért az édes benyomás hatása alatt még mindenki csak arról beszél; az én emlékezetemből sem ment ki hádsi Máté ághá lakása, hol mintegy 20—30 évvel ezelőtt sem előkészületeket nem tettek az új-évhez, sem az évkezdetet (կաղանդ, gághánt) nem ülték meg. E ház már pusztulófélben volt, felső emelete egészen lakatlan, a földszinten is csak egy kis szoba volt, melynek mind a négy fala ép, de azért szél és hideg akadálytalanúl behatolhattak. Ebben lakott hádsi Máté feleségével; a férfi közel 70 éves, az évek minden gyöngeségeivel ellepetve; neje Anna már 65 tavaszt látott és most még a napot sem láthatja. Tűz nem lobogott a kemenczében, mert fájuk nem volt. Egy kopott köpenyt vettek magukra, mely régóta tesz már szolgálatot. Egy óra óta a nap, ezen Istenadta világosság is már letünt a látóhatárról és sötétségben hagyta a nyomor e tanyáját. Máté és hitestársa, kiknek gyomraik már hozzá voltak szokva a koplaláshoz, ajkaikat soha se nyitották panaszszóra; pedig az nap is — az év utolsó napja volt, midőn mások oly vigan töltik ennek futó perczeit — ők még mit sem ettek.

— Oh Anna — mondá Máte ághá — ha boldogult apád gyermekkorodban a tengerbe dobott volna, most nem nyomorognál velem!

— Fiam! — szólott az asszony — Isten akarta ezt így; Ő tudja azt is, hogy miért vette el gyermekeinket mind és minket itt hagyott.

— De asszony! vajjon elbirjuk-e ezt a nyomort? Ne menjek el a templom ajtajába? Gyüjthetnék egy nehány ‚ghurus‘-t... és avval tengetnök életünket.

— Ne zugolódj a Gondviselés ellen! Különben is inkább halljunk meg éhen, de legalább nem fogják mondani, hogy egy ‚ámirá‘-nak fia koldult a templom ajtajában.

E rövid szóváltás után csend állott be a szobába, hol úgy is ritkán lehetett beszédet és hangot hallani.

Tak, tak... hang ütötte meg Anna fülét, mire azonban ügyet sem vetett, gondolván, hogy a roskatag épület dülő részének valamely deszkáját, vagy az ablakdarabokat verdesi a szél; de gondolata nem volt helyes. mert rövid vártatva erősebb, ‚tak- tak‘-ot hallott. Semmi kétség, hogy az ajtót verik.

— Hádsi ághá — nekem úgy tetszik az ajtó..; megyek és kinyitom.

— Ülj a helyeden! Ki jöhet hozzánk? Lehet, hogy az adószedő, 60 phárá adóval tartozom; azért jőn, de honnan adjam?..

Elhallgatott az asszony, de az ajtó nem hallgatott el, a tak, tak még erősebb. Mire az asszony:

— Hádsi ághá nézd meg, mert van valaki az ajtónál.

Az öreg kénytelen-kelletlen felállott és csoszogva kiment, nagy nehezen kinyitja az ajtót, néz jobbra balra, de nem lát senkit. Vissza akar térni; van valami az ajtóban, beleakadt. Akkora kosár volt, hogy alig vihette be felesége segitségével. Az asszony gyertyát gyujtott: a küldemény új-évi ajándék.

— Bizonyára másnak volt ez szánva — mondá az asszony — és véletlenségből ide hozták.

— De ki is küldhette volna nekünk — viszonzá a férj — ezt a fönséges ajándékot.

Abban mindketten megegyeztek, hogy nem nekiek küldték ezeket az értékes tárgyakat. De hádzi ágha hirtelen egy névjegyet lát a kosárban, melyről ezt olvasta:

„Anna fogadd ezen új-évi ajándékot szivesen; költsd el férjeddel. A míg élsz és élek minden új-évkor fogsz hasonló ajándékban részesülni.“ Semmi aláirás.

A kétség eloszlott, az ajándékot Annának küldötte valami ismeretlen jótevő. Négy kézzel bontották ki a kosarat: sok értékes tárgy, melyek közt hádsi Máté egy erszényt is talált. száz török arany (1000 frt) volt benne.

A Gondviselés nem hagyja vigasztalatlanul azokat, kik Benne biznak.

Melik Bejlikhdsán („Árevelkh“) után örményből.

Sz. K.

* * *

Kisebb közlemények.

Ős-Budavára. Érdekes látványosságot terveznek a budapesti millenáris kiállitásra, bemutatni „Ős-Budavárát, a maga valóságában. A történeti jelenetek központján, vagyis a főtéren zagyva lármában egyesülnek majd a Kelet és Nyugat különféle népei. Nyalka kurd lovasok rablott paripákra alkusznak délczeg magyar huszárokkal. A piaczra nyiló utczák boltjaiban arabs és örmény kalmárok kinálják portékáikat. Oszlopos csarnokok aljában fekete kávét szürcsölnek a török elökelöségek. És igy tovább! Szóval a legtarkább élet fog ott kibontakozni a multak homályából a mai nemzedék szemei elött, — egy darab életre keltett história, vagyis a régi törökvilág Magyarországon.

A budapest-erzsébetvárosi templom, melynek átengedésére az örmény kath. egyház hivei aspirálnak, közelebbröl tartott rendes egyházi bucsút, védszentjének: magyar szent Erzsébetnek évfordulója napján. A nagymisét Tóthfalussy plebános celebrálta, — az egyházi szentbeszédet pedig: Novák István segédlelkész mondta. A mi a templom jövöjét illeti, remélhetö, hogy a székesföváros hajlandó lesz az örmény ritust, — annak átengedése által — kegyúri pártfogásában részesiteni: miután csak a hetven taggal alakult unitárius hitközséget is oly bökezüen támogatta. A mi pedig a görög katholikusok kérelmét illeti, a fövárosnak módjában leend azt alkalmas módon szintén kielégiteni; azon esetben is, ha az elöbb-utóbb megalakulandó örmény plebánia részére az erzsébetvárosi (ideiglenes jellegü) templom tényleg átengedtetnék.

Irodalom és művészet.

Hollósy tanitványa. Münchenben élö festömüvész hazánkfia, az örmény születésü Hollósy Simon, tudvalevöleg egész iskolát alkotott a festészet terén, s müvei a tengeren túl (Amerikában) is el vannak terjedve. Tanitványai között van egy erdélyi örmény ifjú, a tehetséges Papp Gábor is, kiröl egy alkalommal lapunkban már megemlékeztünk; s a ki a bajor fövárosból hazaérkezvén jelenleg Kolozsvártt tartozkodik. Igéretét birjuk, hogy mesterének — Hollósy Simonnak — müvészi életpályáját, arczképének bemutatása mellett, e folyóirat élén ismertetni fogja.

Közgazdasági élet.

„Előkészületek a milleniumra“ czimü rovatában azt irja a „Budapesti Hirlap,“ hogy az ezredéves kiállitásnak kereskedelemügyi szakcsoportjában be lesz mutatva a mult századbeli „debreczeni vásár“ diorámája is, melyet maga Debreczen város törvényhatósága készittet el és állittat ki, villamos világitás mellett. Az élethiven előállitott jelenet egyik oldalán állatvásár lesz, a hol csikósok, mezei gazdák, örmény kereskedők, magyar lókupeczek, vándorczigányok adnak-vesznek lovat, szarvasmarhát. A másik oldalon kirakó vásár van, hosszú sorban sátrak, hol a debreczeni vásárra összesereglett sokféle idegen és hazai kereskedő, boltos, mesterember árulja százfajta czikkeit. A különféle árúsátrakban typikus debreczeni vásáros alakok, kézművesek, földmivelők, férfiak, nők, gyermekek, vevők, eladók tarka össze-visszaságban csoportosulnak, — a csárdában pedig, mely természetesen szintén látható lesz a debreczeni vásártéren, czigány zenészek bandája fogja muzsikálni a szebbnél szebb magyar nótákat.

Mi újság az örmény világban?

Az örmény nemzeti állameszme jövendő képe napról-napra hódit és tért foglal az európai diplomáczia döntő köreiben. Ennek legújabb jelét az angol részről felvetett különféle megoldási tervezetekben ismerjük leginkább, a mely prospectusok egyike nyiltan szól arról, hogy a jelenlegi keleti válság akként fogna megoldáshoz jutni, hogy Örményország visszanyerve függetlenségét, önálló királyságot képezend és pedig — a mint a politikai lapok emlitik — a volt egyptomi kormányelnök, az örmény nemzetiségű Nubár pasa szuverénitása alatt. Jóllehet az angol kombináczio megvalósulása teljesen nincs kizárva a jövő alakulásának eshetőségei közül, mindazonáltal egyelőre csupán egyik szimptomája gyanánt lehet azt tekinteni a keleti viszonyok jelenlegi kuszált állapotának. Ha mégis előbb vagy utóbb csakugyan ténynyé válnék, hogy Európa közös elhatározással állitaná fel ekként a Luszignánok, ötszáz év előtt lerombolt nemzeti uralmát, ama különös történeti jelenség előtt állanánk, hogy az örmény államfő (anyai ágon) ugyanazon arab néptől származnék, a mely ötszáz év előtt VI. Leo, utolsó örmény király alatt, Arménia állami létének oly hosszú időre véget vetett, s az ütközetben elfogott Leo királyt hét éven keresztül fogságban tartotta, éppen ama Kairóban, a hol jelenleg Nubár pasának állandó lakhelye van!

Az örmény kérdés Magyarországon. Helfy Ignácz orsz. képviselő interpelláncziója nyujtott első izben alkalmat a magyar országgyülés képviselőházának arra, hogy hozzászóljon a külföldet oly élénken foglalkoztató keleti, török, illetve örmény kérdéshez. Bánffy Dezső báró miniszterelnök felelt röviden és tartózkodva a hozzáintézett interpellánczióra; s válaszát a képviselőház többsége (a jelen viszonyok közt) kielégitőnek találván azt Helfy ellenzése daczára, — tudomásúl vette.

Összeütközések a vidéken. A sziriai kormányzóság főhelyén, (Beyruth-ban) székelő katonai kormányzó részéről a török külügyministeriumhoz intézett hivatalos távirat szerint az örmények megtámadták a beyruthi muzulmán lakosságot; a mely alkalommal mindkét részről valának holtak és sebesültek. A helyi hatóságok helyreállitották a rendet és lecsillapitották a felizgatott mohamedánokat. Kharput-ban örmény forradalmárok izgatják a lakosságot, (ugyancsak török forrásból meritett hirek szerint), s annak következtében az üzleteket bezárták. A főkormányzónak aztán sikerült, állitólag Barmen amerikai missziónárius támogatása mellett a kedélyeket lecsillapitani; mire az örmény kereskedők üzleteiket ismét megnyitották, s a nyugalom újra helyreállott. Hasonlóképpen török részről jelentik, hogy Zeitunban az örmény fölkelők körülzárolták az ottani kaszárnyát, a melyben egy ezredes, négyszáz katonával volt elhelyezve. Sakir pasa kormányzónak, a török fővárosba küldött távirata szerint: október harminczadikán néhány fiatal örmény behatolt az erzerumi kormány-épületbe s merényletet követett el a csendőrség parancsnoka ellen; a miből valóságos ütközet fejlődött ki, egyrészt a csendőrség között, — mely alkalommal együttvéve ötven ember részint életét vesztette, részint megsebesült. A császári hatóság „erélyes“ intézkedése következtében a közbiztonság csak hamar helyreállott. A birodalom távolabbi részeiben szintén rendzavarások történtek; így Aleppóban több európai alattvaló bántalmaztatott; a „Standard“ jelentése szerint pedig Arabiában is kitört már a lázadás.

Diplomaták értekezése. Azon hiresztelés, miszerint Philipp Currie, a konstantinápolyi britt nagykövet Angliába utazott oly czélból, hogy a visszalépő párisi angol nagykövet Lord Dufferin helyét foglalja el, mint látszik, nem felel meg a tényeknek. Ellenben diplomácziai körökben azon magyarázatot adják, hogy Currie nagy követ újabb, bizalmas utasitások átvétele végett utazott el Londonba. Kiámil pasa, a török nagyvezér, a kinek nyilvánvaló angol-barát érzelmei közismeretesek, az angol nagykövettel legutóbbi értekezése alkalmával, mint állitják, oly körülményekre figyelmeztette a nagy követet, a melyekből következtetni lehet, hogy Oroszország, — mindőn egyrészt Angliával az örmény kérdésben együttesen járt el, — másrészt a maga részéről külön akcziót is inditott. Egyébiránt a török politikai körök hangulata ezidőszerint inkább Oroszország, mint Anglia felé hajlik. Egy magas állású ottomán államférfiú néhány nappal ezelőtt a következő nyilatkozatot tette: „Ötven év óta Anglia többet vett el tőlünk, mint Oroszország; most Anglia felidézte az örmény forradalmat, — ki tudná megmondani, mit fog még tőlünk elvenni?!“...

A legújabb fegyverek. Mi sem bizonyitja jobban a törökök gyülöletét az örmények ellen, mint az a jelszó, a melyet Konstantinápolyban közelebbről adtak ki: — „Ne vegyünk semmit az örményektől!...“ És ezt a harczias jelszót annyira megtartja a török, hogy például a „Sabah“ czimű török újság, a mely eddig huszezer példányban kelt el, újabban hanyatlásnak indult csak azért, mert tulajdonosa örmény ember volt. (Most már háromezer példányban is alig tudja elárúsitani). A császári palota örmény hivatalnokait felmentették a szolgálat alól, s értesükre adták, hogy egyelőre ne is jelenjenek meg. Az örmény származású udvari szállitókat szintén értesitették, hogy szolgálataikra ezentul az udvar nem reflektál. Oka ennek a rendeletnek az, hogy az örmény udvari szállitók a zavargások alatt becsukták boltjaikat, a melyek fölött a török császári czímer ragyogott. Társai bűneért így kellett lakolnia Hadsik efendi, kávékereskedőnek is; a kinek czége már százötven év óta szállitott kávét a padisáh udvarának. Ezenkivül elcsapták még a szultán örmény-származású udvari ékszerészét is.

A szyriai expediczió, Miután Damaszkus, Beyruth és a szyriai török kormányzóság más nagyobb helységeiben is fordultak elő surlodások a mohamedánok és az ottani keresztények között, — a kormány elrendelte, hogy Szyria egész területére az ostromállapot kihirdettessék, — és hogy a hirhedt Zękki pasa (a sassuni kegyetlenkedések kezdeményezője) mint az illető hadtest főparancsnoka bizassék meg a rend helyreállitásával. A kormány ezen szándékolt intézkedése ellen azonban a nagykövetek felszólaltak és csakis Cambon franczia nagykövet erélyes fellépésének, — a ki azzal fenyegetőzött, hogy ha ezen eset bekövetkezik, a franczia kormány kénytelen lenne Szyriába második expedicziót küldeni, — sikerült a török kormányt reábirni, hogy a már elrendelt intézkedést visszavonja.

Örmény-török surlódások. Hivatalos török forrás szerint a csapatok kétszáz embert kergettek szét, a kik az erzerumi vilajetben Manís helységet körülfogva tartották. — Néhány kurd törzs, (főnökeik vezetése mellett) megtámadni készült egyik helység örmény lakosait; mire az Erzerumban székelő hatòságok a kurdok üldözésére csapatakat küldtek ki, melyeknek — a muzulmánok segitségével — sikerült a kurd rablókat szétverni. A Boszporus partjain általános a nézet, hogy a porta a már nagyon is elharapózott surlódásokat erélyesebb rendszabályok nélkül nem lesz képes elfojtani. Trapezuntból jelentik, hogy ott a kereskedelem és forgalom pongása következtében nagy inség állott be, különösen az örmény lakosság körében. — Nem török forrásból eredő tudósitások szerint a Diárbekirben (Tigranocerta) efőfordult kihágások következtében igen sok ember vesztette életét, s a tüzvész által okozott kár már is nagyon jelentékeny. Konstantinápolyban újabbi zavaroktól tartanak; a főváros örmény lakosai a provincziákból érkező hirek következtében nagyon izgatottak. — Orosz lapok jelentése szerint az Oroszországban lakó örmények és törököknél házmotozásokat tartanak a náluk talált fegyvereket elkobozzák. A rendőri házkutatás a gyanús levelezésekre és egyéb iratokra is kiterjed.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Kozocsa Tivadar

volt budapesti állami paedagogiumi tanár.

– Szül. 1853 szept. 30, meghalt 1895 márcz. 6. –

Az erzsébetvárosi örménység három irányban, melyek időszakonként fejlődtek ki benne, érvényesitette életképességét és vele született nemes hajlamait. Az első vagyis a kezdeményezés szakában, mint a vállalkozás merész emberei tűnnek fel; kereskedelmi szellemük, habár a település helyén kulminált leginkább, elvitte őket a szomszédos, sőt a távolabbi vidékekre is. A második, a szellemi megnyilatkozás időszaka, midőn a szorgalom mellé a gondos éberség is társult; ekkor a gazdászatot vették kezökbe, a vagyonosabbak beköltöztek Magyarhon délszaki termékeny vidékeire, hol mint előkelő földesurak: Dániel, Pap, Lukács, Kabdebó, Török és Kiss családok maig is szerepelnek. A mostani korszakot, vagyis a tudományos pálya iránti érzék rohamos fejlesztését, különösen a negyvennyolczas idők teremtették meg. Ugyanis a város gazdag népe számára, mely vagyonából kifosztva, a tönk szélére sodortatott, csak a szellemi tehetség értékesitése tudatában föllobbant életfentartási ösztön maradt fenn. Mint kaptárból a méhek, úgy szálltak szét tehetséges növendékeink a magyar haza különböző irányában létező középtanodákra és az egyetemre, hogy a tudomány gazdag forrásából meritve, abból nemcsak maguk olthassák szomjukat, hanem e forrásvizet másokkal is megízleltethessék.

A negyvennyolczas évig a Kozocsa család Erzsébetváros egyik tiszteletreméltó és vagyonos kereskedő családját képezte, de vagyonukból csak egy kincs maradt meg: szorgalmas, tehetséges és tisztességadó gyermekük, kinek keresztneve Tivadar.

Tivadar már nem ismerte az egyedüli (?) boldogitás azon eszközét, melyet a költő így jegyzett föl: „Optimum argumentum, aurum et argentum.“ A kis termet, vézna test kiváló lelket, alaposan biráló tehetséget, mély belátó képességet rejte magában. Tivadar a nevelés-oktatás alapjait szülőföldjén, Erzsébetvároson szerezte meg, melyhez halála végperczeig önzetlen szeretettel ragaszkodott. Nem hiába! Van valami delejes erő abban a szülőföld porában, mely a gyermeket, mint lombot a törzshöz oly szeretetteljesen fűzi az édes anyához. Ez az oka annak, hogy bárhova vezessen sorsunk, a szülőföldről megfeledkezni nem tudunk.

E lelkesült, igaz hév vonzá Tivadart e kis városkához; bármely vidéken útazott, vagy megbizást végzett, csillaga haza vezeté. Ide gravitált lelke őszinte érzelmével; itt szeretett pihenni a soha nem pihenő szellem, mert honlétét is tudományos művek, nagyrészt tankönyvbirálatok, megbizatásból folyó jelentések, tantervek készitése és összeállitása vették igénybe.

A felső osztály sikeres befejezése után szelid, szerény természete a papi pályához vonzá; de a gyenge test nem volt képes egyenlő lépést tartani a nagyratörő akarattal és már elöljárói is kétes aggodalommal néztek folyton nagyobbodó betegsége elé. Tanárai szeretettel kisérték a szelid papnövendék állapotát, és tanulótársai éjjelenként párjával állották körül ágyát és tettek neki szives szolgálatokat. Engemet csak azért fogadott ápolójául, hogy bizalmát és szeretetét, mint honfitársa iránt, kimutathassa. Örömmel megosztotta velem mind azt, a miben a beteg, ki kivételt képez, részesülni szokott.

A gyenge testalkatú papnövendék, bár nem szivesen, de az orvosok és szülői tanácsára, igaz engedelmességből, megvált az annyi meleg hivatással ápolt pályától, kinek legszebb ajánló levele boldogult Fogarasy Mihály püspök azon megjegyzése: „Nagyon sajnálom, kedves fiam, lemondásodat, de egészséged miatt más rokon pályán kell hasznositanod szép tehetségedet.“

A főpásztor elbocsátó szavait mélyen szivébe véste s azért a tanárjelöltek sorába lépett. Itt oly szorgalmasan sajátitotta el szaktárgyait, hogy a dicséretesen kiállott tanári vizsga után, a budapesti műegyetemhez az állat-, növénytan szakmájából tanársegéddé, s egy év mulva budapesti áll. paedagogiumi tanárrá neveztetett ki. Nem kellett Kozocsának a beteges trónpraetendensek sorsát átélnie, kik a népfenség szeszélyes akaratából válhatnak csak uralkodokká; az őt megillető trónt a nevelés- és közügy terén és a társadalomban sokoldalu ismeretei és munkálni szerető akarata követelték; követelte az az okmányhalmaz, mely működésének legszebb tükre. Ezen érdemkönyvbe jegyezve találjuk a bizalom nyilatkozatait a miniszteri körtől egész le a jó tanitványig.

Szaktekintélykép szerepelt az ipar, kereskedelem, természetrajz és természettan, méhészet, valamint a növényélet fejlesztésére vonatkozó ügyekben. Az 1885. évi országos kiállitástól kezdve nem volt oly tanügyi kiállitás, a hol, mint szakavatott, ügyes rendező, közre nem működöttvolna. Jóllehet a tanár- és számos tanitóegyletnek s a haladást előmozditó tudományos társulatoknak tagja, a tanszermuzeum rendezője, több tudományos mű szerzője, a budapesti áll. paedagogiumnak lelkes tanára volt, a ki nemcsak maga tudott, hanem tanitani is tudott: mindamellett a megtestesült szerénység, mesterkéletlen egyszerűség maradt. Kollegiális, szelid magatartás jellemezte életét. Mindenütt ott volt, a hol munkálni kellett, de soha sem hivatlanul s a hol megjelent, ott lelke egész erejével dolgozott. Budapest, Zágráb, Debreczen, Erzsébetváros, Szamosujvár tanügyi és méhészeti kiállitásai tanuskodhatnak fáradhatlan tevékenységéről.

Ha az irály maga az ember, róla azt a kritikát irhatnók, hogy a mily világos eszmékben tudott szólani és előadni, ép oly mesterkéletlen, könnyen felfogható irály jellemezte a feltűnési vágynak semmiben sem hodoló ezen alakját. Mondhatni róla, hogy életében előnyt, hasznot nem nézett; e két mondat jellemezte: semmi vágy önmagáért és áldozat minden jóért. Fájdalom! ezt az annyi nemes tulajdonnal bőven megáldott jellemet élete delén, 43 éves korában, áldást árasztó tanári működése 20-ik évében, a tavasz kifakadása sírba szólitotta.

Úgy élt, úgy cselekedett mint a művész, naponta szebb és szebb vonallal szaporitva képességeit, ismerete ékköveit csiszolva helyezte be a műveltség oltárába. Most munkája derekán kiesett az ecset kezéből, eltompult a véső és az oltár egy sírhant lett. Magára hagyatottan, búsan áll; Erzsébetváros tudd meg: egy jeles fiad kebledről messze szállva, a budai temetőben jeltelenül piheni örök nyugalmát. Gyujtsd meg az emlékezet tiszteletadó fényét e sírhanton is, hisz ő, ki neved magasztalására működött egész életében, megérdemli a hazafias vonzalom önkéntes filléreit síremlékére. Hadd hirdesse egy szép emlék jótékonyságodat és hirdesse azt is, hogy érdemes fiaidat mindig megtudod becsülni!

Ávedik Lukács.

A vándor és a rigó.

— *Örmény népdal.* —

Mért keseregsz te kis rigó,
Ép úgy, — mint én — sohajtozó?
Míg ajkad búsan zengedez:
Szivedből jön-e éneked?

Nem vagy hozzám hasonló te,
Kinek oly szabad élete,
Téged boldognak tartanak,
Azt mondja száz meg száz ajak.

Szárnyald be nyáron a mezőt,
A zöld erdőt, a hegytetőt,
Pályád elér nagy téreket,
Gyönyör kiséri röptedet.

Engem balvégzet súlya nyom,
Mint idegen nyomorkodom:
Nincs szárnyam, nem vagyok szabad,
Az élet terhe rám szakad . . .

Sem éjjelem, sem nappalom,
Számomra nincsen nyugalom,
Lehajtom könnyek közt fejem
S könnyezve talál reggelem . . .

Oh távozz! szállj el kis madár,
Szivem sovárgva visszavár,
Hazámnak mondj üdvözletet,
S beszéld el szenvedésimet!

Hozz kedveseimről ujra hirt,
Nagy bánatomra balzsam-írt,
Kisérjen áldás utadon, —
Áldott legyen a drága hon! . . .

Simay Gergely.

Örményország hajdankori állami szervezete.*)

II.

Ciliciának, Byzancz egyik tartományának, melyet az örmények meghóditottak, kivülök csak görögökből állott a lakóssága ebben az időpontban. A kersztes hadjáratok azonban csakhamar újabb elemet csatoltak hozzá, a frankokat, kiknek nagy befolyásuk volt Örményország állami és társadalmi rendjének további alakulására.

---

*) Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique de l'Armenie (Memoires de l'Academie Imperiale des sciences de St. Petersbourg. VII. Serie Tom. III. Szentpétervár, 1869.)

Nagy előzékenységgel fogadták az örmények a frank vitézeket s a segitség fejében, melyet a keresztes hadaknak nyujtottak, királyi czimet nyert II. Leo. Vele járt a nyugati befolyás, a frank szokásoknak és intézményeknek átültetése is. Hogy közvetlen összeköttetésbe léphessen Európával, megnyitotta Leo országának kikötőit a nyugati kereskedők előtt. Csakhamar megjelentek országában a genuaiak és velenczeiek, a kiket messzeterjedő kiváltságokkal ruházott fel. A nagyszámmal érkező idegenek aránylag rövid idő alatt meglehetősen átalakitották Örményország intézményeit. A XII. század utolsó éveiben a nyugati szokásoknak megfelelő udvart szervezett Leo s megujitván Valarsaces régi satrapalis organisatiojának közegeit, a frankok nyelvéből kölcsönzött czímekkel ruházta azokat fel.

Valarsaces a perzsa Arsacidáktól kölcsönözte tiz évszázaddal előbb az intézményeket; II. Leo a frankoktól, kiknek institutióit bölcs mérséklettel idomitotta hozzá a régiekhez. Nehéz is lett volna egy csapással gyökeresen megváltoztatnia a nép politikai szervezetét és szokásait. Idő kellett a czélba vett reformok fokozatos életbeléptetéséhez, a melyek különben is alig érintették az örmény intézmények lényegét. A törvényhozás, a tulajdonjog, a vallás megtartotta nemzeti jellegét, csakis a formák mentek tetemes változáson keresztül.

Az örmények, megtelepedvén Ciliciában, hűbéreseivé lettek a byzanczi uralkodónak s a görög helytartó hatósága alá kerültek. Csakhamar több örmény főnököt adófizetés kötelezettsége mellett egyes várak és helységek kormányzásával ruháztak fel a görögök. Mások erővel keritettek hatalmukba erőditett helyeket, függetleneknek jelentették magukat ki s ujonnan beköltözött fajrokonokat szólitottak zászlóik alá. Ama főnökök egyike, a kik nem voltak hajlandók a görög császár fenhatóságát elismerni, Rupen, az áni-i Bagratida királyi család tagja

s II. Kákignak, eme dynastia utolsó uralkodójának közel rokona, több várat s jelentékeny területet ejtett hatalmába. Fiára, Constantinra szállott a megkezdett hóditás folytatásának feladata. Azonban mihamar viszály tört ki a független örmény főnökök és azok közt, a kik elismerték a görög császár fenhatóságát. Két párt alakult: a nemzeti, melynek élén a Rupen-fejedelmek állottak; és a byzanczi, mely Lampron várának urait vallotta vezetőinek. Ezek a viszályok megbénitották az örmény hóditás megszilárdulását s belenyultak a XII. század második felébe is, midőn a byzanczi hatalom, teljesen megfogyva erejében, kénytelen volt átengedni a tartományt az örményeknek. II. Leo országát északon a Taurus hegyláncza, délen a tenger, keleten az Amanus, nyugaton az isauriai hegyek határolták. Az örmény főurak, kik egyik-másik erődöt a görög császár nevében kezeik közt tartották, lassanként átpártoltak a rupeniekhez; csak a Lampron-i „bárók“ daczoltak még mindig a sis-i udvarral. Ellentállásuk II. Leo halálakor sem szünt meg s csakis I. Héthum uralkodása alatt ért véget a két hatalmas család versengése.

Ezek a küzdelmek teljesen igénybe vették Rupen első utódainak tevékenységét s nem engedtek nekik időt rendes kormányzati szervezet létesitésére. De a midőn a keresztes hadak utjokba ejtették Ciliciát, II. Leo, teljesen megszabadulva immár a görögök nyomásától s hatalmas támaszra lelve a frankokban, elhatározta, hogy országának új alkotmányos szervezetet ad, felhasználásával a nemzet régi törvényeinek, a byzanczi codexeknek s a nyugati hűbéri szervezetnek.

Örményország legrégibb administrativ rendje, a mint azt Chorenei leirja, több változáson ment keresztül már Valarsaces utódai, nevezetesen a Sassanidák, görögök és a Bagratidák idejében is. A forradalmak, az ismétlődő idegen uralom, ha nem is semmisithették meg teljesen a régi szokásokat, melyekhez kegyelettel ragaszkodtak az örmények, mégis több tekintetben módositották a királyság primitiv szervezetét. Mindama politikai rendszerek közül, melyeket Háik ivadékai átéltek, legtartósabb nyomokat hagyott a görögöké, a melytől Ciliciában sem szakadtak el; a görögökkel pedig már régóta éreztette befolyását az európai hűbéres államokkal való szomszédság. Nem volt tehát rögtönös az az átmenet, melylyel az örmények összeköttetésbe lépvén a keresztes hadjáratok során a frankokkal, új elemeket plántáltak nemzeti intézményeikbe. S bármily idegenszerűeknek tünhettek is fel előttük az új törvények s a méltóságoknak elnevezései, a változások nem találtak komolyabb ellenzésre, mert nem ütköztek a nemzet társadalmi szervezetének belső alapjaiba.

II. Leo, testvérének, II. Rupennek lemondásával trónra jutván, megerősítette az ország báróit váraik birtokában s földeket adományozott nekik hűbéres birtokokul, kiváltságokkal és az átöröklés jogával. Ezzel megvetette alapját országában a hűbéri rendszernek, mely kétféle osztályát a birtoklásnak honosította meg: a tulajdonjogot a király nevében a főurak és papság számára, és a haszonélvezetet a kisebb nemesség, a letelepedő idegenek és a meghóditott lakósság, vagyis a görögök és a muzulmanok részére.

A főnemesség ama „báró“-knak utódaiból állott, a kik Rupen és utódai alatt részt vettek Cilicia elfoglalásában. Ezek a nagy hűbéresek közvetlenül a koronától függöttek, a jelentékenyebb várak urai voltak s magas udvari és egyházi méltóságokat viseltek. Utánok következtek a lovagok, a király személye mellé rendelt tisztek s az apátságok főnökei. Magát a népet az alsóbb rangban levő örménység alkotta, a melyhez képest alárendeltségi viszonyban áltottak a görögök, syrek, muzulmanok, sőt még a frankok is. Oldemburgi Willebrand utleirásában azt mondja, „tamen ipsi Hormeni dominantur“, hogy az örmények, mint hóditók, nagyobb szabadságot élveztek, mint a lakosság többi része, ámbár ők is jobbágyai voltak vagy a királynak, a főnemeseknek vagy valamely apátságnak.

A hűbéri szervezetnek Örményországban is, mint a nyugati államokban, tagadhatlanúl voltak előnyei, de volt benne egy bomlasztó elem is: a hűbérurak függetlenségi öntudata a királylyal szemben. A királyi hatalomnak

számtalanszor kellett véres tusákat folytatnia a főnemességgel; Szêmpád krónikájában minduntalan említés történik a felkelésekről, melyeket az örmény bárók szitottak fejedelmök ellen. Lampron urai, kik az örmény hóditás kezdetekor byzanczi hűbéresek valának, versenyre keltek a rupeniekkel s nem is ismerték el fenhatóságukat. Mint a rupenieket, a lamproni Héthumokat is „sebastos“ czimmel ruházták fel a byzanczi császárok, ugyanoly fejedelmi méltósággal, mint a sis-i uralkodókat. Hosszas belviszályok után a rupeniekké lőn ugyan a győzelem, de a békességet csakis a két versenygő családnak a frigykötése hozta létre, mely II. Leonak halálakor s leányának, Zabelnek, Párczêrpért urával, Héthummal kötött házassága folytán az utóbbinak kezeibe juttatta a koronát.

II. Leo intézményeinek egyikét teljesen a frankoktól kölcsönözte át. Az örményországi főtörvényszék, a „regalis curia“, melyet mint Szêmpád krónikájában olvassuk, dívan-nak is neveztek, II. Leo uralkodása idejében jelenik meg először s ettől kezdve említés történik róla csaknem minden kiváltságlevélben, melyeket az örmény fejedelmek idegen nemzetbeli kereskedőknek adományoztak. Ülésein a király elnökölt, távollétében a korona főméltóságainak egyike vagy a patriarcha. Ez a biróság itélt a báróknak személyét s hűbéri birtokait érintő kérdésekben; ez volt a király tanácsa is s illetékessége kiterjedt az ország politikai és polgári igazgatásán kivül a büncselekményekre is. Ez a biróság döntött, mint legfelsőbb forum, a király alattvalói és az idegenek közt felmerült vitás kérdésekben is. E főtörvényszék Sis-ben székelt, de a midőn örmények és külföldiek közti ügy forgott fenn, Lajazzo-ban hozta meg itéleteit, a mi kitünik egy okiratból, melyben azt olvassuk, hogy „actum in Ajacio, in Curia regis Armeniae.“ *)

Alatta állott ennek a legfelsőbb biróságnak a sis-i érseké (Curia sisensis episcopi), melynek eredete visszanyulik a régi örmény királyság korszakába. Mechithár Kos XIII-ik századbeli codexe körülirja a hatáskörét. „A jognak minden egyéb részét, ugymond, a hatóságok

---

*) Mas-Latrie, Hist. de Cypre, II, 78 l.

alkalmazzák, de a szemérem elleni és titkos bűncselekvények fölött az evvel megbizott püspök és papok mondanak itéletet." *) Ez a birói hatóság nem volt mindig a sis-i érsekek kezei között; a fenmaradt egykorú okmányok tanúsága szerint III. Leo és utódai alatt megváltozott a neve „Curia ducalis et bailia regis"-re és a „conestabulus-ducha" (a királyság connetable-je, főparancsnoka) elnökölt ülésein, kit a lajazzoi kapitány is helyettesithetett, a midőn örmények és külföldiek közti ügyekben kellett itélkezni.

Voltak ezeken kivül más birói székek is, a nemességnek egyik előjoga levén az igazságszolgáltatás gyakorlása. Igy a bárok birói széke jobbágyaik fölött, az apátságok főnökeinek, az Örményországban megtelepedett egyházi rendeknek, a külföldi consuloknak biróságai stb. A halálbüntetés jogát az ősrégi örmény jogszokás kizárólag a királynak tartotta fenn. „A főurak, ugymond Mechithár Kos codexe, királyi rendelet nélkül nem végeztethetik ki a gyilkosokat." Biztositék volt ez a királyi előjog a nagy hűbérurak önkénye ellen s megvédte tulkapásaiktól jobbágyaik életét.

Az okiratok tanusága szerint a genuaiaknak s velenczeieknek consuli biróságaik voltak Sis-ben, Tarsus-ban, Malmistra-ban és Lajazzo-ban. Eme jog fejében viszont az Örményországban megtelepedett külföldiek minden erejükkel megvédelmezni tartoztak a királyt és a hozzátartozókat. „Teneantur michi et heredibus meis — ugymond II. Leonak 1201-ben a genuaiak részére adományozott kiváltságlevele — de cetero conferre amorem, honorem amplificare et exaltare et defendere pro posse suo regnum nostrum... bona fide et sine malo ingenio"

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

---

*) Mechithár Kos codexe a párisi nemzeti könyvtár kézirat-gyüjteményében. Journal asiatique, 1832. 29 l.

Körlevél.

Irta: **Ázárián István** konstantinápolyi örmény kath patriarkha.

Ő Eminencziájának, a Konstantinápolyban székelő »ciliciai patriarkhá«-nak a kiváló figyelemért, melyben lapunkat részeltetni kegyeskedett akkor, midőn fölötte érdekes legújabb körlevelét közlés végett nekünk megküldötte. hálás köszönetet mondván, sietünk azt hű magyar forditásban a következőkben közreadni:

A katholikus örmények patriarkhatusa.

Konstantinápoly-Péra 1895 decz. 22.

Főtisztelendő Úr!

A szentséges pápa, a mi kegyes atyánk XIII. Leó, ki mindig szerette a mi nemzetünket, látván a nyomort, melyben az sinylődik, sietett elejét venni az ismert nagy bajnak és szerencsétlenségnek, s a mi közvetitésünkkel előterjesztést tett a magas portának deczember havában, hogy a jórend érdekében — minden kényszerités nélkül — tegyen magától meg minden lehetőt, mert igy sem a béke meg nem zavartatott volna, sem a népet az ismert sajnálatos nyomor nem éri, hanem helyzete fölötte javult volna, a mint méltán kivánni is lehetett; más részről az ozmán birodalom is ment maradt volna a jelenlegi bajoktól. De a mi folytonos törekvésünk daczára eredmény nélkül maradtak a Szent-atya figyelmeztetései — s a mint tudva van reá nehezedett a nyomor nemzetünkre. Mihelyt ezt megtudta a Szent-atya, kinek atyai nemes szivét ez az esemény mélyen megsértette, azonnal küldött hozzánk ötvenezer frankot a nyomor enyhitése végett. Atyai kegyének és nemzetünk iránt való gondoskodásának ezen elhatározását a bíbornoki collegiumnak nov. 29-én tartott ülésében adta elő siralmas és könyörületes szavakkal, egyszersmind kijelentette azt is, hogy ezután is goneoskodni fog nemzetünk vigasztalásáról és csendességéről. Miért kérem, méltóztassanak a Szent-atya bőkezűségének ezen fényes jelét, valamint ő Szentsége és a mi részvétünket és konyörületességünket a tisztelendő papság, a nép és nemzetfeleink tudomására hozni és valamint minden körlevelünkben eddig is tettük, úgy jelen iratunkban is — Ő Szentségének is ez az intenciója — arra intünk és figyelmeztetünk Titeket, hogy — különösen a jelen nehéz viszonyok közt — szeretetet tanusitsatok testvéreitek *) iránt, a mennyire lehet segitsetek rajtok és vigasztaljátok egymást; mert az üdvirat is azt mondja: „Sirj a sirókkal és örvendj az örvendezőkkel.“

Ugyszintén ismét emlékezetetekbe hozom mindnyájatoknak, hogy tetteitekben, szavaitokban a szerény magaviselet, a keresztényi és ősi bölcseség vezéreljen benneteket, nehogy a bajok sokasodjanak és új szenvedések nehezedjenek reátok. Végre könybelábadt szemekkel és imával kérem a mindenható Istent, hogy irgalmazzon és kegyelmezzen szerencsétlen nemzetemnek, de kivált azoknak, kik zavarok közt élnek. A Krisztusban elhunytaknak pedig örök nyugalmat esdve állandó szeretettel vagyok főtisztelendő uraságtok imáiba ajánlott:

Ázárián István
örmény kath. patriarkha.

Melyik árvább?

A vén Jakab végső perczére vár...
Ágyánál ül két halovány leány.

Meghalna, de gyönge szép virága
Belezokog a bús éjszakába.

— Atyám! atyám! emliteni is vétek,
A világot mi vezeti: érdek?

A vén örmény leánya elmehet,
Ha nem hagyod reá a kincsedet.

---

*) A »testvérek« alatt a nem-egyesült örményeket érti.
Szerk.

Hova rejtetted... oh szólj!... mond nekem?
— Egy fillérem sem maradt gyermekem.

És árván maradtak mint annyi más,
S az árvaság nyomán a pusztulás.

Házuk előtt másnap már dob pörög,
S nincs már barát a sok vevő között.

A kisebb lánynak válni oly nehéz,
A nagyobb merőn csak egy pontra néz.

A szomszéd ház ajtaja nyilik-e?...
A drága ifjú eljön-e ide?...

Ugy veszszen minden ez egy nap alatt,
Az ajtó zárva, az ifju marad.

Sötét bú nem tör elő ajakán,
Áll mozdulatlan, fehéren a lány.

Mig a másik jajong minden felett:
— Édes szép házunk az Isten veled!

És csókolja bemohosult falát,
Majd meglát egy arra menő cziczát.

És ölbe kapja, siratja nagyon,
Majd elmereng a rezgő lombokon.

Rendre ölelget minden almafát,
Vajjon ki látott ily bohó leányt...

Már messze járnak, a kis falun túl,
Halovány arczán a könny egyre hull.

És megkönnyül. Nénje nem birja már,
És felzokog remegve a leány,

A mint visszanéz az eltünő tájra:
— Isten veled, üdvöm szép világa!

Sallak Róza.

Ujévi üdvözlet.

1896. Január 1.

Egy talány volt az életem,
Soh' se hittem, hogy megfejtem;
Kezdtem nem törődni vele,
Fejem ugyis gonddal tele.

De azért nyugtom nem lelém,
Mégis gyakran eltünődém...
Eltünődtem, szomorkodtam,
Megfejteni mégsem tudtam.

De jött végre a pillanat!
S azért áldom a sorsomat:
A távolból egy idegen,
Nem rég — felkeresett engem.

Mióta vele beszéltem,
Ujult életre ébredtem;
Ezelőtt — míg öt nem láttam —
Csak embergyülölö voltam.

— Szerkesztő úr kérdi talán:
Vajjon ki volt az a szép lány?
No hát erre azt felelem:
Nem leányról szól énekem.

Egy nyári napnak reggelén
Láttam, s beszéltem Önnel én,
— Templomba azóta járok.
Boldog uj évet kivánok!

Kritsa Péter.

Szentmise Marosvásárhelyt örmény szertartás szerint.

Öt éve mult, hogy marosvásárhelyi lakos vagyok. Mihelyt ide jöttem, azonnal feltünt előttem az, hogy mily tömegesen lakja e várost a magyar örménység. Egész legióját találtam itt az örmény családoknak: Ávéd, Ávedik, Csákány, Császár, Csiky, Dájbukát, Drágomán, Dregán, Duducz, Duha, Gajzágó, Gáspár, Gorové, Harmath, Issekutz, Istvánffi, Izai, Izmael, Jakabffi, Kábdebó, Karácsony, Kondrai, Kozocsa, Lázár, Mártonffi, Návai, Novák, Nuridsán, Ötves, Petelei, Pátrubán, Simay, Szentpéteri, Temesvári, Todorffi, Tutsek, Vertán, Verzár, stb. E családok legfőlebb azzal dokumentálják örménységüket, hogy vasárnap ángádsáburlevest esznek, újévkor dáláuzit késziteneк és húsvétkor kátát és pászkát sütnek, — nó meg hogy általánosságban jó katholikusok . . .

Kovács Ferencz apát-plébános fáradhatatlan buzgalma létesitette a helyi leánynevelő intézetet (zárdát); e díszes épületnek egyik legszebb ékessége egy meglehetős nagy terjedelmű kápolna, — a melybe körülbelől 300 ember befér. — (E díszes épület építési költségeihez a helybeli örménység tetemes áldozatokkal járult.) E kápolna felszentelésekor (épen Mária napra esett) leforditottam örményből magyarra — két szép Mária-éneket és azokat az első szentmise alkalmával elénekeltem. Fáradozásomat siker koronázta; és e siker bennem még fokozta a buzgoságot. Ugy gondolkoztam: jó volna Világositó-Szent-Gergely napját Marosvásárhelyt is megünnepelni és azt az ünnepet itt meghonositani. Közöltem tervemet az apát urral, a ki azt nemcsak helyeselte, de igéretet is tett, hogy azt minden évben megtartatja, és ezen alkalomból ünnepélyes istenitiszteletet tartand. Ugy is tett az apát ur; azt a szombatot, melyre az ünnep esett, minden évben a szószékről kihirdettette; én pedig meghivókat nyomattam és azokat elküldöttem az örmény családokhoz. Isten segitségével elértem azt, hogy a szép kápolna megtelt díszes közönséggel. Az ügybuzgó apát lelkesitő alkalmi szentbeszéde annyira meghatotta a buzgó hiveket, hogy azok lelkesülve távoztak el az Isten házából . . .

Az elért eredmény engemet arra késztetett, hogy egy lépéssel haladjak tovább. Egyetlen ohajtásom az volt, hogy mi örmények itt Maros-Vásárhelyt is hallgathassunk örmény misét. És ime óhajtásom megvalósulását maga az isteni Gondviselés segitette elő; kinevezik Ávedik Simon kitünő birót, az erzsébetvárosi kerületi főesperes és örmény szert. plébános öcscsét a helybeli kir. táblához itélő birónak. Erre én megkértem a biró urat; irja meg esperes bátyjának, hogy ha majd őt meglátogatja, hozzon magával örmény missálet, kántorról gondoskodva van a magam személyében; hiszen engem ugyis Szamosujvártt „kis kántornak"-nak hivtak. Mert habár tengernyi idő választ el életem legkedvesebb emlékeitől és Szamosújvár szép templomától, nem felejtettem el — mint nem feledném el, ha mathusálemi időt is élnék — azt a szép szertartást és azokat a szép egyházi énekeket, melyek áhitatot és lelkesedést ébresztenek minden jó katholikus szivében.

Erzsébetváros örmény szertartásu derék lelkésze Ávedik Lukács nov. 23-án városunkban időzött. A szép kis kápolna ismét megtelt válogatott és díszes közönséggel. Midőn az áldozó pap ajkáról elhangzott az „Ortnyál thákhávorutyun" a jelenlevők szemében az öröm könnye csillogott, szivök dobbanása hangosan kiáltotta a „phárkh Hor-t," („gloria"-t), mert a vér vizzé nem válik.

Bárány János.

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei..

Közzéteszi: dr. Temesváry János.

XXIV.

Török család.

E magyar-örmény család czímerszerzője Török Tódor erzsébetvárosi örmény kereskedő volt, kinek Mária Terézia királynő Laxenburgban 1756. május 24-én

kelt czímerlevelével részint a hazai áru — ép ugy, mint a marha-kereskedelem előmozdítása körül szerzett érdemeinek megjutalmazására, részint a csanádmegyei nemesi felkelő sereg toborzása alkalmával tanusitott hasznos szolgálatainak elismeréseül magyar nemességet adományozott. A nagy királynő ez alkalommal nemesi rangra emelte a czímerszerzőn kivűl annak nejét, Miklós Katát, János és Péter fiait, Anna, Mária és Kata leányait, Izsák és Kristóf fivéreit, nem különben valamennyi mindkét nembeli törvényes ivadékát. A czímerlevél szövege a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod cum Nos probe sciamus nihil apud Reges et Principes Liberalitate, ac Munificentia vel frequentius, vel antiquius esse debere, quo et eorum fama, gloriaque latius propagaretur, et subditorum animi ad industriam melioribus studiis exercendam, fidelitatemque ferventius colendam inflammarentur, idque Nobis etiam seu ingenita Benignitate, seu Praedecessorum Nostrorum Gloriosissimae Recordationis Imperatorum, ac Regum exemplo proprium esset, iisdem ut argumentis fideles subditos incessanter fovere, atque complecti gestiamus, ideo cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum intercessionem et commendationem nostrae propterea humillime factam Maiestati, tum vero attentis et benigne consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis Theodori Török, Oppidi Nostri in Haereditario Nobis Transylvaniae Principatu Elisabethopolitani Civis, et Inhabitatoris, quae is Nobis, Augustaeque Domui Nostrae tum aliis in occasionibus pro suo modulo, tum vero a viginti septem, et amplius annis, praelucente semper vitae morumque probitate, omnis ferme generis mercibus ex Archiducali Civitate Nostra Vienna adducendis, pecuario item quaestui vel in summa foeni penuria cum notabili vectigalium Nostrorum, dictique Principatus emolumento continuo insudando et in Comitatu etiam Csanádiensi tempore praesertim Insurrectionis, et alias pro exigentia summi servitii Nostri praestanda fideliter praestando exhibuisse, et impendisse perhibetur, eumdemque in posterum quoque pro status sui ratione

grata, et utilia servitia, constantemque fidelitatem exhibiturum, et impensurum esse Benigne confidimus, eumdemque itaque Theodorum Török, Coniugemque eius Catharinam Miklós, filios item Ioannem, et Petrum, ac filias Annam, Mariam, et Catharinam iam natos, et in posterum Divina ex Benedictione nascituros, ac per eum fratres ipsius Germanos: Isaacum et Christophorum, horumque pariter Liberos natos et nascituros, Haeredesque eorum, ac Posteros utriusque sexus universos de supremae Potestatis Nostrae Regiae et Principalis plenitudine, Gratiaque speciali e statu, et conditione ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos annuentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper emporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure, et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque ac Posteri eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga eumdem Theodorum Török, praefatosque ipsius declaratae Benignitatis signum, veraeque et perfectae Nobilitatis Testimonium haec Arma, seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet militare erectum palariter bipartitum dextrorsum rubeum tres situ palari locatas aureas stellas sexangulares exhibens, sinistrorsum autem coeruleum, percurrente medium aurea fascia in duas areas distributum, quarum superior cornu-copiae aureum, inferior vero candidum bovem saltitantem repraesentat. Ipsum Scutum premit Galea tornearia clathrata, seu aperta, Regio diademate redimita situ ad dextram obliquo, inter duo Bubali cornua, quorum prius cocco et argento, posterius vero auro et cyano partitim tinctum est, emergente Brachio humano districtam Frameam in vola tenente fastigiata. Laciniis a summitate Galea in Scuti latera hinc rubris et argenteis, illinc vero coeruleis, et aureis large venusteque fluitantibus, ac utrasque oras, sive margines ipsius scuti pulcherrime ambientibus et exornantibus; prout haec omnia in capite, seu Principio Praesentium Literarum Nostrarum docta manu et arte pictoris genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita esse cernuntur, eidem Theodoro Török, ac per eum fratribus ipsius germanis Isaaco et Christophoro praefatisque eorumdem Haeredibus, ac Posteris utriusque sexus universis Gratiose danda duximus et conferenda decernentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis insignia more aliorum verorum et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus ac nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus sub merae,

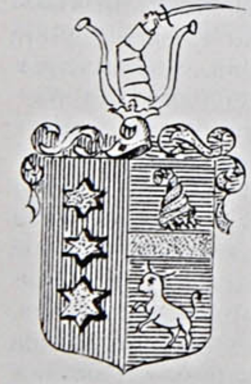
Török cs. czímere.

verae, sincerae et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et Posteri eorumdem utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo nobilitamus, damus ac conferimus Harum Nostrarum Maioris et Authentici Sigilli Nostri Impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Literarum mediante. Datum in Castro Nostro Laxenburg, Die Vigesima Quarta Mensis Maii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quiquagesimo Sexto, Regnorum vero Nostrorum Decimo Sexto.

Maria Theresia m. p. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Franciscus Bándi m. pr.[1])

A nemes Török család czímere tehát a közlött czímerlevél alapján a következő: A hasitott pajzs jobb vörös mezeje három, egymás fölé helyezett hatágu aranycsillaggal van megrakva; míg az arany polyával vágott kék bal mezőnek felső felében nyilásával lefelé forditott arany bőségszarv, az alsóban pedig ugrándozó jobb ezüst ökör látható. Sisakdísz: két bivalyszarv között, melyek jobbika ezüst-vörös, a bal pedig kék-arany, pánczélos jobb kar kivont görbe kardot villogtat. Foszladékok: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany.[2])

Verzár család.

Ezen tekintélyes és az Erdélybe letelepült hazai örménység között egykor vezérszerepet játszó nemes család czímerszerzői Verzár Márton, Szamosújvár városának kiérdemült birája és kereskedő, nem különben Verzár Gergelynek, az előbb emlitett Márton korán elhunyt fivérének három fia u. m. János, Péter és Oxendiusz,[1]) szintén ugyanottani kereskedők voltak, kiket részint előbbinek birói minőségében tanusított hasznos és hű szolgálatai, részint mindnégyüknek a hazai kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett érdemeik és az épen akkor dúló hétéves háború költségeinek fedezésére a hadi kincstárba önkényt beszolgáltatott nagyobb pénzadományuk hálás elismeréseül összes hozzátartozóikkal u. m. Kárimisz Ripszimével, Márton hitestársával; István, Joákim, György, Oxendiusz, Mánuság (Viola) és Máriával, ugy annak magzatjaival; továbbá Medgyesi Anna-Máriával, Verzár János feleségével s valamennyiük összes mindkét nembeli törvényes utódjaival együtt, Mária Terézia királynő Bécsben 1760. október 7-én kelt czímerlevelével nemesi rangra emelt. E czímeradományozásnál kegyes figyelmére méltatta a nagy királynő a négy czímerszerző azon két rokonának érdemeit is, kik mindketten mint nemzeti egyházuk sziklaszilárd apostolai és hazájuknak hű fiai mindkettő iránt érzett köteles tiszteletük, szeretetük és tántorithatlan ragaszkodásuknak oly fényes tanujelét adták. E két férfiú egyike Verzár Oxendiusz püspök,[2]) az erdélyi örmény hierarchia leáldozó napja, a czímerszerzők ősének testvérbátyja volt, ki mély tudománynyal párosult szeplőtelen életével tündöklő világitó toronyként maga körül oly fényt árasztott, mely messzelövő sugaraival nemcsak rokonságának, közeli környeze-

---

[1]) Az országos levéltárban levő eredeti fogalmazványból.

[2]) Nagy I. i. m. és Siebmacher I. i. m. e családot és czímerét nem ismerik; a mi annál feltünöbb, mert ez utóbbi egymaga művében különben husz nemesi Török családról emlékezik meg.

[1]) Oxendiusz a latin Auxentius-nak megfelelő örmény férfi-keresztnév. A három Verzár fivér atyjának neve és a másik czímerszerző, Verzár Mártonhoz való rokoni viszonya kitűnik emlitett fivéreknek Mária Terézia királynőhöz intézett és az országos levéltárban őrzött 1760. évi eredeti leveléből.

[2]) Verzár (Verzereskul) Oxendiusz püspök, az erdélyi örménység hittérítő apostola, született 1655 körül, 1696. október 6-án mint alladi felszentelt püspök és apostoli helynök kezdette meg működését, meghalt 1715. márczius 10-én. Lásd bővebb életrajzát az »Armenia« második évfolyamában (1888) 65 lap.

tének, hanem az összes hazafias örménységnek egét is a bearanyozta; a másik pedig Verzár Lukács szamosújvári örmény főesperes-plebános, ugyancsak a négy czímerszerző közeli rokona volt, ki a gondjaira bizott kisded nyáj vezetése s hitéletének fejlesztése körül szerzett magának bokros érdemeket. „Egyháznak és hazának egyaránt hű fia legyen minden magyar-örmény!" erre buzdit bennünket is az összes egyházi és hazafias érdemek e két világitó eszményképe s ezt sugják füleinkbe a Verzár család czímerének szent keresztet s levágott török főn taposó vitézt ábrázoló czímerképei.

A Verzár Márton és hozzátartozói részére Bécsben 1760. október 7-én kelt czímerlevél így hangzik:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum propria Principibus esset distribuendorum gloria Beneficiorum, idque Nos etiam inde a Regiminis Exordio curandum Nobis proposuissemus, ut ne condendis Beneficentiae Operibus ullo tempore deessemus, ideo cum ad nonnullorum Fidelium nostrorum demissam commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis, et consideratis Fidelitate et fidelibus servitiis Martini Verzár, Civis et Quaestoris Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitani, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum et occasionum varietate in sua Communitate, cuius ipse Iudicem quoque egisset, sui partes muneris diligenter obeundo, tum vero Negotiationi inter primarios dicti Oppidi Quaestores cum emolumento Vectigalium Nostrorum insistendo, signanter autem in moderni Belli circumstantiis ad Aerarii Nostri rationem certam pecuniae summam offerendo et praestando exhibuisse et impendisse, id vero etiam, quod Oxendium Verzár Episcopali dignitate praefulgentem, Orthodoxae Religionis suos apud Tribules tutandae promovendaeque Zelatorem eximium, ut qui ad Aulam quoque Magni Imperatoris Leopoldi Avi et Praedecessoris Nostri Desideratissimi pro parte suorum in Rebus Sacris Deputatum egisset, Propatruum habuisse; alterum vero etiam Ecclesiastico honore conspicuum Lucam pariter Verzár, Archidiaconum et antelati Oppidi Parochum pluribus annis cum solatio fidelium ibidem fungentem propinqua et ipsum Cognatione attingere perhiberetur, in Benignam sumentes Reflexionem, eumdem Martinum Verzár, Coniugemque eius Herebsimam Kárimisz, et filios Stephanum, Ioachimum, Georgium et Oxendium, ac Filias Mánuság et Mariam iam natos et in posterum Divina Benedictione e legitimo thoro nascituros, eorumque Haeredes et Posteros utriusque sexus universos de supremae Potestatis Nostrae Regiae et Principalis plenitudine, Gratiaque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum et indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos annuentes, et ex certa scientia Nostra animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et posteri eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga Eumdem Martinum Verzár, praefatosque ipsius declaratae Benignitatis Signum, veraeque et perfectae Nobilitatis Testimonium haec Arma, seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet militare erectum Baltheo dextro-diagonali coccineo inscriptis tribus stellis sexangulis aureis conspicuo, in duas

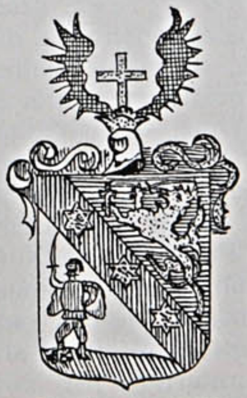

Verzár cs. czímere.

areas partitum, quarum inferior argentea, virum militarem Hungarum amictu rubeo, fibulis et nodis aureis ornato, similisque coloris cingulo praecinctum, chlamide e collo pendente, Caput pileo aeque rubeo ad latus sinistrum reflexo et ora pelle mardurina reducta tectum, pedum sinistro solo prasino, dextro vero resecto capiti Turcico insistentem; manuum sinistra latus fulcientem, dextra vero districtam frameam recenti cruore infectam sustentantem exhibere visitur; in superiore coerulei coloris area Gryphus aureus in posteriores pedes erectus cauda intra hos reflexa, alis expansis, rostro hiante, et lingua rubicunda exerta anteriorum pedum dextris falculis prehensam nudatam frameam vibrare, sinistris vero crucem patulam auream ostentare cernitur; ipsum Scutum premit Galea tornearia clathrata seu aperta, coronataque, situ pro more ad dextram obliquo Nobilibus propria, inter iugum alarum aquilinarum explicatarum nigrum, cruce pariter aurea patula fastigiata; Laciniis, seu Phaleris hinc argenteis, et coccineis, illinc vero aureis, et coeruleis, a sumitate Galeae in latera Scuti venuste defluentibus, ac utrasque oras, sive margines ipsius Scuti pulcherrime ambientibus et exornantibus, prout haec omnia in Capite seu Principio Praesentium Litterarum Nostrarum docta manu et arte Pictoris, genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa, lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, eidem Martino Verzár, praefatisque Eius, Gratiose danda duximus et conferenda, decernentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis Immunitatibusque, quibus caeteri, veri et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, Iure, et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis Exercitiis militaribus, et Nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus, sub merae, verae, sincerae, et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos, et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque, ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et posteri eorumdem utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo nobilitamus, damus et conferimus, Harum Nostrarum maioris et authentici Sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, die Septima Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo, Regnorum vero Nostrorum vigesimo.

Maria Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Franciscus Bándi m. pr.[1]

A Verzár János, Péter és Oxendiusz nem különben családtagjaik részére ugyancsak 1760. október 7-én kiállitott czímerlevél szövege pedig a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum propria Principibus esset distribuendorum gloria Beneficiorum, idque Nos etiam inde a Regiminis exordio curandum nobis proposuissemus, ut ne condendis Beneficentiae operibus ullo tempore deessemus, ideo cum ad nonnullorum Fidelium Nostrorum demissam commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis Fidelitate et fidelibus servitiis Ioannis, Petri, et Oxendii Verzár, Civium et

---

[1] Aradvármegye 1830. évi közgyűlési jegyzőkönyvének 774. száma alatt levő hiteles másolatából.

Quaestorum Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitani, quae iidem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum et occasionum varietate, tum vero negotiationi cum emolumento vectigalium Nostrorum insistendo, signanter autem in moderni Belli circumstantiis ad aerarii Nostri rationem certam pecuniae summam offerendo et praestando exhibuisse et impendisse, id vero etiam, quod Oxendium Verzár Episcopali dignitate praefulgentem, orthodoxae Regilionis suos apud Tribules tutandae, promovendaeque zelatorem eximium, ut qui ad Aulam quoque Magni Imperatoris Leopoldi Avi et Praedecessoris Nostri desideratissimi pro parte suorum in rebus sacris deputatum existet Abpatruum habuisse; alterum vero etiam Ecclesiastico Honore conspicuum, Lucam pariter Verzár Archi-Diaconum et antelati Oppidi Parochum pluribus annis cum solatio fidelium ibidem fungentem propinqua et ipsum cognatione attingere perhiberentur, in Benignam sumentes Reflexionem, eosdem Ioannem cum coniuge sua Anna-Maria Medgyesi, Petrumque, et Oxendium Verzár, Haeredesque et Posteros eorum iam natos et in posterum Divina Benedictione e legitimo Thoro nascituros utriusque sexus universos de supremae Potestatis Nostrae Regiae et Principalis plenitudine, Gratiaque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum et indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos annuentes, et ex certa scientia Nostra animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri at indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et posteri eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga eosdem Ioannem, Petrum et Oxendium Verzár, praefatosque ipsorum declaratae Benegnitatis signum, veraeque et perfectae Nobilitatis testimonium haec Arma, seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet militare erectum Baltheo dextro-diagonali coccineo inscriptis tribus stellis sexangulis aureis conspicuo in duas areas partitum, quarum inferior argentea virum militarem Hungarum amictu rubeo, fibulis et nodis aureis ornato, similisque coloris cingulo praecinctum, chlamide a collo pendente; Caput pileo aeque rubeo ad latus sinistrum reflexo, et ora pelle mardurina reducta tectum, pedum sinistro solo prasino, dextro vero resecto capiti turcico insistentem, manuum sinistra latus fulcientem, dextra vero districtam frameam recenti cruore infectam sustentantem exhibere visitur; in superiore coerulei coloris area Gryphus aureus in posteriores pedes erectus cauda intra hos reflexa, alis expansis, rostro hiante, et lingua rubicunda exerta, anteriorum pedum dextris falculis prehensam nudatam frameam vibrare, sinistris vero crucem patulam auream ostentare cernitur. Ipsum scutum premit Galea tornearia clathrata seu aperta, coronataque, situ pro more ad dextram obliquo Nobilibus propria inter iugum alarum aquilinarum explicatarum nigrum cruce pariter aurea patula fastigiata; laciniis, seu phaleris hinc argenteis et coccineis, illinc vero aureis et caeruleis a summitate galeae in latera scuti venuste defluentibus, ac utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambientibus et exornantibus, prout haec omnia in capite seu principio praesentium Literarum Nostrarum docta manu et arte pictoris, genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, eisdem Ioanni, Petro et Oxendio Verzár, praefastisque eorum gratiose danda duximus et conferenda decernentes, et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum et

indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruutur et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis, Monomachiis, ac aliis quibusvis Exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non Sigillis, Velis, Cortinis, Aulaeis, Annulis, Vexillis, Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et Posteri eorumdem utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo nobilitamus, damus et conferimus Harum Nostrarum Maioris et Authentici Sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Septima Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo, Regnorum vero Nostrorum Vigesimo.

Maria Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Franciscus Bándi m. pr.[1]

A nemes Verzár család czímere tehát a következő: a jobb, három hatágu aranycsilaggal megrakott, vörös harántgerenda által két részre osztott czímerpajzs alsó jobb ezüst mezejében zöld talajon szemközt álló vörös, arany zsinorral díszitett, mezbe és mentébe öltözött, prém-

---

[1] Nuridsán János, szamosujvári kereskedő birtokában levő eredetiből.

kalpagos magyar vitéz jobb kezében kivont, friss vértől pirosló kardját villogtatja, balját csipőjén, felemelt jobb lábát pedig levágott turbános törökfőn nyugtatja; a felső bal kék mezőben végül kiterjesztett szárnyu, ágaskodó arany griff jobb lábának karmaival kivont kardot, baljában pedig arany keresztet tart. Sisakdisz: két nyilt fekete sas-szárny között koronán tündöklő aranykereszt. Foszladékok: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany.[1]

Kisebb közlemények.

Ázárián patriarkha körlevele, mely lapunk mai számának más helyén egész terjedelmében olvasható, azon legmagasabb intencziók szellemében van tartva, a melyek a kérdésben a római apostoli szentszéket vezérlik, s nemcsak a jelenleg dicsőségesen uralkodó pápa: XIII. Leó részéről, — hanem már dicsőült elődje: IX. Pius pápa által is nyiltan kifejezésre hozattak. A most említett egyházfejedelem egymás iránti szeretetre és egyetértésre inté az örményeket, dicsérettel emelvén ki azokat, kik a szakadársághoz (schizma) tartozván, a katholikus egységhez (a szent Unió-hoz) visszatérni kivánnak. Pius pápa ő Szentsége az 1848. évi január hó 6-án (vizkereszt napján), — „In suprema Petri“ kezdetű levelében őket szeretettel a katholikus egységhez való visszatérésre szólitotta föl, s egyházkormányzati gondjainak egyik kiváló tárgyát az örmény nemzet képezte. Minthogy azonban a már régibb keletű viszályok meg nem szüntek, IX. Pius pápa „Neminem vestrum“ kezdetű encziklikájában újból ezen kérdéssel foglalkozott. Ezen encziklikában, melyről már bö ismertetést adtunk — nyiltan kimondja a Pápa, hogy nem helyeselheti azok magaviseletét, kik az örmény szakadárokkal durván és tiszteletlenül bánnak; sőt nyiltan kárhoztatja azokat, kik szeretet és jóság helyett ellenszenvet és szigort mutatnak még azok iránt is, kik a schizmától megválván, a katholikus egységhez visszatértek. Kiemeljük még az idézett pápai encziklikából: miszerint a Szentatya mély hallgatást parancsol a vita alatti pontokra nézve; és szigorúan tilt minden vitatkozást, mely az örményországi hivek békéjét felzavarhatná.

Örmény újévi üdvözlet. Egy Aradon lakozó derék örmény atyánkfia, Murádi János ügyvéd, a ki 74 évre terjedő agg kora daczára még mindig ifjú lélekkel csüng örmény nemzeti nyelvünkön, az újév alkalmából ezeket az üdvözlő sorokat küldte Mülek Lajos országgyülési képviselőhöz, a ki anyja révén szintén örmény vérrokonunk:

---

[1] Nagy I. i. m. XII. köt. 157. l., nem különben Siebmacher I. i. m. IV. köt. 712. l. e. czímert szintén közlik.

Szirun hokisz!

„Snorhávor nor dári“
Jész ál gigámenám,
Egyém házár kári —
Khezi oh páregám.
Árochcsutyun ábrelu,
Ez Ászvádz chêntrelu,
Ez ergire kovelu,
Ánuspanér udelu,
Gármjér kini chêmelu,
Ez genigêd szirelu bachnelu,
Árádê 1896. hunvári 1.

Achpár Ohánnesz.

Kedves lelkem!

Boldog új évet
Én is kivánok,
Aztán ezer jót.
Neked oh barátom,
Egészséget, hogy élhess,
Az Istent kérhesd,
Az országot dicsérhesd,
Édes dolgokat ehess,
Vörös bort ihass,
Feleségedet szeressed és csókoljad.
Arad, 1896. ján. 1.

János bácsi.

Bámulatos eszű örmény tanuló. A „Chikagói Herald“ egyik számában Theo. W. Petak ezeket irja: „Lui Netêlhors“-i iskola hatodik osztályában van egy Gosztigián Püzánt nevü gyermek, ki nagy tehetségével nemcsak felulmulja tanulotársait, hanem nagy könnyüséggel nagy számokat összead és sokszoroz. Annak bebizonyitására, hogy mily csodálatos tehetséggel van megáldva ez a gyermek, felhozunk egy pár példát: Ha azt kérded töle, hogy mennyi kilencznek kilenczedik hatványa? Mig e számot (99) leirod, ö már készen van a felelettel. Négyszámjegyü tiz összeadandó összegét egy percz alatt megmondja. A többi tantárgyakból is kitünö. Jelentékeny előhaladást tanusitott a zenében is; a legnehezebb darabokat proba nélkül azonnal eljátszodja — zongorán. Püzánt szüleinél lakik Evanston Avenue 82 szám alatt; 12 éves és nemzetiségre nézve örmény. Habár csak néhány év óta lakik Amerikában, mégis igen jól beszél angolul. — Ime egy más tanúságtétel is, mely alatt Lois Graves nevét olvassuk: A Lui Netêlhorst nevü iskolában van egy örmény gyermekünk: Gosztigián Püzánt, ki kétségtelenül csodálkozásra méltó. 1882. aug. 25-én született Konstantinápolyban. Családja három évvel ezelött jött Chikágoba; Püzántot a mondott iskola növendékei közé irták be. Mikor ide jött, csak francziául és örményül tudott. A mértanban is csodálatos jártassággal bir ez a gyermek. Villámgyorsan végzi az összeadást, szorzást, osztást. Tiz számjegyből álló összeadandók összegét egy másodpercz alatt megmondja. Habár tanulotársai között 14—15 éves született amerikaiak is vannak, mégis az osztályban angolul ő ir — leghelyesebben (pedig angolul jól helyesen irni, még a született angolra nézve sem könnyü dolog). Rendkivüli gyermek, azért nem büszke vagy önhitt, hanem szerény és illedelmes. — Ehhez egy örmény lap („Arévelk“) még azt adja, hogy a Gosztigián család előbb Caesareában lakott, honnan Mársuánba és később Konstantinápolyba költözött. E család egyik ága most Konstantinápolyban, a másik New-York- és Chikagóban lakik.

Az örmények üldöztetése alkalmával a „Nemzet“ többek között egy hosszabb tárczaczikkben emlékezett meg az arméniai viszonyokról s az örmények mostoha és sanyarú helyzetéről ősi hazájukban. Az egész világon — úgymond — aligha találunk régibb és szerencsétlenebb nemzetet, mint az örmény, s mégis a három nemzet (a török, orosz, angol) csak akkor foglalkozik velük, ha politikai érdekük úgy hozza magával. A többi nemzeteket alig hatja meg az időszakonként megujuló rettenetes üldözés, a mely valóságos arczulcsapása a czivilizácziónak. Ez a nép, a mely Ázsiában ugyanazt a helyet foglalja el, mint Görögország Európában, sokkal jobban van sanyargatva, mint volt a bolgár, s mégis Gladstone-on kivül, a ki a bolgár atrocity-meetingek fömatadorja volt, alig foglalkozik vele számbavehető államférfiú. Az ö mártirologium-jok az évszázadok óta kiállott üldözéseknek szakadatlan lánczolata. Szenvednek a kurdok, abcházoknak berohanásaitól, a kik egész vidékeket tüzzel-vassal pusztitanak el, miután felégettek minden éghetőt, s legyilkoltak minden elötalált élő lényt. Valamint Szárdiniában és Dél-Olaszországban a brigantiknak megvannak a maguk kiváltságos kerületeik, a melyekből élnek, úgy a kurd rablóknak is föjövedelmi forrásuk: Arménia, azzal a különbséggel, hogy a török hatóságok nem az örményeknek, hanem sanyargatóiknak fogják párját!..

Sajtó-czenzura Törökországban. Érdekes hirt közölt nem rég a „Kölnische Zeitung“ a törökországi sajtóviszonyokat illetöleg. E szerint egy khémiai (vegytani) tudományos munka betiltatott, mert egy bölcs sajtó-czenzor kisütötte, hogy a viz-nek vegyészeti képlete („$H_2 O$“ a mi tulajdonképp a viz elemeinek, a „köneny“ és „éleny“-nek (hydrogenium és oxigenium) vegyületi arányát fejezi ki tudományos rövidséggel, — könnyen felségsértésre vezethet, — a mennyiben annak értelme igy magyarázható: Második Hamid, (vagyis a padisah) egyenlő zerussal.

Mi újság az örmény világban?

Segitség Angliából. A londoni örmény nemzeti bizottság Izmirlián patriarkhához nyolczezer angol fontot (sterlinget) küldött, hogy ezen összeget a folyó évi szeptember harminczadikán, illetöleg október első napjaiban Konstantinápolyban lefolyt mozgalmak alkalmával megölt avagy letartóztatott örmények családjainak felsegélyezésére forditsa. Egyúttal arról is értesitették a nevezett patriarkhát, hogy a westminsteri herczeg elnöklete alatt egy bizottság külön gyüjtést eszközöl a vidéki örmények felsegélyezése érdekében. Megjegyezzük e helyen, miszerintt a britt nagykövet az északamerikai külügyministerrel folytatott értekezletében, a két állam alattvalóinak Törökországban leendő megvédésére — mint Washingtonból tudatják — egy közösen vezetendő „angol-amerikai akcziót“ hozott javaslatba!

Sikertelen kisérletek. A „Reuter ügynökség“ közvetitésével értesülnek a politikai lapok arról, hogy a kisázsiai örmények részéről deputácziót akarnak küldeni Stambulba, oly czélból, hogy

Nelidov orosz nagykövetnek kérvényt nyujtsanak át, melyben az orosz czár védelmét kérik. Ugyanezen forrás szerint a helyzet az ázsiai török tartományokban igen válságos. Mindenünnen rendzavarásokat jelentenek. A Bitlis-ben levő amerikai missziónáriusok is nagy veszélyben forognak. A porta abban reménykedik, hogy negyvenezer tartalékos katona behivása által a tartományokban a rendet helyre fogja állitani A nagyvezér a kormányzókat táviratilag utasitotta, hogy a mohamedán lakosságot csillapitsák le. Az orthodox örmény patriárkha (Izmirlián) az anatoliai örmény keleti püspökökhöz köriratot intézett, melyben felhivja őket, hogy tegyenek meg mindent az örmények megnyugtatására. Az újonnan szervezett reformellenörző vegyes bizottságot is már kinevezték. Elnök: Sevfik efendi, semmitőszéki biró. A bizottságnak három mohamedán s három keresztény tagja van; az utóbbiak: Karatheodori efendi (görög), — Szárkisz Ohánnesz efendi (örmény) és Dilber efendi, a pénzügyministeriumnak egyik európai tisztviselője. Itt önként arra gondolunk, a mit egy humoros megjegyzéssel így fejezett ki valaki: „Törökországban mindenkor találnak ki valamely modus efendit, — azaz hogy vivendit!“ ...

A perzsiai örmények közt is mozgalom támadt; a melynek következtében — mint irják — nehány száz perzsa-örmény alattvaló átlépte a török-perzsa határt Ván körül, hogy ők is a törökországi szorongatott örmény testvérek segitségére siessenek. Az örmény nemzet — épp úgy, mint a lengyel — három hatalmasság közt van felosztva; s a hajdani örmény királyság területe ez időszerint három birodalom (az orosz, a török és a perzsa) kiegészitő részét képezi. Habár ezek közül legkisebb rész a Perzsiához tartozó örmény terület, — vagyis a hajdani Atropatene, ma Aserbeidsán — tartomány (fővárosa: Täbrisz, a híres kereskedő város), — és habár a Sáh örmény alattvalói jelenleg nincsenek is oly sanyarú helyzetben, mint a szultán örmény alattvalói, — mindazáltal a mostani feldult viszonyok között, különösen a mohamedánok keresztény gyülölete és fanatizmusa miatt tartani lehet attól, hogy a népek harcza Perzsa-Örményországra is átterjed.

A katasztrófa közeledése. Az „Egyetértés“-nek egyik közelebbi számában megjelent vezérczikkéből kiolvasható már a török birodalomnak, állambukással fenyegető katasztrófája. Angliának — irja az idézett névtelen czikkely — e pillanatban csakugyan nem lehet nagyobb gondja annál, mint hogy e saját erőszakos eljárása által felkeltett mozgalmat lecsillapitsa. Mondják, a diplomácziában általános az aggodalom, hogy ha a török kormánynak a közelebbi téli honapokban nem sikerül a kisázsiai mozgalmakat teljesen elfojtani, — tavaszra a legkomolyabb katasztrófák fognak következni.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Ecsmiádzin.

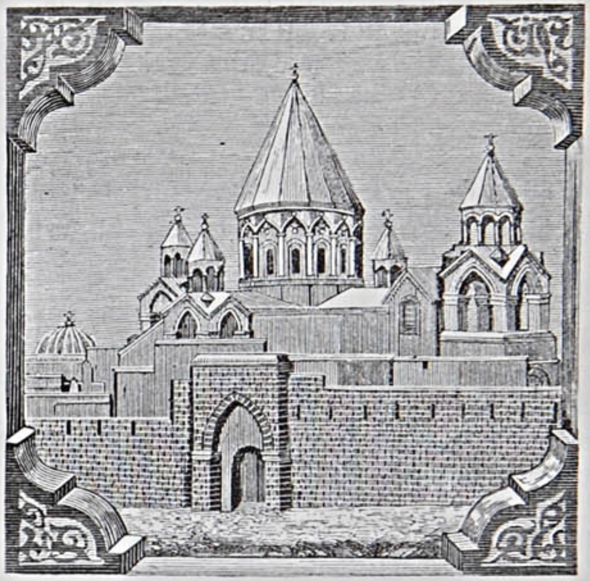

A szerencsétlen örmény nép mindazon csapások és nyomorgatások közepette, melyek ezidő szerint reá nehezednek, reményteljes tekintetét azon hely felé irányozza, melyet tulajdonképeni hazájának s Örményország szivének tart: Ecsmiádzin felé. Ott székel az ő kedves katholikosza, kit a nép átalánosan szeretett „atyus“-ának (örményül Hájrig-nak) nevez, s ki közelebbről Szt-Pétervárra utazott, hogy kikérje az orosz czár védelmét a mohámedánok erőszakoskodásai ellen.

Termékeny, sürűn benépesitett fensíkon fekszik az országnak ezen régi fővárosa — Vághársábád, mely egykor nevezetes volt, most azonban körülbelől 7000 lakóssággal biró kis város.

A város közepén, magas kőfalakkal keritve, emelkedik ki a régi ecsmiádzini kolostor, mely a kereszténység felvétele óta állandóan a minden örmények patriárkhájának székhelye. Több kisebb-nagyobb megszakitással 1474 évet töltöttek itt a katholikoszok.

Délfelé égszinű távolban emelkednek a nagy és kis Ararátnak örökös hóval fedett hegycsúcsai. A hegy lábánál folyik az Áráxes vize, az örmények Rajnája.

Észak felől az Árákádz hegy zárja el a kilátást. Egy régi hagyomány szerint: a Megváltó e helyen jelent meg az örmény egyház alapitójának, Világositó-Szt-Gergelynek álmában, Ki a földet egy kalapácsütéssel megérintette. „Az Egyszülött leszállt!“ Ezért nevezte el az örmény e helyet saját nyelvén „Ecsmiádzin“-nek (Էջմիածին). Ennek emlékéül Gergely ugyanott templomot épittetett, mely jelenleg is minden örménynek nemzeti szentélye — s megjelölte a szent helyet egy oltárral. Minden évszázad toldott valamit e csoda-épitményhez, míg végre teljes befejezést nyert.

E templom az ő hatalmas oszlopaival, vastag falaival a szemlélőre bizonyos komor benyomást tesz; körfala befoglalja a tulajdonképeni kolostort, valamint a püspökök, archimándriták és szerzetesek lakásait is. Valamennyinek, ugy a magasabb, mint az alantabb rangúaknak öltönye egyenlő, hosszú fekete talár bő ujjakkal. A főt egy három szögletes csuha fedi; a patriarkháét gyémánt kereszt ékiti, mely a czár adománya. A tonsura Örményországban ismeretlen; haj- és szakállviselet szabad. Az emlitett körfalon belül van a patriarkhának palotája, továbbá a könyvtár, mely régi nyomtatványokat, s körülbelől 5000 (köztük nagyon értékes) kéziratot tartalmaz; végül a nyomda, melyben a patriarkha közlönye: az „Ararát“ czimű, egyházi s tudományos havi folyóirat nyomatik. A körfalon kivül fekszik a nagyszerű akadémia, mely 1873-ban IV. György patriarkha által alapittatott, mely csakhamar átvette az örmény nemzet szellemi életének vezetését. Ebbe az akadémiába évente nagyszámú ifjakat vesznek fel Örményország minden tartományából; a szegények díjtalan ellátásban részesülnek. A kiadásokat a kolostor tulajdonát képező földbirtok, szőlőhegyek és baromtenyésztés jövedelméből fedezik. A kolostornak költsége évenkint mintegy 150.000 rubel. Van itt a kolostor könyvtárán kivül egy más könyvgyüjtemény is, mely örmény és különböző európai nyelvű

tankönyveket és folyóiratokat foglal magában. A tantárgyak: theologia, philosophia, paedagogia, örmény, orosz, német, franczia nyelv, irodalom és történelem. A tanárok majdnem mindnyájan magasabb német tanintézetekben végezték tanulmányaikat. Örményország jelenleg is küld ki évről-évre tanulókat a német egyetemekre, akadémiákba stb. Az országnak majdnem minden püspöke, papja és tanitója Ecsmiádzinben nyeri kiképeztetését; innen sugárzik ki Örményország szellemi élete.

A jelenlegi patriárkhának elődje 1891-ben elhalálozván egybe sereglének a képviselők minden felől: összeült a szent-synodus az orosz procurator elnöklete alatt. Megejtette az új választást; a két jelölt közül a czár Mêgêrdics Krimián-t erősitette meg.

E szegény polgárszülők gyermeke Vánban született s szükös kiképeztetését Konstantinápolyban nyerte, hol hosszú időn át mint tanitó tevékenyen működött. Az egyházi rend felvétele után neje nemsokára meghalt, miért ő kolostorba huzódott. Mint Várák apátja Ván közelében, egy iskolát alapitott és kiadta a „Váspurágáni Sas“ czimű folyóiratot. Szorgalmasan gyüjtötte a könyveket, kéziratokat és régiségeket; európai minta szerint megjavitotta a mezőgazdaságot, noha mindezekhez eszközei csekélyek voltak. Midőn itt már tovább magát fenn nem tarthatta, elment Musba, a hol mint a Keresztelő-Szt-János kolostorának apátja és mint püspök áldásdúsan működött népe javára, melyet később is, mint konstantinápolyi patriarkha (e méltóságot négy évig viselte) a kormány túlkaposai, s a rabló kurdok ellenében erélyes védelmébe vett.

Az orosz-török háború után mint népének legalkalmasabb képviselője, ő küldetett el a berlini kongresszusra; ott három társával (Choren Nárbej érsek, Dseráz Minász és Pápázián) együttesen az örmény kérdésben a hatalmak oly érdeklődését tudta felkölteni, hogy a berlini szerződés 61. pontja szerint Törökország kötelezettséget vállalt magára arra, hogy Örményországban a reformokat létre hozza; de felvállalt kötelezettségének maig sem tett eleget. Bizonyos ideig visszavonulva élt Jeruzsálemben, míg őt népe a legmagasabb méltóságra emelte.

Krimián a népből kiemelkedett lelkes hazafi, kitünő szónok és ünnepelt költő; nemzetfelei közül ő a legalkalmasabb nagy fontosságú állásának teljes betöltésére. A tetterős férfi, ki népének már is oly sok áldást hozott, 76 évre terjedő korának daczára ugy a testi, mint szellemi frisseség birtokában van.

Adja az Ég! hogy teljesedésbe menjen ezen legforróbb ohajtása: „Szeretném népemet szerencsésnek látni!...“

(„Leipziger Illustrirte Zeitung“) **Simay Gergely.**

* * *

Örményország hajdankori állami szervezete.*)

III.

A II. Leo által előkészitett hűbéri szervezet nem volt azonnal, egy tollvonással életbe léptethető. Leo királynak sokáig kellett küzdenie, a míg elfogadtathatta alattvalóival a nyugati intézményeket és szokásokat. Két párt állott egymással szemben: az egyik, a conservativ, idegenkedéssel viseltetett az új rendszer meghonositása iránt; a másik a reform-párt, melynek élén maga a király állott, mindinkább megbarátkozott a nyugati népek polgári és politikai institutioival. Lamproni Nerszesz tarsusi érsek érdekes adatokat hoz tudomásunkra II. Leohoz intézett levelében Örményország hűbéri szervezetéről. „Használd, ugymond kitüntetésekül az ámir (ամիր, herczeg), hecsub (հէճուպ, kamarás), márzbán (մարզպան, kormányzó), szbászalár (սպասալար, tábornok és hasonló elnevezéseket, és ne éljél a սիր (sire), գունդստապլ (connétable), (ձիաւոր) (chevalier) és (լէգ) (légat) elnevezésekkel, melyek a latinoknál szokásosak. Cseréld fel a frank viseletet és elnevezéseket, atyáid példájára, a perzsa és örmény viselettel s állitsd helyre udvarodban a régi idők szertartásait.

---

*) Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique de l' Armenie (Memoires de l' Academie Imperiale des sciences de St. Petersbourg, VII. Serie, Tom. III. Szentpétervár, 1869)

Kitünik eme levélből, hogy II. Leo idejében már gyökereket vertek Örményországban a nyugati intézmények. III. Leo alatt több változtatás történt a korona főméltóságainak szervezetében. Rápun Váhrám rimes krónikája*) feljegyzé, hogy a királyi hivatalok száma megszaporodott, s ettől az időponttól kezdve tényleg új tisztségek nevei jelennek meg a diplomatiai okmányokban. Első helyen állott a királyság dignitariusainak sorában az arsacida eredetű thákátir (király-koronázó), melyet még Valarsaces létesitett. A Rupen-ek ismét felújitották, a miről tanuságot tesz Constantinnak egyik adománylevele, melyben thákátir-ról vagy „az örmények koronájának meteorjá“-ról (méteor de la couronne des Ermines) történik emlités. Ez a méltóság összeforrott utóbb a catholicos-ok, a patriarkhák állásával, a kik fejére tették az új uralkodóknak a koronát s eme királyi jelvény őrizői valának, a miért thákábáh-oknak (koronaőröknek) is neveztettek. A hadsereg vezére, a régi örmény satrapalis szervezetben szbárábéd nevet viselt, a melyet connétablere változtattak a Rupen-ek. A királyi kanczellár eleinte a sis-i érsek volt; utóbb azonban alárendelt hivatalnokok végezték ezt a tisztet. Proximos-nak nevezték kezdetben a görög császárok helytartóját s Edessai Mátyás is ily értelemben szól erről a tisztségről. II. Leo idejétől kezdve a kincstárnok viselte ezt a czimet. Az a főur, ki a fejedelem kiskorúsága alatt a kormányt vezette, a baile vagy bajulus volt. Méltósága azonban csak addig tartott, a míg a király elérte a nagykorúságot. Találkozunk végül a királyság hivatalnokainak sorában a minábánokkal (մինապան) vagy révkapitányokkal is, kik a kikötőkben a királyt és érdekeit képviselték s élén állottak a vámkezelésnek.

A királyi birtokok eredete Kis-Örményországban amaz időpontra nyulik vissza, a midőn a musulman betörések által ősi hazájukból kiszoritott első Rupen-ek megtelepedtek Ciliciában s az első várerődöket a görögöktől elfoglalták. Ugyanakkor, sőt még előbb is már örmény beköltözők hűbéri birtokokat nyertek a byzanczi császároktól. Igy p. Kogh-Vasil, Kesrun és Maras várak ura 1100-ban, Ochin, Lampron tulajdonosa 1167-ben, és Hethum, Tarsus parancsnoka 1182-ben.

---

*) Neumann kiadása, London 1831.

Rupen fia, Constantin, első hóditotta el a görögöktől Taurus több erőditett helyét s lépett föl fejedelemként Gobidar földjén, a honnan elüzte a byzanczi helyőrségeket s a császári hűbéreseket.*) Utódai továbbá erődöket ejtettek hatalmukba s I. Leonak a fia, Thorosz már jelentékeny területnek volt az ura, midőn a görögök elhatározták, hogy utját állják ennek az örmény hóditónak. Abulfaradj, Syriai Mihály, Edessai Mátyás, Girágosz, Váhrám Rápun, Szêmpád és Guillanmo de Tyr krónikások ismételve megemlékeznek ennek a fejedelemnek hóditásairól Cilicia különböző vidékein. Makacs és véres tusákat kellett az örményeknek ezután folytatniok a görög császári hadak ellen. Nem egyszer legyőzetve, elhagyni voltak kénytelenek foglalásaikat, de végre is sikerült a görög fegyveres erő visszaszoritásával azok birtokában megmaradniok. A konstantinápolyi udvar egyezményre lépett az örmény fejedelmekkel, Thorosz a görög birodolom hűbéresének vallotta magát és Commen Mihály császártól sebaste, pansebaste czímet nyert.**)

A görög császárok fenhatóságától csak II. Leo idejében szabadultak véglegesen az örmények. Eme fejedelem alkotta voltaképen meg az új királyságot a görögöktől elfoglalt területekből s Arassus-ból, Bagras-ból, Adaliá-ból és Heraclea-ből, mely utóbbiakat Rustemtől, Cappadocia turkoman fejedelmétől hóditott el.

II. Leo hűbéri szervezetének az volt a czélja, hogy szabályozza a foglalást s megállapitsa a kölcsönös jogokat. A király ura volt az országban minden földbirtoknak, az örmény törvény szerint***) egyetlen földi helytartója Istennek, a ki iránt minden alattvaló hódolattal és engedelmességgel tartozik. A hűbéri jog szerint a föld

---

*) Edessai Mátyás krónikája 216—217, 432.

**) Eretz Gergely, 263 fej.

***) Tádászdánákirk, Kos Mechitár codexe. Journal asiatique 1832. T. IX. 21 l.

királyi tulajdon volt s minden birtokos csak adományozás czímén tartotta annak egy részét kezeiben. A tulajdonos maga a király volt s csak hűbérese az, a kinek haszonélvezetül birtokot adott. A király maga megszabadulván a byzanczi fenhatóságtól, nem volt senkinek a hűbérese s nem függött mástól, csak az isteni hatalomtól, (կարողութեամբ Աստուծոյ) a mely kifejezéssel a Rupen-ek több pénzén találkozunk II. Leo idejétől kezdve.*) Mindazáltal a fejedelem hálából oly elnevezési formát is használt olykor okirataiban, a mely szerint a német császár és a szentszék adományozta volna neki a királyságot. Leo, ugymond, Dei gratia rex Armeniorum, permotus, divina clementia, ad regalem dignitatem et sublimatus regali corona per manno imperii romani. Később I. Héthum, meg óhajtván nyerni a Keleten járó franczia király, szent Lajos támogatását, ennek a fejedelemnek ajánlotta fel az országát. „Li royo d' Ermenie, olvassuk Guillanme de Naugis krónikájának egyik („Des messages que liroy d' Ermenie envoya au roy Louys en Cypre“ czímű) fejezetében,**) offroit tout son royanme au roy Louys a faire sa volontè.

A királyi uradalmak jegyzéke, a mint azt a diplomatiai okmányok számunkra fentartották, nem valami nagyon jelentékeny. A királyi birtokok először is az ország főbb városaiból, Sis-ből, Tarsus-ból és Maras-ból állottak, melyek közül az elsőt II. Leo ujraépittette, a másik kettőt a görögöktől hóditották el a Rupen-fejedelmek. Továbbá Mamesdia-ból (Mopsueste), Adana-ból, melyet Willebrand „civitas regia“-nak nevez; Anazarbe-ből, a II. Leo előtti fejedelmi székhelyből; és Lajazzo-ból (Aaïae), a keresztes hadjáratok korának hires kikötőjéből, a melyet Marco Polo, a ki meglátogatta, Glacia-nak nevez, s a melyben a nyugati kereskedőházak üzleti raktárai valának. Végül pedig néhány várerődből és földekből, melyek művelői a király jobbágyai voltak s csakis az ő joghatósága alatt állottak.

---

*) Numismatique, De l' Armenie au moyen age, Paris 1855.

**) Recueil des hist. de France. T. XX. Vie de Saint Louis, 363 lap.

Lamproni sz. Nerszesz és Adulbaradj krónikái, valamint az egykorú okmányok bizonyságot tesznek róla, hogy az európai hűbéri szervezet szerint kormányozott Örményországban nagy földbirtokai valának a nemességnek. Szêmpád megőrizte számunkra azoknak a főuraknak a névsorát is, a kik erőditett helyek birtokában valának II. Leo megkoronáztatásakor. „Az örmény időszámitás 647-ik esztendejében (Kr. u. 1198) — igy hangzik a krónikájának az a felette érdekes része — Vizkereszt napján Örményország királyává koronáztatott Leo a római egyháznak s a német császárságnak védnöksége alatt. Jelen voltak a szertartáson a következő világi személyiségek: Ádám, Bagras ura; Osder, Dséger ura; Arakujn, Hamus ura; Szêmpád, Sarovantikhar ura; Lévon, Harun ura; Sir-Uhi, Simagala ura, stb. stb.

A hosszú névsorból kitünik, hogy az örmény nemesség II. Leo idejében igen gazdag és hatalmas volt. Utódai alatt jelentékenyen megfogyatkozott ez a gazdagság és hatalom. Már jóval kisebb eme főurak jegyzéke, a kik 1307-ben IV. Leo alatt a sis-i, és 1316-ban Ochin alatt az adana-i zsinaton megjelentek. A hűbéri birtokok egy része elenyészett, a várerődök közül többet hatalmukba ejtettek és elpusztitottak a musulmánok. Másfelől viszont a XIV-ik századbeli diplomatiai okmányok több oly várerőd nevével is megismertetnek, a melyek Leo utódai alatt épültek (Mikailgu, Sempadagla, Dsamenka, Derendeh, stb.) II. Leo idejében hetvenkettőre ment az örményországi várerődök száma. Ochin és V. Leo alatt felényire szállott alá. Ezek közül manapság is fennáll — többé-kevésbbé jó karban — mintegy husz, huszonöt. A jelentékenyebbek: Selefké, Gorigos, Ak-Kalah, Guglag, Lampron, Tarsus, Adana, Anazarbe. Tumlo-Kalessi, Ilan-Kalessi, stb.

— A befejező közlemény a jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Az örmény boltos lánya,

Hét faluban nem ismerték párját,
Csodálták is a boltosék lányát,
Aki csak egyszer is nézett rája,
Ugy elfogta a bús vágy utána.

Hogy aztán csak temetöbe vágyott,
Hol nincsenek sötét szemü lányok;
Mert hiába vetekedtek érte,
Ö ezt mind csak mosolyogva nézte.

Meghalt egy nap a falu bojtárja,
Ugy mondják, hogy: „A szegény bújába...“
Halovány lett a boltos lány arcza,
Oh beh nagyon csodálkoztak rajta.

Sallak Róza.

Másodvirágzás.

— Ködfátyolkép. —

— Eljöttem, hogy még egyszer lássalak. Drága székely-örmény leánykám, nézz a szemembe! Szeretsz ugy-e aranyos boldogságom, szeretsz engemet?... Oh jól tudom azt, hogy szeretsz; de lehet idő, midőn kihül benned az érzés, mely most ragyogó aranyos napját képezi belső világodnak, el fog homályosulni és kihül benned ez a nap s helyét a fásult egykedvűség foglalja el, ez az ezüst-sugarú méla hold, melynek világánál a csendes éjjeleken titokszerű árnyakat lát a képzelet.... Oh mert az érzemények központjának: a szívnek parancsolni nem lehet! Eljöttem, hogy mielőtt útra kelnék, még egyszer lássalak és gyönyörködjem benned. Oh mily messze leszünk majd egymástól! A Királyhágónak sziklakoronája el fogja takarni előlem a havasok kedves tündérét. De a képzelet mindennap elhozza ide lelkemet. S ha érzed, hogy a szellő körülölel, elsimitja fürteidet s homlokon csókol, tudd meg, hogy a szellő képében én leszek. Maradj hű hozzám egyetlenem.

E szavakat hallottam utolszor annak ajkairól, kit soha többé nem láttam és nem is fogok látni ebben az életben.

Elválásunk után sürün váltottuk a leveleket. Olykor egy-egy szép költeményben kérdezte, hogy hű maradok-e hozzá? És én igértem ezt, mert szentül meg voltam győződve, hogy nem fog elhomályosulni szivemben az a nap, melynek melege az iránta érzett szeretet virágait fakasztja.

Legutolsó levele így hangzott:

„Érzem, hogy már kevés ideig leszek e föld lakója. Oh ha itt lehetnél mellettem édes angyalom, mikor lelkem el akarja hagyni e porhüvelyt; ha rám borulnál s aranyos kis száddal csókot lehelnél hidegülő ajkaimra, mily szép és boldog halálom lenne! A síron túl is hű maradok hozzád. Majd a csendes nyári éjjeleken elszárnyalt lelkem visszaszáll s csalogány képében megszólal... hallgasd meg e dalt, rólad szól, selyemfürteidről, csillagszemeidről. S az ezüstfátyolon at, mit a méla hold sző bánatos arczodra, tekints felém — oly édes nekem a te tekinteted! — s én el fogok hallgatni, sugárzó lelkem megrezegteti a lombokat s téged az esti szellő körülölel, elsimitja lengő fürteidet s homlokon csókol és susogni fog ábrándos, égő, édes szerelemről... Igy fogunk átélni hosszú, hosszú időket... S majd, ha a te szellemed is kibontakozik a porhüvelyből, párjavesztett csalogány képében meglátogatsz engemet... ugy-e meglátogatsz én gyönyörűségem?..... Aztán zavartalan boldogságban fogunk tölteni végnélküli időket!...“

Kimondhatatlanul fájó érzelmek közt olvastam e sorokat.

Azt irtam neki, hogy az ilyen bolondságokkal engem mélyen elkeserit, azért efféléket többé nekem ne irjon.

Nem is irt.

Levelemre hónapokig hiába vártam a választ s midőn újra irni akartam neki, hogy kérdőre vonjam, miért hallgat oly mélyen, akkor kaptam egy szomorú jelentést, mely az ő halálhirét hozta.

Nincs toll, mely képes volna leirni azt a lelki gyötrelmet, mit az a tudat okozott, hogy az, ki oly kimondhatatlanul szeretett, kiben minden reményem, vágyam, boldogságom összpontosult, hogy az a forrón szeretett férfiú nincs többé.

Napok multán beletörődtem boldogtalanságom tudatába, de lelkem előtt sötétté lett a világ, melyet kevéssel előbb még a boldogság rózsaszin szemüvegén át nézve, oly szépnek, oly vonzónak találtam.

Szellemem a képzelet világában bolyongott, hol gyászos érzéssel keblemben kerestem lelkemnek elvesztett jobbfelét.

Aztán itt hagyott az az egyetlen lény is, ki életemnek sötét útjára egy kis világosságot árasztott: drága jó anyám, hogy egészen sötét legyen a láthatárom...

Fásult egyhangúságban folytak virágtalan életemnek örömtelen napjai. S a mint egyik év a másik után eltünt, úgy tünedezett el lassanként arczomról is a rózsás pir; fénylő fekete hajam közé őszszálak vegyültek; sötét szemeimben a ragyogást bágyadt fény váltotta fel; homlokomra a bánat redőket vésett.

Az elmondottak fölött gondolkozva ültem szobám ablakánál; tekintetemet a repülő felhőkön jártatám, melyeket játszi szelek alkottak és lerontottak. Nem volt közelemben egyetlen élő lény sem. Szivemnek minden húrja oly bús, fájó hangot adott s miként a költők, kik lelkük keservének, szivük bánatának versben adnak kifejezést, sohajtva mondám:

Multam, te gyásznak gazdag szinhelye,
A szinpad benned megfásult szivem...
A bánat ez a sötét kortina:
Földig takarja gondosan, hiven...

Szavaimat elfojták a könnyek és sirattam kedves, de gyászos multamat, sivár jelenemet.

Szegény jó leány!... oh beh hervadt vagy!
Könnyekben usznak sötét szemeid,
Mivé levének ama csillogó
Ábrándok és aranyreményeid?...

Mi volt ez?! Ki hangoztatá eme szavakat? Ki keres fel engemet rideg magányomban?

Az ajtó felé pillanték s legnagyobb meglepetésemre egy férfit láték felém közeledni, egy férfit, ki már elérte élete délpontját, kit most láték először, de a ki mégis régi ismerősként tünt fel előttem. Szólni akartam, de mintha nyelvemet valami varázslat lekötötte volna, egyetlen hangot sem birtam kiejteni.

A férfi kezemet gyöngéden megcsókolta s tekintetét hosszasan arczomon pihentetve, mondá:

— Engedje meg, hogy helyet foglalhassak mellette, azután felelek néma kérdéseire, melyeket szemeiből olvasok ki.

S mellém ülve a pamlagra, így folytatá:

— Hogy én ki vagyok s miért kerestem fel kegyedet? ezeket kérdik szemei. Nevem: Sz. Dénes. Örmény származású vagyok és rajongva szeretem dicső multú, szétvert nemzetemet; de itt a magyar hazában, mely mint szerető anya fogadott keblére, együtt érezek, örömben és bánatban a magyarokkal.

Régóta egy tövisekkel megrakott pályán működöm, nem riadva vissza a fáradságtól nevelni a magyar haza számára az ifjú nemzedéket.

Hogy miért kerestem fel kegyedet? erre is felelek nyiltan, őszintén, de előbb feleljen kegyed is e kérdésemre:

Hisz-e a telepathiában?

— Erről soha sem elmélkedtem s így kérdésére nem felelhetek, mondám, alig birva kiejteni e szavakat.

— Figyeljen csak! — vevé fel látogatóm újra a beszéd fonalát. — Én távol vidéken lakom; kegyedet most látom először testi szemeimmel és mégis régóta ismerem. Oh mily szép volt egykor gazdagon elomló hollófürteivel, márványhomlokával, csillagos szemével, rózsa-ajakával; arcza olyan volt, mint a hajnal rózsafénye. Lelki szemeim előtt lebegett az a külső bájakkal és belső szép tulajdonokkal ékesitett leányka és forró, mély rokonszenv támadt szivemben iránta. Ő lett eszményképem. De sajnos, kegyed — az a bájos leányka — akkor mást szeretett; érezte ezt szerető szivem a távolból.

Egyszer aztán a bánat felhője elboritá szép homlokát, ragyogó szemeit elhomályositák a fájdalom könnyei, mert elveszité azt, kit oly nagyon szeretett s a mély lelki gyötrelem elhervasztá arczát. Azért jöttem tehát, hogy barátságomat ajánljam fel annak, kit lelki szemeimmel láttam elhervadni, de akit most is szeretek — a lelkeért. Azért kérdeztem, hogy hisz-e a telepathiában, mert oly régóta szeretem kegyedet a távolból, ismeretlenül. Látom szemeiből, érzem hogy szeretetem kegyednél viszonzásra talált. Igen, te szeretsz engem szegény jó leány! — folytatá szomorú mosolylyal őszülő bajusza alól, lelkes szemeit mély bensőséggel függesztve reám — szeretsz és én mindent elkövetek, hogy szenvedéseidért kárpótolva légy!... S ezzel karjait kitárva magához ölelt s egy hosszú, forró csókot nyomott ajkaimra. Sokáig tartott még átölelve s többször megcsókolt.

Ki akartam bontakozni karjaiból, de valami titkos varázs nem engedte ezt.

Most távozom — szólt végre felállva s kezemet ajkaihoz vonta — de később még visszatérek. S ezzel az ajtó felé indult, de mielőtt a kilincsre tette volna kezét, visszafordult s még ezt mondá:

— Ne gondold, hogy arczod bennem visszatetszést szült, hisz akkor nem csókoltalak volna meg annyiszor.

E szavak után távozott.

Leirhatlan érzelmek közt ültem darabig.

E férfi szerető szavai s szemeinek meleg tekintete új érzelmet fakasztának szivemben, mint midőn szép enyhe őszön a fák másodszor virágot hajtanak. Küzdöttem ez érzelem ellen, nem akartam szeretni azt, kinek utolsó szavai ezek valának:

„Ne gondold, hogy arczod bennem visszatetszést szült....“

De ha

„A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet...“

épp úgy nem lehet megtiltani hosszan tartó meleg őszön a másodvirágzást.

A tükörhöz léptem s vizsgálgatni kezdém arczomat.

Tehát oly rúttá változott ez arcz, melyet egykor költők megénekeltek, hogy visszatetszést szülhetne? Nem lehet rokonszenves az arcz, ha a bánat és az idő letörlék arról a boldogság rózsafényét, az ifjúság üde zománczát! Mi lehet arczomon visszatetsző? Homlokomon a bánat redője vésve, szemeimben az átélt szenvedések kifejezése, ajkaim körül e keserű vonás! Ezek tennék arczomat visszatetszővé? hisz ezek inkább részvétet kelthetnek. És a szeretet szemüvegén át még a valóban rút arcz is szépnek tünik fel.

De vajjon szeret-e valóban? — tünödém tovább — vagy csak ámitott?

Óhajtottam volna, hogy az egész világ szemében rút legyek, csak az ő, csak egyedül az ő szemei látnák szépnek arczomat. Éreztem, hogy mennyire szeretem őt s kimondhatatlanul fájtak ama szavai. Mélyen elkeseredve borultam a pamlag szélére és hullattam könyeimet.

Midőn jól kisirtam lelkem keservét, megtörlém szemeimet és ime közelemben egy női alakot pillanték meg habkönnyű fehér ruhában, mely úgy csillogott, mintha gyémántporzóval lett volna behintve; dús aranyhaja szétbontva hullott patyolat vállaira.

Ámulva néztem reá s kérdém:

— Ki vagy te fenséges lény?

Nem felelt.

— Leány nem vagy! — folytatám — hisz a szellemfényétől sugárzó arczodon hasztalan keresnek szemeim egyetlen oly vonást, mely a földiséget árulná el. Angyal sem vagy, mert az angyalok a mennyországban laknak, nem jönnek ide a gyarlóságok és keservek honába. Tündér vagy talán? De nem! Tündérek létezését egy mesés korban képzelték, tehár tündér nem lehetsz, mert annak létjoga nincs! Szólj hát ki vagy?! Talán csak tünemény, melyet fántáziám varázsol szemeim elé?

— Ne vond kétségbe létezésemet és ne óhajtsd tudni kilétemet! — szólalt meg bűvös hangon — elégedj meg azzal, ha teljesitem vágyadat, hogy azon férfi, ki az előbb távozott innét, midőn ide visszatér, az ifjúság üde zománczát szemlélhesse arczodon.

— Hogyan, te képes volnál ily csodát mívelni?!

— Ha képes nem volnék. akkor nem kerestelek volna fel.

Te nem vagy csúf! Homlokodon a lélek ül s szemeidben tükröződik, melyeknek kifejezése szelidségről, szívjóságról tanuskodik, de tekinteted komor s arczodon meglátszanak a nagy lelkiszenvedés nyomai. Bánatdult arczod s gyászöltözéked bizony rideg képet nyujtanak!

E szavak után egy üvegcsét nyujtott nekem s egy finom átlátszó szövetből készült rózsaszin öltözéket nyitott szét s azt is felém nyujtá.

— Idd ki ennek tartalmát — folytatá — s arczod visszanyeri régi szépségét; szemeid ragyogókká, homlokod derülttté, ajkad mosolygóvá változik. És öltsd magadra e ruhát, hogy legyen arczoddal összhangban öltözéked.

— És lelkemről eltünik-e a ború, visszanyeri-e kedélyem ifjúkori vidámságát? kérdém.

— Bensőleg átváltoztatni téged nem áll hatalmamban — felelé. — Megelégedhetsz azzal, ha külsődön nem fognak látszani az idő és a bánat nyomai. A fák olykor őszszel új virágokat hajtanak, de a másodvirágzást elhervasztja a dér fagyasztó hidege; szivedben is a szerelem másodszor virágzik, de életednek tavaszkora már lejárt s így szerelmed virágai gyorsan elhervadnak.

— Tehát nem leszek boldog azon férfi szerelme által?

— Nem. Csak az élet tavaszán nyilik a szívben valódi szerelem.

Annak a férfiúnak is elmult élte tavasza. Ha titeket az igaz, önzetlen, hű baráti szeretet köteléke füzne egymáshoz, ez érzelem soha el nem hervadna szivetekben.

„Rózsa a szerelem,
Mely csak tavaszszal nyit;
Babér a szeretet,
Mely örökké virit.“

E versike elmondása után eltünt a. hasonlithatlanul gyönyörű jelenség.

Pedig kérdezni akartam tőle, hogy hát akkor miért hozta nekem a szépitő italt s a rózsaszin ruhát?

De már ha ezeknek birtokában vagyok — gondolám — használni fogom; hadd élvezzem azt a gyönyört, hogy szépségem, ifjúságom visszanyerése által minő hatást fogok azon férfira gyakorolni.

Már éppen készültem kiinni az üvegcse tartalmát, hogy azután hozzá kezdjek az átöltözködéshez, de az alábbi szavakra eltünt szemeim elől az ifjitó varázs-ital s a rózsaszin ruha:

— Ha még fel sem vagy kelve, ugy mikor leszesz kész öltözékeddel?

Álmos szemeim egyik jó szomszédnőmet pillantották meg, kivel előbbi napon azt terveztük, hogy reggel a szomszédfaluba kocsizunk egy ismerősünk látogatására.

— Talán csak nem vagy beteg? kérdé.

— Nem — felelén, — csak hosszat álmodtam.

— Csak naplopó vagy! Tiz óra elmult. A míg felöltözködöl és reggelizel, lesz 11. Én reggelid elkészitéséhez látok, te pedig kelj fel gyorsan és öltözködj!

A míg a vig asszony a szolgálóval a konyhában késziték reggelimet, azalatt én öltözködtem.

Magamban boszankodtam, hogy álmomból fel lettem zavarva. Szerettem volna még egyszer magamat ifjúnak, szépnek látni és így avval a férfiúval újra találkozni — álmomban. Szeretném, ha életem folyama alatt valósággal találnék egy hozzá hasonló férfit, de a kihez csak a tiszta, önzetlen baráti vonzalom köteléke füzne, ki az lenne nekem, a mi a vak-éjben tévelygőnek egy tündöklő fénypont.

Hanem azt nem óhajtanám, hogy szivemben a szerelem másodszor virágozzék...

Titokfátyola.

◆

Egy örmény hősnő.

A nőrablás Örményországban nem ritkaság. Mellőzöm az elég gyakori esetek felemlítését, még arról a szomorú esetről sem szólok, midőn 1894. januárban Válárságiérdből (Thophrákhále) az ott állomásozó

gyalogsági csapat egyik tisztje: Seffik oly feltünő módon rabolta el Háruthiun ághá Etelka nevű szép leányát; de már azt az esetet, mit a Hámidije-kurdok Erzerum-vilájet, Pászén-kerület (Hászán-Ghálá) Hérthév falujában elkövettek, felemlités nélkül nem hagyhatom. Körülvették a falut, mert el akarták fogni a pap ritkaszép leányát. A falu népe, félvén a kegyetlenkedéstől, önkényt át akarta adni a leányt; de a leány „Szégyen az örménységre, szégyen a ti emberségteknek!“ kiáltással ellentáll és befut a szülői házba... Éjszaka fivérével az orosz határ felé menekül; de a hegyek közt a kurd csapat útól-éri. Egy sziklahasadékba huzódnak, honnan bizonyos ideig távol tartják maguktól a barbár, vad ellenséget: golyózáport szortak reájok; de fogy a töltés. Ekkor a leány fivérének nyakába borúl és szól: „Ime édesem! még csak két golyónk van; löjj le a te drága kezeddel, hadd haljak meg előbb én és ne lássam a te halálodat; nem mondom, hogy mit tégygy a második golyóval, hisz tudod te.“ A fivér látván, hogy szeretett nővérénck életét és becsületét meg nem mentheti, egyik golyót nővérére irányozza: igy legalább becsületét megmentette, — a másikat önmaga ellen forditja. Sebesülve a kurdok kezébe került, kit előbb elkinozták, azután börtönbe vetették...

Sz. K.

⁂

Az örmény ifjú búcsúja.

Isten veled kis ház, szép akáczfa sorok,
Kedves örmény lányka, édes jó barátok;
Tudja Isten, egykor még visszajövök-e?
Viszont láthatlak még ebbe' az életbe'?

Elszakit már a sors kedves körötekből,
De hü emléketek, nem hal ki szivemből;
Visszagondolok majd újra néha-néha
Az együtt eltöltött boldogabb napokra.

Te szép örmény lányka, te valál reményem,
Most messze távozom, s te elfelejtsz engem,

Gondolj néha rám is, még ha boldog leszesz,
De félek, hogy akkor végkép elfelejtesz.

Ám ha egykor hallod bús halálhiremet,
Ne hullass érettem fájdalmas könnyeket, —
Isten veled kis ház, szép akáczfa sorok,
S én utánam búsan integető lombok!

(Szamosújvár.) **Ripszima.**

* * *

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei.

Közzéteszi: **dr. Temesváry János.**

XXV.

Vikol család.

E magyar-örmény nemes család czímerszerzője Vikol Adeodát, erzsébetvárosi pénztárnok és jegyző volt, kit Mária Terézia királynő Bécsben 1760. október 7-én kelt czímerlevelével a közpályán kifejtett hasznos szolgálatai és a hazai kereskedelem előmozditása körül szerzett bokros érdemeinek elismeréseül, nejével Ötvös Katával, Kristóf, János és József fiaival, Mária leányával s valamennyi mindkét nembeli törvényes ivadékával együtt nemesi rangra emelt. E czímerlevél szövege a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum liberalitatis potissimum, ac munificentiae radiis principum illustrari dominatus consuevissent, idque Nobis etiam ingenitum esset, ut prona semper in fovendos ornandosque subditos ferremur manu, ideo cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum demissam commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Deodati Vikol, regii perceptoris et notarii oppidi Nostri in Transylvania Elisabethopolitani, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum pracattacta munia pro servitii Nostri et communitatis suae bono, cuius apud aulica dicasteria Nostra procurandorum negotiorum causa bis

iam mitti, expedirique meruisset, etiam obeundo, tum vero mercaturae cum emolumento vectigalium Nostrorum operam dando exhibuisse et impendisse perhibetur, eundem Deodatum Vikol, et coniugem eius Catharinam Ötvös, filiosque Cristophorum ex priore consorte sua, Maria Szentpéteri, Ioannem et Iosephum, ac filiam Mariam ex moderna praefata, iam natos et in posterum Divina benedictione e legitimo thoro nascituros, eorundemque haeredes et posteros utriusque sexus universos, de supremae potestatis Nostrae regiae et principalis plenitudine, gratiaque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos annuentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis gratiis, honoribus, privilegiis, praerogativis, immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur, et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, haeredesque et posteri eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostrae erga eundem Deodatum Vikol, praefatosque ipsius declaratae benignitatis signum, veraeque et perfectae nobilitatis testimonium haec arma, seu Nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare erectum coeruleum, in cuius fundo aquis diluvii diffusis arca Noë auro adumbrata supernatare, tecto insidente columba candida rostro, quod utique et pedes minio tincti sunt, viridem olivae ramum deferente et alas ad volandum expandente, visitur. Scuto superincumbit galea tornearia, clathrata, seu aperta, coronataque, situ pro more ad dextram obliquo, nobilibus propria, inter iugum alarum aquilinarum

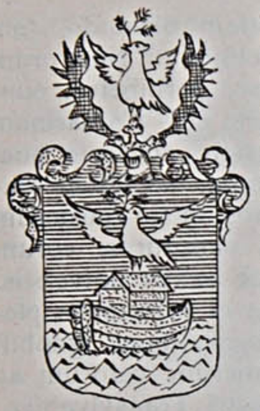

Vikol cs. czímere.

expansarum nigrum columba scutaria fastigiata; laciniis dextrorsum aureis et coeruleis, sinistrorsum vero argenteis et aeque coeruleis a summitate galeae in scuti latera venuste dependentibus, illaque pulcherrime ambientibus et exornantibus, prout haec omnia in capite seu principio praesentium litterarum Nostrarum docta manu et arte pictoris genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, eidem Deodato Vikol, praefatisque eius gratiose danda duximus et conferenda decernentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma, seu nobilitatis insignia more aliorum verorum et indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum nobilium sub iisdem iuribus, privilegiis, immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum nobiles natura, iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae et indubitatae nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque status, conditionis, honoris, dignitatis et praeeminentiae hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, haeredesque et

posteri eorundem utriusque sexus universi valeant atque possint. Imo nobilitamus, damus et conferimus harum Nostrarum maioris et authentici sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in civitate Nostra Vienna Austriae, die Septima mensis Octobris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Regnorum vero Nostrorum Vigesimo.

Maria Teresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Franciscus Bándi m pr.1)

A nemes Vikol család czímere tehát a következő: A pajzs kék mezejében Noénak a vizözön hullámain haladó arany bárkáján jobbra fordult, repülésre kész, fehér galamb csörében zöldelő olajgalyat tart. Sisakdisz: két, nyilt fekete sasszárny között a czímerképpel azonos, csörében olajágat tartó fehér galamb. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról kék-ezüst.2)

Zachariás család.

E nemes család czímerszerzői néhai Zachariás János, erzsébetvárosi örmény kereskedő örökösei voltak, kiket u. m. hitestársát, szül. Ötvös Katát, János, Lukács és Tamás fiait, nem különben Julia és Anna leányait s valamennyi mindkét nembeli törvényes ivadékát Mária Terézia királynő, — tekintetbe véve a nem rég elhunyt férj, illetőleg atya hű szolgálatai által tanusitott érdemeket is, — az erzsébetvárosi Apafy Mihály-féle nemesi kuriának, melyet ennek későbbi birtokosa, Pap Samu előbb 300 frt erejéig Zachariás Jánosnál elzálogositott,

---

1) Az országos levéltárban örzött eredeti fogalmazványból.

2) Nagy I., ki azonban Vikol helyett Vikolyt ir, i. m. XII. köt. 189. l., nem különben Siebmacher I. i. m. IV. köt. 716. l. szintén foglalkoznak e nemes családdal s közlik annak czímerét. A Vikol, nem különben az alább tárgyalandó Zachariás család czímerében eléforduló Noé bárkája a szentirás azon ismeretes soraira czéloz, mely szerint „a hetedik hónapban, a hónak huszonhetedik napján megállapodék a bárka Örményország hegyein.“ (Móz. I. könyv. 8. fej. 4. vers.)

utóbb pedig annak örökösei fizetésképtelenségük miatt át is engedtek, — 1000 r. frt összeg árán történt megvétele alkalmából Bécsben 1750. május 4-én kelt adománylevelével nemesi rangra emelt, ugyanazon év és hó 13-án kibocsátott czímerlevelével pedig részükre a czímer használatát is engedélyezte.

A nemesség-adományozás előzményeit és körülményeit feltűntető, 1750. május hó 4-én kelt királyi adománylevél igy hangzik:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum intercessionem Nostrae propterea humillime factam Maiestati, tum vero attentis, et consideratis Fidelitate et fidelibus servitiis Joannis quondam Zacharias, Armeni Mercatoris, in Oppido Nostro Ebesfalva, seu Elisabethopoli residentis, et commorantis, quae idem quamdiu vixit Maiestati, Augustae Domui Nostrae, Patriaeque suae, memorato Principatui Nostro Transylvaniae, pro locorum et temporum diversitate, occasionum exigentia, statusque sui ratione hactenus exhibuit et impendit et Haeredes, Posterosque eius deinceps etiam non minori cum fidelitate, et industria exhibituros et impensuros confidimus, totalem igitur et integram Curiam Nobilitarem in Dominio Nostro Possessioneque Ebesfalva et Comitatu de Küküllő existente habitam, ab Illustri quondam Transylvaniae Principe Michaele Seniore Appafy Samueli Pap in et pro Tercentorum Sexaginta Sex Rhenensium florenorum et quadraginta crucigerorum Summa inscriptam, per hunc vero ob suas necessitates praefato Ioanni Zacharias in Tercentis Rhenensibus florenis inhypotecatam, et cum Haeredes Samuelis Pap ad retinendam Donationem Creditori satisfacere non possent, eidem Armeno, Ioanni Zacharias postquam idem cum praelibata Inscriptionis Summa mille Rhenenses florenos Aerario Nostro effective persolvisset, simul cum cunctis eius utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, Terris scilicet Arabilibus, cultis et incultis, Agris, Pratis, Pascuis, Campis, Foenetis, Sylvis, Nemoribus, Montibus, Alpibus, Vallibus, Vineis, Vinearumque Promontoriis, Aquis item Fluviis, piscinis, Piscaturis, Aquarumque Decursibus, Molendinis et eorum locis, generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem Curiam Nobilitarem, de Iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus eidem Ioanni Zacharias et eius masculini sexus descendentibus irredemptibiliter, ita tamen, ne licitum sit Ius Regium eidem collatum ullatenus in alios et in maiori summa transferre, verum omnibus viis et modis licitis illud in salvo conservare teneantur; Foemineo sexui vero, item Legatariis, et Cessionariis iure duntaxat Inscriptitio, sive redemptibili, in praenotata et effective uti praemissum soluta non solum Pignoratitiae, sed etiam super additionis in simul mille Rhenenses Florenos constituente Summa, Salvis etiam meliorationum expensis, quae non ex ipso Fundo promanant, verum sumptibus Possessorum utiliter impenduntur praevia liquidatione, secundum Cameralem aestimationem tempore reluitionis facta, Bonificandis, Iure perpetuo et irrevocabili dandam, donandam, conferendamque et respective redemptibili in praelibata Summa inscribendam esse duximus, vigore Benignae Resolutionis Nostrae per Aulicam Nostram in Transylvanicis, Banaticis et Illyricis ordinatam Deputationem, de dato in hac Civitate Nostra Vienna Austriae, die 9-a Mensis Martii, Anni praesentis, ad Regiam Cancellariam Nostram aeque Aulicam Transylvanicam intimatae; Assecurantes simul, et affidantes, certificantesque eosdem, quod a repetiti Ioannis quondam Zacharias masculini sexus descendentibus, neutiquam, sed etiam a Foemineo Sexu, Legatariisque, et Successoribus, non secus, nec aliter, quam deposita prius, et integre persoluta praedeclarata Mille Rhenensium florenorum summa, expensisque, ut praemissum Bonificatis, eandem Curiam Nobilitarem cum appertinentiis, Nos, Successoresque Nostri Transylvaniae Principes, et alii quicunque redimemus, reluemus, et rehabebimus, redimient, reluentque et rehabebunt; ad quod firmiter, et inviolabiliter observandum, tam Nos ipsos obligamus et ob-

stringimus, quam etiam successores Nostros Legitimos videlicet Transylvaniae Principes, et alios quorum interest, vel intererit obligatos, et modis omnibus obstrictos esse volumus, imo damus, donamus, conferimus et inscribimus, assecuramus item et affidamus, certificamus, obligamusque et obstringimus salvo iure et alieno harum Nostrarum Secretioris, et Aulici Sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Literarum mediante, Quas Nos in formam Privilegii redigi faciemus, ubi Nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, die quarta Mensis Maii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quinquagesimo, Regnorum vero Nostrorum decimo.

Maria Theresia m. pr.

C. Ladislaus Gyulaffy L. B. de Ratóth m. pr.
Sigismundus Csató de Delne m. pr.[1]

A Zachariás család és hozzátartozói részére Bécsben 1750. május 13-án kelt czímerlevél szövege pedig a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod posteaquam Nos Ioannem Zacharias, Armenum mercatorem in Principatu Nostro Transylvaniae Ebesfalvensem, seu Elisabethopolitanum nuper fatis functum, haeredesque eius et posteritates universos virtute benignae donationis Nostrae ipsis sub dato Viennae die quarta mensis et anni currentis clementer factae, iuxta legum Nostri etiam memorati Principatus dictamen, in coetum et numerum verorum et indubitatorum repetiti Nostri Principatus, aliorumque Regnorum et Ditionum Nostrarum nobilium annumeravimus, retulimus et adscripsimus, denuo Nostram memorati Ioannis quondam Zacharias relicta vidua, Catharina Ötvös, filii Ioannes, Lucas et Thomas, filiae vero Iulianna et Maria, implorarunt Clementiam demisse supplicantes, quatenus Nos ex plenitudine potestatis Nostrae arma etiam, seu nobilitatis insignia ipsis praemisso modo in caetum Nobilium adscriptis, haeredibusque et posteritatibus eorum universis clementer concedere dignaremur. Nos proinde cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum intercessionem Nostrae propterea humillime factam Maiestati, tum vero humillima hac eorum instantia benigne exaudita et admissa, in uberius clementiae Nostrae testimonium haec arma, seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare erectum duabusque assumite ductis lineis diagonalibus in tres partes sectum, cuius in media, e fundo scuti inter duas alias pyramidaliter in figura aeris assurgente parte eiusque in fundo virens cernitur collis, montem Armeniae, cui subsidentibus catachysmi aquis arca Noë insederat, repraesentans, in quem delata praelibata arca conspicitur, cui incumbit anchora sursum inter lineas diagonales erecta; in duabus vero superioribus scuti partibus, et quidem in prima rubei, leo posterioribus e pedibus erectus, naturalique colore pictus, cuius cauda in dorsum retorta est, auream crucem anterioribus pedibus sublatam tenere, in altera autem coerulei coloris, pictos albicantes gradus ursus naturali pariter suo colore effigiatus scandere conspicitur. Supra scutum galea tornearia, clathrata est posita, cui incumbit diadema regium gemnis atque unionibus decenter ornatum, et huic cubitotenus inhaeret brachium humanum humerotenus resectum, loricatum, gladium evaginatum vola manu strictum tenens; a summitate vero, seu cono galeae teniae, seu lemnisci, hinc quidem rubei et aurei, illinc autem coerulei et argentei defluentes et in scuti latera se se diffundentes illud decenter et venuste exornant; quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium litterarum Nostrarum pictoris edocta manu, propriisque et genuinis suis coloribus clarius depicta et lucidius ob oculos intuentium posita esse con-

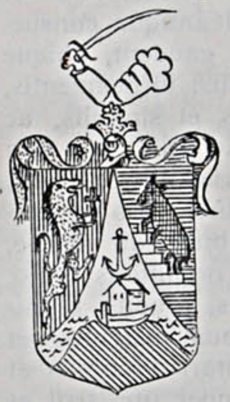

Zachariás cs. czímere.

---

[1] Aradvármegye 1820. évi közgyűlési jegyzőkönyvének 1078. száma alatt levő hiteles másolatból.

spiciuntur, eiusdem Ioannis quondam Zacharias praerecensitis filiis et filiabus, haeredibusque et posteritatibus utriusque sexus universis benigne danda duximus et conferenda decernentes et ex certa Nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma, seu nobilitatis insignia more aliorum verorum, antiquorum et indubitatorum praefati Principatus Nostri Transylvaniae, aliorumque Regnorum et Ditionum Nostrarum nobilium sub iisdem iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem natura, vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis omnibus et singulis, ac quibusvis militaribus et nobilitaribus exercitiis, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis clypeis, tentoriis, domibus ac sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub merae, verae, sincerae, vetustae ac indubitatae nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque status, gradus, dignitatis, honoris et praeeminentiae hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus et mandamus, ferre ac gestare, ac illis semper uti, frui et gaudere possint ac valeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Litteras Nostras eisdem dedimus pendentis et aulici, secretiorisque sigilli Nostri munimine roboratas. Datum in civitate Nostra Vienna Austriae, die decima tertia mensis Maii, anno Domini Millesimo Septingentesimo Quinquagesimo, Regnorum vero Nostrorum decimo.

Maria Theresia m. pr.

C. Ladislaus Gyulaffy L. B. de Ratóth m. pr.

Sigismundus Csathó de Delne m. pr.[1])

A nemes Zachariás család czímere tehát a következő: Álló ék által három részre vágott pajzs jobb vörös mezejében ágaskodó természetes szinű balra fordult oroszlán arany keresztet tart; a bal kék mezőben pedig természetes szinű, jobbra néző medve fehér lépcsőkön fölfelé czammog; az ék alatti ezüst mezőben végül Örményországnak a vizözön hullámai által körülcsapkodott zöld hegyén Noe bárkája látható, fölötte egy függőlegesen álló horgonynyal. Sisakdísz: koronán könyöklő pánczélos jobb kar kivont görbe kardot villogtat. Foszladékok: jobbról vörös-arany, balról kék-ezüst.[1])

---

[1]) Aradvármegye 1838. évi közgyülési jegyzőkönyvének 722. száma alatt őrzött másolatból.

Kisebb közlemények.

Az örmény püspökség visszaállitása. A „Magyarország“ czímü politikai napilap irja: Nagyon régen, ezelőtt egy negyedszázaddal még Eötvös József báró idejében Szamosújvár városa és a hozzátartozó körök részéről, az Erdélyben fennállott örmény katholikus püspökség visszaállitása és szerény állandó dotácziója iránt kérvény adatott be a kultuszministeriumhoz. E kérvényt Gajzágó Salamon és Simay Gergely volt országgyülési képviselők személyesen adták volt át. Egy olvasónk ma hozzánk beküldött levelében a „Magyarország“ utján emlékezteti az illetékes köröket a felterjesztésre és kérdezi, mi az oka annak, hogy az a kérvény ama nagy idö óta még el nem intéztetett, sem a folyamodóknak vissza nem küldetett, sem annak sorsáról, illetőleg a kultuszministerium elhatározásáról senki értesitést nem kapott? A kultuszministeri budget tárgyalása alkalmával nem érdektelen e kérdést felvetni.

A farsang Szamosújvártt. Nagy különbséget látunk. ha összehasonlitjuk a régi farsangokat a mostanival. Akkor állandó jó kedv, vigság uralkodott. Akkor kevesebb fáradsággal többet szereztek, a kiadás pedig kevesebb volt; most több fáradsággal kevesebbet szereznek és mégis sok a kiadás. Akkor minden héten volt egy bál a „Fácse-binyé“-ben, vagy a „Hosszúfogadò“-ban. Akkor háziason öltözve ment bálba a leány. A cseléd utánok vitte az izletes bö vacsorát. Ott aztán összetették és úgy költötték el, mint egy népes nagy család. Egy családnak a mulatság csak néhány garasába került; de azért a hamvazó szereda alig látott egy-két pártában maradt leányt, a többi mind férjhez ment. Most vagy olyan költséges ruhát ölt magára a leány, hogy a „tata“ zsebe azt megérzi, vagy — nem megy el a bálba. És mégis.... Régen a vigság húshagyókedden hágott a tetőpontra. Ebéd után majdnem minden gazda befogatta szekerét, teletömte azt nevetséges álarczos, alakokkal és

---

[1]) Nagy I. és Siebmacher l. i. m. e családdal és czímerével nem foglalkoznak.

kihajtatott; 30—40 ilyen mulatságos szekér robogott egymás után órákon át. Az útczákon, de főleg a piaczon hullámzott a nép és gyönyörködött a gyalogjáró „maszk“-ok bohoságaiban is. A gyermekeket a tánczoló „turkás“ mulattatta, ki csőrével szedte a sürü krajczárokat. De már elvégezte a „turkás“ ugrándozó tánczát, megy a másik ház elejébe, utána czigány zene, a zenét kiséri a feldiszitett, kifestett ökör, leghátul a szekér az üres hordóval (ebbe töltötték a fölösleges bort, mit ez az álarczos menet elfogyasztani nem tudott). A „turkás“ közelébe toduló gyermek-sereget rendesen a „goczoj“ (a menet egyik kiegészitő álarczos alakja) szokta szétverni a felfujt és zsinegre erősitett száraz marhahólyaggal. Ha a menet mészáros házához ért, itt kinyitották a kapút, bebocsátották azt és — megvendégelték. Estefelé mindenki haza ment. Nagy vacsorával zárták be a farsangot. Másnap templomba mentek „hamút venni.“ Aztán minden ember dolga után látott. Egyik kiment a pusztára, másik vásárra, a harmadik vásárolgatta a „bárány-bőrt...“ Nem volt több hús és mulatság — húsvétig.

Közgazdasági élet.

A szamosújvári kereskedőtársulat legutóbbi közgyülésén Esztegár László társulati titkár és ügyész által előterjesztett általános évi jelentésből kiemeljük: miszerint a vásárpiacz elhelyezése iránti inditványra nézve, melyet a városi és a vármegyei közgyülés kedvezőleg intézett el, — a belügyminiszter fog végleges határozatot hozni; továbbá, hogy újabban több szegénysorsú kereskedősegéd anyagi támogatásban is részesittetett, — és hogy a helyi pósta államositását érdeklő kérelem ezúttal teljesithetőnek nem találtatott. A titkári jelentés azon ohajtásnak ad kifejezést, hogy az idei nevezetes év, melyben az ország alkotmányának ezeréves fennállása ünnepeltetik, hozza meg azon gyümölcsöket a kereskedelemre nézve, melyeket a nagyszabású nemzeti kiállitás eredményétől, valamint a közgazdasági új kiegyezés sikerétől méltán vár és remél az egész ország! Kereskedőtársulatunk (mely kiválólag örmény jelleggel bir) hazafias feladatának tekinti mindenkor nyiltan kifejezést adni, legjobb meggyőződésének, — valahányszor az ügyköréhez tartozó szakkérdések tekintetében véleményadásra felhivatik.

A szamosvölgyi vasút statisztikája. A személyszállitás 1883-ban 63,322 utasból, a teherszállitmány 48,587 tonnából állott; ezzel szemben 1894-ben 394,412 útast szállitott e vasút (tekintetbe véve az időközben megszaporodott vonalait is); s ugyanezen évben 183,783 tonnát tett ki a teherszállitmány. A vasútnak 1882-ben 35,316 forint tiszta üzleti fölöslege volt, — 1894-ben pedig már 255,553 forintot mutathatott fel, plus gyanánt. A mozdonyok és waggonok száma, melyek a vasút megnyitása alkalmával igen kis számmal voltak, a múlt év végével már háromszázötöt tett ki.

Följegyezzük még, hogy e vasútnak deés — apahidai vonala 1881. szeptember 15-én, deésbeszterczei vonala 1886. május 3-án, — s deés-zilahi vonala 1890. október 1-én nyilt meg.

Irodalom és művészet.

A „Mêság“ az „Armeniá“-ról. A „Mêság“ czimü örmény lap (Tiflis, Kaukazus, Orosz-Örményország), mely hetenként háromszor jelenik meg, idei 6. számában (január 16) ezeket irja: „Köszönettel vettük a magyar nyelven szerkesztett „Armenia“ havi szemle januári füzetét, mely a többek közt Nálbánteáncz képét és rövid életrajzát is közli. Tiszta és szép kiadás.

Árdzruni András egyetemi tanárt, a „Mêság“ volt nagynevü szerkesztőjének öcscsét a szentpétervári tudományos akadémia tagjává választotta.

II. Árdásesz Rómában. Megkaptuk a Tiflisben megjelenő „Dáráz“ (Alak) czimü képes heti lap eddig megjelent számait. Az első szám mümelléklete egy értékes szines történelmi kép, mely II. Árdásesz örmény királyt ábrázolja, ki roppant nagy örmény hadsereg élen Nero császár idejében akadálytalanul vonult be — Rómába.

Román-örmény naptár jelent meg Galaczon, a folyó 1896. évre, több apró képpel illusztrálva, — a melynek szerkesztője: Pápázián Leontius, az ottani orthodox örmény egyház lelkésze. E két nyelvü naptár kétszáznegyven lapból áll, és az ára: fél frank.

Mi újság az örmény világban?

Az orosz közoktatásügyi miniszter, az örmény ajkú Teleáneáncz gróf elhalt neje 40,000 rubelt hagyott a moszkvai Lázareff-féle örmény akadémiának, hogy annak kamataiból 6 ifjú kapjon teljes ellátást; ezenkivül 10,000 rubelt hagyott a szentpétervári örmény egyháznak és 40,000 rubelt szintén ennek az egyháznak, hogy, ez avval saját házában menházat létesitsen elaggott szegény örmény nők számára.

Nubár pasának, ki a három téli hónapot gyöngélkedő egészségi állapota miatt Felső-Egyptomban tölti az angol kormány „India csillaga“ főparancsnoki jelvényét adta. Csak igen kevés azok száma, kik e jelvényt birják.

Gyüjtés az örmények felsegélésére. London, Edinburg, Dublin, Birmingham, Glasgow és más városokban karácsony első napján a templomokban gyüjtést rendeztek az örmények felsegélésére. Mindössze 125,343 frank folyt be, mely összeget a westminsteri herczeg átadta Salisbury lordnak, ki azt elküldötte a konstantinápolyi nagykövetségnek, hogy azt oszsza ki....

Az örmény vérengzésekhez. A marasi örmény-katholikus püspöknek egy érdekes privát levelét közli a „Köln. Volkszeitung." Ez a levél a legnagyobb részletességgel festi azt az embertelen vérengzést, a melyet a törökök véghezvittek. Egyedül Marasban mintegy 900 keresztény embert mészároltak le a legkegyetlenebb módon, 150 házat, 3 templomot és 2 kollégiumot felégettek s mintegy 1600 keresztény házat kiraboltak a törökök az örmény zavargások idejében. Az egész vidéken — irja a püspök levelében — a legrettenetesebb éhinség uralkodik, ugy hogy körülbelül 8000 keresztény embernek most sem jut egyéb száraz kenyérnél. A keresztény lakosok a legkétségbeejtöbb jövönek néznek elébe, a mennyiben senki sem intézkedik arra nézve, hogy az inséget legalább némileg enyhithessék.

Félhivatalos lapnyilatkozat. A „Sabah" nevü török újság egy félhivatalos jellegü kommünikét teszen közzé az örményeknek megadott reformok tárgyában és ennek a közleménynek az a czélja, hogy a mohamedán lakosságot a jelen izgatott viszonyok közt lecsöndesitse. A közlemény arra inti a lakosságot, hogy ne higyjenek azoknak a hiresztéléseknek, melyek ezekről a reformokról szárnyra keltek és felhivja a török lakosságot, hogy várjon itéletével legalább addig, míg ezeket a reformokat életbeléptetik. A legcsekélyebb ok sincs a nyugtalankodásra — mondja a félhivatalos közlemény — mert átalában tudva van, hogy a szultán trónralépése óta el volt határozva, hogy üdvös reformokat fog az állami intézmények terén behozni. Azonban e reformok soha sem lehetnek oly természetüek, hogy a lakosság egyik részének a másik felett elönyöket biztositanának, — mert a szultán összes alattvalói irányában egyenlö szeretettel viseltetik! Az ellenkező hiresztelések vagy tudatlanságból vagy éppen roszakaratból származnak. A szultán és kormányának csak egy czélja van: hogy összes alattvalóinak jogait egyformán biztositsa.

Egy szelid ultimatum. Az olaszországi „Stefani-ügynökség" arról értesült, hogy minekutána ismételten érkeznek jelentések a török birodalom különböző részeiből: hogy a keresztények ellen újolag zavargások keletkeztek, — a nagyhatalmak nagykövetei egyenként megjelentek a portánál és sürgösen felkérték a török kormányt, hogy haladéktalanul tegyen megfelelő intézkedéseket arra nézve, hogy a rend ismét helyreállittassék, mert ellenkező esetben ők fognak a teendő intézkedésekre nézve megállapodásra jutni. A nagykövetek fel fogják hivni a török külügyministert, hogy közölje velük: mit szándékozik a kormány tenni a végből, hogy a jelenlegi állapotoknak véget vessen.

Oroszország protekcziója. A „Keleti Értesitő" szerint a moszkvai orosz-örmény hítközség hálaadó istenitiszteletet tartott, melyen külön imát mondtak a czár életeért; mint a kinek hatalmas közbenjárása folytán adta meg a szultán az örményeknek a reformokat. A templomi szolgálat után az ecsmiádzini örmény „katholikosz"-nak táviratot küldtek; ki szintén táviratilag üdvözölte a moszkvai örmény hitközséget s válaszában kiemeli, hogy ő is imádkozik a czár jótéteért.

A pénzügyi válság. Az „Ottomán Bank" igazgatója követelte, hogy az értékek hivatalos jegyzése elrendeltessék, — azonban a porta pénzügyministere vonakodott a bankigazgató követelésének eleget tenni azon okból, mivel a kérdésben forgó társulatok tulajdonképpen külföldi vállalatok. A fináncziális helyzet tehát annál súlyosabbá vált, mivel senki sem mer üzletbe bocsátkozni oly értékekben, a melyek hivatalosan még nincsenek jegyezve, és mert a bankigazgató nyiltan kijelentette a pénzügyministernek, hogy ha az előterjesztett követelésnek eleget nem tesz, az „ottomán bank" többé nem váltja be a bankjegyeket. A politikai krizishez tehát még egy pénzügyi pánik járul, mely az általános forrongás között az országot az elkerülhetlennek látszó állambukás felé sodorja!

Kurdok rablásai. Rémhirek vannak elterjedve a konstantinápolyi örmények között, a kurdok újabbi erőszakosságairól. Állitólag a hatóságok is sok helyen tehetetlenül állanak a kurd rablók fosztogatásaival szemben. Az a hir, hogy a kurd törzsek körében jelszóvá lett: hogy ki kell irtani az örményeket! A lakosság izgatottsága miatt a mozgalom Kisázsia nyugati részei felé még nagyobb elterjedéssel fenyeget. Nem török forrásból eredő, megbizható jelentések szerint nemcsak a kurdok, de a törökök is számos helyen kezdeményezték az örmény keresztényekkel való összeütközést.

Az új nagyvezér: Hallil Rifát pasa, (a korán megbukott Kiamil utódja) a hivatalnoki pályáról emelkedett ezen állásra; legutóbb főkormányzó volt Szmyrnában és Monastirban, s mint főkormányzó nyert meghivatást a belügyministerium élére. Határozott hive a reformoknak, melyek létesitése érdekében többször erélyesen sikra szállt. A külpolitika terén teljesen új ember és senki sem mondhatná meg, melyik hatalomhoz hajlik inkább. Hivatalbeli elödjének: Kiamil pasának bukását angolbarát érzelmeinek és kiválólag azon körülménynek tulajdonitják, hogy a Currie angol nagykövettel folytatott értekezéseknél a közléseket illetöteg tovább ment, mintsem állása ezt megengedte volna.

A hatalmak közbelépése. „A Daily News" és a „Standard" a keleti kérdés fejtegetésében oda konkludálnak, hogy jó volna, ha az európai nagyhatalmak együttesen lépéseket tennének, hogy a törökországi állapotoknak véget vessenek! — Diplomacziai körök részéről a török kormány intést kapott, hogy ha a legrövidebb idö alatt a nyugalom helyre nem áll, az európai hatalmak fognak a rend halyreállitására nézve megállapodásra jutni, s az sincs kizárva, hogy ez esetben véget vetnek Törökország függetlenségének. Egy európai konferenczia egybehivása is terveztetik. Szóval a helyzet egyre komolyabb és veszélyesebb lesz.

Arménia okkupércziója. A „Daily News“ arról értesül, hogy ha Örményországból a rossz hirek csak még nehány napig tartanak, az oroszok a többi hatalmasságok előzetes beleegyezése nélkül bevonulnak Örményországba. Egyidejüleg európai konferenczia lenne oly czélból, hogy meghatározzák, meddig tarthat az orosz megszállás; valamint az okkupáczió földrajzi határai is megállapitandók lennének. — A mi különösen Olaszország magatartását illeti, a „Neue Freie Presse“ útján arról értesülünk, hogy Olaszország a maga részéről minden pontban a többi hatalmakkal teljesen egyetértőleg szándékozik eljárni.

A zeituni ütközet. Zeitunban az örménység fegyveres erővel körülzárolta az ottani kaszárnyában elhelyezett török zászlóaljat; minek következtében tiz török zászlóaljat küldöttek az ostromlottak felszabaditására. Török részen tudatában vannak, miszerint a zeituni operácziók és Márás helység lakosságának paczifikálása nagy nehézségekbe fog ütközni; a felkelők részéről kétségbeesett harcz várható. A eredmény egyelöre ki nem számitható, — bár az örmények Zeitunban is óriási túlerővel állanak szemben. Török részről mindazáltal elrendeltetett, hogy a felkelők elnyomását gondosan készitsék elö és tervszerüen hajtsák végre; s ennélfogva a csapatok operácziója ott nagy erőfeszitést fog kifejteni. — Újabban arról értesülünk, hogy a zeituni török helyőrség az ostromló örménységnek megadta magát; s az örmények itt sok fegyvernek birtokába jutva, a helyőrségi kaszárnyát megszállva tartják. Másrészről arról is emlitést kell tennünk, hogy a „Bábel“ nevű szállitóhajó, — mely a zeituni és márási hadműveletekre kiküldött rendes csapatoknak szánt lőszerekkel és egyéb katonai felszerelési tárgyakkal volt megrakodva, — a boszporusi kikötőből elindult és Szmyrna mellett csapatokat vesz föl az emlitett stratégiai pontokon, illetve azok környékén, az örmények által szorongatott török katonaság megerősitésére.

A török pénzpiaczról. A pénzügyi krizis — mint irják — felülmul mindent, a mit csak Konstantinápolyban egyátalán lehetségesnek tartottak. A fizetési haladék (moratorium) meg fogja akadályozni egyelőre a tömeges bukást, de általános a meggyőződés, hogy a török pénzpiacz nem lesz képes kötelezettségének eleget tenni. Az „ottomán bank“ iránti bizalom teljesen megszünt már, s ezerekre megy azok száma, kik a banktól kivették letéteiket, s közvetlenül a „Credit Lyonnése“-be helyeztek át.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Zejthun.

Miklós (Nigoghájosz) zejthun vidéki püspök.

Midőn nehány héttel ezelőtt Europába érkezett a hír, hogy a zejthuni örmények az ottani török katonai fedezetet az asszonyokkal és gyermekekkel egyetemben leöldösték, e hallatlan kegyetlenség fölött a borzadály hangjai emelkedtek. Természetesen ezt az eljárást senki sem helyeselheti; de az már megfoghatóvá lesz mindenki előtt, ki csak némileg ismeri az örmény népet az ő forró honszeretetével és fajrokonsága iránt kifejlett érzelmeivel, hogy az emlitett vérfürdő csak felelet volt azon hajmeresztő mészárlásokra, melyeket a török birodalom különböző helyein a fanatikus mohamedán nép az örményeken elkövetett.

A Zeithun-vidék hasonnevű fővárosával a régi Ciliciában fekszik. Az ottani első örmény telepek azon időből valók, midőn a ciliciaiak Tigránes örmény királyt, a Seleucidák ellen (X. Antiochus) segitségül hivták; e telepek aztán állandóan itt maradtak . . . Az V. században az új perzsa birodalom ellen folytatott vallási háborúk, továbbá Byzáncz, az arabok és seldsukok ellen viselt harczok idejében új, meg új csapatok érkeztek az anyaországból Kis-Armeniába. De midőn a Pákráditák birodalma Byzáncz által legyőzetett, az örmény nép az uralkodóház egyik rokonával, legnagyobb hősével elhagyta a régi hont, és Ciliciában egy kis herczegséget alapitott, mely folyton növekedő hatalmával kiüzte a görögöket az országból. A keresztes háborúk idejében, melyeket az örmény uralkodók erélyesen támogattak, itt már hatalmas birodalom állott, mely egész Ciliciát uralta s onnan az ozmánt kiszoritotta. II. Leó örmény király, kit VI. Henrik koronázott meg és Héthum voltak az örmény birodalom eme fénykorában (1080—1374) legünnepeltebb hősei Örményországnak. A keresztes háborúk lezajlása után a pogányok a ciliciai örmény királyságot minden oldalról megtámadták. VI. Leo utolsó örmény király az egyptomi szultán fogságába esett; hasztalan kért Francziaországtól segélyt a mohamedánok ellen. Párisban, hol sírja ma is fennáll, halt el. Az örmény királyság lakói közül sokan megölettek, mások elüzettek; az életben maradottak a megközelithetetlen hegyek közé huzodtak, s itt tartozkodtak századunk közepeig szabadon és függetlenül.

A hatvanas években Törökország fölöttek is ki akarta terjeszteni az uralmat. Régi előjogaiknak bizonyos részét el is kobozta s kirott reájuk kevés adót is. Névszerint Asis basa volt az, ki szorgalmasan kereste az ürügyet arra, hogy e szabadságszerető hegyi népet leigázhassa. Egy véres kimenetelű viszály az örmények és törökök között kedvező alkalmat nyujtott arra, hogy a zejthuniak ellen felléphessen. Huszonötezer basibozuk katonasággal megtámadta Zejthunt. És nemcsak fegyvereik kiadását követelte, de jelentékeny hadi sarczot is vetett ki reájok. Az örmények a követelésnek nem tettek eleget, hanem jogaik védelmére fegyvert fogtak s egy véres csatában, melyben 6000 török esett el, visszavonulásra kényszeritették a törököt. Végre III. Napoleon közbenjárására, kihez a zejthuniak küldöttséget menesztettek, ezen viszály megszüntettetett.

Zejthun környéke magában foglalja Zeithun fővárost, Hádsin városkát és több falut, melyek egy kis köztársaságot képeznek, körülbelől 100.000 családdal. Az egész vidék négy kerületre oszlik, melyeknek mindegyike egy herczeg alatt áll. Zejthun város, hol a törökök 1879-ben katonai laktanyát épitettek és erős fedezetet tartottak, valamint Hádsin egy hegy mentén festői fekvéssel birnak. Csarnokszerűleg emelkednek ki a házak egymás mellett, belsejök egy-egy kis fegyvergyár; a falakat puskák, pajzsok, kardok és tőrök ékitik. Itt is az örmények, daczára a legnyomasztóbb viszonyoknak, a fiatalság oktatásáról kellő iskolák alapitásával gondoskodtak.

A törökök, saját kárukra, sokszor tapasztalták, hogy azok, kik az anyaországból ide települtek, az örmény nép legvitézebbjei voltak. Most is igen hiányosan öltözött, rosszul élelmezett, éhség és rendkivüli kemény hidegtől sanyargatott török sereg áll szemben, egy jobban felfegyverzett, két évre élelemmel ellátott és igen jeles vezetés alatt álló ellenséggel. Az örmények élén a vasingtoni katonai iskolában kitünően képzett Nazareth nevű parancsnok áll. Mindenek fölött azonban ezt az éber, elszánt népet vallási rajongása, hazájuk és szabadságuk iránt érzett égő szeretete lelkesiti. Általában mind két nem erős testalkattal és magas termettel bir. Az asszonyok és leányok, mint a régi örmény hősnők, kik segitői a harczban a férfiaknak, kiválóan kellemesek. Viseletök festői, mely élénken emlékeztet a syriai viseletre. A tiz éves zejthuni fiú már fegyvert visel: hátultöltő puskát, pisztolyt stb. Az idegenek iránt bizalmatlanok; de mihelyt felkeltetett a bizalom, szeretetreméltók és barátságosak.

A mozgalom szellemi vezetője: a nemzet valódi hű fia Miklós zejthun-vidéki püspök, ki a Furnuz helységhez közel fekvő Szt.-János-féle kolostornak főnöke; hatósága alatt 14 falú (10.000 lakossal) áll. Senki se nézné ezt a 62 éves, fehér szakállú, tűzes szemű, ifjú frisseségű férfiút papnak, ha ruházata, mely selyemmel szegélyezett vörös fővegből, aranynyal kivarrott rózsaszinű hosszú köpenyből és selyem övvel leszoritott fehér reverendából áll, el nem árulná. Ez tanácsadója népének egyházi és világi dolgokban. Gyakran megvédelmezte övéit saját életének koczkáztatásával is a vad mohamedán szomszédok dühe ellen. Az ő tekintélye birta reá Zejthunt, mit a török annyi áldozatok árán sem volt képes bevenni, hogy tegye le a fegyvert az idegen hatalmasságok consuljai előtt. Ennek a derék örmény papnak arczképét mutatjuk be füzetünk élén.

„Leipziger Illustrirte Zeitung.“ **Simay Gergely.**

Örményország hajdankori állami szervezete.*)

IV.

— Befejező közlemény. —

A nemesség Örményországban is, mint a középkori európai államokban, gyakran jutott összeütközésbe a királyi hatalommal. II. Leo uralkodásának idejében s utódai, Héthum és III. Leo alatt az összeesküvések, forradalmak és belviszályok nem egyszer kényszeritették az uralkodót arra, hogy egyes lázadó főurak hűbéri birtokait elkobozza. Eme hűbéri birtoklás szervezete kétségkivül megegyezett a nyugat-európai hűbéri törvénynyel, s mint ez a krónikák és egykorú okmányok adataiból is kitetszik. Szêmpád krónikájában olvassuk p., hogy Váner hűbéri birtok, a melynek II. Leo idejében Vazul volt az ura, ennek gyermek nélkül való elhalálozása folytán visszaszállott a királyra, a ki azt eladta. A főurak valamelyikének vagy valamely szerzetes rendnek adományozott birtok, a megfelelő szolgálat elmulasztása esetében, vissza volt vehető vagy elkobozható. Leó ily okból vette vissza a ciliciai templomosoktól birtokaikat, mert

az antiochiai örökösödési viszály alkalmával a tripolisi gróf pártjához állottak. A Lusignánok idejében, midőn Szisz városán kivül alig nehány omladozó várerőd maradt meg az örmények kezei között, a nemesség is elvesztette minden birtokát s megszünt létezni, mint külön osztály, midőn a nemzet többi részével egyetemben a musulman fenhatóság alá került.

A Rupen-ház uralkodása alatt többen a fejedelmi család tagjai közül, hogy sikeresebben ellene szegülhessenek az egyptomi sultánok hadainak, a pápák segitségéhez folyamodtak még akkor is, midőn a keresztes háborúk iránt való lelkesedés már kialvóban volt. De ezek a közeledési kisérletek nem vezettek tartós eredményhez. Két irány között oszlott meg ez idő tájt Örményország. A Ciliciában, a keresztesek szomszédságában lakó örmények mindenben követték a nyugati szokásokat, lovagi és hűbéri intézményeket, sőt az egyházi szertartásokat is. Ennek az iránynak lamproni Szt-Nerszesz volt a főképviselője. Irataiban, melyek a keresztes hadjáratok korának és társadalmának érdekes képét tárják elénk, nem szünik meg — olykor saját honfitársainak rovására is, — dicsőiteni a latinokat. A keleti tartományokban egészen más eszmeáramlat uralkodott. Itt volt a latin szokások, szertartások és intézmények elleni küzdelemnek s a nemzeti intézményekhez való ragaszkodásnak góczpontja. Szt-Nerszesz avval vádoltatván, hogy előmozditja az ujitásokat, II. Leo előtt kénytelen volt igazolni magát hosszú apologiában, a mely fenmaradt számunkra. Az örmény egyház fejei a Rupen-ek idejében a patriarchák vagy catholicos-ok, a kiknek székhelye előbb Romgla, utóbb Szisz volt, rendkivüli befolyást gyakoroltak ugy az uralkodóra, mint a népre. Helyük volt a király tanácsában, fontos hivatalokat viseltek s a papság önmagában egyike volt az ország legtekintélyesebb osztályainak. Óriási birtok és vagyon volt a kezei között. Az örmény királyok számos kolostort alapitottak s a papságot várak és városok uraivá tették. Szêmpád megemlékezvén ama világi és egyházi méltóságokról, a melyek II. Leo megkoronázásán jelen voltak, felsorolja az örmény főpapság tagjait s birtokaik számát. A patriarcha egyházi fenhatósága kiterjedt a királyság minden püspökségére, apátságára és templomára. Utána következett rangban: a sziszi érsek, trazargi apát, több város és falú ura; a mámesdiai érsek, az árkágákhini kolostor apátja és ura; az ánázárbe-i érsek, a gazdaghoni kolostor apátja és ura; a lamproni érsek és sêgévrai apát; a tarsusi érsek, Melidás ura; a gaboni püspök, Árékuin ura; és a Médz-Kar-i püspök. Idegen főpapoknak is voltak az országban birtokaik; Szêmpád megemlité, hogy II. Leo idejében József antiochiai patriarkha tulajdonosa volt Isusza-vánknak, Márás mellett.

---

*) Langlois, Essai historique et critique sur la constitution sociale et politique de l' Armenie (Memoires de l' Academie Imperiale des sciences de St. Petersbourg, VII. Serie, Tom. III.) Szentpétervár, 1869.

Az örményországi egyházi méltóságok nem voltak kizárólag nemzeti eredetűek. Szt-Nerszesz kezdeményezésére több más egyházi méltóság is beillesztetett az örmény egyházi hierarchiába. Az okmányok felemlitik egyebek közt az electus-t, a cantor-t, a thesaurarius-t, a sacrista-t. Az Apostolok cselekedetei sz. Ephremtől és Aranyszájú sz. Jánostól származó commentárjainak örmény bevezetése*) emlitést tesz egy fontos méltóságáról az örmény egyháznak, a felügyelőről (տեսուչ). „Ez a könyv, ugymond, ajánlva van János urnak, I. Héthum király fivérének, az Isten által őrzött Molion várához tartozó kerületek püspökének, a híres és szent kerneri zárda felügyelőjének.“

Lamproni Szt.-Nerszesz „Az egyház intézményeiről való elmélkedései“-ben nagyérdekű rajzát találjuk Örményország vallási állapotainak II. Leo idejében. E korszak alatt, ugymond, a vallási dolgokban egy neme a közönyösségnek, a hitben feltünő és észrevehető lanyhaság állott be. Alig telt el hetven év azóta, hogy a frankok megtelepedtek itt (Syriában), a melyet Isten segitségével hatalmukba ejtettek. Megérkezésükkor egész Syria, Coelesyria, Cilicia, Pamphylia és Cappadocia tele volt örményekkel, a kiknek akkoron számos főnökeik és kolostoraik voltak és ezeknek a főnököknek száma azóta nem csökkent. Mindazáltal az egész idő alatt, a mely azóta lefolyt, egyikök sem épitett a birtokukban levő városokban vagy falvakban templomot Isten dicsőségére, vagy püspöki székhelyet Jézus Krisztusnak és szeretetének reményében. Anazarbe, Szisz s az e két városhoz tartozó vidékek, a melyek ma is örmény uralom alatt állanak, a kerületek nagy számával egyetemben nélkülözik a lelki vezetést, a hitoktatókat, a templomokat és a fényt, mely ezekből származik. A püspökök a kolostorokban laknak s Krisztus nyája nem részesül a pásztor gondozásában. Munkájának egy másik helyén azt mondja sz. Nerszesz, hogy „az örmények hatósága alá tartozó erőditett helyek és falvak templomok nélkül voltak az ő idejében s a keresztények sokasága a tudatlanságban elmerülve élt.“

II. Leo bőkezűsége folytán a XII-ik század vége felé tetemesen megszaporodott Örményországban a kolostorok száma. Syriai Mihály krónikájában elmondja, hogy ez a fejedelem zárdákat emelt és nagyobbitott meg, bőven ellátta azokat minden szükséges dologgal s kőbe vésette a részükre tett adományok jegyzékét. A legnevezetesebb kolostorok közül megemlitendő a trazarg-i, melyet az okmányok conventus trium arcuum-nak neveznek, a főurak és a catholikos-ok temetkező helye.*) Rupen fia, Thorosz restauráltatta ezt a kolostort, mely Szisz közelében feküdt, valamint a környező tölgyfákról Árkhágáchnin-nak (királyi tölgynek) nevezett kolostort is. Vártán a földleirásában megemlékezik Kerner-ről és Keveruhánábádról is. Az előbbeni az ecsmiádzini 7. számú biblia. Kékiratban olvasható idézet szerint Párczêrpért szomszédságában volt.**) Egy másik ecsmiádzini kézirat (a G) sz. megemliti Agner kolostort, melyet II. Leo épitett, s a melynek felette szigorúak voltak a szabályai. Itt temették el II. Leót, ugymond Rápun Váhrám, míg Girágosz krónikája szerint csak a belső részei porladoznak a kolostor templomában, testét pedig Sziszben helyezték örök nyugalomra. A többi kolostor közül megemlitendő: Gármér-Vánk (vörös zárda) Szisz és Márás között; Sugr, Raban mellett, a melynek

---

*) Velencze, a sz. Lázár szigeti nyomda kiad. 1839.

*) Edessai Mátyás krónikája 291, 320, 445, l. — Álisán Földrajza 562 l.

**) Brosset, Rapport sur une voyage en Transc. 33 l.

temploma ma is fennáll, s a melynek szerzetesei sz. Vazul rendszabályait követték; Masgévor, melynek szerzetesei a szőrmeztől megfosztott juhbőrt viseltek; Médz-Kár (nagy szikla), több rupeni fejedelem temetkezési helye, stb.

Nemcsak a kolostorok, a templomok is gazdag adományokat nyertek a Rupen-házbeli uralkodóktól. Belsejük drágaszővetekkel drágakövekkel és gyöngyökkel volt elkészitve. Szisz templomai között a királyi palotához épitett sz. Zsófia-egyház volt az első, melynek romjait ma Tsanglé-Kilisé-nek (a harang templomának) nevezik. A főváros egy másik, sz. Ecsmiádzin nevű templomát II. Leo épitette s Rápun Váhrám szerint eme fejedelem halálakor a jótéteményeinek emlékére is templomot épitettek. Tarsusban volt sz. Péter és sz. Zsófia temploma, a melyben II. Leot megkoronázták (ma Uln-Dsami nevű mosea), és az Isten Anyjának temploma, melyet a hagyomány szerint szent Pál apostol épittetett; Adanában a sz. Minas temploma, melyben Ochin alatt az adanai zsinatot tartották, stb.

Syriai Mihály krónikája szerint a syreknek, frankoknak, görögöknek és georgiaiaknak is voltak kolostoraik és püspökeik az ország némely vidékein. Leguien atya feljegyezte Oriens christianus-ában az örményországi görög püspökök neveit és Wilebrand szerint eme különböző hitközségek papságával is éreztette II. Leo bőkezűségét. A jacobitáknak Sziszben érsekük volt s több templomuk, melyek egyikét, az Isten Anyjáról elnevezettet 1246-ban Dávid Ignácz syr patriarcha alapitotta, a másikat ugyancsak a XIII-ik században Isa, edessai orvos, a kit I. Héthum udvarához hivott. A frank papság örményországi viszonyairól érdekes feljegyzéseket olvasunk sz. Nerszesznél. „A frankok ugymond rövid idő alatt betöltötték jámborságukkal az általuk megszállott örményországi vidékeket. Márás-ban, ebben a nagy és gazdag városban püspökséget állitottak, Kessunban érsekséget s a környék falvaiban templomokat épitettek s papsággal látták azokat el.“ A frankok első egyházi épitkezése I. Leo idejéből való, a ki megengedte nejének, Balduin edessai gróf nővérének, hogy kolostort emeltessen a frank szerzetesek számára. Napjainkban nyomai is alig láthatók immár a

frankok, görögök és a többi keresztények eme kolostorainak és templomainak, s jóformán csak Tarsusban és Adaná-ban a hivek adakozásából emelt Orosz- és Francziaország védnöksége alatt álló szerény kápolnákban végezhetik saját szertartásaik szerint az istentiszteletet.

Dr. Molnár Antal.

Az örmény szabadsághősök.

Az utolsó Árpád lelke
Tán akkor szállt az egekbe,
Mikor török-tatár sereg
Kincses Ánit dúlni eredt.

Az örmény had „sárágánnal“
Ajkán harczolt a pogánynyal,
Küzdve végkimerülésig,
Hősi halálmegvetésig.

S a kegyetlen rabló hordák,
Mig a zsákmányt összehordták:
Vérbe fúlt egy vitéz nemzet,
S hontalanná lettek ezrek.

* * *

Egy tartomány — örmény Erdély! —
Elkerülte a végveszélyt,
S Nagy-Örményhon romjaira
Felépült Kis-Armenia.

S mire ez is felvirágzott,
Pedig örmény vértől ázott . . .
Im egy rövid század alatt
Rátörtek a barbár hadak.

Cziliciát romba dönték,
Lakosságát üzték — ölték,
S kik éltükért könyörögtek,
Mind rabszíjra füzték őket.

Földböl nöttek ki a hősök,
S mint hajdan a dicső ősök
Vérük onták s annak árán
Védték Leót büszke várán.

Véres volt rajt' a verejték,
Midőn Leót foglyúl ejték:
Az utolsó örmény királyt,
Kinek sorsa Égbe kiált.

* * *

S ime fél évezred óta
Zsarnokság feldarabolta
Az örmények szép hazáját,
Eltemetve szabadságát.

S türve annyi századon át
A kegyetlen ozmán igát:
Ezertornyú kincses Áni
Az örménynek nem szünt fájni.

Mese, való vagy csak álom?
Egyik se vagy mind a három?...
Csodás hir kelt szájról-szájra:
Szabadság vár Hájásztánra!

Földböl nöttek ki a hősök,
S mint hajdan a dicső ősök
A vitézség drága árán
Küzdtek a jog s Zejthun várán.

S a szászuni vértanú fők
Véres árnya egyre csak nött,
Mig ma sápadt gloriában
Nyomor dúl a vér nyomában.

Nem mese, de nem is álom:
Harcz folyik az örmény tájon . . .
Vajjon meddig ontja a vért
Az örmény a szabadságért?

Merza Gyula.

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei..

Közzéteszi: dr. Temesváry János.

XXVI.

— Befejező közlemény. —

Pászákász család.[1]

E nemes család czímerszerzője ifj. Pászákász Gergely, marmaros-szigeti kereskedő volt, kit I. Ferencz király Bécsben 1797. június hó 23-án kelt czímerlevelével első nejétől, Bogdánovics Petronillától született Mária leányával, nem különben második nejével, Novák Máriá-Annával nemzett Dávid, Jakab, Kajetán és Miklós fiaival, Anna, Józefa, Janka leányaival s valamennyi mindkét nembeli törvényes utódaival együtt, részint az 1762.-iki tatárbetörés alkalmával Gácsország- és Moldovában ügyesen teljesitett kémszolgálatai, részint utóbb a porosz és török háborúk alatt ugyancsak Moldovában szállitói minőségében kifejtett bokros érdemei elismeréseül magyar nemességre emelt. E czímerlevél szövege a következő:

Nos Franciscus Secundus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum humillimam supplicationem atqùe intercessionem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium servitiorum meritis fidelis Nostri junioris Gregorii Pászakász, quaestoris oppidi Szigeth in Marmatia, quae idem ad exemplum praedecessorum de publico bene meritorum pro quarumvis circumstantiarum ratione atque occasionum exigentia, cum primis anno millesimo septingentesimo sexagesimo secundo occasione videlicet divulgatae Tartarorum in Hungariam et Transylvaniam irruptionis, ex determina-

---

[1] Jelen művem nagy része már elhagyta a sajtót, midőn a Bécsből e közben az országos levéltárba került Liber Regius átlapozott foliánsai még két czimerlevéllel ismertettek meg, melyeket azonban a nemes családok betűrendjének felforgatása nélkül csakis itt záradékul közölhetek.

tione Comitatus de Marmaros cum alio eidem adiuncto socio Marmaross compellato fine explorationis in Gallitiam et Moldaviam exmissus, genuinas eatenus de tempore in tempus relationes suas submittendo, praeterea sub ultimo Borussico non minus ac altero Turcico utpote bello semet per subministrationem Remundalium non minus equorum ac boum ad rationem praecipue excubantis in Moldavia exercitus caesareo-regii distinguendo, sed et per institutum quoque in partibus eiatibus aerario regio multum proficuum commercium, fidelem et utilem patriae civem contestando, sacrae praelibati Regni Nostri Coronae, augustaeque Domui Nostrae Austriacae fideliter ac constanter exhibuit et imdendit, ac in futurum etiam pari fidelitatis et constantiae fervore, uti Nobis de ipso firmiter ac benigne pollicemur, exhibiturus est, ac impensurus; Cum igitur ob id, tum vero ex gratia et munificentia Nostra Caesareo-Regia, qua quosque de Nobis, augustaque Domo Nostra et Republica christiana benemeritos, virtutisque colendae studiosos antecessorum Nostrorum Divorum condam Hungariae Regum exemplo prosequi, eisque certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quaequae praestanda eos incitare possent, decernere consuevimus, eundem iuniorem Gregorium Pászakász, ac per eum filiam Mariam e prima consorte sua Petronilla Bogdanovics, e secunda vero Maria-Anna Novák filios Davidem, Jacobum, Caietanum et Nicolaum, filiasque Annam, Josepham, et Joannam susceptos et progenitos, haeredesque et posteros suos utriusque sexus universos Dei benedictione in futurum legitime nascituros e statu et conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dicitur, de Regiae potestatis Nostrae plenitudine et gratia speciali eximentes in coetum et numerum verorum antiquorum et indubutaturum praememorati Regni Nostri Hungariae, et Partium eidem adnexarum nobilium duximus adnumerandum, cooptandosque et adscribendos, annuentes et ex certa Nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipse a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus, quibus caeteri veri, antiqui et indubitati praedicti Regni Nostri Hungariae, partiumque eidem adnexarum nobiles hactenus quomodolibet de iure, vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possit ac valeat, haeredesque et posteri ipsius utriusque sexus universi valeant atque possint; In cuius quidem Nostrae erga ipsum exhibitae gratiae et clementiae ac liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis signum haec arma, seu nobilitatis insignia, Scutum videlicet militare erectum in quatuor areas divisum, in quarum prima et quarta argentea pedem illius campo prasino interoccupante, super quo vir tartarus tunica rubra, calligis coeruleis ac calceis flavis amictus, gladio praecinctus, arcuque a tergo appenso armatus et cidari rubra caput tectus, manuum dextra sagittam fractam cuspide sursum versam gestans, fulvi coloris enervato equo e rupibus pinosis in sinistro scuti latere eminentibus gradienti insidens, in regione cephalica a dextris in prima quidem luna crescente, in quarta vero sole humanam faciem referente rubris comitatus conspicitur. Secunda vero, et tertia area aurea refert pacentem super solo prasino bovem fuscum cingulo candido ornatum in latere scuti dextro vexillo ceruleo inscripta aquilla bicipite nigra palariter terrae infixae sinistrorsum fluitante. Scuto incumbit galea tornearia, coronata, clatrataque seu aperta situ pro more ad dextram obliquo nobilibus concedi solita, in apice Mercurio exurgente manuum dextra quatuor spicas tritici aureas, sertumque viride ostentante, sinistra vero proprium sibi caduceum tenente fastigiata. Laciniis hinc argenteis et rubris, illinc vero aureis et coeruleis scuti latera decenter ac venuste exornantibus; quemadmodum haec omnia in principio, seu capite praesentium literarum Nostrarum pictoris edocta manu, propriisque ac genuinis

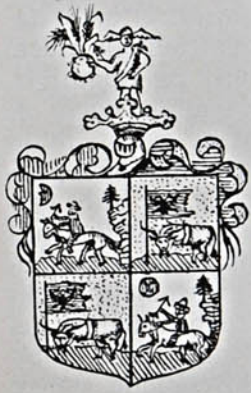
Pászákász cs. czímere.

suis coloribus clarius depicta lucidius ob oculos intuentium posita esse conspicerentur, eidem iuniori Gregorio Pászákász, ac per eum praefatis filiis Davidi, Jacobo, Caietano, et Nicolao, filiabusque suis Mariae, Annae, Josephae et Joannae, Haeredibusque et posteris suis utriusque sexus universis Dei benedictione in futurum legitime nascituris danda duximus et conferenda, decernentes et ex certa Nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut ipse a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma, seu nobilitatis insignia more aliorum verorum, antiquorum et indubitatorum praefati Regni Nostri Hungariae, partiumque eidem adnexarum nobilium sub iisdem iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem de iure vel antiqua consuetudine usi sunt et gavisi, utunturque et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, monomachiis, ac aliis omnibus et singulis quibusvis militaribus et nobilitaribus exercitiis, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis. tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae, verae. sincerae et indubitatae nobilitatis titulo, quo eum ab omnibus cuiuscumque status, gradus, honoris, dignitatis et praeeminentiae hominibus insignitum et ornatum dici, nominari, haberi et reputari volumus mandamusque ferre, gestare, ac illis in aevum uti, frui et gaudere possit ac valeat, haeredesque et posteri eiusdem utriusque sexus universi legitime iam nati et in futurum Dei benedictione nascituri valeant atque possint. Imo nobilitamus, damus, conferimus, et concedimus praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes literas Nostras privilegiales secreto sigillo Nostro, quo et Rex Hungariae apostolicus utimur, impendenti communitas eidem iuniori Gregorio Pászákász, ac per eum praenuncupatis filiis Davidi, Jacobo, Caietano, et Nicolao, filiabusque suis Mariae, Annae, Josephae et Joannae, haeredibusque et posteris suis utriusque sexus universis Dei benedictione in futurum legitime nascituris gratiose dandas duximus et con-

cedendas. Datum per manus fidelis Nostri Nobis sincere dilecti spectabilis, ac magnifici Comitis Caroli Pálffy ab Erdőd, perpetui in Vöröskeő, aurei velleris et una insignis ordinis Sancti Stephani Regis Apostolici magnae crucis equitis, Comitis, Posoniensis et Comitatus nominis eiusdem perpetui supremi comitis, Arcisque Nostrae Regiae Posoniensis haereditarii aeque ac supremi capitanei, Camerarii, consiliariique Nostri actualis status intimi, Curiae Nostrae Regiae per Hungariam Magistri, nec non per idem Regnum Nostrum Hungariae aulae Nostrae, prout et dicti ordinis Sancti Stephani Cancellarii in Archiducali Civitate Nostra Vienna Austriae, Die vigesima tertia mensis Junii, Anno Domini Millesimo septingentesimo nonagesimo septimo, Regnorum Nostrorum Romani quinto, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum anno sexto. Reverendissimis, Illustrissimo, Reverendis item ac Venerabilibus in Christo patribus Domino Josepho e Comitibus de Batthyan perpetuo in Némethujvár SRE. Cardinale ac S. R. I. principe Strigoniensis et altero Comite Ladislao Kollonich de Kollegrad Colocensis et Bacsiensis canonice unitarum metropolitanarum ecclesiarum archiepiscopis, Comite Carolo Eszterházy de Galantha Agriensis, Andrea Bacsinszky graeci ritus catholicorum Munkácsiensis, Matthaeo Francisco Kerticza Bosnensis seu Diakováriensis et Syrmiensis, Josepho Bajzáth Veszprimiensis, Joanne Szily Sabariensis, Emerico Krisztovics Csanadiensis, Antonio L. B. Andrássy de Szent-király et Krasznahoka Rosnaviensis, Comite Ignatio de Batthyán perpetuo in Némethujvár Transsylvaniensis, Comite Paulo Eszterházy de Galantha Quinqueecclesiensis, Maximiliano Verhovácz Zagrabiensis, Josepho Fengler Jaurinensis, Francisco Xaverio Fuchs Nittriensis, Joanne e Comitibus de Réva Scepusiensis, Ignatio Darabanth graeci ritus catholicorum Magno-Varadiensis, Joanne Jessich Segniensis et Modrussiensis, seu Corbaviensis, Nicolao Milassin Albaregalensis, Sylvestro Bubanovich gr. ritus catholicorum Crisiensis, Sedibus Neosoliensi, Magnováradiensi et Vaciensi vacantibus, Josopho Pierer de Hodos consecrato Tinniniensis, Nicolao Konde de Poka-Telek consecrato Belgradiensis

et Samandriensis, Comite Sigismundo Keglevich de Buzin electo Makariensis, Gabriele Szerdahelyi de Nittra-Szerdahely electo Corczolensis, Paulo Rosos de Szent-király Szabadgya electo Ansariensis ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Serenissimo item Archiduce Austriae Domino Josepho, Regni Nostri Hungariae Palatino et Locumtenente Nostro Regio, nec non Spectabilibus ac Magnificis Petro Végh Judice curiae Nostrae Regiae, Comite Joanne Erdődy de Monyorokerék Regnorum Nostrorum Dalmatiae, Croatiae ac Sclavoniae Bano, Comite Josepho Majlath de Székhely Tavernicorum, Comite Leopoldo Pálffy ab Erdőd Janitorum, antelato Comiti Carolo Pálffy ab Erdőd Curiae, Comite Francisco Zichy de Vásonkeő Pincernarum, Comite Josepho Georgio de Batthyan perpetuo in Némethujvár Dapiferorum, Comite Josepho Keglevich de Buzin Agazonum, Comite Josepho Csáky de Keresztszegh Cubiculariorum Nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, Capitaneatu Nobilis Turmae Nostrae praetoreae Hungaricae vacante, ac praelibato Comite Carolo Pálffy ab Erdőd Comite Posoniensi, caeterisque quam plurimis saepefati Regni Hungariae Comitatus tenentibus et Honores.

Franciscus m. pr. Comes Carolus Pálffy m. pr.
Alexius Névery m. pr. 1)

A Pászákász család nemesi czímere tehát a következő: Négyelt pajzs, melynek első és negyedik ezüst mezejében fenyves sziklák mögül zöld talajon, sötét szinű paripán jobbra haladó, vörös mezbe, kék nadrágba öltözött, vörös kalpagú tatár felemelt jobbjában nyilvesszőt tart. Az első mező felső jobb szögletében növekvő vörös hold, a negyedikben pedig emberi arczhoz hasonló vörös nap ragyog. A második és harmadik arany mezőben a zöld talajba függőlegesen szúrt és kétfejű fekete sassal megrakott kék zászló mellett balra fehér hevederrel átkötött barna ökör legel. Sisakdisz: koronából kinövő szárnyassisaku Merkur baljában szokásos botját,

---

1) A Liber Regius 59. köt. 482—486 l. másolatból.

jobbjában pedig zöld koszorút és négy arany buzakalászt tart. Foszladékok: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany. 1)

Petraskó család.

E nemes család czímerszerzője Petraskó Gergely, marosvásárhelyi magyar-örmény kereskedő volt, kit I. Ferencz király Bécsben 1831. augusztus 10-én kelt adománylevelével a biharmegyei dobresti uradalomnak 13861 frt. 20 kr. összeg árán történt megvétele alkalmából összes hozzátartozóival és mindkét nembeli törvényes utódaival együtt nemesi rangra emelt. E királyi adománylevél így hangzik:

Nos Franciscus Primus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum humillimam supplicationem, Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero benigne attentis et consideratis integra fide, et fidelitate fideliumque ac utilium servitiorum meritis fidelis Nostri Gregorii Petraskó, Civis, et quaestoris Maros-Vásárhelyiensis pro varietate temporum comparatis, ac in posterum (uti Nobis de ipso firmiter, ac benigne pollicemur) fidelitatis et constantiae fervore comparandis, possessionem cameralem Dobrest comitatui Bihariensi ingremiatam, iam pridem ad iurisdictionem sacrae Regni Nostri Hungariae Coronae, quin et actuale Fisci Nostri Regii possessorium devolutam, actuque benignae collationi et dispositioni Nostrae Regiae obnoxiam, totum item et omne ius Nostrum Regium, si quod in praeattacta possessione Dobrest etiam aliter qualitercunque haberemus, aut eadem et idem Nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent Maiestatem, simul cum cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, foenetis, foenilibus, sylvis,

---

1) Nagy I. (i. m. IX. köt. 130. l.) és Siebmacher I. (i. m. IV. köt. 483. l.), kik azonban a sisakdiszben csak három kalászról tudnak, szintén közlik e czímert.

nemoribus, montibus, collibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis; iure item montano: aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausuris, paludibus et aquarum decursibus, hortis, molis, molendinis et eorundem locis braxatoriis, educillis item et macellis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem possessionem Dobrest praefato comitatui Bihariensi adiacentem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub metis et limitibus in metalibus literis occasione resignationis huius possessionis confectis, Datum septimae septembris Anni millesimi octingentesimi vigesimi primi praeseferentibus et resignatorio instrumento, in camerali archivo asservato sub Litera B. adiacentibus, designatis et deductis, eidem Gregorio Petraskó erga effective aerario Nostro Regio illatam praeattactae possessionis tredecim mille octingentorum sexaginta unius florenorum, viginti crucigerorum conventionalis monetae, aestimationalem summam, eiusdemque sexus masculini haeredibus perennaliter, foeminei sexus descendentibus vero iure duntaxat inscriptitio, ad vires videlicet supra expositae 13861 flor. 20 cr. conv. mon. efficientis aestimationalis summae, valoris item utilium aedificiorum et meliorationum, non ex ipsa soli natura provenientium, sed sumptibus procurandarum suoque tempore debite legitimandarum, detractis praevie, si quae per impetrantem, vel eius successores masculos possessioni huic superinducta fuerint, oneribus, benigne dederimus, donaverimus, et contulerimus; imo damus, donamus et conferimus iure quo supra utendum, tenendum, possidendum, pariter et habendum (salvo iure alieno, praesertim ecclesiarum Dei) harum Nostrarum secreto sigillo Nostro, quo ut Rex Hungariae apostolicus utimur, in pendenti communitarum vigore et testimonio Literarum, quas Nos in formam privilegii Nostri Regii redigi faciemus, dum eaedem Nobis in specie fuerint reportatae. Et siquidem praenominatus Gregorius Petraskó eiusdemque haeredes et posteri utriusque sexus universi legitime iam nati et in futurum Dei benedictione nascituri, virtute praesentium Nostrarum benignarum literarum donationalium in coetum et numerum verorum ac indubitatorum praedicti Regni Nostri Hungariae et partium eidem adnexarum nobilium iuxta titulum 4. part. 1. suapte cooptarentur et adscriberentur, ac a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, privilegiis, libertatibus, iuribus, praerogativis, et immunitatibus, quibus reliqui veri, antiqui et indubitati repetiti Regni Nostri Hungariae, partiumque eidem adnexarum nobiles hactenus quomodolibet de iure, vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavisi, utunturque et gaudent, usuri, fruituri et gavisuri essent; hinc in ulterius Nostrae erga eundem Gregorium Petraskó gratiae, clementiae et liberalitatis testimonium, veraeque et indubitatae Nobilitatis signum haec arma, seu nobilitatis insignia: Scutum videlicet militare erectum, sinuatim in cuspidem vergens, horizontaliter et in superiori parte perpendiculariter sectum, in cuius superiori dextra area auro tincta aquila nigra rostro aperto, lingua rubra protensa, alis expansis, pedibus protensis, cauda explicata; in superiori sinistra vero cyaneo tincta tres numi argentei, in inferiori area demum diagonali dextra linea secta, in superiori parte argento tincta caduceus mercurii alis candidis duobus viridibus in eo serpentibus iuxta diagonalem ductum dispositus, in inferiori parte autem rubro tincta stella aurea conspiciuntur. Scuto incumbit galea tornearia, coronata clatrataque seu aperta, auro reducta, purpura suffulta, ac monili circumducta, super corona brachium incurvatum armatum, iuncturis auro reductis, vola nuda gladium incurvatum capulo aureo; laciniis seu lemniscis a summitate galeae per utrumque scuti latus hinc cyaneis et aureis, illinc argenteis et rubris venuste defluentibus, ipsumque scutum decenter exornantibus. quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium literarum Nostrarum pictoris

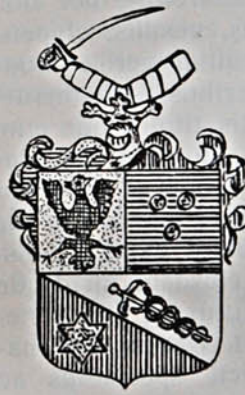
Petráskó cs. czímere.

edocta manu, propriisque et genuinis suis coloribus clarius depicta conspicerentur, eidem Gregorio Petraskó eiusdemque haeredibus et posteris utriusque sexus universis legitime iam natis, et in futurum Dei benedictione nascituris, danda duximus et conferenda, decernentes, et ex certa scientia Nostra animoque deliberato concedentes, ut ipse a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem arma, seu nobilitatis insignia more aliorum verorum, antiquorum et indubitatorum praelibati Regni Nostri Hungariae, partiumque eidem adnexarum Nobilium sub iisdem iuribus, praerogativis, indultis, libertatibus et immunitatibus, quibus iidem natura, vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavisi, utunturque et gaudent, ubivis in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis, monomachiis, ac aliis omnibus et singulis quibusvis militaribus et nobilitaribus exercitiis, nec non sigillis, velis, cortinis, aulaeis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae, verae, sincerae et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eum ab omnibus cuiuscunque status, gradus, honoris, dignitatis et praeeminentiae hominibus insignitum et ornatum dici, nominari, haberi et reputari volumus mandamusque ferre, gestare, ac illis in aevum uti, frui et gaudere possit ac valeat, haeredesque et posteri eiusdem utriusque sexus universi legitime iam nati et in futurum Dei benedictione nascituri valeant atque possint. Datum per manus fidelis Nostri Nobis sincere dilecti spectabilis ac magnifici Comitis Adami Reviczky de Revisnye, insignium ordinum sancti Stephani Regis Apostolici magnae crucis, Leopoldi item imperatoris et Regis Sardinici sancti Mauritii et Lazari magnae crucis in adamantibus equitis, Camerarii et actualis intimi status consiliarii Nostri, Curiae Nostrae Regiae per Hungariam Magistri, Comitatus Borsodiensis supremi Comitis, nec non per idem Regnum Nostrum Hungariae aulae Nostrae, prout et insignis ordinis sancti Stephani regis apostolici cancellarii, in Imperiali urbe Nostra Vienna Austriae, die decima nona Mensis Augusti, Anno Domini millesimo octingentesimo trigesimo primo, Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno quadragesimo.

Franciscus m. pr. Comes Adamus Reviczky m. pr.
Antonius Hadáry m. pr.[1])

A Petraskó család nemesi czímere tehát a következő: A vágott pajzs felső hasitott részének jobb oldali arany mezejében kiterjesztett szárnyu és kinyujtott körmű, jobbra néző egyfejű sas, a bal oldali kék mezőben pedig három (2, 1) ezüst pénz tündöklik; a jobb haránt vonallal vágott alsó mező jobb vörös alsó felében hatágu arany csillag, bal ezüst felső felében végül a haránt vonal irányában fekvő, két zöld kigyóval körülfont szárnyas merkurbot látható. Sisakdisz: arany koronán könyöklő pánczélos jobb kar kivont, aranymarkolatu görbe kardot villogtat. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.[2])

Segélyt!

Hol csöndes béke, nyugalom honolt,
Kelet szép földén, örmény hazában, —
Hol a boldog családi élet virult,
S a nép munkával, buzgó hitben élt,
Ott ádáz vihar dul, s vad harczi zaj...

S a békés jámbor jó örmény nemzet,
Lelánczolt sasként türte az igát, —
Zsarnok önkényt nem birva már többé
Elhagyott törzshelyt oltárt és imát;
Harcztusára kelt, kivívni jogát!

S ottan, hol béke lakta volt a ház,
Férfi, nö járt munka, s vallás után,
Nyomor ütött tanyát és pusztulás,
S a szabad örmény nép nem lel hazát,
Keresi és nem találja szent jogát.

---

[1]) Liber Regius 59. köt. 790—792. lapjairól vett másolatból.

[2]) Nagy I. és Siebmacher I. i. m. e czímert figyelmükre nem méltatják.

Aggok csoportja, férfiak serege,
Nők, gyermekek, — mind-mind segélytelen,
Kitéve inség és szenvedésnek,
Világgá bujdosni mind kénytelen...
Segélyt kérnek: segitsünk ezeken!

Segélyt, mely minden könnyet letörül,
Segélyt, mely enyhit bánatot, panaszt,
Eszközben, módban nem válogatva
Gyorsan siessünk megadni azt!
Enyhitve küldeni részükre a vigaszt.

S ha a sors üldözte ős-nemzetért
Nemes szivekből jön az áldozat,
Akkor eltürik az élet terhét,
S feltalálják a nyugalom honát: —
Áldásos lesz akkor az adomány!
Segélyt, az üldözötteknek tehát!

Mihálfy Imre.

Egy franczia bibornok körlevele,

az örményországi inségesek érdekében.

Perraud franczia bibornok, Autun, Chalon és Macon püspöke körlevelet bocsátott ki folyó év jan. 22-én kerülete lelkészkedő papságához és hiveihez, hogy az örményországi inségesek számára gyüjtést eszközöljenek. Itt közöljük körlevelét egész terjedelmében, mely röviden és hűen festi Örményország jelen siralmas helyzetét:

* * *

Szeretett testvéreim!

Nehéz nyomor kiáltása hallszik el hozzánk, mely fájdalmat és részvétet gerjeszt sziveinkben! Örményország, az ozmán birodalom uralma alatt álló Kis-Ázsia egyik tartománya, iszonyú vérengzéseknek lett színhelyévé. Legbiztosabb forrásokból értesültünk e vérengzésekről, melyek az 1860-diki sziriai szomorú mészárlásokra emlékeztetnek, s melyek az európai nagy hatalmak közvetlen beavatkozását sürgették.

Bujtogatások és izgatások következtében, — melyek származásának és természetének kutatásába e helyen nem bocsátkozom, — törökökből és kurdokból álló rablóbandák támadták meg Örményország keresztény falvait. Halálfenyegetésekkel kényszerítették a vadállatként üldözött és szorongatott lakosságot, — Krisztus hitének megtagadására. Sokan, kik készebbek voltak meghalni, mint hitüket megtagadni, vértanúi halállal multak ki, Jézus Krisztus neveről vallomást téve. Mások pedig rémületökben, hogy a hajmeresztő kegyetlenkedéseket kikerülhessék, a mohamedanismus hivei lettek.

Asszonyokat, kik hajukból megfosztva, a legilletlenebb és undokabb bánásmódban részesültek, — gyilkoltak le a török és kurd rablóbandák; kisded csecsemőket tiportak szét, ütöttek falakhoz, vagy fojtottak meg bölcsőjükben.

Városokban a keresztények házait kizsákmányolták, üzleteiket kirabolták, pénzszekrényeiket feltörték, és a mit tűz meg nem emészthetett, azt ők ragadták el. Hasonló módon bántak el a kisebb-nagyobb falvak szegény lakóival is: a tél napjaira gyüjtött élelmüket, szarvasmarháiakat, ruhaneműiket... rabolták el.

Megbizható adatok szerint hatvanezernél (60,000) többre tehető azon keresztény örmények száma, kik a törökök és kurdok mészárlásainak lettek áltozataivá. Ez összeghez nemsokára hozzá kell adnunk még azok számát is, kiket ama jéghideg hegyek közt, hova a mohamedánok vérengző fanatismusa elől menekültek, a fagy és éhinség ragad majd magával.

Főtisztelendő Charmetant úr, keleti iskoláink felügyelője, fölhivást intézett a katholikus Francziaországhoz, mire válaszul mintegy előlegként 1000 frankot azonnal el is küldöttünk.

Részemről én is hozzátok fordulok, szeretett testvéreim, ne tagadjátok meg könyöradományaitokat örményországi inséges testvéreinktől!

E siralmas állapot, melynek jelenleg ki vannak téve, csaknem szószerint idézi vissza emlékünkbe ama szenvedések szomorú képét, melyeket az ószövetségi időkben viseltek azok, kik az igaz Isten imádását minden földi szenvedés fölé helyezték. „Mások pedig — mondja szent Pál a zsidókhoz irt első levelének 11. fejezetében, — gyalázatot és vereséget szenvedtek, azonfölül bilincseket és tömlöczöt. Megkövezttették, kettévágattak, megkisértettek, kardra hányatván, meghaltak; szerte bujdostak (t. i. kik a haláltól megmenekülhettek) juh- és kecskebőrökben, szükölködvén, szorongattatván, nyomorogván. Kikre nem volt méltó e világ, bolyongtak a pusztákban és hegyeken, barlangokban és a föld üregeiben.“

Más időkben nem nézte Európa közönynyel az emberiség és kereszténység ily meggyaláztatásait: mint az elnyomottak védője, minden késedelmezés nélkül teljesitette kötelességét, s használta fel hatalmát a gyöngébbek szent jogainak megvédésére.

Mi pedig, szeretett testvérek, kiknek sem a politika rugói nincsenek kezeinkben, s kik sem a kormányok eszközeivel nem birunk, egyebet nem tehetünk, mint imádkozzunk, hogy ne feledkezzék meg hazánk azon szent hivatásáról, melyet a hit századai a keresztes háborúk óta reáruháztak. Hisz még nem aludt ki a Keleten sem Bouillon Gottfried, sem konstantinápolyi Potoin, sem felséges Szent-Lajosunk dicső emléke: most is valahányszor üldözést szenvednek, önkénytelenül nyujtják Franczia-ország féle esdeklő kezeiket ama távoli vidékek keresztény népei.

Imádkozzunk azon sok ezer halott lelkeért, kik csak ezelőtt nehány héttel estek el a gyilkolók csapásai alatt!

Siessünk segitségükre azon kis-ázsiai szerzeteseknek és apáczáknak, kik számos menekülőt fogadtak be zárdáikba, és működjünk velök együtt közre, hogy a megélhetésükre legnélkülözhetetlenebbekről gondoskodva, őket a biztos haláltól megmenthessük!

Megyém keresztény hivei, — kik azon kiváltságban részesültetek, hogy két évszázaddal ezelőtt épen e helyen méltóztatott az isteni Üdvözitő az emberi nem iránti irgalmát oly megható jelenetekben és élő szavakban kinyilvánitani, — legyünk mi is azok között, kik majd egykor vallásos áhitattal fogják Jézus szentséges szívétől hallani: „Megkönyörülök e népen.“ Nyujtsunk hát némi vigaszt örményországi inséges testvéreinknek!

Azon kérést intézem a főtiszt. főesperes urakhoz, sziveskedjenek vagy azon vasárnap, melyen e levelemet olvassák, vagy a következő vasárnapon (amint alkalmasnak tartják) fölhivni hiveiket, hogy siessenek könyöradományaikkal Örményország inséges keresztényeinek felsegélésére; gyüjtéseik eredményét pedig lehetőleg minél hamarább sziveskedjenek a püspöki kanczelláriának beküldeni.

Marseillei „Armenia“ után **Voith Antal.**

* * *

Az örményországi inségesek javára Szamosújvár város közönsége ezer (1000) frtot szavazott meg. A Bárány Lukács, Florián János és Szongott Kristóf személyében kiküldött bizottság pedig, mely gyüjtő-ivének homlokára e szavakat tette: „Nagy nyomorral küzdő örményországi szerencsétlen testvéreink kimondhatlan inségének némi enyhitésére gyüjt a városi közgyűlés által kiküldött alólirt bizottság — könyöradományokat“ — a következő eredménynyel járt el megbizatásában. (Ide irjuk az adományozók neveit és az adott összegeket az aláirás sorrendjében):

Bárány Lukács 25 frt, Florián János 25 frt, Szongott Kristóf 25 frt,*) Placsintár Dávid 40 frt, Gajzágó Ferencz 25 frt, Szabó János püspök 10 frt, Áján Joachim 3 frt, Csáusz János 3 frt, Szappanyos Paulin 1 frt 60 kr., László Lajósné 2 frt, dr. Schnell Károly 4 frt, Papp testvérek 50 frt, Bogdánfi István 10 frt, Novák Lajos

---

*) Szongott, Mozián Váhánnak is, ki szintén az inségesek javára gyüjtött, adott 20 frtot és igy az itt emlitett czélra összesen negyvenöt (45) frtot adott.

1 frt, dr. Símay János 10 frt, Gajzágó János 10 frt, özv. Nyegrutz Kristófné 5 frt, Kovrig Simon 5 frt, Cheul Dani 2 frt, Duha Bálint 20 frt, Tüzes testvérek 20 frt, özv. Voith Jánosné 25 frt, Novák Gergely 10 frt, dr. Bányai Kristóf 5 frt, id. Duha Kristóf 5 frt, Murádin Sándor 3 frt, özv. Tódorfy Kristófné 4 frt, id. Temesváry István 5 frt, Ázbej R. Jakab 10 frt, Nuridsán János 3 frt, László József 20 frt, Merza János 10 frt, dr. Zakariás József 15 frt, Czetz Emánuel 3 frt, Czetz Lukács 2 frt, Zachariás József 2 frt, özv. László Jánosné 5 frt, Kapatán Márton 5 frt, Papp Tivadar 4 frt, dr. Mártonfi Lajos 3 frt, Esztegár László 3 frt, Haragay Antal 5 frt, Gajzágó Gizella 10 frt, Moldován Emánuelné 2 frt, Bulbuk Kristóf 2 frt, Páll testvérek 2 frt, Esztegár János 1 frt, ifj. Temesváry István 5 frt, Dobos Joachim 5 frt, Osztián Kristóf 1 frt, Duha János 1 frt, Ábrahám Zachar 1 frt, Tódorfy Lukács 3 frt, Kopár Kristóf 50 kr., Govrig Tivadar 1 frt, Florián Jakab 2 frt, Czetz Zachariás 3 frt, Bándi Béla 1 frt, Placsintár Lukács 1 frt, Belcsug Gerö 1 frt, id. Esztegár Gerö 1 frt, özv. Florián Antalné 3 frt, Perint Jakab 2 frt, Nits Tamás 1 frt, id. Bodor Bertalan 2 frt, Cheul testvérek 2 frt, Placsintár Kristóf 2 frt, dr. Temesváry János 2 frt, Merza Emánuel 3 frt, Lengyel Ödön 2 frt. Hárib Márton 1 frt, Esztegár Tódor 5 frt, Nyegrutz Dani 5 frt, Moldován Simon 5 frt, Sáhin Márton 5 frt, Buzeskó Antal 1 frt, Voith Bogdán 2 frt, Esztegár Gerö 50 kr, Osztián Antal 1 frt, Florián Márton 5 frt, Nuridsán Antal 1 frt, Bocsánczi Andás 2 frt, Placsintár János és Gergely 2 frt, Bárány Márton 2 frt, Placsintár Jánosné 1 frt, özv. Osztián Vártánné 1 frt, Urmánczi Ávedum 1 frt, Urmánczi Kristóf 1 frt, Placsintár Domokos 1 frt, Szenkovics András 1 frt, Kincses Mihály 1 frt, Bátrin Kristóf 2 frt, Ászlányi János 2 frt, Kincses Joachim 2 frt, Alexa Bogdán 1 frt, Korbuly Dávid 1 frt, Sáhin Kristóf 1 frt, Áján Lukács 1 frt, Kosotán Tódor 1 frt, Perint Kristóf 1 frt, Ámirás Mózsi 3 frt, Kehes József 1 frt, Kátteró Mózsi 1 frt, Haraga Ferencz 1 frt, Voith Miklós 5 frt, Álexa Tódor és Miklós 2 frt, özv. Govrik Tódorné 2 frt, özv. Turcsáné D. Minka 2 frt, özv. Szappanyos Tódorné 2 frt, Novák Antal 5 frt, özv. Simay Antalné 2 frt, Merza Joachim 1 frt, Csáusz Dániel 2 frt, id. Murádin Péter 1 frt, Osztián E. Márton 1 frt, Simay Márton 1 frt, Florián Antal 1 frt, Duha Kristóf ifj. 1 frt 50 kr, Szongott Vilibáld 1 frt, Kepri József 1 frt, Pap Dávid 1 frt, Szamosújvári takarékpénztár-részvénytársaság 50 frt, Simay Tódor 1 frt, Simay-Csáusz Katalin 2 frt, Görög Kristóf 50 kr, Nuridsán Simon 50 kr, Sáhin Péter 50 kr, Álexa Tamás 20 kr, Beltegár Péter 20 kr, Turányetz Antal 20 kr, Zábulik Jenő 1 frt, Lengyel Miklós (csehi) 1 frt, ifj. Turcsa Lukács 1 frt, Burgya János 1 frt, Páll Gergely 1 frt, Beteg János 1 frt, Voith Gergely 1 frt, Gopcsa Joachim 1 frt, Cheul Antal 1 frt, id. Lengyel Miklós 1 frt, özv. Bányai Tivadarné 5 frt, Dr. Fogolyán Tivadar 1 frt, özv. Hermanné 1 frt, Esztegár Antal 1 frt, Bárány István 1 frt, Zeffer Lukács 80 kr, Szácha Jakab 2 frt, Pakulár Antalné 50 kr, Zachariás Kristóf 1 frt, Szamosújvári kisegitő-takarékpénztár részvénytársaság 25 frt, Drágomán T. Antal 2 frt. Összesen 705 frt 50 kr. szóval hétszázöt frt és ötven kr.

* * *

Eseken közül adakoztak még: Dr Molnár Antal képviselő 20 frt, dr. Kábdebó Ferencz (Maros-Vásárhely) 5 frt, Merza Gyula (Kolozsvár) 5 frt. — A derék Fáraó Simon szépvizi örmény kath. plebános gyüjtésének eredménye, mit ott helyt Csik-Szépvizen gyüjtött, következő: Fáraó Simon 10 frt, Fejér Miklósné 2 frt, id. Zakariás Lukács 5 frt, Zakariás Izsák 5 frt, Dájbukát Dávid 2 frt, ifj. Zakariás Lukács 1 frt, Fejér János 2 frt, id. Dájbukát Antal 2 frt, Zakariás Jakab 2 frt, N. N. 1 frt, Zakariás Kristóf 5 frt, özv. Száva Kajétánné 2 frt, Fejér Jakab 2 frt, Száva Antal 1 frt. dr. Zakariás Istvánné 2 frt, Miklós József (Mártoné) 1 frt, Zakariás L. Antal 2 frt, Szebeni Péterné 2 frt, Dobál testvérek 1 frt. Graef Andrásné 50 kr., Dániel Antal 1 frt, ifj. Dájbukát Antal 2 frt, Dziátkievits János 1 frt, Ösz Mihály 50 kr., Potoczky Alajos 1 frt, Szentpétery Margit 1 frt, Zakariás Péter 1 frt, Jakab János 1 frt, özv. Zakariás Zakariásné 1 frt, Eszenyei Mihály 1 frt, Tamás János 50 kr., Szabó Béni 50 kr., Sthulmüller Antal 1 frt, özv. Császár Mártonné 1 frt, özv. Teuts Sámuelné 1 frt, Szebeny András 1 frt, Potoczky Antal 1 frt, Potoczky Antalné 2 frt, Száva Kristóf 5 frt. Szentháromság segélyegylet 100 frt. Összesen 174 frt (százhetvennégy frt). — Tehát Szamosújvár város adományával (1000 frt) együtt eddig begyült 1909 frt 50 kr. az az ezerkilenczszázkilencz frt és ötven kr.

Kisebb közlemények.

Segély az örményeknek. A bécsi mechitharista kongregáczió kezdeményezése folytán az osztrák fővárosban is gyüjtés indulván meg a keleti örménység felsegélésére, az adakozók sorát maga a császár, I. Ferencz József Ő Felsége nyitotta meg, — a magyarok királya! Vajha a magyar társadalomnak keresztényileg gondolkozó és érező elemei a magyar székesfővárosban is, az angol, franczia és más nemzetek, valamint a Pápa és az Uralkodó által nyujtott nemes példát követve, minél szélesebb körben eszközölt segélyezéssel sietnének a Keleten tüzzel-vassal elnyomott örmény kereszténység jelenlegi nyomorának megenyhitésére!

Örmény vértanú. Csodáljuk a kereszténység első századaiban a Krisztus hiteért elvérzett martirok lelki erejét, hősi elszántságát és nagy kegyelmét, mely a legnagyobb kinzások elviselésére képesekké tette őket. És ime a Nerók, Diocletianok korszaka ismétlődik Armeniában: százával dobják el maguktól a vallásukhoz híven ragaszkodó örmények a nyomorult életet. egy boldogabb élet reményében: a mennyország örömeiért. Állitásunk bebizonyitására a sok közül ime két példa: Chárpert városában Der-Ohánnesz paphoz mennek a törökök és így szólanak: „Szelaveth gethir“ (tégygy vallást az islamról). De a pap keresztet vet magára: „Az Atyának, Fiúnak és Szt-Lélek Istennek nevében;“ azután térdre borul és elkezd ájtatosan imádkozni. Azonban a hóhérok nem engedik, hanem jobbkarát darabokra vagdalják. Most újra felszólitják, hogy térjen át a török vallásra. Erre a szilárd elhatározású pap ég felé emeli még ép balkarját és így könyörög: „Atyám bocsáss meg ezeknek, mert nem tudják, hogy mit cselekesznek.“ ¡Tüstént felkonczolták. — A másik eset is Charpertben történt. Der-Hágop papnak azt parancsolják, hogy: „Tagadd meg vallásodat.“ Allahê bilirim ve phejghamberleri hak thanêrêm — válaszolt. Erre 50 katona megfogja, levetközteti és csak lábravalóban kihurczolja lakásából. „Ha nem leszesz hittagadó, megölünk.“ „Én csak az én Istenemet ismerem.“ Most nagy kinzások közt kivégezték. — Melyik európai nemzet tud vallásáért meghalni kész ilyen vértanúkat felmutatni, mint az örmény?

Az első magyar parlament, a népképviseleti alapon szervezett 1848—49-iki pesti országgyülés képviselőházának volt tagjai közül — mint irják — még csak tizenheten vannak életben; s azok a millenium ünnepére testületileg szándékoznak Budapesten megjelenni. E tizenhét tag közül egyik örmény: a szamosújvári kerület volt képviselője, Simay Gergely, — ki a történeti jelentőségü első magyar képviselőháznak legfiatalabb tagja volt, — az akkori ugynevezett demokraták pártjához tartozott. Némely lap az élők közé sorozza volt másik képviselőnket is, Korbuly Bogdánt, ki még 1893. febr. 3-án hunyt el itt Szamosújvártt 92 éves korában.

Örmény, mint árúczikk. Kegyes olvasó, e czímet látván, ne gondold, hogy itt valami olyan külföldről hozott czikkről lesz szó, mit az örmény kereskedő hozott forgalomba. Nem; itt arról szólok, hogy az örményt úgy árulják, mint a portékát. A Marseilleben megjelenő „Soleil du Midi“ lap ján. 16-iki száma mondja: „Lapunk szerkesztője találkozott a Syria- és Egyptomból jövő ‚Senegal‘ nevü gőzhajó hozta nehány útassal, kik beszélték, hogy együtt utaztak az alexandriai franczia konsullal Alexandriától mintegy 6 kilometernyi távolságra és ott csodálatos kereskedésnek voltak szemtanúi: a törökök árulták az általuk elrabolt örményeket. Egy örmény leányt 600 frankért árultak, egy örmény ifjú ára 100 frank. „Vajjon ezen szégyenletes kereskedés megvédése végett értettek egyet az európai hatalmasságok akkor, midőn abban állapodtak meg, hogy Törökország épségét még fentartják?“

Az örmény katholikus autonomia. Az „Orsz. Ért.“-ből veszszük a következő sorokat: A katholikus autonomia országosan keresztül viendő szervezése, illetőleg a katholikus kongresszusnak

kilátásba helyezett egybehivása közeli és kedvező alkalmat nyujtván az erdélyrészi örmény katholikus egyház hiveinek is arra, hogy az 1868-ik évi unio-törvényben törvényhozásilag biztositott önkormányzati jogaiknak érvényre emelkedését vegre-valahára megvalósítsák, — ezzel együtt alkalmasint a fennállott szamosújvári örmény katholikus püspökség helyreállításának a viszonyok által oly soká háttérbe szorult kérdése is újabb aktualitást nyer. Ekként az országgyülés képviselőházának örmény tagjai a különböző politikai pártokon azon helyzetben lesznek, hogy annak idején a magyarörménység ez egyetlen, — kizárolag egynázszervezeti téren mozgó — sérelmének orvoslása érdekében egyöntetü magatartást fognak követhetni oly czélból, hogy a magyarhoni örmény egyház is elnyerhesse végre az egyházi és országos törvény szerint ót jogosan megillető autokephal szervezetét, a melyet részére a magyar országgyülés beczikkelyezni már negyedszázaddal ezelőtt jónak látott, a kimondott elvet azonban mindeddig gyakorlatilag nem érvényesítette. E törvényczikk 14. §-ának tenyleges keresztülvitele az örmény katholikus egyház hiveire nézve magyar nemzeti szempontból is annyival kivanatosabbnak látszik, mivelhogy Erdély latin szertartású püspöke az örmény papok felszentelésére jurisdictioval nem birván, a ritus és lythurgia különbözőségénél fogva az örmény egyház papjai Magyarországon nem, csakis a külföldön nyerhetik el a papi ordinátiót.

Irodalom és művészet.

„Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ irásban és képekben örményül. Lapunk szerkesztőjének ezen művét, mit a magyar sajtó osztatlan méltánylattal fogadott, Govrik Gergely mechithárista atya örményre forditotta. Forditó az eredetiből egyetmást kihagyott, de kibővitette az iró életrajzával és egy 30 lapra terjedő czikkel, melynek czime: „Egy-két kézirat a szamosújvári (templomi) levéltárból.“ Az illusztrácziók is, ötnek kivételével, mind a mieinkek. Az örmény forditásról a tifliszi „Mésák“ czimü örmény lap nyolcz hasábos hosszú tárczát közöl, melyből itt csak ennyit közlünk: „E mü Szamosújvár — mely városában Magyarországnak legtöbb örmény lakik — multját és jelenét tárgyalja elég részletességgel.... Az európai örmény koloniák ősei Ánibol jöttek ki 1239-ben és elmentek Krimbe, Beszárábiába, Lengyel- és Oláhországba. A krimi kolónusok közül 3000 család a XVII. század második felében Erdélybe ment és ott 1700-ban Szamosújvár városának vetette meg alapját. Ezek a kolónusok Minász püspök, ki felvette a kath. vallást, vezetése alatt jöttek be; de a nép csak Verzár püspök idejében cserélt vallást... Verzár püspök után Gábrus Zachar a hasznos tanitó és termékeny iróról szól, ki magyar-örmény abc-t, szótárt, elbeszéléseket, (egyházi énekeket), színdarabokat és egyebeket irt. Lukácsi Kristóf pap jelentékeny theologus és tudós iró, ki latinul az erdélyi örmények történelmét irta meg (Historia armenorum Transylvaniae), Szent-Gergely életrajzát stb. irta. Czetz Gergely tanár. Az itt említettek már elhaltak; de az élők közül említve van Molnár Antal, Szamosujvár képviselője a magyar országgyülésen, publicista, szerkesztő és az „Armenia" czimü havi szemlének állandó munkatársa és végre Szongott Kristóf, az „Armenia" havi szemle szerkesztő-kiadója, melyet 1887. óta ad ki Szamosújvártt magyar nyelven, de egészen örmény tartalommal, mely rövid idő alatt nagy előhaladást tett és nagy hasznára volt a magyar-örményeknek; mert megismertette velök multjokat és jelenöket. Szongott leforditotta Choreneit magyarra, megirta Szamosujvár, a magyar-örmény metropolisz multját és jelenét stb. Igazán honfitársai közül senki sem szereti nemzetiségét, melynek legbuzgóbb munkása, ugy mint ő; azért méltán elmondhatta róla Govrik atya, hogy: ‚egészen más állapotban lennének az erdélyrészi örmények, ha még néhány Szongottot fel tudnának mutatni.' A könyv második része Szamosujvár jelenéről szól. Itt sok szép kép van közölve, melyek a város fekvését, középületeit, czimerét, egyházait, sétatérét, fürdőjét stb. mutatják be. És hogy az olvasó fogalmat szerezhessen ezen örmény város lakóinak külső alakjáról is, a tisztelt iró (jelleges) férfiak, (szép) asszonyok, leányok és gyermekek arczképeit állitja elönkbe, melyek uj fényt kölcsönöznek az ugy is érdekes könyvnek. Ezekből a képekből láthatja az olvasó, hogy a hosszu századok óta Európában lakó és ruházatra, meg diszitésre nézve eleurópaiasodott örmény — különösen a férfiak — hamisitatlanul megtartotta örmény typusát. — Ezeken kivül az iró ad nekünk helyi közmondásokat, meséket, nyelv-példányokat, hangjegyre tett örmény dalokat és a (templomi) levéltárból vett néhány rajznak képét. A munka leirja a helyi szokásokat, különösen a házasságot és a hushagyót és előhozza a helyi dalokat, melyek mindegyike — többé-kevésbbé — magán hordja az örmény jelleget.... („Meság" 1896. febr. 1. 13. szám tárczája.)

A Luszignánok életrajza. Amerika, Uster városában megjelenő „L' Opinion publique" franczia lap jan. 21. számában egy három hasábos czikk szól az Örményországban, Jeruzsálemben és Cyprusban uralkodott franczia eredetü Lusignánok történetéről. E czikk a Lusignánok élettörténetét levezeti a jelen korig; részletesen szól a most is Párizsban lakó Lusignán Guido herczegről és ennek rokonáról néhai Choren Narbej érsekről, az iróról. — Luszignán herczeg, ki Párisban több történelmi, irói és szépművészeti társulatnak tagja, vagy védnöke, három nagy munkán dolgozik; az egyik: franczia-örmény és franczia-török szótár; a másik: I. Napoleon története és a harmadik: világtörténelem 10 kötetben.

Közgazdasági élet.

A szamosújvári két pénzintézet. a) A takarékpénztár-részvénytársaság üzleti forgalma volt 1895-ben: 2,540.957 frt. 76 kr., tiszta jövedelme 13009 frt 60 kr. ebből csatolt a Szamosújvártt létesitendő „örmény kath. leányárvaháznál" egy kegyúri alapitvány létesitésére az eddig már visszatartott 900 frt alapitványi tőkéhez 300 forintot és jótékony czélokra adott 120 frtot. b) A kisegitő-takarékpénztár tiszta nyeresége 8737 frt 61 kr; a részvényesek között (1000 részvény) kiosztatott 6090 frt, egy ötven frtos részvényre esett 6 frt. 09 kr.

Mi újság az örmény világban?

Az olasz királyné a Velenczei mechitháristáknál. Taval Margit olasz királyné, férje Umberto királylyal együtt Velenczébe ment, hogy jelen legyen a szépművészeti kiállitás megnyitásánál. Máj. 2-án látogatásával megtisztelte Szt-Lázár szigetén a mechitharista congregacziót. Elég ideig maradt a zárdában: a mechitharista atyákkal beszélgetvén, távozott e szép helyről. Nem most járt első izben a királyné a zárdában; a hányszor Velenczébe megy, mindig meglátogatja a mechitharista atyákat.

Kinek adjunk? Volt idő, midőn többen úgy nyilatkoztak, hogy ha Örményország felszabadulása úgy kivánja, készek bármi nagy anyagi áldozattal is ezt az ügyet előmozditani. De kinek adja a pénzt? Mindenki tudja, hogy Örményországban és Kis-Ázsiában a kegyetlen mohamedánok könyörtelen keze ezerenként ölte le az örményeket; az életben maradt nők és gyermekek a szegénység és éhség miatt a meghalás veszélyének vannak kitéve, ha a külföldi örmények nem segitenek nemzetfeleiken. Azok, kik elhaltak, részben boldogoknak tekintetnek, mert elhaltak és megszabadultak; de nyomorúságos az életben maradottaknak helyzete..: Ezek számára gyüjt Izmirlián patriarkha. Számtalan körlevelet intézett ez a vasakaratú, honszerető egyházi személy, melyekben adakozásra szólitotta fel az egész nemzetet...

Vánból a kövekezőket irják: megöltek közülünk 288 örményt; a közeli falvak lakosai közül pedig 340-et; az erdők közé menekültekből is megfagyott 150, a megmaradtak nagy része törökké lett. A váni vilayetben elpusztitottak 257 falut (8600 ház). Ezekből a marhát és juhokat mind elhajtották; a juhok száma megközeliti a 200,000-et és a feketemarháké 50,000-et. A buzakészletet is elvitték. — Szbárgérd kerületből elraboltak 36,000 juhot, 7,700 fekete marhát, 11,000 méhkast; csak egy faluból (Pászd) elvittek 5,000 juhot, 1000 marhát és 85 öszvért. — Hájocz-Czhorban, Thimárban, Avárásiban és Árdsesben 86 templomot és 12 zárdát pusztitottak el. A papokat jobbára leölték. Chizán zárdafőnöke: Száhág vártábéd vértanú halált halt: bőrét elevenen nyuzták le; ezen kivül még négy egyházi személy szenvedett vértanúságot, a többiek „mollá"-kká lettek. — Ván városában az ámerikai misszinariusok 2000 embert látnak élelemmel, ruhával és tüzifával.

Törökország felosztása. Az angol miniszterelnök közelebbröi ismét azzal fenyegette Törökországot, hogy ha nem tudja elnyomni a forrongást, nehéz lesz elkerülnie a birodalom felosztását

„Keresztények üldözése“ czimmel azt irja tisztelt laptársunk: a nagyváradi „Tiszántul,“ hogy a nagyhatalmak követei most tették meg jelentéseiket arról, hogy Arméniában 25,000 keresztényt öltek meg; mig a törökök közül hetvenkilencz ember vesztette életét. Az idézett politikai napilap megjegyzi, hogy „különös és szomorú dolog, hogy a nagyhatalmak, a melyek sokszor nehány nagykereskedő érdekeinek megőrzése végett közbelépnek, mint azt most Transwaal példája mutatta; ellenben midőn 25,000 keresztényről volt szó, tartozkodtak minden beavatkozástól.“

New-Yorkból táriratozzák a „Szandard“-nak, hogy az ámerikai püspökök által aláirt gyüjtőivből, mely az örmények számára gyüjt könyöradományokat, nemcsak Glivlendnek ,hanem Európa főbb fejedelmének — kik közt van a német császár, a magyar király, cantenbúrgi (genterberi) érsek — is küldöttek egy-egy példányt.

A „Kölnische Gazette“ mondja, hogy már örmények is vannak a török csend- és rendőrök között; a zavar ugyan megszünt, de azért szükség és nyomor uralkodik mindenütt.

Stockholmban a „Stockholms Dagblad“ szerkesztője Mondan gyüjtést kezdett lapjában az örményországi inségesek javára; van reménység, hogy a gyüjtésnek lesz eredménye.

Két örmény is lesz jelen az orosz czár megkoronázási ünnepélyén: Krimián, a katholikosz és Asztrákán érseke, Árisztáczesz Szetrágián érsek meghivót kaptak arra, hogy a fényes ünnepélyre jelenjenek meg.

Evánkuliáп Nune örmény tábornokné végrendeletileg 10,000 rubelt hagyott a tiflisi Nerszesz-féle iskolának, hogy ennek kamatait minden három évben jó iskolai tankönyvek kiadására forditsák és a könyveket ingyen oszszák ki a szegény gyermekek között.

A betiltott „Hájrenik.“ A török kormány a „Hájrenik“ (Haza) czimü Konstantinápolyban megjelenő napilap kiadását betiltotta. Sajnálatos, hogy az örmények megfosztattak egy ilyen rokonszenves, élénk, törekvő közlönytől, milyen a „Hájrenik.“

Vizkereszt ünnepét (jan. 6.) a keleti örmények szokott fénynyel ülték meg (Tiflisz). Mint más években, úgy az idén is „jordánt“ csináltattak az örmények a folyón a zárda templom közelében. A körmenetet, mely a „jordán“-hoz ment ki, nagy néptömeg kisérte. Az idő tiszta, meleg volt. Midőn a keresztet a vizbe eresztették, sokan ugrottak a vizbe (némelyek lóháton), hogy uszva a kereszthez — juthassanak.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Rákosi Jenőhöz.

Férfi szived megdobbana, s jobbod a nemzeti zászlót
Védpajzsként emelé Hájknak a népe fölé;
S átölelő lánglelked hevére kigyult az örömtüz.
S húszezer ajk rebegi: „Üdv ma, hozsánna Neki!“
Hisz', ki sem irt Kivüled ragyogóbb szeretettel e törzsről:
„Hogy mig az örmény él, élete nemzeti czél!“
Sőt ország közepén Te homályt derités eme fajról,
Melynek a püspöke is itt a magyarnak a disz.
S várva a főpapot Erdély bérczi közé: Neved áldja…
S áld vele hű Ararát ős ezeréves hazát.

Merza Gyula.

Örmény püspökség.

Nyilván nem minden csodálkozás nélkül vette tudomásul a magyar haza nagy része a mozgalmat a szamosújvári örmény püspökség fel-, illetőleg helyreállitásáról. Örömmel hallották, hogy a terv iránt érdeklődik a közoktatásügyi miniszter ur is, sőt bizonyos előzékenységgel adminisztrálja a szándékot. Ellenben olvastam egy kolozsvári újságban egy erős czikkelyt az erdélyi kath. status egyik előkelő tisztviselője tollából, a mely czikkely erősen elitéli a mozgalmat; okoskodásának koronája az lévén, hogy annyi nemzetiségeinkhez a vagy mesterségesen csináljunk egy újat, örmény püspökséget állitván az örmény egyház révén.

Ez az okoskodás hibás is, sértő is, felületes is. Előbb fakad abból a titkos ohajtásból, hogy az örmények hátralevő része is inkább mihamarább térjen át a latin ritusra, semmint az őszinte félelemből a nemzetiségeknek egygyel való megszaporodásától.

A dolog úgy áll, hogy az örmények egy része immár valóságban a latin ritussal él s gondolom még öt plebania használja az ó-örmény egyházi nyelvet. Igenis megfoghatónak és méltánylandónak tartom, hogy a latin egyház a maga szempontjából ellenzi az örmény püspökséget. Ha a katholiczismus nem is, de a püspöki megye veszit hiveket az új püspökség révén. De az egyházi szempont abban, a mi nem dogma, nem az egyedül döntő. Egy csomó ember dolgainak berendezése körül a politikai és nemzeti szempontok is megkérdezendők. Ezt érezte a status tisztviselője is, a mikor a nemzetiségi kérdést belekeverte a dologba. Hogy nem elég megfontolással keverte bele, az rögtön világos lesz.

Az örménység alig pár száz éve van e hazában. Mint idegen jött és magával hozta ritusát is. De sem püspöke, sem idegen ritusa nem akadályozta abban, hogy oly időben, a mikor sem kényszerítés, sem csábitás nem ostromolta, bizonyos öntudatossággal, a szándékosság és elhatározás egy nemével felvette a magyar nyelvet. Sőt a

szász nemcsak el nem magyarosodik, de sőt eloláhosodik sok felé. Jelentékeny része beszél oláhul, s csak jelentéktelen azok száma belőlük, a kik magyarul is tudnak. Az örmény úgy szólván fölvette a magyar keresztséget. Talán szinte választván a magyar és román szó közt, magyarrá kivánt lenni és az azzá lett úgy, hogy 20—25 ezer örmény közt 4 ezer akadt csak olyan, a ki az utolsó népszámláláskor magát örménynek vallotta. Ez az elmagyarosodás okosságról, szeretetről és háláról tesz tanuságot: oly erények, a melyek a legbecsesebbek valamely népnél. Ma valósággal úgy áll a dolog, hogy az örménység olyan eredeti törzsöknek tünik fel előttünk a maga külön nyelvjárásával, mint akár a palocz, a barko, akár a kun. Ez a nép tehát hű és magyar, a hét magyar törzshöz egy nyolczadik. Mi különbséget tesz az, hogy nem Árpádhoz csatlakozva lettek hű és igaz magyarokká, hanem csak Árpádnak késő unokáihoz.

Ez a nép a mellett, hogy okos, hű és hálás, még élelmes, takarékos és munkás is. Senkinek nem érdemes kedvére tennünk, ha neki nem. Ha ez a törzsök örmény püspökséget ohajt, tessék neki két kézzel örmény püspökséget adni. Ha meg nem maradt annak idején, midőn beköltözött püspököstül, mindenestül örmény nyelvű magyarnak, hanem magyarrá lett nyelvében is: mely okos ember gyanúsíthatja ma jozanul azzal, hogy az örmény ritus visszaármenizálja? Senki. Ha éppen tudni akarjátok, hogy mi a legrosszabb, a mit tehet: azt nem titkolom el. A legrosszabb, a mi rajta megtörténhetik, az, hogy a mint hazát választott s fölvette a nemzet szineit és nyelvét, most, ha örmény püspökséget kap, egy-két nemzedék mulva elmagyarosítja a liturgiáját is. Hogy ez ott azon a földön, a hol a nemzeti áramlatnak útjában nemzeti egyházak állanak, mily nagy jelentőségű dolog volna, hogy egy évezerre szóló cselekedete lenne, ha az örmény teremtené meg e hazában az első magyar nemzeti egyházat, hogy ezzel ez a keleti jövevény új hazájának, adoptiv nemzetének ki sem számitható becsű szolgálatot tenne és valósággal kulcsát adná kezünkbe e nemzetiségi kérdés nagy problemájának: az mindenki előtt világos.

De ez csak távoli gondolatom.

Az első az, hogy ezeknek a legderekabb testvéreinknek, ha örmény püspökséget ohajtanak, ezt a püspökséget meg kell adni. A millennium is diszesebb lesz vele. A testvériség szorosabb, mert az öröm és a szeretet a leghathatósabb kötelék.

„Budapesti Hirlap.“

Vándor a szellőhöz.

— Biérds. —

Kedves szellő! miért hogy nem repülsz
Te szerte szét, de villámszárnyadon;
Szünetlen-folyton csak elöre törsz,
Keresztül futva vizen, szárazon...

Vedd kölcsön tőlem sohajtásaim!
Te vagy sebzett sziveknek vigasza,
S ha távolban lelem halálom', im'
Végső emlékül vidd el azt haza!...

Voltam miként te, én is egykoron,
Oly röpke szárnyú éltem tavaszán,
El-elmerengtem csalogánydalon,
És vigan telt egyik nap más után.

Volt minden perczem örömet hozó,
És napjaim mosolyban éltem át,
Nem gondolám, hogy csalfa, változó,
Nem sejthetém oly sok árnyoldalát.

Madársereggel játszó-társ valék,
Szedtem a völgy legszebb virágait,
De minden eltünt, mint a buborék,
Házamtól hajh hogy távol élek itt.

Tovább nem birom, nagy beteg vagyok,
Növényt sem éltet föld, mely idegen,
S hogy átadhassam búcsúcsókomat
Te kedves szellő, maradj hát velem!

Tartsd meg nyomort fedö sirom felett
Búcsúztatóan gyász beszédedet!...

És végsö sohajommal,
Repülj, haladj rohanva,
S temesd el ott, temesd el!
Az én örmény honomba'!...

(„Budapesti Szemle.“) Simay Gergely.

Tigranokerta.*)

I.

Mint fényes meteor tünt fel a történelem látóhatárán s enyészett épen oly hirtelen el egy örmény királyi székváros, Tigranokerta, melyet az időszámitásunk előtti hetedik, s a Krisztus utáni hatodik évtized harczi eseményei világhirűvé tettek.

Tigranokerta vonatkozásai a római történelemhez kiváló tudósokat ösztönöztek annak nyomozására, hogy hol feküdt az örmény birodalomnak ez a hajdani fővárosa. A főtanúk, a kikre nyomozásaikban támaszkodhattak, Strabo és Tacitus. Strabo körülbelől közepe táján élt az emlitettük harczi eseményeket, Luccullus és Corbulo hadjáratait elválasztó időköznek, a midőn még Tigranokerta fennállott. Tudvalevő dolog, hogy egészben véve pontosan tájékozva van szülőházájának, Kisázsiának viszonyairól. S lakóhelyén, Amasiában bizonyára bőséges alkalma volt értesüléseket szerezni a nem nagy tá-

---

Sachan H. Über die Lage von Tigranokerta. Abhandl. der königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin). 1881.

volságban fekvő ama városról, melyet Lucullusnak hozzá füződő hadi tettei kétségkivül ismeretessé tettek az egész római birodalomban. Tacitus, valamint Plutarch, fél évszázaddal Corbulo hadjáratai után irták műveiket. Valószinű, hogy Tacitus Corbulonak emlékirataiból meritett, Plutarch pedig Lucullus egyik fiatalabb kortársának, Sallustnak az iratait használta.

Strabo elbeszéli,*) hogy Tigranes, a Seleucidák tartományait s Parthia egyes részeit Örményországgal nagy birodalommmá egyesítvén, mintegy megkoronázásaul művének várost alapitott s a saját nevéről. Tigranokertanak nevezte azt el, de ezt a várost, mielőtt még teljesen kiépült volna, Lucullus, szétrombolta, ugy hogy az ő elvonulása után már csak kis falú volt. Munkájának ama részéből, melyben áttekintését nyujtja a Taurus elnevezéssel megjelölt s az örmény fensíkon csúcsosodó hegylánczolatoknak, következtethető, hogy Tigranokerta fekvését a Masius alatt, Nisibis és Derek közt kell keresnünk. Ez adatokat Sachan a berlini tudományos akadémia támogatásával tett keleti tanulmányútjában a a hely színén combinálta Tacitus ama feljegyzésével, mely szerint Tigranokerta 37 mérföldnyire (a mi számitásunk szerint hét mérföld) Nisibistől egy folyó partján feküdt. Nisibistől a Masius mentén északnyugatra mintegy tizenkét óra járásnyira csakugyan egy folyóhoz jutott, s mellette az egész környék fölött uralkodó, Tel-Ermen-nek, „Örményhalom“-nak nevezett magaslatot, tövénél pedig a mohammedan középkor egyik városának, Koc-Hiszarnak romjait találta. Sejtését, hogy itt kellett feküdnie Tigranokertá-nak megerősítette a részletesebb vizsgálat, melynek során kitünt, hogy a halom és környéke ősrégi idők félreismerhetlen épületmaradványaiból áll; és a lakosságtól nyert az az értesülés, hogy a halmon és körülötte minduntalan találnak érmeket és másnemű régiségeket. Ez volt a tigranokertai várhegy s a város területe, melyről Tacitus megjegyzé, hogy „amnis haud spernenda latitudine partem murorum ambit.“

---

*) XI. 14—15. Müller és Dübner Didot-féle kiadása. Páris, 1853.

Az Örményhalom tetején, a melyről tágas kilátás nyilik a környező egész rónára, újra átolvasta s a helyszinének topographiájával egybevetette Sachan a Lucullus és Corbulo hadjáratairól és csatáiról fenmaradt feljegyzéseket.

Lucullus hadjáratáról két különböző, egymástól eltérő czélzattal irott és más-más forrásból meritett elbeszélés maradt reánk, a Plutarch-é és Appian-é.

Plutarch mint életiró a történeti anyagot akként csoportosítja hőse körül, hogy minél kedvezőbb világitás essék reá. Appian mint történetiró igazságosabban osztja meg a fényt és árnyot s előadása általános érdekű, históriai részletekben is gazdagabb. Hogy nem abból a forrásból meritett, a melyből Plutarch, kitünik a Tigranokerta melletti csata leirásából, mely jelentékenyen eltér Plutarch elbeszélésétől.*)

Nem sokkal Lucullusnak a keleti harcztéren való megjelenése előtt keletkezett Tigranokerta.**) Tigranes király egész Örményországot jogara alatt egyesité, szerencsés háborúkat folytatott a parthusok ellen, hadmeneteit Mosul és Arbela vidékeig is kiterjeszté. Mesopotamia néptörzseit leigázta s Syriában a Seleucidák örökébe lépett. Lucullus első követsége az Orontes mellett, Antiochiában találta őt. Hatalmának tetőpontján új fővárost alapitott, kényszer útján odaköltöztetett görögökkel és barbarokkal népesitette be.***) s önmagáról Tigranes városának nevezte el. Artaxata igen messze volt a mesopotami-syr birodalomtól; új fővárost létesitett tehát, hogy dynastiájának ősi országát összekösse az új birodalommal.*) Appian a város alapitásáról szólván, felemliti, hogy Tigranes a fogoly cappadociaiakat és másokat oly helyen telepitette meg, a hol önmaga tette volt fejére a koronát, s a mely helyet önmagáról Tigranokertának nevezett. Ebből következik, hogy azon a helyen, a hol Tigranokerta keletkezett, már előbb, Tigranes életében fontos szerepet játszó esemény történt, s hogy ő ennek az eseménynek emlékezetére a már létező helységet kiterjesztette, kiépitette s második fővárosává tevé.

---

*) De bello Mith. c. 85, — Dio leirása csak töredékben maradt fenn s a Tigranokerta meghóditása utáni eseményekre vonatkozik. A rómaiaknak a város ellen való vonulását illető rész elveszett, amit annyival inkább sajnálhatunk, mert ugy Plutarchtól, mint Appiantól teljesen függetlenül s ugy látszik, teljes részrehajlatlansággal volt megirva.

**) A város alapitását s politikai jelentőségét az örmény birodalomra nézve érdekesen irja le Mommsen a Hermes IX. kötetében.

***) Plutarch Lucull., cap. 26

A város megerősitése és felvirágoztatása nagyon szivén feküdt. Birodalma legtekintélyesebb embereit rávette, hogy oda költözzenek; a várost ötven öl magasságu falakkal vétette körül, a falakon kivül kerteket, vadászterületeket s tavakat létesitett s védelmükre várerődöt emeltetett.

Tigranokerta fekvése a birodalom déli része szempontjából minden lehető strategiai előnynyel kinálkozott. Nisibis akkor része az örmény államnak, igen közel feküdt a parthus határhoz s sok vidék közepén levén nagyon ki volt téve esetleges lovassági támadásnak. A parthusokkal való háború esetében Nisibisnek csak egy fedett visszavonulási vonala volt a tulajdonképeni Örményország felé: a Masiuson át Midzsadba. Tel-Ermen az „örményhalom“ ellenben a parthus határtól, a mardini és rubbuli szorosok közelében fekszik, a honnan egy út Sophene-be s több más út a Masius központjába Midzsadba vezet. Tigranokerta, melyet főellenségei, a parthusok ellen alapitott Tigranes, kulcsa volt a két Taurus-szorosnak, melyeken egyedül lehetett Mesopotamiából a sajátképeni Örményországba jutni.

Egyéb tekintetben is igen kedvező volt Tigranokerta fekvése. Tel-Ermen környékén még manapság is több falú látható, a vidék igen termékeny különösen jó buzatermő föld. Hozzájárul a fákban bővelkedő hegyeknek és völgyeknek közvetlen szomszédsága. A talaj vizben bővelkedik, jelenleg is a környék valamennyi faluja kutakból látja el magát vizzel. A Gyrs-Zrgan folyónak az év legnagyobb része alatt vize van s egészen soha nem szárad ki a folyó medre. Nagy város és jelentékeny hadcsapatok ellátására e vidék minden szükséges előfeltétellel rendelkezik.

Tigranest az apósához Mithridateshez való rokonsági viszony sodorta bele a harczba Róma haderejével. Lucull elfoglalta volt Sinopet s Pontusnál állott, midőn hirül vette, hogy Tigranes és Mithridates Ciliciába és Lycaoniába nyomulnak. Hogy megelőzze őket, elhatározta az Örményországba való betörést. A Krisztus előtti 69-ik év tavaszán átkelt az árvizek által megduzzasztott Euphraton, valószinűleg a mai Izoli nevü átkelési helyen, Meliteneből jövet, mert Tacitus feljegyezte, hogy ugyanazt az útat használta később Corbulo is, midőn Meliteneből az Euphraton átment.*)

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Válasz a „Kolozsvár“ egyik czikkére.

„Örmény püspökség“ czím alatt a „Kolozsvár“ 74. számában (1896. márcz. 30) Szentkirályi Kálmán ur tollából egy „tájékozatlan“ irányczikk jelent meg, melyre tettek ugyan az „Ellenzék,“ „Egy örmény,“ az „Erdélyi Hiradó“ talpraesett megjegyzéseket, de azért a magunk részéről is a hozzászólást ezen kérdéshez, melynek már egész irodalma van, nem tartjuk egészen fölöslegesnek. Nem öleljük fel a kérdést teljesen, mert akkor egész köteteket kellene összeirni, hanem csak czikkiró meg nem állható állitásaira teszünk sorban rövid, de jóakaratú megjegyzéseket.

„Mikor Magyarország egyéb bajai és gondjai mellett fennállása ezredik évében azt a tényleges állapotot kénytelen eltürni, hogy az ő állameszményének megfelelő nemzeti teste sürű tarkaságban van tetoválva az idegen nemzeti eszményekért rajongó nemzetiségek foltjaival: előáll most egy maroknyi nép, a melyet teljesen a magunkénak hittünk és hiszünk ma is — és magának külön nemzeti központot teremtendő örmény püspökség felállitását követeli“ így szól czikkiró. Az édes anyának: a hazának édes gyermekei és mások akárhányszor okoztak bajt, ellenben mi a fogadott gyermekek — tanúnk a történelem — egy ízben sem okoztunk bajt, de sőt igyekeztünk gondjait eloszlatni.

---

*) Appian, de bello Mithr., c. 84.

*) Mox iter Lucio Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obsepserat pergit. Ann. XV. 27.

Nem most áll elő „egy maroknyi nép“ avval, hogy nekik püspökség kell; mert püspök (Zilifdar oghlu Minász) vezetett be minket e szép hazába és ennek szentül befejezett élete után Róma a mi fiaink közül olyan apostoli lelkületű, tudományos, tekintélyes püspököt adott nekünk, kinek a haza érdekében tett megbecsülhetlen érdemeit az uralkodó-ház a görgényi uradalommal, hol magának a kitünő püspöknek saját birtokai is voltak, akarta megjutalmazni s kit még a protestantizmus is tekintélynek tartott; mert számüzték a protestánsok az erdélyi róm. kath. püspököt, de tisztelettel hajoltak meg Verzereskul előtt, ki nemcsak az örmény egyházat kormányozta, hanem a püspöktelen latin egyház számára papokat ordinált, harangokat szentelt.... Tudós főpapunk, dr. Verzereskul Oxendius, ki 1715-ben halt el Bécsben, végrendeletében dr. Stephanovics Istvánt jelölte ki utódjául és intette atyailag övéit, hogy a Szentszéktől ezt kérjék püspökül. Az örmény klerus és a nép képviselői össze is gyültek 1715. május 20-án Görgényben, hogy új püspököt válaszszanak. A Pápa ideiglenesen dr. Báronián Minászt, ki »vicarius« czímet viselt, küldötte hozzánk. A dicső királynő Mária Terézia volt az, ki a függő kérdést megoldotta és az erdélyi örmények püspökévé Szamosújvár kiváló főesperesét: dr. Theodorovics Mihályt nevezte ki; a cselszövő ármány azonban gondoskodott arról, hogy a Pápa ezt a kinevezést meg ne erősitse. Ha nincs Dániel-Chêngánosz, a szamosújvári örmény püspökség még most is fennállana. Dániel azért viseltetett ellenségeskedéssel Theodorovics iránt, mert saját fivérét, ki latin szertartású pap volt — akarta az ör-

mény püspöki székbe ültetni. Czélját el nem érte, de azt mégis kivitte, hogy Theodorovicsot fel nem szentelték püspökké. 1848-ban a szamosujvári kereskedő-társaság felelevenitette a fontos ügyet, — de eredmény nélkül. Az absolut kormány készségesen visszaállitotta volna az örmény püspökséget, de mi nem akartunk hazafiságunk árán jutni szivünk legohajtottabb tárgyához; a püspökjelölt: a nagytudományú Lukácsi Kristóf visszautasitotta az ajánlatot. Vártunk egy »jobb kort«-t. Beállott. Most tehát a magyar miniszteriumtól kértük azt, a mivel az absolut kormány megkinált — és kérésünkre bár választ nem kaptunk. Ez lett volna hát az elismerés kibrobált, tántorithatlan, áldozatkész hazafiságunkért? Midőn 1868. után Simay Gergely országgyűlési képviselő a hongyűlésen a költségvetés tárgyalása folyamán az örmény egyház részére is dotácziót kért, Berzenczei László így szólott: »Csak azért is elfogadom az inditványt, hogy az országgyűlés részéről el legyen ismerve az örmények hazafisága a multban.« De a többség az inditványt el nem fogadta.

„E maroknyi népet magunkénak hittük és hiszszük ma is.“ Fides est, quod non vides. Ezer esetben is tettel fényesen bebizonyitottuk, hogy jó magyarok vagyunk és czikkiró mégis ezekből talán egyet sem ismer; mert különben nem azt mondaná, hogy hiszszük, hanem tudjuk. Ugy látszik, nem látta azt a nyugtatványt, melyben Urbán elismeri azt, hogy a magyarságunkért reánk vetett nagyon súlyos hadi sarczot mind egy krajczárig kifizettük. Nem látta a szabadságharcz történetének azon lapjait, melyekre kitörülhetetlen betűkkel vannak feljegyezve az örmények nevei, kik vagyont, vért, életet áldoztak Magyarország szabadságáért. Nem látta..., de nem folytatom tovább; mert hátrább már maga czikkiró ur beismeri, hogy „az örménység magyarabb a magyarnál.“ Nincs ugyan a hazaszeretetnek fokozata; de azért e középfokú szó: „magyarabb,“ azon szomorú ténykörülményt juttatja eszünkbe, hogy volt akárhány magáról megfelejtkezett honpolgár, ki nem átallott az idők folyama alatt az édes anya: a haza érdekei ellen cselekedni, de az „örmények közt áruló egy sem volt.“

Sem ezelőtt nem teremtettünk magunknak külön nemzetiségi központot, sem ezután nem fogunk törekedni arra, hogy ilyen központokat létesitsünk. Apáink, midőn e hazába költöztek, a nem-egyesült egyház tanait követték; de azért nem közeledtek sem a nem-egyesült oláhokhoz, sem a lutheránus szászokhoz, hanem visszatérvén a kath. egyház kebelébe, örmény szertartásuk megtartása mellett a magyarokhoz csatlakoztak.

Mi csak kérjük az örmény püspökség visszaállitását; de van egy hatalmas tényező, mely követeli ezen püspökség visszaállitását. Igen, a magyar nemzeti lovagiasság követeli az örmény püspökség helyreállitását, hogy ne alkottassék egy precedens, a melyre hivatkozhassanak a magyar nemzet összes ellenségei. Köztudomású dolog, hogy az absolut kormány alatt, midőn más nemzetiség részére tényleg állittattak fel püspökségek, mi is könnyű szerrel juthattunk volna az örmény püspökség visszaállitásához; de az általunk elfoglalt politikai elvi álláspontunk az volt, hogy várjuk be a független, felelős magyar kormány helyreállitását. Ily előzmények után mi természetesebb, minthogy a magyar kormánynak elutasíthatlan erkölcsi kötelessége volna, (sőt az lett volna már az eddigi kormányoknak is), hogy elejét vegye azon, hazafiság szempontjából, oly káros nézet-elterjedésnek, miszerint a hazafiságáról hires „maroknyi örmény nép“ egyetlen ohajtását a magyar alkotmány visszaállitása, a független, felelős magyar kormány újabbi megalkotása hiusitotta meg. E nézet elterjedése veszedelmes fegyver volna a haza igazi ellenségeinek kezében és ez okból merjük ismételten állitani, hogy a magyar kormány épp a magyar nemzeti lovagiasság érdekében cselekednék akkor, ha az örmény püspökségnek — az egyház részéről bizonyára nem ellenzett — helyreállitásához a maga alkotmányos hatáskörében hozzájárulna. Többet mondunk — meg is vagyunk győződve arról, hogy a magyar kormány a hozzájárulást megtagadni nem fogja még a czikkiró által felhozottak mellett sem; mert az erdélyi örmény püspökség visszaállitásának elvi alapját a magyar országgyűlés már az 1868-ik évi unio-törvényben lefektette. A magyar kormánynak tehát nem marad fenn más eljárás, mint a törvény nyiltan kifejezett intencziójának megvalósitása: az örmény egyház önkormányzati jogainak érvényre emelése, más szóval az egykor fennállott s de jure ma is fennálló örmény püspöki széknek betöltése.

Ha a magyarországi örménységnek szüksége lenne az oktatásra a hazafiságból, illetőleg, ha annak idején — mint már kifejtettük — csak valamivel ingatagabb hazafiak lettünk volna, ma a tisztelt czikkiró úr érvelése a jogos igényünk ellenében egyszerűen elkésettnek volna tekinthető és a fenforgó vita tárgytalanná vált volna; mert az örmény püspökség nem volna többé csupán egy jogos kivánalom, hanem egy eleven — még czikkiró ur által sem ignorálható — intézmény. Nem kár tehát sértegetni egy ilyen népnek közérzületét olyan érvelésekkel, melyeknek végső consequentiája tulajdonképen nemcsak a püspökség visszaállitásának ellenzéseig, de logikailag tekintve minden örmény egyháznak a honi föld szinéről való eltörléseig vezet?

A bukovinai és a bukaresti magyar ev. reformátusok majdnem annyi idő óta vannak Bukovinában, mint mi e hazában; miért nem kivánják tőlük azt, hogy térjenek a görög kath. vagy görög nem-egyesült vallásra?

„A magyarországi örményeknek még csak másfél évszázados életük, ha van nálunk.“ Apáink 1672-ben jöttek be Erdélybe s azóta, hogy Apafi behivta őket, nem másfél évszázad, hanem kétszázhuszonhárom esztendő telt el.

De menjünk tovább! Elmondja, hogy „kereskedéssel foglalkoztak“, de nem mondja, hogy a kereskedést az örmények honositották meg az országban. A szattyánkészitésről, erről a fontos iparczikkről, mit ők gyártattak saját műhelyeikben, sem tesz emlitést. Mondja, hogy bérgazdasággal is foglalkoztak, de azt már hallgatással mellőzi, hogy miért nem vettek tulajdon földbirtokokat és miért nem nyertek alkalmazást a hivatalokban? Elmondom. Az akkori törvény nem engedte meg, hogy örök áron földeket vehessenek. Pedig a hazára nézve sokkal hasznosabb lett volna, ha az a sok földbirtok, mi mai napság mások kezén van, a minden hazai czélért áldozni kész örmények tulajdonába ment volna át! Aztán az országos gondolkodás nem türte el, hogy az örmények egy széket üljenek a többi „bevett nemzetek“-kel. Pedig volt képességük; becsületességük és megbizhatóságuk példányszerű. Beh sok munkás, hasznos, kifogástalan kéztől fosztotta meg ez a szükkörű gondolkodás az országot!

„Az örményeket teljesen elfoglalta a vagyonszerzés, műveltségük átlagosan alantas volt s növekvő vagyonuk mellett sem tudtak azon időben, midőn az üzlet még nem volt uri foglalkozás, összeolvadni az intelligens magyarsággal.“ Czikkiró ezen állitásai sem állják ki a kritikát. Ki ezen kor részrehajlatlan történetét ismeri, tudja, hogy az örmények, mint a világ egyik legrégibb kulturnemzetének ivadékai, miután mindnyájan iskolázottak voltak, átlagosan magasabb műveltséggel birtak az ország többi társnemzeteinél. Állitásom bebizonyitása végett jelen alkalommal elég legyen ennyi példa: Örmények (Szamosújvár városa) vetették meg alapját a magyar tudományos Akadémiának („Magyar nyelv mívelő társaság“) még a mult században, tehát akkor, midőn Széchenyi István még meg sem született volt. Örmény adta (Gorove László, kinek apja Szamosújvár főbirája volt) a magyaroknak az első irányregényt; örmények alakitották az első magyar színtársulatot. (Itt zárójelben — mert szorosan nem tartozik e pont alá, mely az örmények műveltségi fokáról szól — megemlitem azt is, hogy örmények, kik pedig alig csak tizenkét évvel azelőtt jöttek be e hazába, közvetitésével sikerült visszafoglalhatni Buda várat — a töröktől.)

Nem azért nem olvadtak össze a magyarsággal, mert „az üzlet azon időben még nem volt uri foglalkozás,“ (Hát akkor a magyarság csupán urakból állott? És nem a parasztság képezte a nemzet alsó osztályát?) hanem azért, mert el nem ismertettek honfiakul!

Még ezt is mondja czikkiró: „Az örmény püspökségnek vagy lelki vagy nyelvi szükségből tehetne létoka...

secula: seculorum = nem kell nekünk secula seculorum (románul van mondva)

Bajosan hiszszük, hogy az örmény papok örményül predikálnának mert a hivök zöme nem értené meg az örmény szót“ Czikkiró szerint lelki szükségből nincs létoka az örmény püspökségnek, mert „van elég kath. pap és templom az országban.“ És evvel mit mond? Azt, hogy ha idővel kihalnának papjaink és kántoraink, majd küldene az erdélyi püspök hozzánk latin szertartású papokat és kántorokat. Pedig tudhatná czikkiró azt, hogy azon, szertartásukhoz híven ragaszkadó örmény nőknek, kik a Szamosújvárra bizonyos vizsgálat végrehajtása végett kiküldött latin szertartású papokat „nu trêbujê la noj saecula saeculorum“ egyhangú kiállitással üzték el — unokái még élnek és nem fogadnák el a latin szertartást.... Azt is tudhatná, hogy örmény katholikusoknak örmény szertartású papokra van szükségök. Ilyen papokat az erdélyi püspökök soha se neveltek számunkra. Ha lenne örmény püspökünk, az bizonyára gondoskodna arról, hogy a vallásos örmények lelki szükségletét kellő számú örmény szertartású papok elégitsék ki. Hát abból a körülményből, hogy „a hivek többsége meg nem értené az örmény szót (pedig értik elegen!), ha az örmény papok örményül prédikálnának“ az következik-e, hogy tehát el kell törölni a szertartást is? Mert ha igen, akkor kérdem, hogy hazánkban minden római katholikus érti papja magyar prédikáczióját? (Az örmények mindnyájan tudnak magyarul). És ha nem érti (a mint nem is érti!) vajjon a latin szertartást törlik el és állitanak a magyarok számára magyar, a németek számára német, a totok számára tót szertartású egyházat, vagy a pap alkalmazkodik hiveihez és szól hozzájok olyan nyelven, milyent a hivek megértenek? Éppen e perczben, midőn e sorokat irom, hozza a posta lapjaimmal a „Közmüvelődés“ (Gyulafehérvár) 14. számát, melynek 110. lapjáról ezt olvasom: „Nagypénteken mise után német nyelven Zlamál A. tartotta az egyházi beszédet.“ Ime a pap a hivek előtt érthető nyelven beszél. Csakhogy az örmény pap e tekintetben is különbözik akárhány latin szert. paptól, mert ő vagy örményül (minden nemzetiségi tendencziák nélkül), vagy csak magyarul predikál. Más nyelven soha se hirdeti az Isten igéjét. A mondottak azt bizonyitják, hogy az örmény püspökséget igenis vissza kell állitani lelki szükségből és az örmény ritus fentartása szempontjából.

Nálunk a ritus a buzgóság emelésének egyik tényezője. Van akárhány örmény, ki nem tud olyan ájtatosan imádkozni más templomban, mint az örményben; mert ott nem hallja azokat a lélekemelő „sáragán"-okat, nem hallja azokat a fönséges, magasztos, szép keleti énekeket. Pedig „a legvallásosabb ember a legjobb honpolgár" (B. Eötvös József). Fenn kell tartanunk tehát a ritust, hogy ezután is a „legvallásosabb"-ak lehessünk.

De a ritus egységének fentartásáról csak püspök gondoskodhatik. Most a hány egyházközségünk, annyiképen gyakorolják a liturgiát. A lelkész önkényűleg cselekszik: egyik ezt hagyja ki, másik amazt. És a latin szert. püspök nem szólhat belé; mert ő maga sem a nyelvet nem érti, sem a ritust nem ismeri. Csak örmény püspök hozhat egységet, egyöntetűséget egyházközségeinkbe. Állitsuk tehát helyre a volt örmény kath. püspökséget, mely semmi veszélylyel sem jár. Ugyanis a szamosújvári örmény kath. püspökséget helyreállitani épen annyi, mint betölteni valamely hazai latin szertartású ürességben levő püspökséget. Abban pedig nincs veszély, hogy egyik a misében „Dominus vobiscum"-ot és a másik „Chágháuthiun ámeneczun"-t mond. A kinek nem tetszik az örmény ritus, annak (ugyanazon szempontból) nem tetszhetik a latin ritus sem; mert sem egyik, sem másik nem magyar. Ki egyikben veszélyt lát, annak veszélyt kell látnia a másikban is. Ezek hüpernationalis, agyrémeket látó lelkeiket csak úgy nyugtathatnák meg, ha eltörölvén mindkét ritust behozhatnák a nemzeti magyar liturgiát.

Ezek után bátran kimondom azt a kétségbevonhatlan igazságot, hogy az örmény ritus fentartásában nemcsak legkisebb veszély nincs, de van többszörös haszon. És a ki mindennek daczára mégis veszélyt látna ritusunk fentartásában, az vagy nem ismeri az örményt (de az ilyen aztán ne mondjon véleményt az örményről; mert „a ki nem tud arabusul beszélni, az ne beszéljen arabusul"), vagy tettető (mert csak a hypocrita szokta a dolgokat felfujni), vagy rövidlátó. Azon nehány egyedhez, kik a két első kathegoriát képezik, nincs semmi szavam; de intézek nehány felvilágositó szót a rövidlátókhoz, kik — fájdalom! — mindeddig be nem látták azt, hogy mily megbecsülhetlen nagy haszon hárul az örmény ritus fentartásából édes magyar hazánkra.

Szeretnék e fontos tárgyról kimeritően beszélni; de jelen czikk keretében — a tér szüke miatt — nem tehetem; azért most csak három szempont felsorolására szoritkozom. Szentséges Atyánk, a római pápa épen most egy világraszóló, eredményeiben kiszámithatlan hasznú tervvel foglalkozik: nem-egyesült keleti örmény testvéreinket, kiknek száma több mint négy millió, a róm. kath. egyháznak törekszik visszahóditani. Ázsiai testvéreinkben meg is van a hajlam az egyesülésre; de félnek a latinizálástól. Már ha visszaállittatnék Magyarországon az örmény püspökség, akkor mi biztatnók őket (és a testvérek szavára inkább hallgatnának), hogy „csak térjetek bátran a róm. kath. egyház kebelébe és mit se tartsatok a latinizálástól; mert ime számunkra, kik szóban, érzületben, gondolkodásban, tettben, viseletben magyarokká lettünk, de ritusunkat megtartottuk, ezen ritus változatlan állandó fentartása szempontjából — a napokban az örmény püspökséget visszaállitották." És mi reméljük is, hogy a kereszténység atyja, ki taval maguk az örmények érdekében fontos intézkedéseket tett (a latin szertartású, de örmény születésű pap ritust változtathat stb.) édesörömest beleegyeznék az örmény püspökség visszaállitásába, mert ebben magasztos czéljának egyik elősegitő eszközét látná; a katholicismus pedig fölötte sokat nyerne az egyesülés által. Ime — az első eredmény! De lássuk a másodikat. Keleti testvéreink a hallatlan barbár bánásmód miatt, melyben a török uralom részesiti, ezrével vándorolnak ki. A helyett, hogy Amerikába mennének (hol megtarthatják nemzetiségüket, gyakorolhatják ritusukat), látván, hogy nekünk püspökünk van, ide jönnének testvéreikhez; mert itt nem félnének a latinizálástól. Igy egyrészről elég lenne téve azon derék magyarok ohajtásának is, kik szeretnék a hazai örmények számát szaporítani (Vadnay az „Armenia“ számára irott czikkében ezt mondja: „Kár, hogy oly kevesen vannak“), másrészről gát vettetnék a káros elemek bevándorlásának. Az esetleg szorványosan bejövendő vagyonos örményekből ép olyan jó hazafiak válnának, milyenek vagyunk mi. És ez nem megvetendő haszon. Egy család már itt van a hazában; a fiúk nehány rövid hónap alatt jól megtanultak magyarul beszélni. A családfő beszél angolul, francziául, arabul, törökül, örményül és más nyelveken. Jelentékeny állásban volt hazájában. Ide jövén, ha Magyarországon ne talált volna örmény egyházat (mert az örmény egy napig sem tud ellenni templom nélkül) egy perczig sem maradt volna itt. Elment volna Londonba, a hol még tartozkodott. Ha Magyarországon marad, mint szakértő ügynök közvetlen kereskedelmi összeköttetést létesit Szamosújvár és London között, — mely intézmény nemzetgazdasági szempontból tekintve, jelentékeny haszonnal fog járni. De ha visszamenne, akkor is hazánk javára cselekednék: buzditaná honfitársait, hogy jöjjenek ide és telepedjenek le itten állandóan, mert itt szabadság, egyenlőség, testvériség honol; itt testvéreik is megélhető állapotban vannak és — a mi fő az örmény előtt — itt találnak örmény egyházat és ritust. Az egyház kedveért inkább ide jönnének, hogysem menjenek másfelé, hol talán örmény egyházat nem találnának.

Nunc venio ad fortissimum. Nincs Magyarországon hazafiasabb papság, az örmény papságnál. (Ezt még az az egy-két egyén is tudja, kik veszélyt látnak az örmény püspökség visszaállitásában). A ki hallotta (hogy a sok közül csak egy példával éljek) azt a remek, magyar nyelven tartott egyházi beszédet, mit Bárány Lukács esperes, szamosújvári örmény kath. plebános mondott új-év napján a szószékről, a millennaris évről és ünnepélyekről, a ki hallotta, hogy mily szép, vonzó, igaz eseteket hozott fel a magyar történelemből állitásainak bebizonyitására, az igazat ad nekem. Példányszerű hazafiság lengte át

egész klasszikus beszédét. Nem magyar, tehát más nemzetiségű hallgatói kebleiben is hazafias érzelmeket ébresztett. És most kérdem így tesznek a többi nemzetiségek papjai is? És nincsenek-e papok itt a hazában a kik a szószéket arra használják, hogy az egyházban szabad folyást engedjenek túlhajtott nemzetiségi törekvéseiknek? Ezek hirdetnek nemzetiségi külön érzést, ezek törekednek társadalmi különválásra és nem mi. Már ha vissza nem állitjuk az örmény püspökséget, a ritus lassanként el fog homályosulni és a hazafias örmény papok száma hova-tovább csökkenni fog (volt idő, midőn csak egyedül Szamosújvártt volt 16 örmény pap, most van nálunk 6 és az országban összesen 13) és nem lesz, ki élő példával tanúságot tehessen az „idegen nemzeti eszményekért rajongó nemzetiségek“ előtt arról, hogy a nemzetiségi ritus mellett is, hogyan kell szeretni a hazát!

Abból azonban, hogy az utóbbi népszámlálás alkalmával csak 3523 lélek vallotta magát örmény anyanyelvűnek, nem az következik, hogy csakugyan ennyien volnánk. Ugy volt csinálva a kérdő-ív, mely ezt kérdezte: mi az anyanyelve? Mivel legtöbb örmény anya gyermekét csak magyarul tanitotta beszélni és nem magyarul és örményül is, legtöbb azt felelte: magyar; de azért vallása örmény szert. róm. kath. A mint van magyar, kinek vallása róm. kath., vagy ev. ref., vagy unitarius, de azért mindegyik magyar; úgy van magyar anyanyelvű örmény is, (eltekintve azoktól, kik valóban örmény-anyanyelvűek), kinek vallása örmény szertartású róm. kath. Ha e körülményt a statistika figyelmen kivül nem hagyja, úgy huszezernél is több örményt kellett volna felmutatnia.

És most kérdem: látott-e czikkiró örmény házat, hol a szálon-asztalt a magyar költők mellett más nemzetiségű iró műve is diszitené? Látott-e örmény nemzeti ruhába öltözött örményt? Hallott örmény ajkról örmény dalt zengeni? Látott örmény tánczot? Pedig apáinknak, mint egy kurtur nép fiainak, volt nemzeti viseletök, volt daluk, volt tánczuk; de midőn beköltöztek, levetették a nemzeti viseletet és itt mindent elfelejtettek: mert magyarokká lettek; a miért soha se vártunk elismerést. De legalább félre ne ismerjen minket czikkiró, midőn így szól: „Hát nem jó nekik a magyar ruha díszviseletnek, nem jó nekik Petőfi és Arany költőknek...?

Nekünk mindnyájunknak a magyar ruha díszviseletünk; de kérdem vajjon minden honpolgárnak is a magyar ruha díszviselete? Nekünk jó költőnek Petőfi, Arany; de vajjon jó minden honpolgárnak is? És nem-e elegen elégitik ki szellemi szükségleteiket idegen termékekkel? Ebből is láthatja czikkiró, hogy mi „magyarabbak vagyunk a magyarnál.“

Megtanultunk magyarul, hogy Petőfit örményre fordithassuk, és tudunk örményül, hogy az örmény klasszikusokat átültethessük a magyar irodalomba. Néhány évtized mult el azóta, hogy Horváth István honfitársait e szavakkal: „Melyik nemzet tud ilyent és ebből a korból felmutatni és mi még sem akarunk a hájg literaturával foglalkozni?“ — egyenesen az örmény irodalom mívelésére szólitotta fel; de eredmény nélkül. És a mit nem tesznek meg mások, azt megteszszük mi. Mi az örmény nyelvet nem használjuk nemzeti agitácziókra, hanem csak eszköznek tekintjük a tudomány elsajátításához. Nekünk egy eszközzel több van kezünkben; de ezt az eszközt is a magyar haza javára fordítjuk. Mert alig van a világirodalomban oly nemzeti irodalom, mely annyi — a magyarok őstörténetére vonatkozó adatot őrzött volna meg, mint az örmény. Aztán maga a régi, gazdag örmény nyelv is áll olyan rokonságban a magyarral, mint akár a fin-ugor, vagy a török-tatár...

Amerikában magyar lapot tartanak fenn a magyarok és mi örmény lapot nem, hanem magyar lapot tartunk és vele a magyar irodalmat gazdagitjuk...

E hazában minden örmény — magyar; s ha valaki azt mondja magáról: „Én jó örmény vagyok,“ ezzel azt akarja mondani, hogy ő jó magyar hazafi. Ellenben a ki úgy nyilatkozik, hogy ő nem jó örmény, az nem lehet jó magyar hazafi. Igyekezzünk tehát jó örményeknek lenni, hogy ezután is jó magyar hazafiak lehessünk. A hazai örmény minden alkalommal elodázhatlan kötelességének tartotta azt, hogy magyarságáról fényes bizonyitványt állitson; de ha névleg is beleolvadunk, lehet hogy közöttünk is lesznek olyanok, kik e traditionalis szent kötelesség teljesitése alól fölmentve fogják érezni magukat.

A czikk befejező részében Szentkirályi úr valóságos rémképeket fest azon eshetőségre vonatkozólag, ha az örmények ezután is azok akarnak maradni, a mik tulajdonképen: vagyis örmények (a mi a magyar hazafisággal — mint alább ki fogjuk mutatni — nincs ellentétben) és lejebb egyenesen kimondja, hogy a fekete fehér, illetőleg, hogy mi, bárha örmény eredetűek vagyunk, nehogy azt higyjük, hogy most is örmények volnánk.

Miként a czikk bevezetésében külföldi analogiákra hivatkozva okoskodik, azt kellene hinnünk, hogy az örmény püspökség helyreállitása oly veszedelmes dolog, a mely egyenesen létkérdést érint Magyarországra nézve. Gyönge lábon állana akkor Magyarország; de legyen nyugodt, mert koránt sem áll úgy, ha t. i. annak a 20000-nyi, szerinte is „maroknyi népnek“ nem nemzetiségi, csupán egyházi autonomiája sötét felhőként borulhatna édes magyar hazánk fölé. Nem is képzeljük el végig, hogy gyakorlatilag minő alakban véli czikkiró úr a veszélyt bekövetkezhetőnek. Kérdi ugyan: „Hát nem elég-e az, hogy ebből a szegény országból már Oláhországot, Szerbországot, Ráczországot, Tótországot akarnak csinálni, most még egy Örményország ábrándjaival is foglalkoznak?“ Talán csak nem hiszi czikkiró komolyan, hogy azt az új Örményországot valahol Szamosújvár körül akarjuk kikerekiteni a magyar föld területéből és ha nem hiszi, ugyan mi súlya lehet ily nagy hangon világgá bocsájtott bombásztikus aggodalmainak?

„A kalotaszegi magyar népet sem tartjuk tatárnak, noha tatár ivadék.“ A kalotaszegit azért nem tarthatjuk tatárnak, mert elvesztette jellegét; de mi élünk, mutatja fennálló egyházunk. (Tatár egyház nincs Bánffy-Hunyadon, de örmény egyház van Szamosújvártt). Nálunk van vér, név és egyház; de a kunok-, tatárokban kihalt a vér, a név és nincs egyház...

A czikkiró ma még csak saját fajunk megtagadását követeli tőlünk („ne higyjünk, hogy örmények vagyunk“); de ettől csak egy szerény lépés választ el, hogy holnap saját fajunk gyülöletét kivánja tőlünk. Ki áll jót érte, hogy ha megszününk örmények lenni, nem áll elő nemsokára egy második Sentkirályi (a sok közül), a ki a magyarok ez idő szerinti török barátsága révén követelni fogja tőlünk a rajongást a magas porta bölcs kormányzata iránt és a gyülöletet a tűzzel-vassal üldözött örmény testvéreink irányában?!

Nem vagyunk olyan magyarok, kik az örmények iránt, és olyan örmények, hogy a magyarok iránt kötelességekkel ne birnánk. Egy kolónia jöhet ilyen helyzetbe. Félreismeri a czikkiró a magyarországi örmények helyzetét, a melyet csak természetellenes okoskodás mellett lehet ignorálni. Mert kérdem, mik tulajdonképen a magyarországi örmények? Szerintünk, ha a történelmileg kifejlődött helyzetet teljesen félreismerni nem akarjuk, és azok kettős viszonyát az örmény nemzethez, a melyből származtak s a melynek egyházához jelenleg is tartoznak, méltányosan akarjuk megitélni, máskép nem felelhetünk, mint, hogy egyik irányban úgy, mint a másikban kötelességekkel birnak s igy épp oly kevéssé tekinthetők csak örményeknek, mert az örmény nemzetből veszik származásukat, mint nem tekinthetők egyszerűen magyaroknak csak azért, mert a magyar haza fiai. Ily egyoldalú megitélés alá csak akkor eshetnének, ha az örmény származás és a magyar honosság természetellenes vegybontás alá vétetnék. Mert igaz lehet, mit a czikkiró úr állit, hogy „csak egy nemzeti érzés dagaszthatja egy ember keblét“ (értve a politikai értelemben vett nemzeti összetartozás érzelmét); de tagadhatlan, hogy a faji öntudat egyes néptöredékekre nézve épp a különös történeti fejlődés folytán máskép módosulhat. Nevezetesen más a helyzete e részben egy románnak Bukarestben, mint Kolozsvártt, egy örménynek Magyarországon, mint Törökországban. Az a körülmény, hogy az erdélyi örmények Armeniából települtek ide s két századon át faji összetartozásukat és örmény egyházukat fentartották, egyszerűen kizárja,

hogy viszonyaikat egyoldalúan a magyarság álláspontjáról mérlegeljük; — viszont ama másik körülmény, hogy ők a lefolyt kétszázad alatt a hazai történelem folyamatának nem csupán részesei, de időnként jelentékeny tényezői is valának, lehetetlenné teszi a másik szélsőséget: hogy őket — magyarságuktól eltekintve — egyszerűen örményeknek tekinthessük. Azért e szó magyar-örmény, nem üres szó, hanem valódi fogalom, s az ezzel járó kettős érzés és az ebből folyó erkölcsi kötelmek — mint a tapasztalás mutatja — korántsem oly összeegyeztethetlenek, a mint az a czikkiró úr előtt rémlik. Kétszáz esztendőn keresztül az örmény mindig örménynek tartotta magát, s mégis a hazafiság szempontjából panaszra nem, csak dicséretre érdemesítette magát. Áll ez nemcsak a második századról, vagy is a jelenlegiről, a mely alatt a magyarsággal nagyobb mérvben assimilálódott, hanem áll az első századról is, a melyben jóformán egészen örmény volt nyelvében is, nem csupán egyházában és szokásaiban. Ha összefért e kettős érzés az ő jellemében eddig egymással, nincs reá ok komolyan töprenkedni a fölött, hogy ha meg lesz az örmény püspökség, mi lesz akkor belőlünk? Ugyan miben is áll tulajdonkép az újitás veszélye ez ügyben? Talán abban, hogy papjainkat, ha püspökünk lesz, nem a külföldön, hanem e hazában fogják ordinálni? Vagy, hogy püspökünk Szamosújvártt lenne és nem Gyulafehérvártt? Nem hiszszük, hogy ebben lényeges különbség rejlenék. Ha pedig attól tart a czikkiró, hogy egy örmény püspök talán az örmény ritus fentartására több gondot fordithatna, mint egy ideiglenes kormányzattal felruházott latin püspökség, úgy intenczióját a czikk során eléggé ki nem fejtette; mert akkor nem az örmény püspökség fel nem állitása, hanem az örmény szertartásnak végleges elhomályosódása állott szemei előtt.

De kérdem tovább, hogy van az, hogy az örmény mindenütt lehet örmény, csak Magyarországon nem, hol legvilágosabb jeleit szolgáltatta az állam iránt való hűségének? Kérjük is a czikkirót, érje be az e részbeni történeti tények tanuságaival és absurdumig menő túlzott követeléseivel, melyektől a magyar nemzet bizonyosan távol áll, — ne igyekezzék zavarni a megzavarhatlan öszhangzatot, a melynek ma épen semmi fogyatkozása sincs a magyar és a magyarhoni örmény között.

Oly túlzott követelésekre különben sincs szüksége egy államnak, s így nincs azokra szüksége Magyarországnak sem, akár a politikai értelemben vett magyar nemzet egységének kifejlődését, akár az állam fennállását, haladását, felvirágozását tartjuk szem előtt. És ha czikkiró úr a maga részéről bennünket egyszerűen holttá nyilvánitva egyházunk autonomiáját, püspöki székünk újból való betöltését egyrészt fölöslegesnek, másrészt veszélyesnek tartja, mi viszont okvetetlenkedését tartjuk az érintett harmoniára nézve nem ugyan veszélyesnek — mert annak nem tekinthetjük, — de legalább is fölöslegesnek. Kérjük azért nem csupán őt, de mindazokat, a kik azon tévedésnek hódolnak, hogy efféle irányczikkek által a haza ügyét szolgálják („Nisi utile est quod facimus, vana est gloria“) ne kivánjanak tőlünk többet, mint a mennyit különben is önként megadunk, a mennyit tudni illik az önérzet teljes megtagadása nélkül megadni képesek és készek vagyunk.

E részben különben is tisztában vagyunk kötelességeinkkel mindnyájan, a kik szellemileg fölemelkedhetünk azon gondolat magaslatára, hogy maroknyni népünk — az ide települt örménység — e szerencsés földön nemcsak hazára lelt, de azzal együtt az örök igazság szent vallását: a katholicismust is megtalálta.

Ezek után kérjük Istent, hogy „a jó öreg“ Kovrigot, a mi páratlan jóltevőnket, ki czikkiró szerint „sok százezernyi alapitványt akar tenni egy örmény püspökség létesitésére“ — tartsa meg jó szándékában erővel egészségben annál is inkább, mert tudomásunk szerint Kovrig vagyona földbirtokokból áll és egy igen magas állású, most is aktiv magyar politikus igaz állitása szerint a földbirtok mindaddig magyar, míg örmény kézben van.

Végre befejezésül még csak ennyit! A kik a czikkiróval egyformán gondolkoznak, legyenek bár magyarok, vagy magyar-örmények, legyenek meggyőződve, hogy magyar nemzeti szempontból sem követnek valami okos politikát; hiszen a magyar nemzet életerejére nézve nevetségesen közönyös lehet, hogy 20000 örménynyel több viseli a magyar nevet; — sokkal nagyobb értéke van még a magyar nemzetre nézve is annak, hogy az örmény megmaradva annak, a mi, a maga eredeti minőségében fejtse ki hű magyar érzelmeit, s tegyen tanuságot a történelem folyamában annyiszor kitünt magyar lovagiasságról, mely e nemzetnek oly nagy érdemét képezte minden időben: hogy tiszteletben tartotta s mint nemzet nem igyekezett elnyomni soha a többi népeket. Ha az örmény névleg is magyarrá lesz, a klasszikus tanuságtételre képtelenné válik; de ha örménynek marad és még sem szünik meg magyarnak lenni (a mi kifejtett álláspontunkhoz képest), úgy azon hatalmas vitában, mely a magyarság és némely hazai nemzetiség közt folyik, az örménység magatartása képezi a legnyomatékosabb bizonyitékot a mellett, hogy e hazában mindenki megtarthatja nép-egyéni jellegét, csak maradjon meg hű magyar hazafinak!

Szongott Kristóf.

Dalra keljünk.

Dalra keljünk, vigan legyünk,
Menjünk ki a szabadba;
A legszebb dal ottan terem,
Ott zeng a madár dala.

Dal nélkül az élet sivár,
Dal lelkesit — nemesit,
S létünk mulandó kertjében
Örömet szül, — bút enyhit.

Dalban ha zengjük a lánynak,
Hogy szeretjük igazán,
Öröm-érzet kél szivében
S édes mosoly nyil ajkán.

Dalban kérjük Istenünket
Hogy nyujtsa ki kezeit:
Áldja meg magyar hazánkat
S benne lakó népeit!

(Gyergyó-Szt-Miklós). **Kritsa Péter.**

* * *

Örményország.

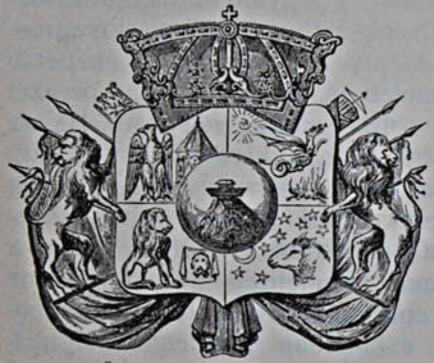
Örményország czímere.

Örményország kiterjedése a Feketetenger keleti oldalától kezdve Georgia határán és a Kaspitó szélén haladva nyugat felé tér és Persia határát érintve Mesopotamiát hasitja át, innen a ciliciai tengerig, Ciliciától Pamphiliáig és végre Kis-Ázsián át a Feketetengerig ér. Ebben a tiszteletreméltó országban van a Paradicsom és az Arárát hegye. Az örmény birodalom 4000 év óta áll fenn. A királyi pálcza e négy uralkodó-ház kezeiben volt; első a Hájg (Հայկազեան), második az Arsacida (Արշակունեան), harmadik a Pákráduni (Բագրատունեան) és negyedik a Rupeniuralkodóház. Örményország, mely politikai önállóságát 1375-ben vesztette el, jelenleg a perzsák, törökök és oroszok közt van felosztva (Perzsa-, Török- és Orosz-Örményország). Örményország, midőn legnagyobb kiterjedéssel birt, 32,000,000 lelket számlált; ellenben ma az örmények száma csak 5,000,000. Az örményeket a nemzetiség, nyelv és az örmény szertartás (örmény egyház) köti erősen egymáshoz. Örményország sokat szenvedett a betörő barbár hordák százezreitől, kik ismét pogánynyá akarták tenni a világ legelső keresztény nemzetét. Ujabb időben az örmények, kik egyik kezökben a keresztet, másik kezökben pedig a tudomány, műveltség és felvilágosodás fáklyáját tartják, ismét életjelt adnak magukról...

Sz. K.

* * *

Az örményországi inségesek érdekében.

Áprilisi füzetünkben ezen czím alatt kezdettük el azon szíves adakozók névsorának közlését, kik kegyesek voltak ázsiai, nyomorral küzdő testvéreink számára adományokat aláirni. Mult füzetünkben a közlött kimutatás végösszege tett (Szamosújvár város 1000 frt adományával együtt, mit még nem kaptunk meg) 1909 frt ötven krt. Ápril. 1-én küldöttünk Konstantinápolyba Ismirlián Máté örmény patriarkához 623 számu ajánlott levelet, továbbá 70 számu postautalványnyal 500 frtot és 71 számú postautalványnyal 480 frt 10 krt, összesen kilenczszáznyolczvan frtot és tiz krt. Szolgáljanak nyugtául ezen postai feladó-vevények addig, míg a patriarkától a nyugtát megkapjuk. Mult füzetünk lezárta óta adakoztak a következők.

Dr. Mály István (Kolozsvár) 10 frt, Gáspár Gyula (Maros-Vásárhely) 5 frt, N. N. 1 frt (ez az ismeretlen adakozó adományát a „Magyar Állam“ szerkesztőségéhez küldötte be, mely lap kiadóhivatala azt hozzánk juttatta); Dudutz János (Maros-Vásárhely) ivén adakoztak: Dudutz János 5 frt, Csiky István 2 frt, dr. Bennaik György 1 frt, Csiky Gergely 5 frt, Nuridsány Antal 1 frt, Izmael János 1 frt, Tódorffi Domokos 2 frt, Dudutz István 1 frt, Dudutz Antal 2 frt, Temesvári M. 1 frt, Karátson Márton 2 frt, Harmath Sándor 1 frt, Bogdánffy 1 frt, Szappanyos Antal 1 frt, Kandray Márton 1 frt, Lengyel Kristóf 50 kr., Jurinits V. 1 frt, Verzár K. 1 frt, Petelei János 50 kr., Petelei Márton 1 frt, Izmael Károly 1 frt, Návay Tódor 1 frt, Návay Bogdán 1 frt, Császár József 1 frt, Kondray János 1 frt, Izmael Ferencz 1 frt, Mestitz Albert 50 kr., Csiky József 50 kr., Petrás Jenő 50 kr., Csiky Miklós 2 frt, Bárány János 2 frt. (Összesen 43 frt 50 kr.) Izmael Mihály (Radnoth) ivén adakoztak: Izmáel Mihály 10 frt, Papp István 1 frt, Papp Emanuel 50 kr., Lukács Géza 1 frt, Groisz Ottó 50 kr., Simon Endre 50 kr., Márk János 50 kr., Papp Kristóf (Mező-Kapus) 10 kr., N. N. 20 kr., Nuridsán Péter 20 kr., Tolokán Márton 20 kr., Esztegár Domokos 20 kr., Ov..... Domokos 20 kr., Papp Domokos (Radnoth) 1 frt, Csiki G. Miklósné (Radnoth) 1 frt. (Összesen 17 frt 10 kr.) — Tüzes Karácsony kir. közjegyző (Deés) ivén adakoztak: Voith Gergely 20 frt, Kovrig Albert 10 frt, Tüzes Karácson 15 frt, Govrik Ferencz 5 frt, Haragay Emanuel 5 frt, Haragay János 3 frt, Voith Simon (Kaplyon) 2 frt, Markovics Antal 5 frt, Papp Jenő 1 frt, özv. dr. Gajzágó Lászlóné 1 frt, Gajzágó László 1 frt, Gajzágó Anna 1 frt, Wolf Bogdán 5 frt, Pungutz Sándor 1 frt, Misug Lukács 2 frt. (Összesen 77 frt.) — Simay testvérek (Brassó) ivén adakoztak: Simay testvérek 5 frt, Lázár és Verzár 5 frt, Werzár István 3 frt, Szekula és Zakariás 1 frt, Temesváry István 2 frt, Kazacsay Miklós 1 frt, Verzár Moritz 5 frt, Gáll Bertalan 1 frt, László D. és G. 3 frt, Száva Péter 1 frt, Verzár Sándor 1 frt, Tutsek Károly 1 frt, Kovásznai Sándor 1 frt, Morrár Jenő 2 frt, Buslig József 1 frt, Izay Antal 1 frt, Gyertyánffy 2 frt, Werzár Antal és fia 2 frt, Kramer 1 frt, Molnár Károly 1 frt, Harmath Lajos 1 frt. (Összesen 41 frt.) — Hary Dániel (Dicső-Szt-Márton) ívén: Dániel Ferenczné (Vámos-Gálfalva) 1 frt, Szentpéteri Kata 1 frt, Nuridsán István 1 frt, Hary Dániel 1 frt, özv. Kapucsán Józsefné 50 kr., Donszki Dávid 50 kr. (Összesen 5 frt.) — Ezen füzetben itt közölt kimutatás szerint tehát begyült összesen 199 frt 60 kr. az az százkilenczvenkilencz frt hatvan kr. (A még el nem küldött pénz a „Kisegitő Takarékpénztárba“ van elhelyezve kamatozás végett).

Kisebb közlemények.

Millenniumi pásztorlevél. Szabó János szamosújvári görög kath. püspök úr Ő Nagyméltósága 2694—1896 sz. alatt a következő pásztorlevelet adta ki: Krisztusban szeretett testvérek, főesperesek, esperesek és lelkészek! Ismeretes dolog előttetek, szeretett testvéreim, miszerint Magyarország, a mi hazánk ebben az évben ünnepli meg megalakulásának és fennállásának ezredik évfordulóját. Egy ezredév nagy idő egy állam életében, melynek folyamán egész népek és hatalmas birodalmak tünhetnek el a világ szinpadáról, mint ezt a világtörténelem lapjai elénk tárják. Igen természetes tehát az az általános lelkesedés, azok a nagyszabású előkészületek, melyek a millennium ünnepélyes megtartása czéljából minden vonalon tétetnek. Ha a második, ezredév küszübén megállva visszapillantást vetünk a multra, fel kell hogy ismerjük és bámuljuk az isteni Gondviselést, a mely a mult idők folyamán felettünk elvonult viszontagságok közepette fentartott és vezérelt. S életünk azon pillataiban, midőn előttünk látjuk az igazságot, mely szerint az Isten keze az, mely úgy az egyes emberek, mint egész népek és államok sorsát intézi, tekintetünk az Ég felé emelkedik, hálát rebegve azokért, a mikben részesített és az Ég segélyét kérve ki a jövőre nézve. Ekkép ezen napok örömének és ünnepélyességének nagy jelentőségétől áthatva, midőn a haza minden fia lelkesedésssel ünnepel, ezen egyházmegyéhez tartozó lelkészek és hivek a hazaszeretet tüzétől átmelegitve, melyet mindenkoron tanusítottak, részt vesznek az általános ünneplésben. Erre inditja őket hazafias érzelmeik, hitök és egyházok. Minthogy az egyház lényeges részt vett államunk alakulásában, fentartásában és felvirágoztatásában, természetes tehát, hogy ő is részt vegyen ebben az örömünnepben. Maga Magyarország magas püspöki kara f. évi febr. 27-én tartott gyülekezetében elhatározta a millennium megünneplését. Ezekből kifolyólag jónak láttam elrendelni és ezennel elrendeltem, hogy f. évi május 10-én, a mely nap vasárnapra esik, minden templomban hálaadó isteniszteletek tartassanak s a mise végén hálaadó szertartások és az előirt imádságok elmondassanak. Az istenitiszteletre meghivandók a helybeli hivatalok és értelmiség. Ugyanazon alkalommal szent beszéd lesz tartandó, a melyben elő kell adnotok hiveiteknek a millennium megünneplésének jelentőségét, megmagyarázván kötelességeiket, inditsátok tántorithatlan hitre, az anyaszentegyházhoz való állandó ragaszkodásra, a királyi trón iránti törhetlen hüségre, a haza iránti őszinte és odaadó szeretetre és a haza minden polgára iránti szeretetre. Forró imádságok intéztessenek a Mindenhatóhoz Ö felsége kegyelmes urunk és apostoli királyunk boldogságáért, a királynéért, az egész uralkodóházért, a haza javáért, felvirágzásáért, hatalmáért és dicsőségéért és a mint Szt.-Pál apostol mondja szent Timotheushoz irt első levelében (II. fejezet 1—3 r.): „Legyenek könyörgések, imádságok, kérések, hálaadások minden emberért, a királyokért és mindazokért, kik méltóságban vannak, hogy nyugalmas és csendes életünk legyen teljes ájtatosságban és tisztességben, mert ez jó és kellemes a mi üdvözitő Istenünk előtt.“

Szamosújvártt 1896. márcz. 24. tartott szentszéki ülésből Szabó János m. p. szamosújvári püspök.

A koptok egyesülése Rómával. A pápa Ő Szentsége által Martin jezsuita generalishoz intézett leirat dicsérettel emlékezik meg a keleti koptok közt müködő jezsuita missió tevékenységéről; s megjegyzi, hogy a szekták (felekezetek) sok pénzzel s világi ügyességgel rendelkeznek és igyekeznek megakadályozni a koptok visszatérését a hit egységéhez. A legnagyobb erőfeszitéseket kell tehát tenni az ellentétek legyőzésére. A Szentatya hangsúlyozza, hogy a koptok legtekintélyesebb egyéniségei támogatják a Vatikán törekvéseit és kimondja, hogy jelentékeny összeget szánt a jezsuitáknak, és a koptokhoz intézett levele következtében onnan a jövő hónapokban küldöttség jön Romába, hogy köszönetet mondjon a szeretetteljes gondoskodásért! A keleti dissidensek megtérése tehát a koptok katholizálásával veszi kezdetét; s legforróbb óhajtásunk életünk egyik legfényesebb reménye teljesülne, ha az örmény keleti egyháznak a római katholikus egyház hitegységéhez leendő visszatérésében nyerhetné méltó folytatását!

Feltámadást az elhaltaknak! Ezen czím alatt közöl a marseillei „Armenia“ egy czikket, mely következő jelmondattal kezdődik: „Nyugalmat a vallásüldözés áldozatainak és könyörületet a hít vértanúinak.“ Ezen, igazságot hirdető czikkből, a hely szüke miatt csak egy-két részletet közlünk: Sem a „Faraok“ századait, sem Lenk-Timur idejét nem lehet összehasonlitani azon barbár napokkal, miket a török mért az örménységre. Hát ezek a míveltség, ezek a felvilágosultság napjai? Ki hinné el, hogy a XIX. század végén a szabadságot védő keresztény Európa gondoskodására bizott örménység, ez a négyezer esztendős nemzet ártatlan és védtelen bárányokként szaggattassék szét oly, a századok még nem látta irtozatos módon?! Az Arsacidak idejében a keresztény görög császárság igéreteibe bizva megütköztünk a szomszédos perzsákkal, kik a tüz-imádást akarták reánk erőszakolni, — de megverettünk. Ugyanezen keresztény császárság árulásának lett áldozata Pákráduni-királyságunk. Rupen-királyságunk szintén a görögök, keresztesek és más idegenek által készitett keresztre feszittetett. De általában az orthodox görög fejedelemség vetélkedő irigysége, vallásüldözése és rövidlátósága volt oka annak, hogy Ázsiában a kulturának és a kereszténységnek egyetlen erős védmüve (az örmény királyság) szétromboltatott... míg végre sikerült Oszmánnak a mohamedan zászlót Sophia-templomára, a görög császárság utolsó romjaira függeszteni. Ez a vallásüldözés, ez a butaság, ez a történelmi hiba folytattatik ma is. És ma ki a hibás? A hatalmas Európa-e, vagy a barbar török, mely a keresztény örmények utolsó gyökszálait is ki akarja vágni?...

Teck herczeg kiállitása. Hogy mennyire érdeklődnek még a messze külföldön és a legmagasabb körökben is az ezredéves magyar kiállitás iránt, annak ékes bizonysága az a kitüntetés, a melyben Teck angol kir. herczeg, az angol királynő közeli rokona, (a kit nem rég mint „praesumptiv örmény trónjelöltet“ emlegettek a politikai lapok,) a magyar millenáris kiállitást részesitette. Teck herczeg ugyanis értesülvén a budapesti nemzeti kiállitás történelmi főcsoportjának rendeltetéséről és czéljáról, megküldte — kiállitás végett — egyik magyar ősének: gróf Rédey Ferencz volt erdélyi fejedelemnek, a herczeg birtokában levő arczképét. A beküldött kép már meg is érkezett Budapestre.

Irodalom és művészet.

Ujabb örmény lapok. — „Lumá“ (Fillér) a czime azon évenként kétszer megjelenő irodalmi szemlének, mely a jelenkori örmény irodalomban ismeretes Kiud Ághánéánczh pap szerkesztésében az idén megindult. Az első könyv már kikerült a sajtó alól; négy főrovata van: a) szépirodalmi, b) könyvészeti, c) történelmi és d) különfélék. — Ugyancsak az idén indultak meg: „Ászdêgh Árévélián“ (Keleti Csillag) Teheránban (Perzsia) hetenként egyszeri, — és „Irávunkh“ (Jog) Várnában (Bulgária) kéthetenként egyszeri megjenéssel.

A tiflisi örmény irodalmi társulat megalakulása (1880) óta 1895 végeig 102 örmény (eredeti és forditott) könyvet adott ki. Tartalomra nézve: 1) 22 ifjusági, 2) 16 népirat, 3) 13 egyetemes 4) 25 szépirodalmi, 5) 13 történelmi, 6) 4 tankönyv, 7) 4 örmény klasszikus, 8) 1 életrajzi munka; ezek közül némelyek több kiadást is értek el. — A társulat ivenként 12—15 rubellel dijazza a fordításokat, és 20—25 rubellel az eredeti müveket; kivételes esetekben több díjat is ad. Forditók tartoznak az eredeti szöveget is beküldeni; ellenkező esetben forditásaik nem vétetnek figyelembe. A társulat czime: Société arménienne de Publication, Tiflis, rue Bariatinska, maison Gedevanoff.

Közgazdasági élet.

Nyomdaipar a fegyházban. A fegyenczipar konkurencziája miatt nagy a panasz és zugolodás az iparosok érdekelt csoportjaiban. Legujabban a nyomdászok is panaszkodnak. A kolozsvári, szamosújvári, deési és gyulafehérvári nyomdatulajdonosok terjedelmes emlékiratban panaszolják, hogy az utóbbi időben a nagyenyedi fegyházban a fegyenczmunka felhasználásával nagyobb szabású könyomda lett berendezve, a mely a magán vállalatoknak lehetetlenné teszi a versenyt, s különben is alig tartható helyzetüket feltétlenül veszélyezteti; kérik tehát a kolozsvári iparkamarát, hasson oda, hogy a fegyenczmunka ily kiterjesztését szüntessék be. Az iparkamara felterjesztést intézett a kereskedelmi miniszterhez, s rámutatott arra, hogy a fegyenczmunkának ipari czélokra való felhasználása ügyében, 1883-ban tartott enquét-ből megállapitott, és a miniszterium által elfogadott jegyzékben a nyomdászat, mint a fegyházak által is üzhető iparág, nem lett felvéve!

Mi újság az örmény világban?

A török-örmények. Ecsmiádzin hivatalos lapja: az „Ararát“ ezeket irja: Nehéz a mi, Törökországban lakó örmény testvéreink állapota. Most nemcsak erőszakról, üldözésről, kinzásról, bebörtönzésről, hanem csakis öldöklésekről szóló hirek érkeznek hozzánk. Két hónap óta mindennap a táviró csak öldöklésekről szól; szept. 18-án nagy vérontás történt Konstantinápolyban, szept. 31-én kegyetlenül pusztitották Trapezuntban az örmény ifjakat. Trapezunttól Márás-ig vérözönt készitettek, elégették a Trapezunt körül elterülő örmény falvakat, a lakosokat pedig kardra hányták, leölték a pápérti örményeket. Nagy vérontás történt okt. 18-án Erzerumban, melynek részleteit lehetetlen leirni. A szászuni vérfürdőből elmenekültek éhenhalásra vannak kárhoztatva, mivel nem szabad nekiök segélyt nyujtani. Siralmas helyzetben vannak a tiflisi, diárbekiri és szuázi örmények is. Közel áll az örmény kereszténység ahhoz, hogy kipusztittassék. Csak a mindenható Isten szabadithatja meg egyházunkat ezen veszélyektől; azért minden örménynek kötelessége szívből imádkozni és az Isten kegyelmét kérni: „Apáink hatalmas Istene, ki menedéke vagy az üldözötteknek, juttass segélyt szolgáidnak, légy az örmény nemzet — segitsége.“ („Ári Ászduádz hárczên mjérocz, vor ábávent jész néghélocz, hász hoknuthiun dzáráicz khocz, lév oknágán ázkisz Hájocz.“)

Lázadás vagy önvédelem? A szászuni atrocitások után a török kormány folyton azt hangoztatta, hogy az örmények fellázadtak és ő kénytelen a lázadást elnyomni; mert más kormány is ezt tenné saját országában. De a felmutatott tények megczáfolták a törökök ezen állitását. A hivatalos és nem hivatalos vizsgálat, jelentékeny férfiak iratai és szavai megmutatták a világnak, hogy a szászuniak nem voltak lázadók; hanem csak vagyonukat védték a kurdok ralásai ellen, védték életöket, családi becsületöket. És a török a szászuniak ezen önvédelmét lázadásnak nevezvén el, parancsot adott a seregeinek, hogy öljék, gyilkolják le azokat és vérbe fojtsák el a lázadást. Ha alig 4—5 fegyverrel minden előkészület, minden rendszeres összeköttetés nélkül állanak ellen, ugy, hogy az atroczitások hire csak szájról szájra, városról városra terjedve, csak nehány hónap mulva érkezik Európába, vajjon ez lázadás? De egészen más az önvédelem kérdése; midőn a vagyont, a családi becsületet, a gyermeket szemed láttára ragadják el, akkor nincs helye az előkészületetnek. A megtámadtatás perczében az önvédelem természeti ösztöne kényszeriti az embert arra, hogy övéit védje bármi áron is. Európai hatalmak konsulai, európai tekintélyes lapok levelezői határozattan mondják, hogy a török kormány, midőn a szászuniak önvédelmi harczát lázadásnak nevezte el, csak a közvéleményt akarta megtéveszteni; azért nem haboztak nyiltan kimondani azt a világ előtt, hogy a török kormány nem mondott — igazat.

Az örmények erőszakos mohamedanizálása. A bécsi „Neue freie Presse“ czímű lap Konstantinápolyból kapott következő táviratot közli: „Anatolia belsejében oly sok örmény tért át az islámra (pl. Musban is), hogy el lehet mondani azt, hogy keresztény közönség nem is maradt. Biredsikben is azok, kik a kinhalált kikerülték (itt papjaikkal együtt még mintegy 1500 lélek lakik), — látván, hogy életöket és szabadságukat máskép meg nem menthetik, az uralkodó kormány vallását vették fel.“ — Anglia és Oroszország követei közbevetették magukat és felhivták a szultán figyelmét erre a botrányos állapotra, melyről őket consuljaik értesitették táviratok útján.

Angol közvélemény. Az angolok közelebbről az örmény nemzet politikai helyzetéről tárgyaltak Chester-ben, a westminsteri herczeg elnöklete alatt tartott nyilvános gyülésen. Az elnöklő herczeg megható szavakban vázolta az örmények szánandó helyzetét az ottomán birodalomban, s megtámadta az európai hatalmakat, hogy ezen a képtelen poziczión változtatni nem akarnak! A szemrehányás első sorban Oroszországot, az örmények természetszerü és tradiczionalis védőjét illeti, melynek — kivált a mai nemzetközi viszonyok között — csak egyetlen szavába kerülne a szorongatottakon segiteni; másodsorban Ausztria-Magyarország hibáztatandó, — mondja a westminsteri herczeg, — mely a saját érdekeiről megfeledkezve, az örmény kérdés rendezésekor kategorice kijelentette, hogy csakis a szultánnal fog haladni, nem pedig ellene! Ezek a hatalmak — igy végzi a herczeg — nem tettek az örmények érdekében semmit, a többiek még kevésbbé; pedig súlyos felelősség terheli, s egy nagynevü angol politikus úgy nyilatkozott, hogy minden, Arméniában történt szerencsétlenség a hatalmaknak rovandó fel.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Az „örmény-Palmyra.“

— Képek Áni*) királyvárosból. —

Az „Armenia“ számára németből forditotta: **Józsa Jánosné.**

Józsa Jánosné.

Örményország ott, a hol az Ararát óriási határkövénél Oroszország, Perzsia és Törökország szélei összeérnek, politikai vihar-zugot képez. A nagyhatalmak már évek előtt átlátták azt, hogy az ottani keresztény lakosok helyzetén javitani kell, s igyekeztek a portát rábirni a javitás keresztülvitelére. A török kormány szokása szerint, megigérte ugyan a reformokat, de még nem valósitotta meg azokat. Tehát újolag Örményországban, a hol az általános elégedetlenség szüntelenül fokozódott, fenyegetőző zavarok támadtak. Erzerumban, Erzingánban és Ákhiszárban örményeket vertek agyon és javaikat elrabolták, másrészről a török várőrségeket támadták meg. Most a pórta azt állitja, hogy a kölcsönös csatározásokra az örmények adták a jelt, ellenben az örmények és barátaik a török katonákra és rendőrökre háritanak minden hibát.

---

*) Meg vagyunk győződve, hogy ezt a nem közönséges czikket folyóiratunk olvasói nagy érdeklődéssel fogják olvasni annál is inkább, mert a hazai örmények ősei Ániból menekültek el. Még most is van Szamosújvártt egy család, mely Ánierdsi (Ánii Dávid) nevet visel. Szerk.

A konstantinápolyi örmény mozgalmat a nagy börzeválság követte, azután ismét hirek érkeztek Anatoliában végbement új mészárlások- és nyugtalanságokról. A nagyhatalmak indittatva érezték magukat arra, hogy újra sürgős előterjesztéseket tegyenek a portának, (hadihajóikat el is küldötték), úgy, hogy az ozmán birodalom az örmény zavarok következtében jelenleg oly viszonyságban van, melynél veszedelmesebbet alig ért meg valaha.

Ezek az események a figyelmet amaz országra és lakosaira irányitják, a kik az indogermán néptörzs iráni csoportjának igen érdekes tagozatát képezik; de országuk kedvezőtlen politikai sorsa folytán egész Elő- és Közép-Ázsiában Chináig, valamint a Földközitenger mellékén fekvő országokban szét vannak szórva.

Örményországnak nevezzük azt a nagyszerű felföldet, mely az anatoliai félszigettől keletre a transkaukázusi mélyedés és a keleti Euphrat, meg az Araxes folyók völgyei között a Kaspitengerig emelkedik. Itt volt az az ország, a hol a Biblia szerint Noe övéivel a vizözön után új hazát alapitott. Később ez lett a nagy csomópont: a régi világbirodalmak népútja. Örmény földön vivattak az assyrok és médek, a médek és perzsák, a perzsák és görögök közt folyt csaták; itt volt a rómaiak és párthusok harczmezeje.

Miután Örményország kereszténynyé lett, 387-ben Byzancz és Perzsia közt felosztatott; az arabok és a byzanczi birodalom közt folyt harczokban iszonyatosan elpusztittatott, végre a kalifák kezében maradt, míg a Pákráduni-családból eredt Ásot örmény herczegnek sikerült örökösödési nemzeti királyságot alapitani, mely egészen a XI. század végefeléig fennállott.

Ezután a byzancziak nyerték el az uralmat az ország fölött, mely a mongolok átvonulásai közben sokat szenvedett; aztán a kurdok, perzsák és ozmánok kezdettek Örményországban és környékén egymással harczolni. Újabb időben, mint vetélytárs lépett föl Oroszország is, mely az 1829-ben történt orosz-perzsa és az 1878-ban történt orosz-török háború óta Armenia egyes részeit bekebelezte; jelenleg az ország körülbelől egyenlő arányban oszlik meg Orosz- és Törökország között; egy kis terület Perzsia birtokában is van.

Az örmény nép eme változatos és szerencsétlenséggel teljes történetének az lett a következménye, hogy — habár az örménység nagy része még most is az ősi hazában lakik, — közülök sokan a külföldön szétszórtan élnek. Azonban az örmények még a századokig tartó elnyomatás alatt is szilárdan megtartották az együvétartózás érzetét. Bárhol is tartozkodjanak az örmények, tekintetük az orosz területen fekvő Etsmiádzin-kolostor felé irányul, a melyben nemzeti szentjük, Világositó-Szent-Gergely van eltemetve és a hol a „katholikos,“ a nem-egyesült örmények egyházi főnöke lakik.

De nem kevésbbé tiszteletreméltónak tartják az igen régi napvároshoz, Palmyrához hasonló monda és költészet által sokszorosan dicsőitett romjait Áninak, mely utolsó nemzeti királyuk székvárosa volt. Újabb időben kikutatta és fényképi felvételeket eszközölt e romokról az örmény származású, volt orosz katonatiszt Kurdsián János, a kinek fényképei után készültek az itt bemutatott illusztrácziók is.

Áni, az egykori örmény királyváros, a mostani Orosz-Örményországban, az Árpátsái (Áchurián folyó) mellett fekvő Alexandropol erődtől délre mintegy 40 kilometernyire, magas sziklafalak közt fekszik. Az V. században Kr. u. kis erőd volt e helyen, melyet a VIII-ik században, egy, a fennebb emlitett Pákráduni-uralkodóházból eredt örmény fejedelem kincstartóhelyül, utódai pedig 961-ben székhelyül választottak. Most Ánit kibővitették, megerősitették, palotákkal és templomokkal felékesitették; már a XI-ik században százezer lakosa és ezer temploma volt; 1046-ban byzanti Monomach Konstantin foglalta el e várost; később a scheldcsukok, aztán a kurd Beni-Scheddák hatalmába került. Az ezt követő időközben (1124—1209) öt ízben foglalták el a georgiaiak, 1239-ben a mongolok dulták föl, a kik lakosait is mind leölték; 1319-ben a pusztitást földrengés fejezte be; mégis Áni még 1334-ben a Hulagida perzsa uralkodócsaládból való

Muchirán emir székhelye vala. Ez az utolsó biztos tudalom, mely a királyváros sorsára vonatkozik. Ennek a rendkivül érdekes romhelynek mostan csaknem egyenoldalú háromszög alakja van, melynek mintegy $4^1/_2$ kilometernyi széles alapja északkeletre fekszik. Egész keleti oldalának hosszában, mintegy 60 meternyi mély völgytorokban az Árpátsái foly tova, míg a nyugati oldalt egy hasonló mélységű völgytorok meredeken szegélyezi. Hol folyam és völgytorok, melyek a városháromszögnek egy-egy kilometer hosszú szárait képezik, találkoznak, emelkedik egy magasra nyuló szikla, a melyen a legrégibb erőd állott, s melynek oltalma alatt a királyváros lassankint megnövekedett.

III. Ásod király, a ki 961-ben ezt választá székhelyeül, és utóda Szêmpád, az eddig nyilt északkeleti oldalt erős földsánczozattal zárták el, mely a folyamtól egész völgytorokig ért, és amely a hasonnemű hatalmas római művekkel kiállja az összehasonlitást. Ez koczkakövekkel kirakott kettős sánczból áll, melyen három kapú vezet át. Meglehetős rendes közökben kiálló kerektornyok emelkednek rajta, melyek egyidejűleg a várőrségnek szállásul is szolgáltak, s különböző részei kápolnáknak voltak berendezve.

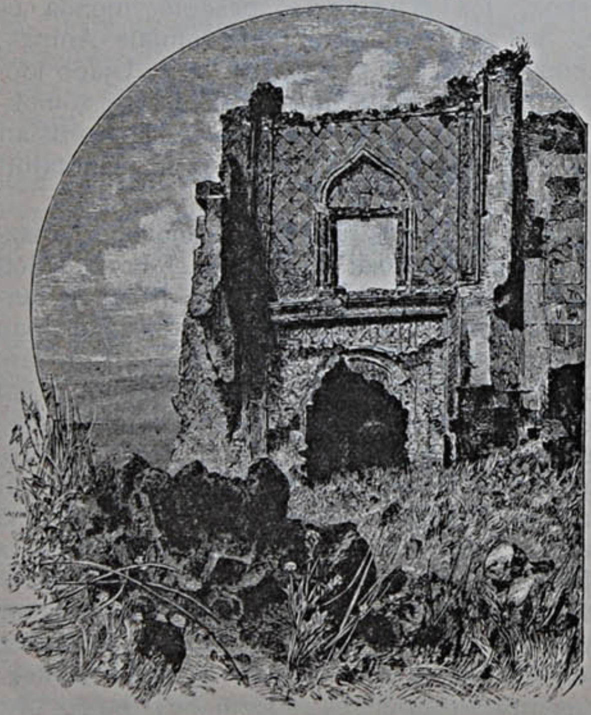

A királyi palota kapúja.

A két párhuzamos, egymástól mintegy tiz lépésre álló földsáncz falazata nagyon gondosan van létesitve. Itt-ott a falazat szinezett rétegeivel szalagczifrázatokat alkalmaztak (nevezetesen állati alakokat, ábrázoló) dombormüveket, kereszteket és feliratokat iktattak bele. A feliratokból kitünik, hogy örmény főurak, ánii vagyonos polgárok s még nők is saját költségükön emeltettek egyes tornyokat.

A nyilt városhomlokzat megerősitése alkalmával nem feledkeztek meg arról sem, hogy a természetes akadályok miatt úgy is nagyon nehezen hozzáférhető két oldalt is, mesterséges módon, megerősitsék. A folyam és völgytorok felé leereszkedő meredek széleket egész sor megostromolhatlan erőddel látták el, melyek egymással, legalább részben, földalatti folyosókkal és boltozattal ellátott lépcsőkkel össze valának kötve. A várszikla lábánál, a földnyelven haránt haladó vármüvek sora belső védelmi szakaszt képezhetett; fellegvárúl és erődül szolgált maga a sziklavár, melynek erőditéseit természetesen most csak a hatalmas romokból ismerhetni meg.

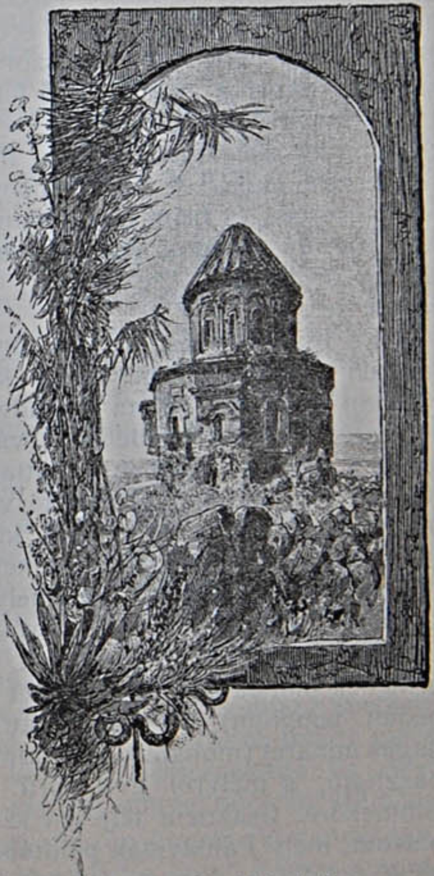

Szt-Gergely sírkápolnája.

Ha az ember a földsánczozat középső kapúján a romhely belsejébe lép, a fátlan síkságból Keleten a kékes távolban az Ararátot látja kiemelkedni; dél felé, mely irányban a síkságot a meredeken emelkedő várszikla uralja, legalább féltuczet templomnak, különféle nagyobb világi épületnek tisztes maradványai és számos, meghatározhatlan épitészeti jellegű romhalmaz emelkednek.

Áni romjai régiségük és mélabús szépségük által méltó érdeklődést keltenek. Épitésmódja mindenben a byzanti és keleti alakok vegyülékét mutatja. Szerkezetre nézve a byzanti befolyás látszik irányadónak; csak a diszitmény és czifrázat keleti eredetű. A mi a főépitségek elnevezését illeti, ezek sokszorosan önkényeseknek látszanak, mivel a rajtuk levő feliratokból (van összesen 127, örmény, arab, perzsa és georgiai nyelvű felirat) csak egyes esetekben tudható meg azok rendeltetése és keletkezési ideje. A régi örmény iróknál nem található felvilágositás, és helyi hagyomány sem létezik, minthogy Áni már évszázadok óta lakatlan. Még környékén sem laknak örmények, ezek helyén kurdok és törökök telepedtek le.

És így kétséges, vajjon egy világi épületnek mór-saracen szerkezetű, nevezetes kapúval biró homlokzata valóban a királyi palota maradványa-e? Ha igen, nem helyezték volna közvetlenül a város fala mellé, mint itt történt; mert az esetben az ottan való tartozkodás minden ostrom alkalmával felette veszélyeztetve lett volna. De ha az épület nem is volt királyi palota, terjedelme és gazdag diszitése arra engednek következtetni, hogy az első helytartó családok valamelyikének szolgált lakásul. Közvetlen a meredek völgytorok szélén van egy meglehetős jó karban levő épület, melyet a királyi tanács termének mondanak, és a melyet utólag moschévé (mohamedán templom) alakitották át. Mellette egy 33 meter magas minaret (mohamedán imatorony) áll, mely még megmászható, s melyről gyönyörű kilátás nyilik az egész rommezőre. Csaknem teljesen szét van omolva az a palotarom, mely Páhlávidák palotájának neveztetik; e család egyik oldal-ágát képezte a parthus-perzsa Arsacidák uralkodóházának, mely Kr. e. II. század közepétől Kr. u. 428 uralkodtak Örményországban. E dynastiából leghiresebb uralkodók valának Nagy-Tigranes és Nagy-Tiridát, a ki 302-ben Szent-Gergely által megkereszteltetvén az örmények közé bevitte a keresztény vallást.

A várműveken és hidépitményeken kivül ezek az egyedüli világi épületek, melyek az omladékokban fölismerhetők; és most már áttérhetünk az egyházi épületekre, melyek Áni legértékesebb ereklyéit képezik. Rang szerint első helyen áll köztük a székesegyház, mely csak 32 méter hosszú és 20 meter széles; de összhangzó aranyánál és karcsún emelkedő oszlopzatánál fogva jelentékenyen nagyobbnak látszik. Hóditó Szêmpád alatt kezdették épiteni és 1010-ben Gutramide királyné, I. Kákig neje fejezte be. A székesegyház byzanti középépület, a négyszög fölött emelt kupolával és 3 erősen tagolt kapúzattal; számos felirata művelődéstörténeti nagy érdekkel bir.

Hasonló stylben épitette 1215 körül egy örmény főur az Istenanyja-egyházát. Kivül jókarban van, belsején szintén jó állapotban levő byzanti stylű freskók láthatók, melyek Krisztus Jeruzsálembe vonulását, Máriát Jézus sirjánál, s más bibliai jeleneteket ábrázolnak, s jeles kivitelű állat- és madárszobrokat tüntetnek föl. Csaknem teljesen szétomlott a szomszédos Szent-Gergely zárda.

A földbástyától nem nagyon távol vannak a királyi fürdők maradványai, és a város keleti végénél egy díszes kupolamuzeum, keresztalakú alaprajzzal, a honnan az Árpácsái-völgytorok egy része áttekinthető. Ennek partlejtőin, valamint a nyugoti völgytorok meredekein is, számos darázskőoldalokba ásott barlangot fedeztek föl. Ugy látszik, hogy ezek lakásul szolgáltak, de hogy mely néphez tartoztak ezek a barlanglakók és mikor fészkelték be ide ezek magukat, az bizonyára örökre talány marad, mivel a 14-ik század közepén félbeszakadó és Ániról szóló történeti források ezekről semmit sem tartalmaznak.

Nagyon jellemző, tömött és ünnepi komolyságában mély benyomást gyakorló épület a szent Pétertemplom, a mely azonban egészen a felső ajtópárkányig romban hever. Ez valószinűleg valamely örmény főur síremléke, és ennek ellendarabját képezi szent Abugharamautz Gergely mausoleuma; ez egy nyolczszögű alapépület, melyen 10 ablak van, kupidomú kupolával. I. Kákig király († 1020) épittette; bizonyára ebben az időben épittették a királyi gyermekek sírkápolnáját a vársziklán, a hol még egy kolostor jó karban levő maradványai is láthatók.

Áni rommezejét, mint roppant szemfedél, átlag 3—4 méter magas törmelék fedi. Az érdekes romok őrizetét az orosz kormány egy papra bizta, a ki nehány cserkeszszel egy fából épült kunyhóban lakik; de felette kivánatos volna a tervszerű fentartási és helyreállitási munkálatok megkezdése, melyek kétségkivül még számos érdekes leletet hoznának felszinre. A pusztulásnak és romlásnak búskomorságra hangoló képe az, melyet az egykori királyváros a szemlélő elé tár. Már ötszáz év óta legelnek a kurdok és törökök nyájai az örmény királyváros festői romjain, mely romok az örmények szemei előtt megdicsőült fényben ragyogva tünnek föl, mert itt székeltek e nép nemzeti utolsó fejedelmei.

Csakugyan, midőn 1079-ben a byzantiak az utolsó Pákrádita-királyt meggyilkolták, ennek rokona Ruben, pártjával a Taurus hegyei közé és Ciliciába ment, a hol már előbb számos örmény keresett menedéket a törökök és perzsák ellen. Sikerült is Rubennek a görögöket elűzni és Taurusban s Ciliciában egy új, Byzanztól független, örmény birodalmat alapitani. Ez ország a Rubenisták alatt, a keresztes hadjáratok idején, figyelemreméltó keresztény hatalmi tényezőt képezett a mohamedán államok közepette. 1198-ban a Rupenista II. Leo,*) VI. Henrik német császár jóváhagyásával, királyi méltóságot vett fel, és magát Szisz-ben megkoronáztatta; a Rupenisták aztán sógorságba jöttek fejedelmekké lett kereszteshadbeli családokkal, névszerint a cyprusi Lusignanokkal; mindazonáltal ezen örmény királyság dicsősége nem volt tartós, mert már 1375-ben Saban egyptomi sultán megtámadta és legyőzte azt.

Az utolsó király, VI. Leo, a ki a Lusignan-családból, a cyprusi királyházból való, s anyai ágon a Rupenistáktól származott, egyptomi fogságba került; innen való kiszabadulása után Párisba ment, a hol 1393-ban meghalt. De már 1375-ben elvesztette Armenia önállóságát. A tehetséges örmény népnek, mely előszeretettel foglalkozik a kereskedelemmel, összes száma öt millió, melyből magában Örményországban is még számosan laknak, a többiek Anatoliában s más török területen, Ázsiában, Európában, Áfrikában, Ausztria-Magyarországon, Oroszországban, Perzsia- és Indiában, s más országokban széledtek el.

A mostani mozgalmakban a török uralom alatt élő örményekről van szó, s kétségtelen, hogy a kimondhatlan rossz kormányzat a főoka az ottani zavaroknak. Az örmény kérdésből most már keleti kérdés lett, melynek további fejlődését mindenki érthető feszültséggel várja.

* * *

Dicsekvésem.

— Thopál Nálbánt. —

Hallgassatok rám népek, nemzetek,
Minden szavamra jól figyeljetek;
Mondok ma nektek oly szép dolgokat,
Milyet még nem hallottatok, sokat.

Ha kérditek tőlem, hogy ki vagyok?
Dicsekszem azzal, hogy örmény vagyok!
Hol van hazám? hol van a városom?
Örményország az én kedves honom!

Nagy-Örményország drága jó atyám,
Édes Örményhon az én jó anyám,

---

*) Szamosújvártt az államgymnasiumi új épület alapozási munkálatai közben egy tanuló éppen ennek a II. Leonak érmét találta (l. e füzet „Szammosújvári Hiradó“ czimű rovatát.
Szerk.

Örmény fiuk nekem fivéreim,
Az örmény nők mind mind testvéreim!

Csak örményekkel rokonszenvezek,
Más embert, nemzetet nem ismerek,
Csak Örményország az én édenem,
Érette élek, övé mindenem!

Örmény vagyok, dicsekszem is vele,
Hisz történelmünk fénynyel van tele,
Öntelten mondom: hogy örmény vagyok,
Mert nemzetemnek tettei nagyok!..

Utodja én a hires Hájg-, Árámnak, —
Eremben folyik vére Tiridátnak,
Szép emlékükkel büszkélkedhetem,
Erényeikkel dicsekedhetem.

Szent-Gergely és a dicső hős Váhán,
A nagy elődök, kiktől származám,
Ki nem ohajt e törzshez csatlakozni?
Ki nem kiván e nemzet tagja lenni?..

Hol vannak hősök, tudós szent-atyák,
A nagy Vártán, Szent-Meszrob, Szent-Izsák,
Jeznig, Jeghise és Khorenei,
Az örmény népnek büszkeségei.

Dus örökséget hagytak mi reánk,
Szép irodalmat és sok tudományt,
Kérkedni hát bátran lehet velök,
Áldott legyen örökre szent nevök!..

Orosz, török, perzsa miniszterek,
Legtöbbnyire mind örmény emberek, —
És hogy ha én ezt jól megfontolom, —
Dicsekvésre mondjátok nincs okom?

Hisz' régi népek: zsidók, assyrok,
Egyptomiak, médek, párthusok,
S a latinok mind, mind elestenek,
Ám az örmények ma is küzdenek!..

Szivükben ég szabadság' szent tüze,
A honszeretet forró érzete;
Büszkén hordoznak töviskoronát,
Mint martirok nem félik a halált...

Dicsekszem én, hogy örmény lehetek
S ti is mindnyájan dicsekedjetek!
Legyen állandó ez az érzelem,
Tartsátok fenn azt együtt én velem!

Erény, vitézség, hazaszeretet,
Nagygyá teszik az örmény nemzetet.
Jó örmények hát szaporodjatok,
Ám de ti rosszak csak pusztuljatok!...

Simay Gergely.

Tigranokerta.*)

II.

Átkelvén az Euphraton, Sophenebe érkezett Lucullus és több napon át a Tigris felé vonult seregével. A közbeeső hegyvidék sajátosságainál fogva nem választhatott más utat, mint a mely manapság Izolitón Mezirén át, a Gölgüktó keleti partjának mentén Diarbekirhez vezet. Az Euphrát elhagyását követő negyedik napon kellett átkelnie a Tigris legfelső folyásán.

Tigranes a tovább nyomuló Lucullus elé hadcsapatot küld Mithrobarzanes vezetése alatt a rubbut-i szoroson át. Hogy ennek a szorosnak, a „pylae Tauri"-nak, Mesopotamia kapujának mily nagy jelentősége volt a hajdankorban, eléggé kitünik ama város- és várromokból, a melyek még jelenleg is boritják a keleti nyilását.

Lucullus alvezéreinek egyike, Sextilius megverte ezt a hadcsapatot körülbelől a mai Dilaver-Pasa-Khan és

---

*) Sachan H., Über die Lage von Tigranokerta. Abbandl, der königl Akadie der Wissenschaften zu Berlin, 1881.

Kazuk-Tepe környékén. A vereség hirének felette lesujtó hatása lehetett Tigranesre, mert nyomban elvonult a fővárosából és sorsának engedte át Tigranokertát. Ekközben Lucullus keresztülhatolt seregével a rubbuti Taurusszorosan. Ő volt, ugymond Dio, az első római (πρωτός τε Ῥωμαίων), a ki hadsereg élén a Taurust átlépte.

A szorosból leszállott Lucullus a mesopotamiai rónaságra. Az örmény király Tigranokertából a mardin-i szoroson keresztül a Masiusba vonult vissza, miután a város főparancsnokságát bizonyos Μάγαλος-ra ruházta.*) Nisibis, melyet a parthusoktól hoditottak el az örmények, s a hol a király testvére, Guras volt a parancsnok, a rónaságon feküdvén épen ugy, mint Tigranokerta, nem nyujtott elegendő biztonságot a rómaiak ostroma ellen.

Lucullus az örmény főváros felé nyomulása közben jobb és balfelé két hadosztályt küldött Sextiliusnak és Murena-nak vezetése alatt. Murena a mardini szoroson keresztül üldözőbe veszi Tigranest, Sextilius pedig szétveri az arab beduinokat, a kik segitségére siettek volt Tigranesnek. Appian elbeszélése szerint feldulta ugyanekkor a Tigranokerta falain kivül fekvő védtelen királyi kastélyt, árkokat vont a város és várerőd körül s felállitotta az ostromló gépeket.

Ekközben maga Lucullus is megérkezett s tábort ütött Tigranokerta falai alatt. A város ostromzárolása azonban nem lehetett nagyon hatályos, mert hatezer örmény lovas áttörte az ostromló rómaiak sorait s a királyi haremmel egyetemben csatlakozott Tigraneshez.

Az ostrom, mely alatt a rómaiakban igen sok kárt tettek Tigranokerta védőinek nyilai és naphthája,**) hosszasan elhuzódhatott, mert Tigranes időt nyert arra, hogy birodalmának minden részéből nagy sereget vonjon össze, a melylyel átkelt a mardini szoroson. Annak innenső nyilásából megpillanthatta a fővárosát ostromló rómaiak sátrait s mint Plutarch mondja, a rómaiak is láthatták őt.

---

*) Appian, de bello Mithridatico, cap. 84.
**) Xiphilinus-Dio, 36. 3.

Az örmény seregek hadállása a Taurus (Tór) előhegyein volt, keletre a Gyrs-Zrgan folyótól. A döntő csata a fenmaradt leirások szerint széles fensikon ment végbe, a melyhez a rómaiaknak előbb fel kellett hatolniok.*)

Tigranokerta körül széles ivezetben s a folyó két partján feküdt a római tábor. Lucullus visszahagyta Murenát hatezer emberrel, visszahagyta a város megfigyelésére s egész többi haderejével a Gyrs-Zrgan északi oldalára vonult, körülbelől a mai Ain-Mismis s a Tigranokerta, Tel-Ermen melletti folyónak nyugati kanyarulata közé. Meglehet, azt akarta elhitetni az örményekkel, hogy vissza szándékozik vonulni, hogy eme hadi mozdulatával őket valamely meggondolatlan lépésre csábitsa.

Másnap, október hó hatodikán csatarendbe állitotta seregét s a folyónak nyugatra hajlásánál, párhuzamosan a folyóval nyugatnak tartott, mintha el akarna menekülni a rubbuti szoroson át. Alkalmas átkelési ponton megállott, átment a folyón s félkörben megkerülvén Tigranokertát, az örmény hadállással szembevonult.

Ekkor történt meg a gyors lefolyású nagy ütközet. Három tudósitás maradt fenn róla Plutarchnál, Appiannál és Frontinnál.

Plutarch szerint az örmény nehéz lovasság egy halom alatt állott, a mely mögött lapos fensík nyult el. Lucullus a lovasságával oldalról intéztette a támadást, maga pedig két gyalogszakaszszal felrohant a halomra. A két oldalról közrefogott örmény nehéz lovasság nem birta ki ezt a rohamot; megfutamodott s magával ragadta az egész sereget s magát Tigranes királyt is. Az örmény lovasság teljesen megsemmisült, több mint százezer ember vesztette életét a mardini bérczszakadékokban.**)

Nagy vonásokban megegyezik e leirással az Appiané. Tigranes, úgymond, egy halom előtt állott, ott támadta őt meg a római lovasság, a mely aztán tettetett megfutamodásban visszavonult, Lucullus pedig oldalmenettel

---

*) Plutarch, Lucull. cap. 28.
**) Lucull. cap. 28.

észrevétlenül más oldalról feljutott a halomra, a honnan látta, hogy a győzelmükben biztos örmények feloszlott csoportokban üldözni készülnek a római lovasságot. Megtámadja az örmények élelmezési csapatát, a mely megfutamodik s a gyalogságra, ez a lovasságra veti magát. Ekkor visszafordul a római lovasság s megsemmisiti a római lovas- és gyalog haderő közé került örmény seregeket.*)

Frontin szerint az örmények számuknak nagy volta miatt igen nehezen mozoghattak, a terepviszonyok nem engedték meg hadvonalaik kifejtését. Lucullus ezt a körülményt használta fel s rájuk tört, még mielőtt csatarendbe állhattak volna.**)

A csata után mihamar elfoglalta Lucullus az oda telepitett görögöknek áruló segitségével Tigranokertát, elbocsátotta görög lakósait házájukba s a még teljesen ki sem épült várost feldulta s Strabo megjegyzése szerint kis faluként hagyta vissza. Majd a gordyeneiek földjére vonult s ott fogadta a parthusok királyának küldöttségét. Nyilván ezen a vidéken, a Tigris partjainál töltötte el a Kr. e. 69 és 68 évek közti téli évszakot. Terve az volt, hogy a parthusok ellen is harczba száll, de a katonái vonakodnak ettől a hadjárattól. A 68. évnek nyarán ennélfogva ismét Tigranes ellen indul, átkel a Tauruson, a hol még zöld volt a vetés, leszáll egy síkra s ujra megveri Tigranes csapatait. Artaxata felé akar nyomulni, de a katonái felmondják az engedelmességet. Korán zordra fordul az idő is, már okt. 22-én megindulnak a nagy esőzések s hó boritja a környező hegyeket. Kénytelen tehát reá szánni magát a visszavonulásra.

Más uton tér vissza a Tauruson át, mint a melyen jött, leszáll Mygdoniába s tábort üt Nisibis előtt, a mely városnak, mint emlitettük, Tigranes testvére volt a parancsnoka. Ostrom alá fogta a várost s erősen télre vált már az idő, midőn hatalmába került Nisibis, a hol a 68—67-i telet töltötte.

Ekközben ujra megjelent Pontusban Mithridates s megverte Lucullus alvezéreit. Kénytelen volt ennélfogva a 67-ik évnek tavaszán odahagyni Örményországot s a Masius aljánál, a szétrombolt Tigranokerta előtt, a rubbuti szoroson, a diarbekri rónán s Izolinál az Euphraton át visszatérni Pontusba. Örményországi hadjáratának minden gyümölcse veszendőbe ment.

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

---

*) De bello Mithr. c. 85.

**) Lucullus adversus Mithridatem et Tigranem in Armenia apud Tigranocertam, cum ipse non amplius XV millia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem eoque ipso inhabilem, usus hoc ejus incommodo nondum ordinatam hostium aciem invasit atque ita protinuo dissipavit, ut ipsi quoque reges abjectis insignibus fugerent. Strates. II. 1. 14.

A szamosújvári várban.

Magas fáidnak árnyi közt,
Lelkem letünt idökbe vész,
Ember nem látta helyeken
Visz magával egy titkos kéz.

Csodás zürzavar közepett,
Alak jön elém oh de hány,
Kit merengve keres szemem,
Ott van a lány a várfalán.

Hol az ut sürüségbe vész,
Lombok egymásra hajlanak,
Sötét szeme vágyon lesi,
Nem jön-e még a hős lovag?...

Aztán egyszer csak jött a hir:
„A büszke szép fö porba hullt,
Megverve szalad a sereg..."
Oh vond elö fátyolod mult.

Mi ezután jön bús nagyon,
A várkisasszony nagy beteg,
Rejtelmes tudat rázza meg,
Az aláhulló levelet.

Majd túlvilági fájdalom
Jajja vonúl a légen át,
Amint leteszik csendesen,
Sötét sirba a néma lányt.

Amint itt ülve egyedül,
Ezeket mind el képzelem,
Letünt idők búját, baját,
Mind itt érzem a szivemen.

Sallak Róza.

⁂

Az örmény püspökség visszaállitásának kérdése.

Az örmény nemzet főjellemvonásaként mint egy vörös fonál, ugy huzódik végig az örmény történelem lapjain már kezdettől fogva a mély vallásos érzület. — Erre mutat az a körülmény, hogy a pogány népek közepette Armenia volt az első monarchia Ázsiában, mely a királyi vérből származó V. Szt.-Gergely meteorszerü feltünése folytán (305 K. u.) Tiridát királyt egész népével együtt a kereszténység kebelébe vezette.

Az örmény nemzet apostola és első hittérítő püspöke ma is minden örmény előtt a legnagyobb kegyelet és tisztelet tárgyát képezi s ebből a vallásos kultuszból kifolyólag magyarázható, hogy ugy jó, mint balsorsban éppen az örmény nép volt az, mely főpásztorai iránt a legodaadóbb gyermeki bizalommal viseltetett.

Az Erdélybe szakadt örménység azon, a keresztes hadjáratokat támogató és így a pogányság fékevesztett gyülöletét provokáló, Örményországból kivándorolt elemekből áll, melyek az 1 millió lakosságú Áni székesfővárosnak a 13-ik század végén a szeldzsuk törökök és tatárok által történt felprédáltatása után és Nagy-Arméniában az önálló nemzeti királyság megdöntésével, előbb a zsarnoki rémuralom, később az iszonyú földrengések okozta sanyarúság elől, mint a keresztény vallás menekültjei a Kaukázus bérczein át százezrével kibujdostak.

Előbb Krimiában, majd Lengyelországban mintegy 40000 család telepedett le, melyeknek egy raja Bukovina és Moldova felé is vonulván, a 17-ik század közepén Oláhországban kiütött vallási üldöztetések miatt ismét hazát cserélni volt kénytelen.

1672-ben Tánel (Dániel) főnökük és Minász Zilifdár püspök vezérlete alatt háromezer schizmátikus örmény család lépett I. Apaffy Mihály fejedelem engedelmével Erdély földjére, kik később püspökükkel egyetemben örmény ritusuk fentartásával a kath. egyház kebelébe tértek át.

A Rómával való egyesülés után Verzár Auxentius vette át az elaggott és beteges, nyugalomba vonult Minász püspök (episcopus moldavus) kezéből a főpásztori botot, melylyel népét 1715-ben Bécsben bekövetkezett haláláig önfeláldozó apostoli buzgalommal kormányozta.

A görgényi püspökválasztó gyülésen beállott szomorú emlékü pártoskodások, majd abból a praecedensből kiindulva, hogy egy időben az Erdélyből menekülni kénytelen erdélyi róm. kath. püspök helyetteseként az örmény püspök szerepelt: az örmény egyházmegye az éppen 1713-ban III. Károly király által visszaállitott erdélyi latin szertartású püspökség ideiglenes fenhatósága alá helyeztetett.

S ez az interregnum 180 év óta tart szakadatlanul. Egyrészt talán a mostoha háborús viszonyok, másrészt esetleg az örmény ritusnak a beolvasztását czélzó s a püspökség visszaállitásának reménytelenségét istápoló körök merev magatartása, továbbá a szabadságharcz alatt a magyarok mellett állástfoglaló örménység tetemes anyagi és erkölcsi veszteségei egyaránt nem kedveztek ezen egyházszervezeti sérelem orvoslásának. A Bach-korszak alatt — ámbár talán hivatalos akták nem maradtak fenn (?) — de az örmény közvélemény előtt maig is fentartotta magát az a legendaszerű esemény, hogy a nagynevű

Lukácsi Kristóf sz.-ujvári plébánosnak az abszolut kormányt támogatandó reverzális fejében a püspöki süveg tényleg felajánltatott volna.

Azonban az ő talpig becsületes színarany magyar hazafisága, az akkor létesitett több e fajta nemzeti püspöki szék példájának daczára — életczéljául kitüzött törekvéseinek és vágyainak legnagyobb jutalmát ilyen áron népének meg nem szerezhette.

Miként az Üdvözitőt a sátán, ugy kisértette meg a nemes lelkű tudós papot, — Verzár örökének legméltóbb harczosát — az abszolutizmusnak már az utolsó szalmaszálakhoz kapaszkodó setét szelleme és ime, bár a kisértés a lehető legnagyobb volt, a vérző honfiúi sziv Istenhez emelkedve hősies lemondással utasitá el magától a csábitó igéretek kecsegtető reményeit.

Ha Lukácsi semmit se tett volna egyebet egész áldásos életén keresztül, elég, hogy szárnyára vette a néplegenda ezt a nevéhez füződő hirt és az ő, ezzel kétszerte megnőtt fenkölt alakja még életében a nép előtt a tisztelet és csodálat legmagasabb szféráiba emelkedett. Az ő tündöklő alakjával forrott össze az örmény püspökség visszaállitására irányult és több mint 1 és fél századig háttérbe szorult örmény mozgalom. Az alkotmányos korszak beálltakor a többi önálló fővel biró (autokefál) magyarhoni egyházak törvénybe iktatásánál az országgyűlés örmény tagjainak közbenjárására az autonom örmény kat. egyház is törvénybe czikkelyeztetett. Azonban ezzel csak a jog lett elismerve s már több mint egy negyedszázad után ez a jog még mindig csak a papiron maradt s a magyar törvényhozás azt érvényesiteni mindez ideig elmulasztotta. Báró Eötvös József kultuszminiszter alatt Gajzágó Salamon és Simay Gergely volt orsz. képviselők az erdélyrészi örménység nevében személyesen kérvényt adtak be a fennállott örm. kath. püspökség visszaállitása és szerény állandó dotácziója iránt, azonban az emlékiratszerű felterjesztés mindazóta, nem tudni mi okból, de elintézést nem nyert, sőt sajnos, hogy annyi időn át a képviselőház egyik örmény tagja részéről sem képezte interpelláczió tárgyát.

A kérvény sorsa tehát ismeretlen.

Vagy elkallódott, vagy feledékenységből „ad acta“ tétetett.

Ezzel az örmény püspökség visszaállitására irányuló mozgalom újra zátonyra jutott egészen az 1886. évben előfordult azon örvendetes körülmény beálltáig, a mikor dr. Esztegár Vártán sz.-ujvári születésű örmény érsek, a bécsi mechithárista kogregáczió nagytudományú főapátja a honvágytól indittatva, hitfelei körébe, Erdélybe leutazott.

Örömünnepe volt ez az erdélyi örményeknek, kik elébb Kolozsvártt, majd az örmény Rómában testületileg oly fényes fogadtatásban részesitették az örmény érseket, hogy a szeretet eme megnyilvánulása mély és impozáns benyomást gyakorolt a nemeslelkű tudós főpásztorra.

Kolozsvártt Jakab Bogdán nyug. főispánnal az élén fogadta és ünnepelte az örménység szine-java, majd Sz.-Ujvártt harangzugás közepette tartotta diadalutját nemcsak az örmény városba, de egyúttal az örmény szivekbe is.

Az a pár nap, melyet dr. Esztegár Erdélyben töltött, nagy impulsust adott az örmények csüggedő reményeinek; egy évre reá keletkezett az „Armenia“ havi folyóirat, mely szószólójává vált az örménység multjának, jelenének és jövőjének ugy tudományos, mint társadalmi érdekeinek megismertetésére.

Sajnos, hogy egy évre reá az éppen Rómából visszatérő Esztegárt élte delén elragadta a halál és így benne az erdélyi örmény püspökség egyik legmelegebb támogatója és szorgalmazója némult el örökre.

Azonban az utolsó évtized alatt folyton kisértett az ő jóságos atyai szelleme, s nem hagyta lankadni a hazai örménység szivéből soha ki nem haló édes reménységet.

De sőt fokozta a közérdeklődést az 1893. évben a millennium emlékére emelendő Verzár-szobor tárgyában felvetett inditvány, mely Szamosújvár sz. királyi város legilletékesebb köreitől támogatva ma már a hazai örménység egyik legszebb alkotását lesz hivatva a jövőben képezni.

A városalapitó Verzár püspök emlékszobrának leleplezési ünnepe a kinevezendő új örmény püspök székfoglalója és Szamosújvár város alapitásának 200-dos jubileuma a század végén, vagyis 1900-ig nagyon könnyen összeeshetik, vagy ha ez a három örömünnep külön-külön is megy végbe, azok a magyar hazafiság és örmény fajszeretet összeforrásának leglélekemelőbb gyúpontjaivá fognak válhatni.

Az örmény püspök-szobor eszméje, az avval kapcsolatos visszaemlékezések s az abból levont következtetések tagadhatlanul kombináczióba kell hogy hozzák azokat a főtényezőket, melyek, valamint százéves interregnum után épen a Verzár Auxentius halála előtt két évvel visszaállitott erdélyi püspökséget hivták új életre: akként a közel két annyi idő óta elárvult sz.-ujvári örm. püspöki széket is végre valahára helyreállitani igyekezzenek.

A jelen viszonyok közepette az örménység abban a kedvező helyzetben van, hogy a jelen ülés-szak alatt csak magában az alsóházban 9 örmény honatya által van képviselve u. m. a két miniszteren kivül 5-tel a szabadelvü, 1-el a nemzeti, hasonlókép 1-el a függetlenségi párton.

Miért is ma már az országgyűlés örmény tagjainak fogja első sorban kötelességét képezni, hogy a vallás és közokt. minisztert a képviselőházban meginterpellálják vagy hogy mozgalmat inditván, mint az örmény érdekek legfőbb őrei testületileg új felterjesztést intézzenek a magyar kormányhoz a hazai örménység nevében, miszerint az örmény egyház törvényben gyökeredző joga már végre valahára gyakorlati érvényre is juthasson.

Tehát a beczikkelyezett magyarhoni egyházak autonomiájának és állami dotácziójának, illetve szabályozásának kérdését a magyar örm. kath. egyházra is a többivel egyenjogú alapon ki kell terjeszteni, annyival is inkább, mert éppen az örmény kath. egyház volt eddig az egyedüli, mely a törvénybeiktatás tényén kivül Magyarországon semminemű anyagi vagy erkölcsi támogatásban nem részesült.

A magyar katholikusok autonomiájának az erdélyi kath. státus mintájára leendő életbeléptetése alkalmával tehát az örmény kath. egyház speciális helyzetét is figyelemre kell méltatni; s valamint egy magyar-görög püspökség felállítása az illetékes köröket már régóta foglalkoztatja, annyival inkább szükséges a már fennállott és igy csak reaktiválandó örmény püspökséget betölteni.

Az 1868. évi 43. t. czikk 16 §-a igy szól:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban megnevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek és egyházi hatóságok, vallásgyakorlati és önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztositják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög és örmény katholikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.“

Ime ez a törvény az, melylyel a magyar törvényhozás az örmény kath. egyháznak az őt megillető s történelmi multú önkormányzati jogát szankczionálja és a latin és görög szertartású kath. egyházakkal szemben őt is egyenrangúnak és egyenlő egyházszervezettel felruházandónak elvitázhatatlanul elismeri.

Tehát egyházjogi szempontból semmi sem gátolhatja az örmény püspöki szék betöltését, melyhez a Szentszék már a Romániában nem csekély számban élő orthodox örményekre befolyást gyakorlandó, ezen főpapi állás révén és csupán katholikus szempontból is a legnagyobb készséggel járulhat hozzá.

Magyar nemzeti szempontból pedig végre egyházfőt nyernének az örm. kath. magyarok és nem lesznek kénytelenek növendékpapjaikat felszentelendő Lembergbe, Bécsbe vagy Velenczébe és igy külföldre küldeni, mely visszás helyzet mindeddig épen a hazafias örménység legfőbb egyházszervezeti sérelmét képezte.

Sőt politikai szempontból sem volna kicsinylendő argumentum még a külföld előtt is, ha a pánszláv, sulferájnos és dákormán érzelmü nemzeti főpapokkal szemben egy hazafias örmény püspökre hivatkozhatnék a magyar kormány, ki a főrendiházban tartandó hazafias beszédeivel és magyar nemzeti magatartásával a haza- és fajszeretet megtestesülésének eltagadhatatlan és intő példájául szolgálna.

Helyesen jegyzi meg az a félhivatalos közlemény, melyet minap a „Budapesti Hirlap," ez a szabad szellemre nézve is elsőrangú, székes fővárosi politikai napi- f. évi 63 sz. hozott, hogy az 1868. évi Unió-törvényczikk 14-ik §-ának tényleges keresztülvitele az örmény katholikus egyház hiveire nézve magyar nemzeti szempontból is annnyival kivánatosabbnak látszik, mivel hogy Erdély latin szertartású püspöke az örmény papok fölszentelésére jurisdictióval nem birván, a ritus és liturgia külömbözőségénél fogva az örmény egyház papjai Magyarországon nem, csakis külföldön nyerhetik el a papi ordinácziót.

De ettől eltekintve a hazafias sajtó lelkes támogatását is megérdemli az örmény püspökség kérdése, annyival is inkább, mert az e hazában élő magyar örménység elmagyarodása és hazafisága lesz hivatva, a magyar lithurgia behozatalának a legnagyobb impulzust megadni.

Hiszen a közel jövőben, az örmény hivők maguk fogják követelni, hogy a templomban a püspökük is magyarul imádkozzék Istenével; miért is ha már őseinek nyelvét a magyarral cserélte fel, azon senkinek sem volna szabad most csodálkoznia, ha egy átmeneti magyar-örmény püspökség létesitésével ez a keleti népfaj nem a tőle távolabb álló latint, hanem az ország és állam hivatalos nemzeti nyelvét: a magyart törekszik, mert bizonyára törekedni fog előbb-utóbb ritusának nyelvéül is elnyerni.*)

A magyar törvényhozásnak 13 örmény tagja van, u. m. 4 főrend és 9 o. k., kik közül kettő a jelenlegi kormányban is tárczát vállalt.

---

*) Az általunk igen tisztelt irótársunknak, a magyar nyelvü liturgiára vonatkozó kombináczióit a dolog természetéből kifolyólag csupán egyéni nézetnek tekinthetjük, a mely azonban az annak idején, a vallásügyi kormányhoz benyujtott emlékiratszerü kérvényben az örménység részéről elfoglalt elvi állásponttal határozott ellentétben ált. Szerk.

A 13-as szám szent lett a haza minden hű fia s igy minden örmény előtt is, a mióta az aradi vértanúk azt vérükkel a magyar szabadságharcz ragyogó számrendszerébe beiktatták: de éppen olyan szent lesz a hazai örménység előtt ez a másik 13 név is, mely ha nem is vérével áldozott, mint azok a félistenei egy talán soha vissza nem térő dicső küzdelemnek, mindazonáltal az örménység közel 200-dos egyházszervezeti sérelmének a megorvoslásával örök időkre ott fog tündökölni egy huszezernyi kis nép elévülhetlen hálájának fényes glóriájában.

A Megváltó is tizenkét apostolával vetette meg alapját annak az egyetemes keresztény anyaszentegyháznak, melynek Magyarországon élő örm. szert. hiveit éppen a magyar országgyűlés van hivatva az őket törvény szerint is megillető örmény főpásztorral a millénium emlékére megörvendeztetni.

Ha létezik telepáthia vagyis távolérzés, akkor most a távolból is érezniök kell a magyar-örmény vezérfiaknak az összes hazai örménység feléjök irányitott delejező tekintetét, mely tettre szólit, mint a hogy érezniök fog kelleni majdan áldását is, mely nemes fáradozásukat kisérni soha meg nem szünik.

Két és negyed század, vagyis a milléniumnak majdnem egynegyede tnnuskodik a mellett, hogy az örmény katholikus magyarok mindig megállották helyüket a hazafiság mezején.

Vajjon miért ne teljesitenék most kettőzött erővel az önmaguk iránti kötelességet is, a midőn egy hosszas és bizonytalan reménykedés sürű ködén át már az elismerés sugarai kezdenek kicsillámlani.

De a meddig ezen, a magyar nemzet, napként égő szivéből kilövellő fénysugarak — a hazai nemzetiségek előtt intő például — vakitóan verődnének vissza az áldást osztva hitfeleihez térő örmény főpásztor püspöki gyürűjéről: addig is emelt fővel és hazafias törekvésének teljes tudatában bizalommal tekinthet a hazai örménység az ország szive: Budapest felé.

Merza Gyula.

⁂

A bécsi örmény érsek jubileuma.

Folyóiratunk VII. évfolyamának deczemberi füzetében alkalmuk volt tisztelt olvasóinknak Ájdinián Arzénnak, a bécsi mechithárista-rend generalis abbásának, a Ferencz József-rend nagykeresztjével és szalagjával kitüntetett salaminai örmény érseknek igen sikerült arczképével és vázlatos életrajzával megismerkedni. Jelen sorainkban azon impozáns ünnepélyről szándékunk röviden megemlékezni, melyet a bécsi mechithárista atyák szeretett főapátjuk papságának 50 éves évfordulójára és fáradhatlan irodalmi müködésének jubileumára mult év november 3-án rendeztek.

Az örmény nemzet, — mely habár épen azon napokban oly keserű és szomorú napokat élt, nem mulaszthatta el ily alkalommal Ájdinián-hoz küldeni képviselőit, hogy azok (a nemzet nevében) élő szóval is kifejezést adjanak hálás köszönetüknek mindazon sok jóért, amit Ájdinián, érdekében eddig tett és tesz most is. A nemzet nagyszámú egyházi és világi küldöttjei között ott voltak Szamosújvárról: Bárány Lukács, örmény katholikus esperes-plebános; Szongott Kristóf, főgymn. tanár és lapunk szerkesztője; továbbá Florián János nagybirtokos, kik a magyar-örménységet képviselték.

Az ünnepély, mely az akkori szomorú napok miatt inkább csendes, családias jellegű volt vasárnapra esett; délelőtt a szerzet díszes templomában fényes istenitisztelet tartatott, melyen többek között számos főpap, az alsó-ausztriai kormányzó és több birodalmi s udvari tanácsos... vett részt. Az örmény szertartású lélekemelő zenés mise, melynek hangjegyekre való átirása az Ájdinián műve, másfél ($1^1/_2$) óránál tovább tartott. Mise után megnyiltak a diszterem ajtai; egyszerre csak örömhangok és tapsok üdvözlik a belépő ünnepelt érseket. Szerzettársai egyenkint járulnak elébe, hogy áldott jobbját a szeretet és hála csókjaival áraszszák el. Ezután megkezdődnek az egymást sürűn követő szebbnél-szebb alkalmi köszöntések. Egy díszes, fehér bőrkötésű könyv átnyújtása után, melynek első boritékán Ájdinián művészies kivitelű, ezüstözött és émailirozott czímere volt látható, — az érsek egyik szerzettársa igen sikerült költeményét olvasta fel, ó-örmény nyelven; ezt latin, majd német és török köszöntő követte. A rövid török köszöntő után új-örmény nyelven üdvözölték Ájdiniánt, melynek ő egész életében legbuzgóbb müvelője és ápolója volt, s melynek rendszeres grammatikája benne megteremtőjét hirdeti. A szűnni nem akaró „Gjéczcze!“ („Éljen!“) kiáltásokat dr. Minászián Váhe, bécsi fiatal örmény orvos lelkes szavai szakitották meg.

Rövid, de szivből jövő őszinte szavakban fejezte ki köszönetét az érsek; a többek között ezeket mondotta: „Szomorú időben vagyok kénytelen mosolylyal arczomon, megjelenni, midőn gyászolnunk és sirnunk kellene..... De ti akaratom ellenére alakítottatok bizottságokat, kaptatok buzdítást közeliektől és távoliaktól. Szerencsét kivántok 50 éves jubileumomon; köszönöm; de vajjon az én érdemem-e, hogy 50 évet érhettem el? Ti irodalmi működésnek mondjátok azt, amit én kötelességemnek tartottam; s valóban kötelessége is munkálkodni mindenkinek nemzeti irodalma javára, az irodalmi haladás, egy szabályos nyelv érdekében. Mindaz, amit tettem, elenyésző ahhoz képest, amit nem tettem; ti tetteimet nagynak tartjátok, tartsátok hát nagynak köszönetemet is, mely a ti jókivánataitokhoz képest semmi. Tolmácsoljátok őszinte köszönetemet távollevő testvéreitek előtt is: ezerszeresen viszonzom minden jó kivánságukat, s kérem a Magasságbelit, áraszsza mindnyájukra bő kegyelmének kincseit, mind ezen, mind a másvilágon!“ Sürű taps és „Gjéczcze!“ követte az érsek e megható szavait.

De nemsokára néma csend uralkodik az egész termen végig, s előlépnek a magyar-örménység képviselői, hogy a nemzet e nagy fia előtt ők is kifejezhessék őszinte és szives üdvkivánataikat. Nem hagyhatjuk említetlenül szeretett esperes-plebánosunk, Bárány Lukács azon szívreható, mindenki figyelmét lekötő örmény nyelvű beszédét, melyből a bécsi mechitharisták lapja után e helyen is idézünk egy nehány szót, magyar fordításban. „Szólok, nagyméltóságu érsek ur! Szamosújvár városa nevében; megemlékszem arról, hogy mennyi jót tett Ön a szamosújvári néppel. Nincs az itt; de eljöttünk mi megköszönni azt Önnek és az egész bécsi mechithárista-rendnek. Te (a rendhez) világosítottad fel nemzetünket, nevelted gyermekeinket, számukra könyveket irtál; nemzetünk nem felejté el e jót, s sohasem is fogja azt elfeledni. Szerencsétlen a mi nemzetünk, szegény a mi népünk, de bir egy tulajdonnal, s e tulajdona az, hogy hálával tud adózni mindazoknak, kik előhaladására közremüködnek. Ma sem lehet Örményhon házai előtt és utczáin elhaladni anélkül, hogy ne hallanók e nemzet vérző ajkiról — sohajtásai és siránkozásai mellett — a hálaérzet ez örömhangjait is viszhangzani: Hála neked, Ájdinián!...“

Bárány Lukács e lelkes szavairól a „Hántesz Ámszoréá“ czimű bécsi örmény folyóirat a következőket irja: „Ily lelkes nemzetszeretet, egy kiveszettnek vélt örménység képviselőjének szavai nem hagyhatták közönynyel a jelenlevőket; mindenki sietett kezet szorítani a szónokkal, hogy a forró szavak, mintegy viszonzásául, ezáltal is kifejezhessék szivökben érzett hálaköszönetüket.“ Bárány Lukács beszéde után megkezdődött a különféle becsesebbnél-becsesebb ajándékok átnyujtása; többi között az újvidéki magyar-örmény hitközség részéről Duha Dávid, mechithárista atya és a nevezett hitközség misszionáriusa egy értékes gyűrüt adott át az érseknek.

Az ünnepély többi részleteiről tér szüke miatt csak igen röviden szólhatunk. Este 6 órakor fényes banquettet adtak az érsek tiszteletére, melyen 50-en vettek részt, kik közül megemlitjük Agliardi pápai nuncziust és Kielmansegg alsó-ausztriai kormányzót (ott volt Szamosújvár mind három képviselője is). Az első pohárköszöntőt Agliardi mondotta olasz nyelven; a „tudós örmény pap“ életéért üríté poharát. Ájdinián válasza után Kielmansegg mondott toasztot; az osztrák császár és magyar király, s az ausztriai püspökök nevében. Még Belopotocky tábori püspök rokonszenves köszöntőjéről teszünk

emlitést. A banquette végével a ritka ünnepély is véget ért, s a jelenlevők kedves emlékkel váltak meg a bécsi mechithárista atyák zárdájától: az örmény Múzsák Helikon-jától.

Mindenünnen számos üdvözlő levél és távirat köszöntötte a jubilált érseket. A 130 távirat közül hetet következő magyar-örmények küldöttek: a szamosújvári örm. kath. klérus, örmény nyelven, — Placsintár Dávid szamosújvári polgármester, dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő, Görög Joachim gyergyószentmiklósi és Fáraó Simon csikszépvizi örm. kath. lelkészek, továbbá Govrik J. Gergely bécsi mechithárista atya és erzsébetvárosi örm. kath. segédlelkész, — német nyelven. A Budapestről Cselingárián Jakab, dr. Esztegár László, dr. Wolff G., Florián G. és Papp G. által küldött német nyelvű táviratot következő örmény szavak zárták be: „Gjéczcze pázmáhêrcsház Áppáhájr mjér!“ (Magyarul: „Éljen a mi hírneves abbásunk!“)

Voith Antal.

* * *

Millennáris ünnepélyek Szamosújvártt.

Az állami fögymnasium máj. 9-én tartotta millenniumi ünnepélyét a következő sorrendben: Reggel 9 órakor hálaadó isteni-tisztelet a főtéri plebániai templomban; tiz órakor felvonulás a városi vigadó nagytermébe. Itt igazgató csinos beszéddel nyitotta meg az ünnepélyt. Most a fögymnasiumi dalárda a „Hymnus“-t énekelte. Ezután Feczkó János fögymn. tanár tartott egy igen szép alkalmi beszédet, mely után Máthé Gyula VI. oszt. tanuló, Balogh Zoltán „Ezer év“ czimü költeményét szavalta el. Ez után a fögymnasium dalárdája Huber Károly „Nemzeti zászló“-ját énekelte el. Erre Porde Gyula VI. oszt. tanuló ment fel az emelvényre és alkalmi beszédet mondott. Most Szecsák János V. oszt. tanuló szavalta el Földváry István „Szent-István“ czimü költeményét. Erre a „Szózat“ következett. Az igazgató záróbeszéde után a fögymn. dalárda a „Rákóczy induló“-t énekelte el — szépen.

Este a város ki volt világitva; világitás után a népkertben tüzijáték.

Május 10-én a város tartott millennaris ünnepélyt. Reggel 6 órakor taraczlövések; erre az összes felekezetek templomaiban megkondultak a harangok, fél óráig hirdették a nagy örömet. 9 órakor segédletes nagymise. Sokan voltak az örmény kath. plebániai templomban. A piaczon a huszárság. Mise után diszközgyülés, mit a polgármester következő érdekes beszéddel nyitott meg:

Midőn magyar hazánk ezredéves fennállásának ünnepét üli és mindenünnen az öröm viszhangjai hallatszanak, Szamosújvár város közönsége is hálát mond a Mindenhatónak, hogy e hazát annyi szenvedés, megtámadás, visszavonás daczára csodálatosképen megvédte, megtartotta és állami létének ezredik évét megérni engedte.

Lelkemben ily hálával, ily örömmel nyitom meg városunk mai közgyülését, — és engedjék meg nekem, hogy eme emlékezetes napon a hálának és örömnek kifejezést adva, emlékezzem meg egyszersmind röviden hazánk multjáról.

Mielőtt a magyar nemzet őselei e hazába léptek, ez több fejedelem közt volt felosztva, kik miután nem voltak képesek államot alkotni, megalkotta azt a magyar nemzet és a pusztaszeri országgyűlésen Árpád fejedelem alatt rendezte közigazgatását és törvénykezését, míg Szt-István bölcs és vallásos királyunk uralkodása alatt a nemzet felvette a keresztény vallást és így biztositotta jövőjét — és támaszfala lett a mívelt nyugotnak.

Fényes lapjai vannak a nemzet történelmének; Szt-István, Szt-László, Nagy-Lajos, Mátyás királyok, a nemzet kiemelkedő királyai, hirnevet szereztek a nemzetnek. Szt-István, mint a keresztény Magyarország alapitója; Szt-Lászlót a német rendek a császári koronával kinálták meg. Nagy-Lajos alatt a birodalom határát három tenger mosta és a pécsi egyetemnek híre volt. Első Mátyás neve pedig egész Európában tisztelt volt; Budán, Visegrádon fényes királyi paloták emelkedtek; a nagy király könyvtára, mely 40,000 kötetet számlált és évenként 30,000 aranyba került, fényesen igazolja a nagy királynak lelkesedését a tudomány iránt.

Igaz, voltak a nemzetnek szomorú napjai, szenvedései is. A tatárfutás IV. Béla alatt, a mohácsi vész II. Lajos alatt, mely majdnem gyógyithatlan sebet ejtett a nemzet testén; mert a nemzet legjobbjainak, a nemzet szinejavának életébe, vagyonába került, a nemzet függetlenségének elveszitésébe és csak 322 év mulva: 1848-ban alakitotta át alkotmányát s ezért honvédeinek áldott emléke örökké élni fog! Továbbá 1849— 1868-ig a honfiaknak hazaszeretete, az alkotmányhoz való hív ragaszkodása és nagy áldozatkészsége védte meg kedves hazánkat, hogy alkotmányának élvezetében elérte fennállásának ezredik évét. Ezért méltó és igazságos, hogy az ország minden tagja hirdesse a nemzet ünnepét és állandó emlékek és alapitványok létesitésével hirdessék a második ezredév hajnalát. Szamosújvár város is ily örök alapitványnyal ünnepli meg a haza ezredéves fennállását, midőn főgymnasiuma alapitásához fejedelmi bőkezűséggel hozzájárult, hogy a főgymnasium örök időkre hirdesse, a 200 évvel ezelőtt betelepedett magyar-örmények háláját, kik, mint hazátlanok e hazában szerető hazát és a magyar nemzetben szerető testvért találtak: a haza minden jogainak birtokosaivá lettek.

Áldja meg a mindenható Isten e honnak összes lakosságát, az államalkotó magyar nemzetet, hogy békés egyetértésben, együttesen munkálják magyar hazánk jövőjét, Magyarország boldogságát.

Áldja meg a mindenható Isten apostoli királyunkat; legfelségesebb fejedelmünket, hogy e hazát szívjóságával, bölcseségével atyailag, az ország törvényei értelmében sokáig kormányozhassa és a magyar állam nagy, boldog és hatalmas legyen. „Éljen az ezredéves Magyarország!“

E beszéd Esztegár László inditványára egész terjedelmében jegyzőkönyvbe iktattatott.

A közgyülésről a népkertbe, a millennáris fákhoz mentünk. Tengernép követett. Itt a dalárda előbb a „Szózat“-ot énekelte el, azután előlézett lapunk szerkesztője és alkalmi beszédet mondott. A térszüke miatt beszédének csak végét közölhetjük: „...E föld, melyben apáink drága hamvai porladoznak, egyik részébe vannak ültetve a mi millennaris fáink. A növényélet kellékei: föld, viz, levegő, világosság és melegség; de e kellékek nélkül az ország sem állhat fenn. Millennáris fák! földet e hazafias város adott nektek. Magyar nemzet! hazát a Gondviselés adott neked. És a mi a viz a növényre nézve, az a vagyon, gazdagság az országra nézve. Ha nincs elegendő levegője a növénynek, nem tenyészik szépen; ha nincs elegendő hadserege, jól szervezett honvédsége, gyenge az ország. Ha nélkülözi a világosságot, szintelen a növény; ha a szellemi világosság, a míveltség, tudomány áldásaiban nem részesül az ország minden fia, nem bir az ország tartós élettel. Csak a melegben diszlik szépen a növény; csak akkor fejlődik, virágzik az ország, ha a hazafiak kebleit a hazaszeretet melege dagasztja.

Szeressük is e hazát, mely szintén szeret minket különbség nélkül; szeressük e hazát, mely az idén ünnepli születésének ezredik évét. Nem lenne igaz gyermeke a hazának, ki együtt ne örvendene a szülő anyával. Az édes anyának szamosújvári gyermekei ma ülik ezt az örömünnepet; s éppen azért jöttünk ki ide az Isten szabad ege alá, hogy millennáris fák! a ti füleitek hallatára kérjük a Gondviselést, adjon édes hazánknak vagyont, elegendő haderőt, tegye a tudományt, míveltséget általánossá és gyujtsa meg a honfiak kebleiben a hazaszeretet melegét, nektek pedig millennáris fák! (földetek ugyis van) adjon elegendő vizet, levegőt, világossággt és meleget, hogy növekedhessetek, gyarapodhassatok, hogy így a második ezredévben saját szemeitekkel láthassátok a gazdag, erős, művelt és csak honfiakbtól lakott nagy Magyarországot. Éljen az ünneplő haza és éljen az ezredéves Magyarország koronás apostoli királya!“

A „Hymnus“ eléneklése után eloszlott a nagy közönség. Délben diszközebéd a vigadó nagytermében. Ebéd alatt felköszöntőt mondott Placsintár D. a királyi párra és az uralkodó családra, dr. Molnár Antal országgyülési képv. a város közönségére, Esztegár László a jövő évezredre, Kovács Ákos az egyetértésre, Szongott

Kr. a magyar nemzetre. Délután a népkert „arenájá“-ban Dömötör János fögymn. tanár szép szerkezetü, hatásos beszédet mondott, sokan hallgatták; azután kezdetét vette a népünnepély: volt árboczra mászás (Kolbay Dezsö V. oszt. gymn. tanuló nyerte el az elsö dijat), lepényevés, zsákbanfutás, szamárverseny. Este a vigadó nagytermében hangverseny.

A helybeli gör. kath. tanitóképző intézetben (hol jelen volt a fögymn. tanári kara) a következő programmal tartották meg máj. 17-én a millennaris ünnepélyt: „A haza öröme“ énekelte a képezde dalárdája; az igazgató megnyitó beszédet mondott, azután Vajda tanár alkalmi értekezést (honfoglalás) tartott. Erre Bude Konstant III. oszt. növendék Garay „Mátyás király Gömörben“ czimü költeményét szavalta el magyarul. Most Gozman János II. oszt. tanuló Magyarország térképéhez ment és elmondott egy fejezetet a földrajzból magyarul, azután ugyanezen fejezetet folytatta románul. Előbb Ciocârla szavalta el Papiu igazgató egyik román költeményét, azután Câmpianu, Petőfi „Honfi dalát.“ A „Szózat“ eléneklése után Boros Vidor tanár záróbeszédet tartott. Végre az ünnepélyt az igazgató szavai fejezték be, ki a többek közt így nyilatkozolt: A hallottakból meggyőződhetett a hallgatóság arról, hogy milyen szellem lengi át intézetünket; mi eddig is hazafias növendékeket neveltünk és ezután is arra fogunk törekedni, hogy növendékeink kebelében a hazaszeretet melegét ápoljuk.“

A városi örmény kath. elemi fi- és leány népiskoláinak tanitótestülete máj. 19-én rendezett Magyarország ezredéves fennállása évfordulójának alkalmából ünnepélyt, melynek sorrendje következő:

Reggel 9 órakor hálaadó istenitisztelet a főtéri örmény kath. székesegyházban. Millenniumi jelige, előadta az elemi iskolai vegyes kar, elnöki megnyitó: tartotta Bárány Lukács igazgató. Hymnus. „Ezer év“ Inczéditől, szavalta Ászlányi Endre IV. oszt. tanuló. „A magyar nemzet“ énekelte az isk. vegyes kar. „A honfoglalás és a magyar nemzet ezeréves élete“ felolvasta Esztegár Antal tanitó. Ünnepi dal. Magyarország térképe előtt beszélt Murádin Terka VI. oszt tanuló. „A tanulók fogadalma“ szavalta Schilling Dezső IV. oszt. tan. Szózat. Bezáró beszéd, tartotta Bárány L. „Zengje keblünk“ czimü dal fejezte be az ünnepélyt.

Sz. K.

Egy méltó főpap.

Márcz. 13-án történt, hogy Izzet bey, a szultán magántitkára Ázáriánhoz, az örmény katholikusok patriarkhájához ment, hogy vele egy levelet, mely az ő aláirásával több külföldi lapban megjelent, dementáltasson. Ez a dementi már előzetesen, a szultán palotájában lett fogalmazva s kiállitva és a következő nyilt valótlanságokat tartalmazza. 1) A zavargásokat csak is az örmények provocálták és a törökök semmit sem csináltak. 2) A császári kormány megtette kötelességét. 3) A patriarkha aláirásával ellátott és a külföldön megjelent levelek apokrifek. 4) A patriarkha a legnagyobb elismerést és hálát érzi a szultán iránt a jótéteményekért, melyekkel őt és az örményeket elhalmozni meg nem szünik.

Ázárián erre a leghatározottabban kijelentette, hogy az ő dementije nem használna semmit, mert előző nyilatkozataival azonnal meghazudtolnák egyik vagy másik irányban. Hozzátette, hogy a szultán részéről bármily effajta kényszer a helyzetet súlyosbithatná. Ő tehát az aláirást határozottan megtagadja. Két óra mulva Izzet bey ismét megjelent a patriarkha előtt és kijelentette, hogy a szultán ezen engedetlenség és hütlenség miatt felháborodva, követeli, hogy hivataláról haladék nélkül mondjon le. A patriarkha erre kijelenti, hogy lelki joghatóságát a pápától nyerte és azért csak is a pápa kötelezheti hivataláról való lemondására. Izzet bey erre előadta a szultán parancsát, hogy 24 óra alatt hagyja el Konstantinápolyt. Ázárián erre ismét azt hangsúlyozta, hogy püspöki székhelyét a pápa rendelete nélkül elhagyni nem szabad. „Ha — úgymond — ő felsége számüz, ám tegye, én csak az erőszaknak fogok engedni.“

E szavakra Izzet bey dühösen ott hagyta a patriarkhát, ki azonnal M. Cambon franczia nagykövet oltalma alá helyezte magát, hozzá sietett, hogy közbenjárásáért folyamodjék. M. Cambon azonnal a szultánhoz sietett s erélyes fellépésének sikerült a számüzetési rendelet visszavonását kieszközölni.

Ázárián egy kath. főpásztorhoz méltóan cselekedett.

(„Magyar Állam.“)

Kisebb közlemények.

A bécsi örmény érseki jubileumhoz. A magyar örményeket Bárány Lukács, Szongott Kristóf és Florián János képviselték a fényes ünnepélyen, kik Bécsben, habár gondoskodtak a kedves mechitharista atyák kényelmes szállásról — az „Österreichischer Hof“ czímü diszes vendéglőben voltak szállva. A derék szerzett figyelme arról is gondoskodott, hogy „igen kedves vendégei“ a szamosújvári képviselők, kiket az ünnepélyre Szamosújvárra hozzájok intézett külön-külön meghivó által hivott fel maga az érsek, a ritka ünnepély egyetlen egy részletéről se maradjanak el. Ünnepély napján Bárány Lukács a zárdatemplom egyik mellékoltáránál közvetlenül az ünnepély kezdete előtt olvasó-misét mondott. A meghivottaknak a templomban kijelölt helyük volt. A rendezőség, szeretett esperes-plebánosunkat jobbról az első sorban, a pápai nuntius helye mellé tett második székre ültette. A szép templom zsufolva volt. A meghivottak csak a sekrestyén át juthattak kijelölt helyeikhez. Elkezdődött a segédletes mise. Ehhez hasonló lélekemelő, fönséges énekes örmény misét még nem hallottunk. A páratlan szép misének szerzője maga a jubilans érsek; az udvari énekkar énekelt — örményül. Mise után a küldöttségek a diszterembe vonultak: az érseket üdvözölték. Szebbnél szebb üdvözletek, de senki sem beszélt oly hatásosan, mint Szamosújvár főesperes-plebánosa. Midőn érzéssel elmondott remek beszédében így szólott: Imádkozz Örményország nyugalmáért és kérd a kegyelmek Urát, hogy forditsa jobbra szerencsétlen ázsiai testvéreink nyomorult sorsát…“ száz meg száz torokból jött, perczekig szünni nem akaró „géczcze“-k rázkodtatták meg a terem levegőjét. Párját ritkitó szép beszéde végeztével mindenki üdvözletére sietett, voltak olyanok is elegen, kik örömükben karjait, vagy ruháját (reverenda) csókolták. Füleinkkel hallottuk nem egynek ajkairól e szavakat: „Boldog az a hitközség, melynek ilyen tudós derék plebánosa van.“ A Bécsben lakó többi örmények is megkülömböztettek minket. Azon ebéd alatt, mit Popovics Zádig adott a mi tiszteletünkre, ismerkedtünk meg ama hires angol tudóssal: Dillon Emillel, ki ezelőtt a karkowi egyetem nagynevü tanára volt. Dillon, ki az asztalnál lapunk szerkesztője mellett ült, épen a vérengzések idejében járt Örményországban, mint szem- és fültanú borzasztó dolgokat beszélt az örményországi tarthatatlan állapotokról. Dillon túd örményül, miért is közvetlenül érintkezhetett Armeniában a néppel is, s igy tisztán, elfogultlanul látja a helyzetet. Midőn, mint a „Dejli Telegraf“ örmény-országi tudósitója, Örményország felé indult, megállott Konstantinápolyban és kért a külügyminisztertől útlevelet, de ez nemcsak útlevelet nem szolgáltatott neki, sőt igyekezett szándékáról lebeszélni. „Sok veszélylyel jár az utazás — így szólott a külügyminiszter, — Örményországban, még meg is ölhetik.“ — „Majd megvédelmez engemet az angol kormány. Meg is védelmezte. A nép bizalommal fordult hozzája, elbeszélte neki ügyét- baját. Látta a szászuni vizsgálat lefolyását is. Ma alig van egész Európában valaki, ki jobban ismerné az örmény állapotokat, mint Dillon; ő, e kérdésben a leghitelesebb, legtájékozottabb, legmegbizhatóbb forrás. — Kerestedsi bécsi örmény is adott ebédet a mi tiszteletünkre. — Ezen ünnepélyek folyama alatt ismerkedtünk meg egy jelentékeny örmény doctornő kisasszonynyal, ki örmény fejedelmi családból veszi eredetét. Több kiváló külföldi örmény vett részt ezen ünnepélyekből. Ünnepély után a derék atyák megmutatták nekünk nagy nyomdájukat, melyben 26—30 gép állandóan dolgozik, a könyvtárt, melyben különösen becsesek az európai nyelveken irott, de örmény tárgyú müvek, — a museumot és a páratlan örmény éremtárt. A szerzet sok érdemes tagjával ismerkedtünk meg, kik közül különös emlitést érdemelnek Kálemkerián Krikorisz, Menevesián és Dádián atyák, kik közül az utobbi mintegy 20 nyelvet beszél. Előzékeny figyelmet tanusitottak irántunk kedves honfitársaink: a szamosújvári születésű Duha Dávid és Turcsa Mihály atyák. A maradandó élénk benyomás, mit magunkkal hoztunk, hatása alatt irtuk e rövid sorokat is, miket a tér szüke miatt csak most adhatunk közre.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Egy örmény irótársunk emlékezete.

— Muradin*) János aradi ügyvéd. —

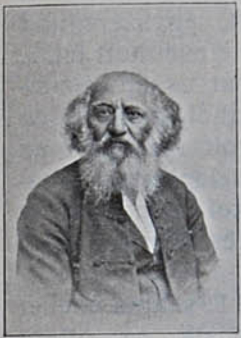

A jelentékeny Murád (Murádin) örmény családnak csak egyik ága költözött be, a másik az ősi hazában maradt. Az Ázsiában maradt ágból vette eredetét az a milliókkal rendelkező Murad is, ki nehány évtizeddel ezelőtt Párisban örmény akadémiát alapitott. Ez az akadémia később áttétetett Velenczébe (San-Lazaro), hol egyesült ugyan a Ráfáel-féle örmény akadémiával, de e virágzó tanintézet az egyesülés után is mindkét alapitó nevét viseli (Murád-Ráfáel-féle akadémia).

A hazai Muradin család, mely Szamosújvártt telepedett le, egyik mellék-ága a jelen század első felében Székre (Szolnok- Dobokamegye) költözött. Murádin János Széken született 1821. márcz. 31-én. A népiskolát Széken, a gymnasiumot Maros-Vásárhelytt, a bölcsészetet Kolozsvártt, a jogot Nagy-Váradon és a gazdasági tanfolyamot Keszthelyen tanulta (1845). Négy évig szolgált uradalmi gazdaságnál. Ügyvédi vizsgát tett a honi polgári és büntető törvényekből 1846-ban Pesten, az osztrák törvényekből 1855-ben Nagy-Váradon, a magyar váltójogból 1862-ben Pesten. 1848/49-ben a magyar szabadságharcz azon mozgó csapatában szolgált őrmesteri ranggal, mely a Bánát visszafoglalására törekedett. Az ügyvédi gyakorlatot állandóan 1851-ben kezdette meg Aradon. 1847. febr. 15-én vette nőül a szegedi születésű Vass Ottiliát, kivel tizenhárom gyermeket nemzett.

Sok esze volt. Érdekes leveleket irt lapunk szerkesztőjének. Érdeklődött ügyünk iránt; magyar hazafisagát szépen össze tudta egyeztetni örménységével. Szongott Kristóf

---

*) Murád arab szó jelentése: Desiderius (= Dezső). A Murád szóból **i** képző és az örmény, névhatározó jelentőséggel biró **n** ragból, mely a magánhangzón végződő szavakhoz járul, lett a Murádin családnév.

szamosújvári volt derék tanácsnok tanulótársa volt. Midőn 1884-ben közreadtam „A hazai örmények vezeték- és keresztnevei“ czimű könyvecskémet, gratulált nekem, mert azt hitte, hogy volt tanulótársa vagyok, egyszersmind hosszú levélben sok gyermekkori élményt elevenitett fel... Megirtam neki, hogy szeretett tanulótársát „szép“ Szongottot, Isten már kiszólitotta az élők sorából, de szivesen folytatok vele levelezést. Kettős ünnep volt reá nézve az a nap, midőn az aradi vértanúk szobrát leleplezték: szamosújvári örményekkel találkozott, kikkel örményül is beszélhetett. Elmondott nekik több érdekes örmény adomát. Lapunknak munkatársa volt.

Az „1848/9. történelmi lapok“ 10—11. száma ezeket irja róla: „Gyászhírt hozott Aradról a posta, az ottani társas-életnek egyik veterán tagja: Murádin János meghalt. Származására nézve örmény volt és erdélyi, azok közül az armeniaiak közül, kiket a vérrokonsága is kapcsol hozzánk, kik nemcsak a mi büszkeségeinkben, hanem az idő szomorú változásai közben, legnehezebb napjainkban is testvéreink, osztozkodó édes véreink. Murádin bácsi Arad legrégibb ügyvédje, ki már — ha Isten élni engedte volna — most júl. hó 8-án ülte volna ügyvédeskedésének 50-dik esztendejét. Sok ideig Arad legkedveltebb, legelső ügyvéde volt, ki öt patvaristával is dolgoztatott annak idején s kinek vendégszerető uri házánál egy-egy ebéd eltartott olykor-olykor három napig is. Azután változtak az idők... Hosszú betegeskedés után elszenderült örökre Kopogós csizmáját, zsinorral kivarrott magyar ruháját elvitte magával a föld alá azzal a nemes szivvel együtt, mely életében soha se szünt meg hazájáért dobogni.“

Szongott Kristóf.

◆

Az örmény költészetből.

I.

Örményország felhője.

— Örmény népdal. —

Felhő vagyok fényes, meleg,
Táplálom a vetéseket,
Adok hazámnak jó esőt,
Termővé teszem a mezőt.

Ha vészes kürtöm megfuvom,
Lesz városokból puszta rom,
Hegyek, völgyek meginganak,
S a kőfalak leomlanak.

Villámmal telt felhő vagyok,
És a hol én megfordulok,
Az ellenség szünetlenül,
Esze-veszetten menekül.

Sötét, dörgő felhő vagyok,
Ha jeges esőt hullatok,
S kalászaidnak magja kész,
Egész termésed kárba vész.

Örmény hazámnak bús egén,
Remény-szivárványt szövök én, —
Törvényem köt le engemet
Őrködni szép hazám felett!...

Fényes felhő vagyok neked,
Gazdaggá teszem földedet,
Csapásimtól az idegen
Magát megvédni képtelen...

*

Virulj szegény Armenia, —
Légy boldogságnak otthona!..

Simay Gergely.

◆

II.

Örmények fohásza.

— *Vêrezsúni költeménye.* —

Meddig érzi még Örményországod
Óh Uram e nagy nyomorúságot?
Te, ki az édent ott építetted
S völgyeit virággal behintetted,
Mért hagyod, hogy barbár török lábnyom
Taposhasson át e szép virányon?
Győzni a hős Hájgot te segitéd,
Fegyverével Belt megsemmisítéd;
Győztes kardot Árámnak te adtál;
Nyelvterjesztők lelkében lobogtál;
És te tetted, hogy Tígrán dárdája
A méd Ásztyageszt keresztüljárja;
S hogy Tiridát is keresztet csókolt
S Szent-Gergely az igaz hitnek hódolt;
Izsákot, Meszrobot te ihletted,
A szentírást kertünkbe ültetted;
Érted harczolt ezer hőssel Vártán,
Éltüket mind szent halálra váltván;
És Ániban, hogy dicsérjen ének,
Ezeregy templomot neked épitének;
És a Tauruszból teérted mentek
Védelmére a kereszteseknek
A királyi Rupeniták hévvel,
Diadalmas oroszlán jelvénynyel:
Óh nagy Isten, harmincz század óta
Szabadságunk megoltalmazója,
Mért engedted, immár ötszáz éve,
Népedet az ellenség kényére?
Összetörve, rabságban hü néped
Félelemmel hív, nagy Isten téged!
Perzsa Házgérd és Hakár az éden
Földjét megáztatták örmény vérben;
Leng-Timur s pusztitó Sah-Ábbászok
Hada által újra vérben ázott:
Igy fogyott az örmény nemzet egyre,
Öt milljónál szinte kevesebbre,
S most hü néped hős maradék hadját
A töröknek áldozatul hagynád?
Óh örmények Istene, ne enged,
Hogy elveszszen ez a küzdő nemzet!
Melyik ország, melyik nemzet vérzett

Annyit, mint az örménység teérted?
Óh elég már a sok szenvedésbül,
A borús ég derüljön ki végül;
Óh Uram, ne hagyd az örmény népet
Rombadőlt hazában veszni érted!

Rudnyánszky Gyula.

Tigranokerta.*)

III.

A Krisztus utáni hetedik évtized elején három ízben játszott történeti szerepet Tigranokerta. Corbulo római vezér ostrom alá fogta és meghóditotta; Tigranes király két római legio segitségével megvédte a várost a parthusok ostroma ellen; Caesennius Paetus megszállta Tigranokertát, de a parthusok elől ismét viszszavonult.

Corbulo seregei Artaxatának nyomultak. Az expeditio kiindulási helye nincs feljegyezve; csak annyit tudunk, hogy had-állása lehetővé tette a Trapezuntból és a fekete tenger mellékéről egy hegységen át élelmiszereknek odaszállitását.**) Tiridates nem volt nagyon távol, mert fennállott a lehetősége annak, hogy a rómaiaktól elzárja az élelmiszerek szállitását. Alkalmasint az Erzingán és Erzerum közti rónaságon volt a Corbulo tábora.

Artaxata meghódol előtte s a római vezér földig lerombolja az ősrégi örmény várost. Leigázván északkeleti Örményországot, a délnyugati résznek veszi utját, s e rész központjának, Tigranokertanak, hogy a főváros elfoglalásával fejezze be sikeres hadjáratát.

Hosszadalmas volt az út — longinqua itinera —, sokat szenvedtek a rómaiak a hőségtől és a vízhiánytól s minduntalan zavarták őket a mardok rabló hegyi népségének támadásai. Végre épen aratás idején megművelt vidékre jutottak; majd pedig „in regionem Taurannitium“; s csakhamar — nec multo post — követek jelentek meg a római vezér előtt Tigranokertából s felajánlották a városnak átadását. Midzsád és Márdin közt fogadhatta Corbulo a küldöttséget, mely átnyujtotta neki a város kulcsait. Mihamar meg is jelent Tigranokerta előtt. A lakósság egy része megkisérlette az ellentállást, kénytelen volt azonban visszavonulni a várerődbe s csak ostrom által volt a meghódolásra szoritható. Ekközben Tiridat Mediából ismét megjelent felső Örményországban. Corbulo visszaszoritotta őt, s a Nero által küldött Tigranest jelentette ki Örményország királyának, aztán elvonult Syriába, a mely tartománynak élére őt állitották.

---

*) Sachan H., Über die Lage von Tigranokerta. (Abhandl. der königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. 1881).

**) Tacitus. Ann. XIII. 39.

A következő — 61-ik — esztendőben Vologeses, a parthusok királya hadsereget küld Örményországba, hogy testvérét trónra segitse. Corbulo két legiot bocsát Tigranes rendelkezésére s megerősiti az Euphrat partjait. Tigranes király Tigranokertában tábozott, a melyet Corbulo elvonulása után szállott meg. A város nem természeti fekvéséből nyert erőt, mert a rónaság közepén épült, hanem kizárólag falainak magasságából és vastagságából s védelmezőinek vitézségéből. Falainak egy részét folyó is fedezte.

Hasztalanúl ostromolták a várost a parthusok. Corbulo végre követül küldi hozzájuk Casperiot, a ki Nisibisben találkozik Vologesessel. A parthus király nagy nehézségekkel küzködött. A sáskák pusztitása miatt hiányt szenvedett élelmiszerekben. *) Moneses a parthus vezér parancsot kapott a Tigranokerta alól való elvonulásra, a király is elhagyja Nisibist s a római csapatok is Cappadociába mennek téli szállásra az örmény fővárosból, melyet imént vitézül védelmeztek. A Vologeses és Corbulo közt létrejött egyezmény folytán Tigranes is odahagyja Tigranocertát, sőt Örményországnak egész területét. (Ut omisso utrinque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscederet. Tacitus, Ann. XV. 6).

Vologesesnek sikertelen római követküldése után ismét kitört a háború. Még a 61-ik év vége előtt átkel az Euphraton és a Tauruson Caesennius Paetus római vezér és újra megszállja Tigranokertát. De a zord téli évszak közeledése csakhamar a Taurus szoroson való visszavonulásra inditja.

A következő év tavaszán Vologeses nagy haderővel jelenik meg. Paetus elhagyja téli szállásait, szembe száll a parthusokkal, csekély veszteség után visszavonul, megerősiti a Taurus-szorost s Arsamosata várkastélyba viszi a családját. Tacitus-nak eme leirásánál hitelesebbnek látszik a Dio elbeszélése, mely szerint Vologeses ostrom alá fogta Tigranokertát, visszaverte Paetust, ki a város segitségére jött, üldözőbe vette a rómaiakat s szétrombolta az erődöt, melyet a Tauruson emeltek. Paetus szabad elvonulás feltétele alatt átengedi táborát s a rómaiak hidat kénytelenek verni a győzelmes parthusok számára. Ekközben Corbulo Syriából gyors menetekben Paetus segitségére siet, de késön érkezik. A hadjárat ugy a római, mint a parthus hadaknak Örményországból való elvonulásával ér véget.

63-ban ismét parthus követség jelenik meg Rómában. A tárgyalások azonban nem vezetnek eredményhez s Corbulo újra parancsot kap Örményország megszállására. Hadat gyüjt Melitene közelében, átmegy az Euphrat-on és az egykor Lucull által használt útvonalon hatol előre. Azon a helyen, a hol nehány hónappal előbb Paetus letette a fegyvert, találkozóra jő össze Tiridates és Corbulo. És megkötik az egyezményt, melynek értelmében Nero Örményország királyának ismeri el Tiridatest. Corbulo, úgy látszik, még a következő évet is

---

*) Nam exorta vis locustarum, ugymond Tacitus, ambederat quicquid herbidum aut frondosum. — A sáskajárás manapság is gyakori e vidékeken. „The continued prevalence of locusts, honever, combined with uretched government, has reducet the abowe number (of 500 families) to 150 families.“ (A folytonos sáskajárás, párosulva a rosz kormányzattal. Derek vidékén a lakósok számát ötszáz családról százötvenre apasztotta). Taylor, Journal of the Geogr. Society. 38-ik köt. 356 l.

Örményországban töltötte. Legalább az ő nevét viseli egy 64-ből keltezett latin felirat, melyet Charput közelében találtak.

Midőn a rómaiak szükségét érezték annak, hogy hadi útvonalaik jegyzékét a messze ázsiai tartományokra is kiterjeszszék, már a romjai is alig léteztek Tigranokertának, a nagy Tigranes rövid életű alkotásának. Az egykor világhirű fejedelmi székváros helyén ma kis falú áll, Dunaisir, melynek örmények lakta része a Tel-Erment, az örmény-halmot foglalja el s ettől nyugatra van a kurd falurész, Koc-Hisar. Nincsenek itt feliratos oszlopok, mint Palmyrában, a melyek tanúságot tehetnének Tigranokerta egykori nagyságáról, Tel-Ermen majdnem kétezer év előtti történetéről. Azt, a mi a rómaiak által két ízben történt szétromboltatását netán túlélte, mihamar elhurczolták az idegen betörők, s Tigranokertának utolsó nyomai is megsemmisültek ama nagy népviharokban, melyek századokon át pusztitották eme vidékeket.

Dr. Molnár Antal.

* * *

Egy nevezetes okirat.

— Adalék az örmény püspökségi kérdés történetéhez. —

Az alább közlött, emlékiratszerü folyamodványt, — mely annak idején a nagynevü Lukácsi Kristóf javaslata alapján készült, — még a boldogult báró Eötvös József, m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter idejében, Szamosújvár szabad kir. város akkori országgyülési képviselői: Gajzágó Salamon, most nyug. államszámvevőszéki elnök és Simay Gergely, most nyug. törvényszéki elnök terjesztették be; azonban e kérvény, ismeretlen okoknál fogva, mindezideig hivatalos elintézést nem nyert. E kérvény szövege, s az abban idézett mellékletek eléggé meggyőzhetnek minden elfogulatlanul gondolkozót arról, hogy a hirlapirodalomban közelebbről több oldalról megvitatott örmény püspökségi kérdésben, részünkön van a jog és a méltányosság egyaránt, — s hogy az örménységnek e memorandumban a hazafiasság legmelegebb hangján kifejezésre jutott ohajtását végrevalahára kielégiteni teljességgel nem praejudikálhatna magyar hazánk közérdekeinek! Itt adjuk szószerint e nevezetes történeti okirat szövegét:

Nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium!

Az Ő császári és apostoli királyi Felsége által viszszaállitott alkotmány, a magyar korona országaiban lakó minden nemzetiséget, vallás- és egyházi felekezetet visszaadott önmagának.

Az alkotmány ezen áldásaiban részesülni óhajtván, az Erdély- és Magyarhonban lakó örmény nemzet is bátorkodik mély tisztelettel a nagyméltóságú magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz folyamodni az iránt, hogy nemzet-egyéni élete és önfentartása lényeges föltételének, az egykor Erdélyben Szamosújvártt létezett örmény püspökség visszaállitását, Ő császári és apost. kir. Felségénél, hathatós közbenjárásával kieszközölni méltóztassék.

Tekintjük pedig az örmény püspökséget nemzeti életünk és önfentartásunk lényeges föltételeül, és ép azért, annak restaurátiójáért alázatosan esedezünk a következő okokból:

Az örmény nemzet, a kereszténység kezdetétől fogva, ha egyesült is hitben a római és görög egyházzal, — azoktól egy mindig külön álló osztályát képezte a keresztény egyháznak, mely az isteni szolgálatot a nemzetről nevezett ritus szerint saját, a latintól és görögtől merőben különböző lythurgiája szerint anyanyelvén végzi.

Politikai létének ősi honában elvesztése után, egyedül egyházában él a nemzet, úgy eredeti honában Örményországban, mint azon kivül messze szétszórt állapotában.

Ezen egyház tartotta fenn nyelvét és nemzetiségét mint máig a szamosújvári, az erzsébetvárosi és a többi erdélyi örményeknek is.

Azonban egyházunk és vele összekötött nemzetiségünk Erdélyben bizonyos enyészetnek néz elébe, ha rajta egy nemzeti püspökség felállitásával mi előbb segitve nem lesz.

Örmény püspök vezetése alatt jöttek be I-ső Apafi Mihály erdélyi fejedelem korában 1672-ben Moldovából Erdélybe az örmények.

Püspök vezetése alatt egyesültek a római egyházzal.

Verzerescul Auxentius apostoli helyettes és aladini fölszentelt örmény püspök tette le alapját Szamosújvár városának és élte fogytáig kormányozta az erdélyi örmény egyházat.

Verzeresculnak halála után addig is, míg a nemzet által tartandó választás folytán új örmény püspök neveztetnék ki, az erdélyi örmények az erdélyi latin szertartású püspöknek felügyelésére bizattak; de csak ideiglenesen, és azon határozott kikötéssel: hogy ennek gondja legyen, miszerint az örmény ritus Erdélyben, Szamosújvártt és egyebütt sértetlenül fentartassék. A mi magában is tanusitja azt, hogy e rendszabály csupán ideiglenes, s az uralkodó Felségnek az egyház fölötti főőrködési jogából kifolyó közigazgatási intézkedés volt; s a mi még világosabban kitünik a dicső emlékü VI-ik Károly császár és apostoli királynak azon valóban atyai legfelsőbb elhatározásából, melynélfogva az erdélyi örmény püspökséget 1737-iki május 8-án visszaállittatni legkegyelmesebben megrendelte, s egyszersmind ebbeli legmagasabb elhatározását a következett 1738-ik évi jan. 30-án a Szamosújvár városa örmény közönségének elzálogosított szamosújvári uradalomról kiállitott Incriptionalisban nyilvánitotta — s egyszersmind az örmény püspök asztalának fentartására 12 ezer frt. tőkét alapitott, addig is, míg e czélra más fiscalis jószág avagy más alap eléadná magát. A mint azt az idézett okmánynak ide vonatkozó s másolatban legmélyebb tisztelettel **A** alatt csatolt szövege bizonyitja.

Hasonló szándékkal volt VI-ik Károly császárnak leánya és az uralkodásban utóda, a dicső emlékű Mária Terézia Ő Felsége is, ki egy 1746-ban decz. 3-án kelt és akkori kincstárnok báró Bornemissza Ignáczhoz intézett legfelsőbb leiratában, az erd. örmény püspöknek mielőbb bekövetkezendő kinevezését helyezi biztos kilátásba.

Ezen érdekes okmánynak másolatát tiszteletteljesen mellékeljük **B** alatt.

Másfelől a római szentszék is maga részéről, a vele hitben egyesült erdélyi örményeket anyai gyöngédséggel

ápolta, gyámolitotta, lelki szükségeinek pótlásáról gondoskodott. Saját költségén egyházi könyveket nyomatott, és a világhirű római hitterjesztő társulat collegiumában papokat nevelt számára.

A római szentszék soha sem bocsátotta ezen egyházat az erd. latin szertartású püspökök lelki joghatósága alá, jóllehet azt ezek megnyerni többször megkisérlették; hanem a joghatóságot magának tartván fenn, ezt a propaganda utján közvetlen maga gyakorolta, mintegy nagyfontosságú missiói állomás fölött, mely magát képezte, a katolicismusnak a szomszéd Dunafejedelemségekben és beljebb keleten nagy számmal lakó nemegyesült örmények közti terjesztésére.

Ily czélból időről időre apostoli visitatorokat küldött le hozzájok, és viszont papjaik közül nem egyet alkalmazott külföldi missiókra.

Ezen magatartás és intézkedések által az apostoli szentszék fentartotta magának a jogot és nyitva az útat, az erdélyi örmény püspökségnek a kormány beleegyezésével, bármikor is visszaállitására.

Hogy mindazonáltal, daczára ezen kedvező előzményeknek, az örmény püspökség vissza nem állittathatott, annak okát részint a püspökválasztási vajudások, és a reá következett harczias idők mostohaságában, részint pedig és főkép abban találjuk fel, hogy Erdély püspökei, kik a kath. örményeket saját megyéjükhöz annektálni és az elárvult örmény egyházat, nemzeti ritusának és ősi intézményeinek megsemmisitésével, az erdélyi latin szertartású egyházba beleolvasztani óhajtották: e czélból mindenkor meg tudták hiusitani, úgy Bécsben mint Rómában, az erdélyi örményeknek püspökségük restauratiójára irányult, s a nemzet kebelében folytonosan melegen ápolt jogos törekvéseiknek érvényre juthatását.

Ez a história által constatált tény, melynek bizonyitásába, valamint az abból reánk háromolt gyászos következményeknek fejtegetésébe nem bocsájtkozunk. Azok terjedelmesen és indokolva előadvák a mély tisztelettel ide csatolt „Historia armenorum Transilvaniae“ és „Adalékok“ czímü történelmi munkákban **C, D** alatt.

Legyen elég itt tiszteletteljesen felemlitenünk, hogy ennek következtében az örmény nemzet egyházi egysége felbontatván és feldaraboltatván, hiveinek nagy része az ősi szertartástól elvonatott és a latin egyházhoz annectáltatott. Az örmény kath. cultus gyakorlása sokképpen korlátoltatott és különböző rendszabályok hozattak: az örmény ritusnak az egymástól elszigetelt örmény községekben mielőbbi kiirtására. Szóval: részesültünk mind máig mindazon önkényszerű mostoha bánásmódban, mely az árvák és elhagyatottaknak szokott lenni osztályrésze.

Egyházunknak azon válságos helyzetbeli megmentésére, melybe azt, a fennebb érintett rendszeres elnyomás sodorta, más útat és módot nem látunk, mint azt, hogy az életbe lépett alkotmányos elvek nyomán, — jelesen pedig az 1848-ik évi magyarországi XX-ik és erdélyi IX-ik törvényczikkek alapján, más hasonló egyházak példájára egyházunk is visszaadassék önmagának, s hogy annak erőhatalommal feloszlatott egysége visszaállittatván, szétszórt elemei s egymástól elkülönitett és távol tartott részei, egy nemzeti püspök igazgatása alatt viszont egyesittessenek; s mentessék fel egyházunk az eddigi idegen egyházi kormányzat alól, mely nyelvünket és ritusunkat nem ismervén, annál kevésbbé lehet képesitve arra, hogy fölöttünk egyházi hatóságot gyakorolhasson, minthogy ez tényleg papjainkat sem szentelheti fel, s azért ezek, az egyházi rendek fölvétele végett vagy Bécsbe, vagy Lembergbe utazni kénytelenek. Szóval: fiat restitutio in integrum.

Saját felekezetük kebeléből birnak főpásztorokkal a hazának minden ajkú, elismert vallású és szertartású lakói. Miért lennének ezen vigasztalástól és alkotmányos jótéteménytől csupán az örmények megfosztva?!

Mert, ha az e haza többi népeinél és egyházi felekezeteinél számra nézve kevesebben vagyunk is, hazafiság tekintetében bizonyára hátrább egyiknél sem állunk. És a politikai érettségnek és polgárosodásnak mindenesetre állunk azon fokán, melyen méltán megkivánhatjuk, hogy az idegen egyház gyámsága alól felszabadittatván:

legszentebb, legelidegenithetlenebb érdekeinknek, egyházunk, iskolánk és alapitványaink ügyeit mi magunk kezelhessük.

De járulunk is aránylag az államköltségek fedezéséhez oly mértékben, hogy méltán igényelhessük: miszerint az örmény püspökségnek országos költségen leendő fentartása által, az állam részéről, mi is részeltessünk azon jótéteményben, melyben más hasonló egyházak tényleg részesednek.

Az absolutismus közelmult gyászos emlékű korszakában, midőn Magyarország és Erdélyhon különböző nemzetiségei deputatiókkal és kérvényekkel járultak Bécsbe, és nem egy érseki és püspöki szék felállitását eszközölték ki az akkori kormánynál, — csábitólag kinálkozott az alkalom nekünk is arra, hogy mi is a többi felekezetek példáját kövessük, ha nemzeti püspökségünk visszaállitása dolgában boldogulni akarunk. Mit azonban tenni állhatatosan vonakodtunk. Nem akarván ebbeli czélunkhoz alkotmányos érzületünknek megtagadásával jutni, s ekkép oly actióba belevonattatni, mely multunkkal, jellemünkkel és mindenkor vallott alkotmányos meggyőződéseinkkel nem fér össze. Hanem a helyett türtünk békével s várakoztunk azon erős hitben, hogy a magyar alkotmány visszaállitásával, melynek bekövetkeztén soha se kétkedtünk, majd alkotmányos úton s törvényes eszközökkel, és ép ezért teljes megnyugvásunkra fogunk czélt érni; s hiszszük is szentül, hogy ezen számitásunkban nem csalatkoztunk.

Megtart minket ebbeli hitünkben ügyünknek jogos és igazságos volta, mely, távol minden egyéb tekintetektől és érdekektől, — csakis egyházunk emancipatióját tűzte ki czélul.

De nem is új dolog az a miért folyamodni bátorkodunk. Mert az örmény püspökségnek történelmi multja van Erdélyben; — s annak viszonti felállitása iránt fejedelmi szavát birjuk dicső emlékű VI. Károly és Mária Terezia Ő Felségeiknek. — S éppen nem kételkedünk azon, mikép ha szerencsések leszünk a nagyméltóságú magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak magas kegyét ügyünknek megnyerni; — Ő csász. és apost. kir. Felsége, vele született és a monarchia minden népeit egyaránt átkaroló atyai kegyességénél és vallásos apostoli buzgóságánál, úgyszintén azon pietásnál fogva, melylyel nagynevű elődeinek és dicső őseinek emléke iránt viseltetik, kik az uralkodóház és a közhaza iránt minden időben áldozatra készen állott örmény nemzetet, mindenkor különös fejedelmi kegyeikbe részeltették, nemes kötelességének tekintendi: beváltani szavát VI. Károly császárnak, és végrehajtani kedvencz tervét Mária Tereziának, mely csak az idő mostohasága miatt maradt teljesitetlen.

Egyébiránt püspökségünk restauratiója még azon esetben is életkérdés volna reánk nézve, ha az erdélyi püspöki szék részéről a legjobb bánásmódban részesülnénk; minthogy csak szabad institutiók árnyéka alatt tenyészik a nemzeti jóllét, az anyagi és szellemi haladás és fejlődés; és csak az autonomia nyujthat elegendő biztositékot jövő fönmaradásunkra.

Azt pedig nekünk senki rossz neven nem veheti, a velünk e hazában együtt élő nemzetiségek közül, ha mi is, köztük és mellettük erkölcsileg élni akarunk; ha nyelvünket és hagyományos szertartásainkat legalább egyházainkban s iskoláinkban föntartani óhajtjuk! Mert a moralis élethez joga van: minden magában bármily igénytelen nemzetiségnek, annyival is inkább egy, már az ókorban világtörténelmi szerepet játszott és terjedelmes irodalommal biró nemzet-töredéknek, milyen az erdélyi örménység is, mely saját érdekeit soha sem választotta el a magyar haza jól felfogott érdekeitől.

Mivel pedig érezzük gyöngeségünket és jól tudjuk: hogy ha magunkra hagyatunk, existentiánk nyilvános veszélyben forog, az alkotmányosságban és a törvényben keressük fönmaradásunk azon garantiáit, melyek nélkül fenn nem állhatunk; tudván azt: hogy az alkotmányosságnak épen az a föladata, hogy a törvényeken alapuló egyenjoguságot minden egyházfelekezetre különbség nélkül egyaránt terjessze ki, s tényleg alkalmazásba vegye.

Császár és apostoli király Ő Felségének magyar kormánya az erdélyi örmény püspökségnek ujbóli helyreállitásával, midőn egy elnyomott egyháznak igazságot fog

szolgáltatni, és ezáltal legfényesebb bizonyitványát adandja annak, mikép komoly szándéka a magyar korona tartományaiban létező minden nemzetiségnek és vallásfelekezetnek jogos kivánalmait teljesiteni; — másfelől meleg rokonszenvet fog kelteni Ő Felségének kormánya iránt a Dunafejedelemségekben és egész Keleten elterjedt több millió lelket számláló nemzet-rokonainkban, kikre egy örmény püspökségnek visszaállitása Erdélyben, látván a hivatlan idegen egyházi kormányzat megszüntetését, kétségkivül a legkedvezőbb benyomást fogná gyakorolni.

A mi már azon évi segélyösszeget illeti, melyet az erdélyi örménység, az annyiszor emlitett püspökség visszaállitása, s az örmény egyház önállóságának biztositása tekintetéből, egyéb források hiányában, a mondott okokból s a törvény alapján az államtól igénybe venni bátorkodik, az, az **E** alatt alázattal ide mellékelt kimutatásból kitetszik, hogy t. i. minekutána diszes templomunk, püspöki szállásnak való házunk és iskoláink vannak, s így semminemű épitésre szükségünk nincs, az egész évi kiadás, melylyel úgy a püspök maga, mint szintén a kimutatásban megjelölt személyzete is, szerény nézetünk szerint, tisztességesen dotálva lenne, a 20 ezer frtnál többre nem rug.

Az előterjesztett jogos és törvényes indokainknál fogva, különösen még azért is, hogy tekintve Magyarország politikai viszonyait, az erdélyi örmény püspökségnek visszaállitása a magyar nemzet saját érdekeinek consolidatiojára minden időben hatalmas tényezőül szolgál:

Mély tisztelettel kérjük a nagyméltóságú magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszteriumot, méltóztassék hazafias pártfogása által, — a melyen egyébiránt pillanatig sem kétkedünk, — jelen kérésünket Ő császári és apostoli királyi Felségénél kedvező eredményre juttatni.

Örökös mély tisztelettel lévén a nagyméltóságú magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak Szamosújvártt, febr. 22-én 1868. tartott közgyülésünkből, alázatos szolgái

Szamosújvár sz. kir. város közönsége.

Kétféle szerelem.

— Rajz. —

Irta: **Kritsa Klára.**

— Remélhetem orvos úr, hogy drága betegem állapota jobbra fordul?

— Ohajtanám, hogy a remény ne hagyja el önt asszonyom! Azonban, mint orvosnak kötelességem őszintén szólani: Férje állapota nagyon veszélyes. A láz felette magas fokra emelkedett. Azért el ne mulaszszák gyakran hideg vizes kendővel dörzsölni a beteg mellét és hátát s az ablakok éjjel is nyitva maradjanak, mert a zárt levegőben szaparodnak a baczillusok. Különben, ha ön akarja asszonyom, elhivom két kollegámat, kik a közel falvakból nehány órával előbb érkeztek ide, egy másik súlyos beteg érdekében; majd együtt tanácskozunk a beteget illetőleg.

— Tegyen úgy, mint jónak látja orvos úr, csak mentse meg szegény férjemet!

— Erre nézve Isten segélyével, a mi csak lehetséges, mindent elkövetek.

Az orvos e szavak után köszönt s távozott, a szép fiatal barna asszony pedig szemeihez emelve zsebkendőjét, hangos sirásra fakadt.

A rokonok, jó barátok és ismerősök — kiket a részvét, vagy kiváncsiság vezetett a házhoz — vigasztalták.

— Ne sirj kedves Margit! az örökjóságú Isten megtartja őt számodra.

— Még súlyosabb betegségből is gyógyultak fel elegen, azért ne adja magát egészen a bánatnak édes lelkem!

— Ne essék kétségbe asszonyom; férje jobban lesz.

— Ha ily nagyon bánkodol kedvesem, te is lebetegszel. Végy erőt magadon.

Ilyen s ezekhez hasonló szavak hangzottak ajkaikról.

De a vigasz, a részvét szavai nem birták megnyugtatni a nőt, egyre sirt, egyre zokogott.

— Drága férjem, egyetlen, kimondhatatlanul szeretett jó Gerőm? mi lesz velem, ha te elhagysz engem? Mennyit fáradtál, küzdöttél, hogy számomra kényelmet, jólétet biztosits! Ha a halál jéghideg lehelete érint, ha munkás kezeid megmerevülnek, ha szemeid örökre lezárulnak, ha megszünik dobogni szerető szived, mi lesz akkor velem? Ha te többé nem leszesz, oh mennyi nélkülözésnek leendek kitéve, mennyit kell majd töprengnem a megélhetésért; elveszitem benned támaszomat, keresőmet. Jaj mily boldogtalan, mily elhagyatott leendek!

Kétségbeesetten tördelé kezeit.

A körülötte levők részvéttel tekintgettek reá s a vigasznak legszebb szavait felhasználták, hogy fájdalmát enyhitsék.

Az emberszeretet élő példánya, a mindenki által nagyrabecsült örmény férfiú, ott feküdt a mellékszobában. Csak az ápolónő volt mellette. Az orvos megtiltotta, hogy a látogatók huzamosabb ideig ott tartozkodjanak, mert sok ember egy szobában rontja a levegőt.

A bánkodó nő gyakran bemegy beteg férjéhez; föléje hajlik; simogatja égő homlokát; gyöngéden fölemeli s czitromos vizet itat vele, hogy enyhitse ezáltal láztól kiszáradt nyelvét.

A szerelem legkedvesebb szavait intézi hozzá:

— Drága lelkem, szegény beteg Gerőm, oh mint fáj nekem, hogy szenvedni látlak! De jobban leszesz édesem, szeretett férjem, egyetlen boldogságom! Ugy-e, már is könnyebben érzed magadat?

S tapogatja üterét, csókolja a beteg forró kezét, de aggodalma nöttön nő, mert a gyorsan lüktető erek a láz fokozódását jelentik.

Az ablakon beszürödő napfény ráveti sugarait a beteg arczára, melyet a láz sötét pirosra festett; a máskor derült vonásokon oly kifejezés ül, mely a szemlélőben részvétet és aggodalmat kelthet.

Szemei villognak és ajkai érthetetlen, összefüggés nélküli szavakat mormognak.

A nő ijedelme, kétségbeesése határtalan.

Izgatottan járkál egyik szobából a másikba; gyakran az órára tekintget, lázas türelmetlenséggel várva az orvosok érkezését; majd leül s fejét kezére hajtva, tünödik, tépelődik a fölött, hogyha férjét elveszíti, mi lesz akkor vele?

Szülői nincsenek; támasz, kereső nélkül kell élnie, nélkülőzések között, mert férje elhunytával megszünik az eddig élvezett jólét és kényelem, minthogy ennek fáradhatlan munkássága szerezte ezt meg számára. A vagyonnak, mi férje után marad, nagyobb részét a rokonok öröklik.

Fájt, nagyon fájt neki az a gondolat, hogy ha örökre meg kellene válnia a szeretett férjtől, de még inkább fájt azt tudni, hogy férje elvesztésével megszünik a gondnélküli élet és neki is, mint annyi másnak, küzdelemmel, fáradsággal kellend tovább haladnia az életpályáján.

*

Hagyjuk el a bánkodó nőt míg az orvosok megérkeznek — van közelében elég résztvevő kebel bánatának enyhitésére — s a képzelet szárnyain, távol videken, keressünk fel egy másik szintén bánkodó teremtést.

Ez egyedül, elhagyatva él a nagy világon, küzdve a létért.

Szegényes szobácskájában az asztal mellett ül, kezében fehér himzést tartva, de csak ritkán ölt egyet-egyet; gondolatai egy távol levő szeretett lénynél kalandoznak. Végre leteszi munkáját — pedig sürgős — hátradől székében és egészen átengedi magát szomorú gondolatainak.

Olykor nehéz sóhaj szakad fel fájó kebléből, szemei könnyekkel telnek meg s halkan zokog érte, kit Isten más nő mellé rendelt élettársul, de akit ő szeret egész lelkéből, minden érdek, minden czél nélkül. De talán mégsem minden czél nélkül! Mert az a férfi, ki tőle oly távol lakik, reá nézve az, a mi a sötétben tévelygőnek egy tündöklő fénypont, a sivatag pusztában haladó fáradt vándornak a lombos pálmaerdő.

Ha lelkét elsötétíté a bánat felhője, mint midőn az éj fekete szárnyaival beárnyékozza az egész látóhatárt, az a gondolat, hogy van a távolban egy fenkölt lelkű nemes lény, ki önzetlen igaz baráti vonzalommal viseltetik iránta, az elhagyatott árva iránt, ez a gondolat, mint ragyogó csillag tündökölt a vak-éjben; ha a bánat, szenvedés és küzdelemben kimerült, ha csüggedten tekintett végig tövisekkel megrakott életpályáján, fáradt lelke a szeretett barátnál pihent meg, miként a vándor, ki hosszú kinos útja után egy zöldelő oázra talál.

A szeretett barát most élethalál közt lebeg. De a szegény leány ezt csak képzelete világánál látja, mert őt a szomorú körülményről senki se értesitette. Kinek is volna a beteg rokonai és ismerősei közül bár halvány sejtelme arról, hogy a messze távolban egy szegény leányt éjjel-nappal szörnyű aggodalmak gyötörnek a beteg férfiúért? Ennek a leánynak titkolnia kell érzelmeit; bánatát nem oszthatja meg senkivel; őt nem környezik rokonok és barátok, hogy a részvét és vigasz szavaival enyhitsék lelke mély keservét. Sőt ha sejtené valaki, hogy mily rajongva szereti ama férfiút, ki férje egy másik nőnek, bizonyára kigúnyolná őt, vagy megvetéssel fordulna el tőle, de részvétet, szánalmat nem érezne iránta. Pedig az ő vonzalma tiszta, salaktalan, ment minden számitástól. Ő nem várt egyebet a szeretett férfiútól, kivel csak egyszer találálkozott életében s kit viszontlátni nem remélt, csak olykor egy-egy vigasztaló levelet. Mert enyhületet szerez az árvának, ha van valaki, ki igazi részvéttel viseltetik sorsa iránt.

Ő arról nem tehet, hogy annak a férfiúnak jóságos tekintete, résztvevő szavai és baráti szeretettől áthatott sorai felélesztették szivében a szunyadó szikrát.

Neki titkolnia kell érzelmeit, mert az önző világ nem hinné el, hogy kimondhatatlan, mély szerelme daczára, megelégszik azzal, ha a szeretett barát a távolból érez iránta vonzalmat. És nem hinné el a világ, hogy ő annak a férfiúnak nejét nemcsak nem gyülöli, de sőt ismeretlenül is szereti. Nem gyülöli, mert a nőnek, ki neje volt már barátjának, mikor őt megismerte, több joga van hozzá, mint neki. Szereti a nőt, mert barátja is szereti, akit pedig ez szeret, azt ő sem tudná gyülölni. De ezt a világ nem hinné és nem is hihetné el, azért neki titkolnia kell érzelmeit.

Pedig ha egy résztvevő kebel előtt beszélhetne aggodalmairól, gyötrelmeiről, melyek a szeretett férfi hallgatása miatt egész lelkét eltöltik, talán kevesbülnének aggodalmai, enyhülnének gyötrelmei. Ha valaki által tudomást nyerhetne barátja hogyléte felől, megszünnék a bizonytalanság, mely még a szomorú való tudásánál is kinosabb. Annyit tud csupán, hogy barátja legutóbb irt levelében meggyengült egészségéről panaszkodott. S minthogy ő rögtön irt levelére, kérve barátját, hogy ha jobban érzi magát, nyugtassa meg őt azonnal egy pár sorban s mert kérelme nem lett teljesitve, ebből nem következtethete egyebet, mint azt, hogy a szeretett barát nagyon rosszul lehet.

Ha látatlanná változhatnék, szárnyai nőhetnének, hogy hozzá repülhetne, ágya fölé hajolhatna s tekintetét szenvedő arczán pihentetve, meggyőződést szerezhetne a felől, hogy lehet remény felgyógyulásához. Vajjon mit csinál most, elhagyta-e már beteg ágyát? vajjon nem éppen most irja-e számára a hetek óta hasztalanul várt sorokat? Vagy talán már ott nyugszik a csendes temetőben?

A szegény leány fejéhez kap, mintha attól félne, hogy ez a gondolat örültté teszi.

Hisz ha ő elköltözött az élők sorából, akkor kialudt az az egyetlen csillag, mely lelkének sötét éjjelében tündöklött, akkor sivatag életútján nem leli fel többé a lombos pálmaerdőt, melynek árnyában elfáradt lelke pihenést talál. . .

— Mindenható Isten! ha kiszólitottad őt az élők sorából, oh végy magadhoz engem is! e szavak törnek elő ajkain.

Aztán térdre rogy, kezeit összekulcsolja, szemeit égfelé emelve, így imádkozik:

— Ne vedd bűnnek oh csodatevő Isten, ha azért fohászkodom Hozzád, hogy szabadits meg engem e gyötrő bizonytalanságtól valamely módon. Ha még nem szólitottad ki őt az élők sorából s ha alázatos kérésem szent akaratoddal nem ellenkezik, úgy esedesem: hagyd őt még a földön, hogy ne maradjon íly korán özvegyen jó neje; hogy szomorú árvaságomban legyen ki részvéttel gondoljon reám. Bocsáss meg szegény gyarló teremtményednek, hogy nem birja kitépni szivéből ezt az érzelmet! Oh vigasztalj meg engem árvák Istene!

*

Keressük fel újra a beteget.

Most éppen három orvos áll ágya mellett.

A háziorvos várja két társa véleményét. Ezek egyike a hévmérőt illeszti a beteg hona alá, hogy megbizonyosodjék a felől, hogy hány fokra emelkedett a láz.

— A krizis nemsokára beáll. Alig hiszem, hogy állapota jobbra forduljon, mondja halkan társainak.

A másik orvos a beteg melléhez, oldalához, hátához illesztgeti fülét, tapogatja e testrészeket s szintén halkitott hangon így szól:

— A máj meg van dagadva, a tüdőket nyomja; a vesék működése gyenge. Minthogy a máj és a vesék nem teljesithetik rendszeresen működésüket, nem tudván elválasztani a savakat a vértől s mert a tüdő leginkább van vérrel telve s leggyengébb szerv, a savaktól gyuladást kapván, nekünk oda kell működnünk, hogy a rossz nedvek a testből eltávolitassanak, a veséknek működési képességét visszaadjuk, a máj daganatát leapaszszuk, hogy ez is helyesen működhessék és ha ez sikerül, a tüdőbaj elmulik.

Aztán tanácskoztak a fölött, hogy minő gyógyszereket alkalmazzanak, melyek biztos eredményre vezethetnének, a máj és vesék természetes tevékenységét helyre hozni s megszüntetni a gyomor akadályait.

Végre hosszas eszmecsere után rendeltek gyógyszereket.

A beteget hideg fürdőbe ültették s durva kendőkkel dörzsölték, hogy ezáltal a vér keringését elősegitsék.

Miután a beteget visszafektették ágyába, a mellékszobába léptek, hol a bánatos feleség remény és kétség között várakozott s elmondották utasitásaikat, hogy minő eljárást kell követni az ápolást illetőleg.

— Szóljanak uraim jobban lesz-e férjem? kérdé a feszült várakozás kifejezésével arczán.

— Ezt most még csak az Isten tudja, mondá az egyik.

— Nagyon súlyos a baj, de azért reméljen asszonyom! szólt a másik.

— Tessék rendeleteinket pontosan, minden eltérés nélkül betartani; én hiszem, hogy Isten után visszaadhatjuk őt az életnek, így beszélt a háziorvos.

— Minden szavukat parancsként veszem, csak e drága jó ember maradjon életben és egész életemben mindig élni fog szivemben a hála önök iránt!

Nehány szó váltás után az orvosok eltávoztak.

A nő férje ágya mellé ült, nézte arczát, tapogatta üterét, figyelte lélekzetvételét.

Az a szegény leány a távolban életét adná azért, ha beteg barátja mellett ülhetne bár nehány perczig, hogy láthatná őt. De ez meg van tagadva tőle és a bizonytalanság oly erősen gyötri, hogy ezt már tovább ki nem birja.

Irni fog neki. Hátha csak muló baj volt az, melyről utolsó levelében emlitést tett s most már teljesen egészséges; hátha egyéb alapos, de nem oly lesujtó ok, akadályozza őt a levél irásban.

Nem, nem, tovább ki nem birja e kinzó bizonytalanságot!

S tollat ragadva lázás sietséggel veté papirra e sorokat:

„Édes jó Barátom!

Hetek óta nagy aggodalmak közt várom sorait. Sokat tünödöm hallgatása miatt, mert ön utolsó levelében gyöngélkedéséről értesitett engem. Azt hiszem, hogy nagyon beteg, azért nem ad életjelt magáról. Pedig talán oknélkül gyötröm magam e gondolattal. Az Istenre kérem irjon csak egyetlen sort, hogy nyugodt lehessen önt őszintén tisztelő barátnője:

Teréz.“

Boritékba zárta a levelet s reá akarja irni a czímet, de ekkor képzeletben újra látja barátját nehéz betegen feküdni s nejét megtörve a fájdalomtól, ágya mellett ülni.

— Ha ő magánkivül fekszik — mondá magában — akkor neje felbonthatja a levelet.... Nem akarom a nő fájdalmát tetézni azon tudattal, hogy férje vonzalmából juttatott egy parányit nekem barátnőjének is.

A levelet darabokra tépve elmerül szomorú tépelődéseibe.

Megvan az emberi természetnek az a sajátsága, hogy annak, mi előbb határtalan örömre gerjeszt, nem tudunk úgy örülni később, midőn ez már reánk nézve megszokottá vált. Igy van ez a bánattal is.

Lassanként megedződik az ember a szenvedésekhez, kevésbbé érzi azon aggodalmak kinyját, melyek miatt előbb majdnem eszét veszté.

Teréz is végre beletörődött azon szomorú tudatba, hogy az, kit ő oly kimondhatatlanul szeret, minden remény nélkül a jövőre nézve, vagy elköltözött egy szebb hazába, vagy elfeledte őt, kit változatban baráti szeretetéről annyiszor biztositott.

Nem voltak többé könnyei; úgy érezte, mintha ezek jéggé dermettek volna keblében.

Dolgozott, hogy megszerezhesse ezáltal a megélhetéshez szükséges pénzt. A munkában telt egyik nap a másik után.

Egyszer aztán megérkezett barátjától a már nem várt levél.

Leirhatlan érzelem tölté el fájó szivét, a mint megpillantá az ismert kedves vonásokat. Reszkető kézzel vágta le a levélboriték szélét s dobogó szivvel vonta elő abból e sorokat tartalmazó levelet:

„Szeretett barátnőm Teréz!

Tudom, hogy sokat aggódott miattam, mert ismerem önzetlen, nemes lelkét. Hiszem, hogy élénk képzelőtehetsége lelke elé festett engem nehéz betegen fekve. Oh én valóban élet-halál között lebegtem. De hála az örök Gondviselésnek, orvosaim ügyes gyógykezelése s feleségem odaadó ápolása visszaadtak az életnek. Most még csak üdülőfélben vagyok és oly gyenge, hogy az ágyat csak ritkán hagyhatom el. De bármily megerőltetésembe kerül is, nem mulaszthatám el irni az én jó barátnőmnek e nehány sort azért, hogy tovább ne legyen oka miattam aggodni.

Ha felkeres kedves soraival, igen megörvendeztet.

Szeretve tisztelő barátja :
Gerő.“

E sorok kárpótolták a szegény leányt az átélt aggodalmak- és gyötrelmekért. Kebléről felolvadtak a megfagyott könnyek s mint midőn kora tavaszszal megered az eső s az égboltozat megtisztul a sötét fellegektől, úgy tünt el lelkéről is a gyászos felhő, mely könnyek alakjában szemeihez feljutva sürűn hullott.

— Istenem ! — mondá könytelt szemeit égfelé emelve — legyen áldva szentséges neved, hogy felgyógyitád őt s hogy megszabaditottál a gyötrő bizonytalanságtól !

A feleség sem mulasztotta el, hálát adni a jó Istennek, hogy szeretett férjét megtartotta számára.

Hogy e kétféle szerelem közül melyik a valódibb : a feleség vonzalma-e, ki férjében élettársat, támaszt bir, vagy a barátnő-é, kire elhagyatottsága közepette jótékonyan hat az a tudat, hogy van valaki, habár távol tőle, a kinek keblében a legnemesebb érzelem honol iránta ? Ennek elbirálását, kedves olvasóm ! reád bizom. Én részemről azt tartom, hogy egyiknek szerelme sem ment minden önzéstől. . .

Hanem az úgy-e bámulatos, hogy egy férfi szívben megférjen egyszerre két nő iránt, kétféle szerelem, de mindkettő nemes, igaz, őszinte ? Hja, a szív titkai kifürkészhetlenek ! . . .

* * *

Világositó-Szent-Gergely officiuma. *)

Énekeljetek az Úrnak és áldjátok az Ő Nevét : hirdessétek napról-napra az Ő megszabaditását. V. Uram nyisd meg ajakimat. R. És az én szám a Te dicséretedet hirdeti. V. Ur Isten figyelmezz segitségemre. R. Siess segedelmemre. Ditsőség az Atyának és Fiúnak és Szent-Lélek Istennek, miképpen kezdetben vala, most és mind örökkön örökké. Ámen.

Ének. Nagy Istenség, Mély s szép Bölcseség, Mely nagy az Irgalma, És hatalma Isteni szent kezednek ! Millionyi teremtményi A mivelő természetnek Felségedet leborúlva imádják, És jóvoltodat áldjak, Szent illetődéssel, Jámbor érzéssel.

Antiphona. Isten ! ditséret illet Téged a Sionban és Néked teljesitik bé a fogadást Jeruzsálemben. V. Ditsérjétek az Urat az Ő Szenteiben. R. Ditsérjétek Ötet az Ő erejének vastagságában. V. Könyörögj érettünk Világositó-Szent-Gergely. R. Hogy méltók lehessünk a Krisztus igéreteire.

Imádság. Úr Isten ! ki Szent-Gergely püspök és mártyrod által az örmény nemzetet és a királyt az igaz hitnek fényével világositottad ; engedd kegyelmesen : hogy minden gonosz ellen az ő esedezése által megerösitve, a Te fogyhatatlan fényednek részesei lehessünk ; a mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.

Matutinumra. V. Uram nyisd meg ajakimat. s. a. t. l. feljebb.

Ének. Mi is kezed És bölcseséged, Alkotott valói És müvei Leborulunk Előtted : Az üdvesség, És reménység Malasztjait kérvén Töled Oh Sz. Gergely ! Te is szeretetére, És ditsöitésére Gerjesz fel bennünket, Buzgó népedet.

Antiphona. Szégyenüljenek meg mindnyájan, a kik faragott képeket imádnak : és a kik dicsekednek az ő bálványaikban. V. Mert a pogányoknak minden istenei ördögök. R. Az Úr teremtette pedig az egeket. V. Könyörögj éretünk Világositó-Szt-Gergely s. a. t. l. feljebb.

Imádság. Úr Isten ! s. a. t. l. feljebb.

Laudesre. V. Uram nyisd meg ajakimat. s. a. t. l. feljebb.

Ének. Párthiai Sürü homályban Tévelygö nemzetböl, Királyvérböl Eredtél : de a mennynek Országáért És Fényéért Lelkedet nyújtád Istennek. A pogánynak útálván áldozatját, Követted Jézus szavát, S azért megkenetje Levél nagy szentje.

---

*) Minden évben, húsvét szombatja után következő 11-ik szombaton, szoktuk megünnepelni az örmény nemzet védszentjének és hittérítő nagy apostolának, az örmény egyház lánglelkü megalapitójának, **Világositó-Szent-Gergely**-nek emlékünnepét ! Az idei évforduló junius hó 20-ik napjára esvén, — ezuttal e kis „**officium**“ közreadása által kivántuk emlékeztetni olvasóinkat, különösen az örmény egyház hiveit a nagy égi pártfogó és első nemzeti főpásztor (Örményország patriarchája) tiszteletére és hitbuzgalmára ; a melynek mi közöttünk feledésbe menni nem szabad soha, mig csak egyetlen örmény él magyar hazánk földjén ! ! Ez az officium, mit Gábrus Zakhar irt, kinyomult — püspöki helyben hagyással 1834-ben. Az énekek az „Ov párczrákunyégh“ dallamára irattak. Szerk.

Antiphona. Szeretted az igazságot, és gyülölted a hamisságot, azért kent meg téged az Isten, a te Istened a vigasság olajával. V. Megtaláltam a Jesse fiát, a szívem szerint való férfiat. R. A ki cselekszi minden akaratomat. V. Könyörögj érettünk s. t. b. l. feljebb.

Imátság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Primára. V. Uram nyisd meg ajakimat, s. t. b. l. elébb.

Ének. A világnak, S gonosz sátánnak Varázsló nagy fénye, Vak ereje Nem ejthette lelkedet: Sem királyi, És rokoni Intés nem győze tégedet: A bálványok homályit, hogy ne vetnéd, És Jézust ne követnéd, Hathatós gyámolunk, Erős oszlopunk.

Antiphona. A ki atyját vagy anyját inkább szereti, hogy sem Engem, nem méltó hozzám. V. Az ördög, mint az ordító oroszlán körüljár, keresvén, a kit elnyeljen. R. Kinek ellene álljatok, erősek lévén a hitben. V. Könyörögj érettünk, s. t. b. l. elébb.

Imádság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Tertiara. V. Uram nyisd meg ajakimat, s. t. b. l. elébb.

Ének. Mint a tüzes Oszlop a kétes Pusztákon keresztül Tévedtlenül Izráelt vezetgette; Buzgó hited, És nagy lelked, Úgy a homályt összetépte Szemeiről a pogány nemzetednek, Örményország népének, Azt fényre vezetvén, És megtéritvén.

Antiphona. Úgy világoskodjék a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedetiteket és ditsöitsék az Atyátokat, ki mennyekben vagyon. V. Feltámad a setétségben a te világosságod. R. És a te setétséged olyan lészen, mint a dél. V. Könyörögj érettünk s. t. b. l. elébb.

Imátság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Sextara. V. Uram nyisd meg s. t. b. l. elébb.

Ének. Felgyúlladott, és halált zúgott Fejedre a tirán; S te ezt hallván, Nem veszted el erődet. Söt nagyobban És buzgóbban Hírdetéd Idvezitődet. Midőn tégedet tört az iszonyú vas, Kiáltád: Uram áldass! Ó napkelet fénye! Papi rend éke!

Antiphona. Ne félj a hirtelen rettegéstől és az istentelenek-nek reád rohanó hatalmasságitól. Mert az Úr oldalad mellett lészen és mególtalmazza a lábadat. V. Ha tábor áll ellenem, nem fél a szivem. R. Ha harcz támad ellenem, én Abban bizom. V. Könyörögj érettünk. s. t. b. l. elébb.

Imádság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Nonara. V. Uram nyisd meg ajakimat s. t. b. l. elébb.

Ének. Vad kigyókkal És állatokkal, Fúlasztó mélységben, Rút veremben. Sok időkig tartattál: De az Égnek, És szent hitnek Halálig hive maradtál; Szelidséged, mikép a piros rózsa A tövis közt, virúla, Hathatós gyámolunk, Szelid mártyrunk.

Antiphona. Bérekesztett engem az Isten a hamisnál és az istententelenek kezébe adott engem. V. Az áspison és básiliscuson jársz. R. És az oroszlánt és a sárkányt tapotod. V. Könyörögj érettünk s. t. b. l. elébb.

Imádság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Vetsernyére. V. Uram nyisd meg ajakimat s. t. b. l. elébb.

Ének. Tiridates, Ily töredelmes Nagy buzgóságodat, S kinzásodat Megindúlva csudálta; Megenyhülve, S felgerjedve, Jézus szent Nevét kiáltá. Térdre rogyván a vad király előtted, Híven követe téged, Felvevé a hitet, És keresztséget.

Antiphona. Tiszta vizet öntök reátok és megtisztúltok minden fertelmességtekből és minden bálványitoktól megtisztitlak titeket. V. A föld királyai és minden népek. R. Dicsérjék az Úr nevét.

Imádság. Úr Isten s. t. b. l. elébb.

Béfejezés. V. Uram nyisd meg ajakimat s. t. b. l. elébb.

Ének. Te pásztora, S Világitója, Valál örménységnek, Napkeletnek Tiszta fényü csillaga; Ragyogsz most is, De söt ma is Királyok szép koronája. Tekints reánk dicsőséges egedből És magas szent helyedből, Esedezz érettünk Ó! szent püspökünk.

Antiphona. Hogy lenne hív fő-pap az Istennél, hogy eltörölné a népnek büneit; mert abban, a miben ő szenvedett és megkisértetett, azokat is segélyheti, a kik megkisértetnek. V. Az imádságban szorgalmatosok legyetek. Imádkozván egyetemben miérettünk. R. Hogy az Isten megnyissa nekünk a beszédnek ajtaját. V. Könyörögj érettünk s. t. b. l. elébb.

Imádsag. Úr Isten! s. t. b. l. elébb.

Ajánlás. Nézzed a bün Milyen keserün Gyötri a lelkünket És szivünket Ezer-felé szaggatja, Nincsen erőnk, S tehetségünk Az erős ellentállásra; Nyerj malasztot, mely tartson meg a hitben, És tiszta szeretetben, Könyörögj érettünk, Mert bünt követtünk.

Antiphona. Egy nemzetséget adok a te Fiadnak Dávidért, az én szolgámért. V. És ne vígygy minket a kisértetbe. R. De szabadits a gonosztól. V. Könyörögj érettünk. s. t. b. l. elébb.

Imádság. Úr Isten! s. t. b. l. elébb. V. Uram hallgasd meg az én könyörgésemet. R. És az én kiáltásom jusson elődbe. V. Áldást mondjunk az Úrnak. R. Hálákat Istennek. V. És a hivek lelkei Isten irgalmasságából békességben nyugodjanak. R. Ámen.

Külügyminiszterünk előterjesztése az örmény kérdésben.

A delegáczio jun. 9-én tartott ülésében Goluchowski gróf külügyminiszter a következőket mondotta:

Nem kevésbbé vált be az európai béke szempontját illetőleg az a meginditott és ma már czélra is vezetett törekvés, hogy az örmény kérdésben az európai hatalmakat egy véleményre birjuk.

Ebben a kérdésben eleinte várakozó álláspontra helyezkedtünk és nem akartunk részt venni az Anglia-, Franczia- és Oroszország által inditott ákczióban. Nem vettünk részt ebben az akczióban, mert nem akartuk magunkat oly kérdésben angzsálni, mely a mi érdekeinket közvetlenül nem érinté s a mely esetleg messzemenő áldozatokat követelt volna; de azért sem vettünk részt ez akczióban, mert sem én, sem hivatalbeli elődöm nem vártunk érdemleges eredményt a meginditandó diplomácziai eljárástól, mintegy előre sejtve és félve azt a töménytelen bajt, a mely azóta az örmény lakosságot sujtotta s a miért mi a felelősségben való részvételt magunkra nem vállalhattuk. A „reformok“ ugyanis egy nagy és szép szó, de nem elég azokat csak a papiron megállapitani. Rendelkezni kell azon eszközök felett is, melyek a végrehajtáshoz szükségesek, ezek pedig Törökországban nagyon is hiányoznak.

Mik voltak a következményei azon három hatalom intervencziójának, a melyek az örmény kérdésben eljártak? A reformokat jóváhagyták, de minden holt betű maradt; ellenkezőleg maga a kihirdetés is egy oly fokú muzulmán fanatizmust hozott létre, a mely végelemzésben létrehozta azokat a borzalmakat és iszonyatos jeleneteket, a melyek — sajnos ki kell mondanom — a 19. század történetének örök szégyenfoltjai maradnak. (Élénk tetszés).

A szultánnak népe javáról való gondoskodása nem tehetett az ellen semmit sem; a nagyur legjobb szándékai hajótörést szenvedtek az annyira korrumpált török közigazgatás legyőzhetetlen ellenállására. Minden nap csak újabb hiobhireket hozott, mindenfelé folyt a vér, a Mohamed hitére való erőszakos megtérítésekről adtak hírt s éppen abban a pillanatban, midőn a reformákcziót kezdeményező hatalmak között a legnagyobb egyetértésre lett volna szükség, az előállt helyzettel szemben teendő lépések tekintetében nézet-eltérés merült fel közöttük.

Míg egyfelől határozott hajlandóság mutatkozott kényszeritő eszközök foganatositására abból a czélból, hogy a portát messzire menő reformok létesitésére kényszeritsék, másfelől visszariadtak ilyen eszközöktől s inkább arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a szultánnak mindenekelőtt időt kell engedni auktoritásának visszanyerésére s lehetőséget kell neki nyujtani a megzavart rend és csend helyreállitására.

E körül annyira kiélesedtek az ellentétek, hogy mindinkább egyoldalú beavatkozástól kellett tartani, a mi általános fellobbanásra, az egész keleti kérdés felvetésére adta volna meg a jelt.

E veszély felismerése elől a cs. és kir. kormány, mely mindaddig a legszigorúbb tartozkodást tanusította, többé nem zárkozhatott el, s az ő kezdeményezésének, valamint a többi hatalom ez alkalommal nyilvánuló békeszeretetének tulajdonitandó, hogy a kérdés csakhamar elvesztette éles jellegét. Az összes kormányok elfogadták a nyilt beszéd s az ekképen elérendő együttes fellépés elvét s ezzel megszerezték a béke fentartásának legbiztosabb zálogát.

Legnagyobb mértékben sajnálatraméltó azonban az örmények helyzete, de ilyen körülmények között nem maradt egyéb hátra, mint a két baj közül a kisebbet választani...

Ha ezzel a béke érdekét szolgáltuk, a mennyiben egyidejüleg a Balkán-államokban a statusquo fentartására irányuló szilárd elhatározásunkat is tanusítottuk, úgy azt hisszük másfelől, hogy kiérdemelték a Törökország hálájára és köszönetére való igényt annál is inkább, mert neki kell első sorban az ilyen konflagráczió esetére a végveszélytől tartani. Bárcsak kellőkép megszivlelnék és méltányolnák ezt a szempontot illetékes helyen Konstantinápolyban és a hála abban nyilvánulna, hogy Törökország lojálisan és őszintén fáradozva tartományaiban elviselhető helyzet teremtésében.

Első sorban lehetetlenné kell tennie újabb mészárlásokat és rémtetteket, s gátot kell vetnie az erőszakos téritéseknek és keresztény üldözéseknek, melyekről sajnos, különböző vidékekről érkeznek hirek; kellő védelemben kell részesitenie azokat, kik őseik hitéhez akarnak visszatérni, hogy megoltalmazza őket a muzulmánok fanatizmusának kitörésétől, szóval saját érdekében ázsiai és európai országrészeiben egyaránt megtennie mindazon intézkedéseket, melyek indokolttá tehetik Európa bizalmát életképessége iránt, — mert különben mindinkább — fog a bukáshoz közeledni, a melytől végre legjobb barátai — s mi is bizonynyal ezekhez tartozunk — sem lesznek képesek többé megóvni.

Az örményországi inségesek érdekében.

Mult májusi füzetünk lezárta óta adott az örményországi inségesek javára: Sallak Róza (Nagy Enyed) 1 frtot.

Ápril 1-én Konstantinápolyba Izmirlián Máté örmény patriárkához postautalványnyal küldött kilenczszáznyolczvan frt 10 krajczárról a nyugtát örmény és franczia nyelven megkaptuk, mit magyar forditásban szó szerint itt közlünk is:

„Az örmények patriarkhatusa, szám 1622. Konstantinápoly 1896. ápril 16.

Főtisztelendő Bárány Lukács főesperes, tekintetes Szongott Kristóf és Florián János urnak Szamosujvártt, Magyarország.

Megkaptuk mult márczius hó 31-én küldött (ajánlott) levelüket és a postautalványnyal küldött 980 frt 10 krt (2052 frank 55 szánthim) az az kétezerötvenkét frankot és 55 szánthimot és azt az Önök óhajtása szerint az örményországi sors-üldözöttek szükségeire forditottuk.

Keserű fájdalmaink közepett nagy vigasztalásunkra szolgál az, ha látjuk, hogy Önök — az ugyanazon atyától származott gyermekek, — kik habár távol laknak tőlünk, mégis — mihelyt meghallották a csapást, mely Örményországot érte, siettek testvéri szeretettel és önkénytes készséggel segitséget juttatni testvéreiknek.

Midőn megáldjuk Önöket és az összes adakozókat, egyuttal kérjük a magasbeli Istent, hogy adjon nekik ezért bőkezű jutalmakat.

Imáikba ajánlva maradunk:

Máté.

Kisebb közlemények.

Főigazgatói látogatás. Kuncz Elek kir. tanácsos, kolozsvári tankerületi főigazgató az 1895/96 tanév második felében háromszor látogatta meg a szamosujvári magy. kir. állami főgymnasiumot. Járt minden osztályban többször, meghallgatta a tanárok előadásait és a tanulók feleleteit. Maga a főigazgató úr is intézett a tanulókhoz kérdéseket. Elment a hittani órákra is, sőt jelen volt a melléktárgyak tanárainak előadásain is. Megnézte az osztálykönyveket, a naplókat, az irattárt, a szertárakat, a könyvtár leltárát és kiadási könyvét; látta az ifjúság tornajátékát. Átlapozgatta figyelemmel az összes irásbeli dolgozatokat. Tudomást szerzett az egészségi és fegyelmi állapotról; meggyőződött arról, hogy az intézetben rend, jó szellem uralkodik, tisztaság honol. Vizsgaszemmel nézett meg mindent; mindenre kiterjedő figyelmét semmi sem kerülte ki, mi az intézet belső vagy külső életére vonatkozik. Május 23-án tartott a tanári testülettel értekezletet. Ekkor mondotta el észrevételeit, megjegyzéseit. Nem az a főigazgató szólott hozzánk, ki a tanitás helyes elveit csak elméletből ismeri, hanem, ki a tanitás terén szerzett érdemeinek jutatmául nyerte a főigazgatói díszes állást. A derék beszédből egynehány részletet ide is iktatunk: „Üdvözlöm a tanári testületet és örömmel jegyzem meg, hogy ez a testület utolsó látogatásom óta is lépést tett a fejlődés utján. Czélunk az intézet előhaladását eszközölni. Az intézet új otthona munkába vétetett, az új tornacsarnok készen lesz; az új tanári állásokra a javaslatok megtétettek, a város a szükséges helyiségekről (a szept. elején megnyitandó VII. osztály helyiségei) gondoskodott az igazgató olyan padokat hozott javaslatba, melyek az új épületben használhatók. Januárban kinevezik a második szolgát is. — A rendtartás is figyelemben részesül. A tandíjmentesség szabályszerűen eszközöltetett. Az osztályokban a létszám a törvényes számot nem haladja meg. Ugy neveljék tanitványaikat, hogy necsak megszokják, de szeressék is egymást. Tisztelje az ifjúság az érdemes embereket és szeresse a hazát. A tanulók vallásos kötelességeiket — mint a hitoktatóktól értesültem — teljesítik. A VIII. osztály megnyiltával még három tanár fog kineveztetni. Az adminisztráczió az egész vonalon rendes. Az oktatás helyes úton halad.... Ezeket az utasitásokat legjobb akarattal tettem, igyekezzenek ezt az intézetet olyan niveaura emelni, hogy az elsőrendű intézet legyen Erdélyben." Annak tankerületében, ki így szól és tesz, a középiskolák évről-évre előhaladnak. Adjon Isten Magyarországnak még csak nehány Kuncz Eleket... és hazánkban a középiskolai tanügy nagyobb fejlődésnek indulna; Ő Nagyságának pedig adjon tartós erőt és állandó egészséget, hogy tankerületében a középiskolákat azon a szinvonalon láthassa, melyre azokat emelni óhajtja!

„Segitsük haza Czetz tábornokot!" A Kolozsvártt, (Kuszkó István szerkesztésében) megjelenő 1848—49. évi Történelmi Lapok czimű folyóirat a fentjelzett fölhivással, a következőket irja: A 48-as szabadságharcz fényes korszakában csodamódon teremtek a hősök. A ki ma még gyermek volt, az már holnap irigyelt hőssé lett, — a kinek mellén érdemrend ragyogott, testén pedig győzelemben kapott sebhelyek tátongtak. Ilyen hős volt Czetz János tábornok is, a ki Kossuth-nak bizalmas barátja, s az erdélyi hadjáratban Bem apónak a jobbkeze volt. Mint ezredes és táborkari főnök, rendkivüli tevékenységet fejtett ki az erdélyi hadsereg szervezése körül, a melylyel aztán olyan világraszóló diadalokat arathatott Bem, mint a piskii csata és Szeben bevétele. Bem mellett számos csatában harczolt az örmény szülöktől származott Czetz János, s a piskii győzelemben neki oroszlánrésze volt. Szeben bevételénél is annyira kitüntette magát, hogy tábornokká léptették elő. Ez a vitéz tábornok a fegyverletétel után szintén külföldre menekült és sok viszontagság után Dél-Amerikában telepedett meg, a hol a buenos-airesi katonai akademia igazgatója lett. Szerény, nagyon szerény anyagi visszonyok közt él, s egyetlen óhajtása lenne, hogy mielött lehunyná szemeit, még egyszer megláthatná hazáját, melyért egykor vérét ontá és dicsőséget szerzett neki! A „Pester Lloyd laptársunk (mondja továbbá az idézett forrás) megemlékezvén róla (Czetz tábornokról) így ir: Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hű fiára gondolna, hogy mielött sírba tennék, megláthatná dicső hazáját, az ő ifjukori eszméjének országát, a melyért harczolt és szenvedett s csöndes feledékenységben egész életét, minden földi reményét érte áldozta fel. Más ország már régen diadallal hozta volna vissza az ilyen hű fiát, mi legalább hozzuk haza az ezredévi ünnepélyekre. Mert nincs nagyobb büne a népnek, mint a nagyjai iránti hálátlanság! Eddig tart az idézett forrás; a „Történelmi Lapok", illetve a „Pester Loyd" közleménye. Részünkről csak azt tehetjük hozzá, hogy az elaggott hős tábornok hazatértével régi óhajunk fogna valóra válni; a melynek mi sem mulasztottuk el kifejezést adni folyóiratunkban, remélve egyúttal azt is, hogy a történeti névvel biró Czetz tábornok épp körünkben fogja eltölteni mozgalmas életének hátralevő idejét s tán egykor — kivánjuk, minél későbbre — a mi hantunk fogja őt kegyelettel és dicsőséggel eltakarni!

Irodalom és művészet.

Réthy Laura operai hangversenye. A nagyhirü énemüvésznő Szamosújvártt 1896. jún. 1-én tartott, férje: Rudnyánszky Gyula, a kitünő költő, lapunk derék munkatársa közreműködésével hangversenyt. E fölötte sikerült hangverseny, mely ritka műélvezetben részeltette városunk közönségét, műsorát folyóiratunk mult havi füzete már közölte. A szép müvésznő férjével együtt lapunk szerkesztőjénél volt szállva. Itthon öltözött, kocsin mentünk a hangversenyre. Ékes ruhát öltött magára a müvésznő: zöld selyembe volt öltözve. Mikor a szinpadra lépett, szünni nem akaró tapsvihar fogadta. Kecses meghajtással köszönte meg a kitüntetést. Most a hallgatóság tisztelete jeléül igen gyönyörü virágcsokrot nyujtott a ritka müvésznőnek. Harmath Ilona kisasszony is, ki — habár csak egy próbát tartott, mégis — jól kisérte zongorán az énekszámokat, szintén kapott egy szép virágcsokrot. Most megnyiltak az érdemes müvésznő bájos ajkai... és dalolt úgy, hogy azt hittük: az angyalok énekkarának egyik földre jött megtestesült szép alakjának gyönyörü dalait halljuk. „Könnyü neki, mert tud — így szólott egyik hallgató, ki most hallotta első ízben, Réthy Laurát énekelni. — Az egész ország nagyhírü müvésznőnek tartja, méltán megérdemli ezt az elnevezést.“ Mire valaki: „Sokat hallottunk és még többet olvastunk Réthy Lauráról, de müvészetéről csak most, midőn hallottuk is, alkottunk igazi fogalmat.“ Nem mondjuk, hogy dalai szépek, nagyszerüek, fönségesek, hanem csak azt mondjuk, hogy a közellevő „népkert“ csalogányai egytől-egyig, mind elhallgattak, míg a müvésznő dalolt: hallgattak és tanultak Töle. Szakértők mondják, hogy Európában alig van még három-négy énekesnő, kiknek akkora hangterjedelme volna, mint Réthy Laurának. A mily kiváló müvésznő, épp oly jó nő és páratlan anya. Akárhány asszony vehetne példát Réthy Laurától, hogy miként szeresse, becsülje férjét. Két szépen fejlödő virágszála: Rózsája és Ibolyája olyan ritka gondozásban részesülnek, milyenben az anyák mintaképe részeltetheti. Nem irtozik a konyhaszagtól; a szünidö alatt maga is gazdasszonykodik. Az általa készitett igen izletes kalácsot a konyhamüvészet remekének mondják. Nálunk nemcsak megette az „ángádsábur“-t, hanem elkészitéséhez kecses kezeivel segitett is. — Annyira megkedvelte városunkat, hogy inkább lemondott beszterczei hangversenyéről, csakhogy még egy napot tölthessen közöttünk. „Ha nyugalomba megyek, szeretnék Szamosújvártt lakni.“ Megszerette fürdönket is (kérői fürdö); e kedves helyen töltöttünk el egy délutánt és egy estét. Megfürdött; azután a fürdőtelepen kugliztunk is. Wurscher vendéglős-czukrász kitünö vacsorát készitett számunkra. Késő estve jöttünk haza. Az elözékeny, figyelmes fürdőtulajdonos: Dr. Zakariás József omnibuszával egészen a házig kisért el minket. — Derék férje négyszer járt e városban, nálunk volt pünkösd napján is. A hangverseny közeit szép költemények elszavalásával töltötte ki. Itt közöttünk irta azt a remek költeményét (lásd a jelen füzet 200. lapját), mit „Örmények fohásza“ czím alatt szavalt el. Nagy hatást ért el „Bella és Dorottya“ czimü humoros költeményével, melyért a fővárosban megérdemlett jutalmat nyert. A kedves müvészpár megigérte, hogy mikor csak szerét ejthetik, még ellátogatnak hozzánk. Jó emlékkel, szivélyes bucsúszóval távoztak el innen. . . .

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Az ezredéves országos kiállitás elnöke.

Dániel Ernő
m. kir. kereskedelemügyi miniszter.

A magyar nemzet ezredéves kiállitásának szervezése körül elévülhetlen, s a hivatalbeli utód részéről is nyiltan elismert érdemeket szerzett volt kereskedelemügyi miniszter: Lukács Béla leköszönése után, Dániel

Ernő — a jelenlegi miniszter — épp oly buzgó lelkeesedéssel vette kezébe azon szervezési munkálatokat, a melyeknek óriási eredménye napjainkban, mint a magyar nemzet világraszóló jubilaris kiállitása, nemcsak az ország, de az egész művelt világ közszemléletének képezi meglepő tárgyát.

Nem közönséges mozzanat e nagy nemzeti, állami és társadalmi mű létrehozásának történetében, hogy a szláv eredetű Baross Gábor kereskedelmi miniszter korai és váratlan elhunyta után, két örmény születésű korona-tanácsos egymást követi e magas állásban, s egyesült erővel törekszik létesiteni egy ily korszakos művet, minő a magyar nemzet imposans köztárlata, — újabb díszt kölcsönözvén azon szakminiszteri állásnak, a melynek székében mindjárt az 1867. évi kiegyezés alkalmával a korona és nemzet egyesült bizalma már szintén egy örmény államférfiút ültetett, — Gorove Istvánt, a második magyar független felelős kormány földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterét.

De diszére válik e jelenség az örmény névnek is Magyarhonban; hol e maroknyi, de tehetséges nép ez időszerint, a kereskedelmi miniszter mellett, még a pénzügyminiszter — Lukács László — személyében is képviselve van.

Dániel Ernő arczképe kétségenkivül oda illik jelen millenaris füzetünk élére, ugyis mint magyar-örmény notabilitas, ugyis mint a korszakos kiállitás egyik legfőbb szervezője, ugyis mint egy régi tekintélyes szamosujvári család Délmagyarországba áttelepült ágának előkelő ivadéka; kinek nemesi előneve a velünk tőszomszédságban levő Szamosújvár-Némethi nevű helységhez füződik.

Életrajzot irni róla nem szándékozunk, megtalálható ez minden parlamenti almanachban, lexiconban és a képes magyar hetilapokban; társadalmi szereplése közismeretű, úgy a Dániel-család jelenlegi fészkében: Torontálban, mint az ország székes fővárosában. Politikai működését birálni e helyen (mint nem politikai közlöny) nem lehetünk hivatva; irányában tehát e szempontból elvi állást sem foglalhatunk el.

A mit ez ünnepélyes alkalommal röviden a saját szempontunkból fölemliteni szükségesnek látszik, az előbb elmondottakban már benfoglaltatik, — s így a Dániel-családra vonatkozó genealogiai adatainkat, — melyeket részint az általunk átkutatott szamosújvári városi levéltárban, részint egyéb források közt találtunk, — más alkalommal fogjuk majd több ilynemű közleményeink kapcsán közzétenni.

De itt sem lehet hallgatással mellőznünk azon történeti tényt, hogy a miniszter ősei minden időben kiváló állást foglaltak el a honi örmény nép társadalmi és politikai közéletében, kezdve a több mint kétszáz év előtt történt betelepülés idejétől, — egészen a legújabb korig!

Sz. K.

Ünnepi beszéd.

Tartotta **Dr. Molnár Antal** Szamosújvár város országgyülési képviselöje, Szolnok-Doboka vármegye millenáris ünnepélyén Deésen, 1896. máj. 17-én.

Köszöntöm a hét csillagot vármegyénk czimerében, jelképét és emlékeit a honfoglaló hét vezérnek! Köszöntelek titeket zöldelő hegyek, melyekhez a honalapitás legelsö eseményeinek emlékezetét füzi a megszentelt hagyomány. Köszöntöm a távolból büszke tetődet, Cserhalom, daliás idök nagy hadi tettének dicsőséges szinhelye! S köszöntelek titeket honfitársaim és honleányok, a kik ma nemzeti ünnepre egybegyültetek!

Mert ünnepet ül a nemzet, ünnepet, melyhez fogható mind e mai napig a világ egyetlen nemzetének sem jutott osztályrészeül, mivelhogy ezer év előtt még a mai vezető nemzetek is alig, mostani állami szervezetökben épen nem léteztek. Ünnepét üli a nemzet a Gondviselés ama nagy kegyelmének, hogy a honalkotás ezer éves fordulóját ugyanazon földrajzi határok közt, lényegökben nem változott hatalmi és alkotmányos intézményekkel érhette meg. Közénk száll a múltaknak szelleme, a történetnek lelke s megcsendülnek keblünkben, mint távolból hangzó méla harangszó, a régi nagyságnak dicsö emlékei. Ezer esztendönek visszhangja kél föl és bejárja az egész országot. És behatol ébresztö szavával kunyhókba és palotákba, a szivekbe és az elmékbe, hogy ne legyen hazánknak szent földjén egyetlen egy hajlék sem, a melyben ujjongva ne köszöntenék ezer esztendö örömének, dicsöségének és reményeinek ezt az ünnepét; a hol tanúságot meriteni, vigaszt keresni ne járulnának a letünt nagy idök emlékeihez; a hol fel ne nyitnák a századok naplóját, kegyelettel ne forgatnák lapjait, fel ne elevenitenék eszményeit s meghatottsággal ne gondolnának szenvedéseire, melyeknek tüzkohójában edzödött a nemzet erössé.

Ünnepet ül a nemzet, tiz évszázad minden örömének és büszkeségének, minden bánatának és gyászának emlékünnepét. A múltak borongó árnyai s a szebb jövendönek sejtése, a megvalósult álmok és a nem teljesült remények, hadverö hösök tettei és teremtö szellemeknek alkotásai, a Hunyadiak diadalai, a Bethleneknek és Rákócziaknak szabadságért vivott tusái, Széchenyinek ébresztö szózata, a nemzet vértanuinak és a haza bölcsének lelke: mindent átható, mondhatatlanul erös érzéssé olvad össze ezen az ünnepen, mely harmatos nyári alkonynak varázsával tölti be egész valónkat, túl emel a hétköznapi élet apró gondjain s nemesebb, magasztosabb érzéseknek lángját éleszti bennünk.

Ünnepet ül a nemzet. Visszatekint egész múltjára s megmutatja, mit alkotott egy ezredév alatt. Régi idöknek ragyogó felhözete száll reánk s meglebbenti lelkünket az eljövendö idöknek szárnya. Mintha hallanók harsonáját a Duna és Tisza partjain megtelepedö nomád néptörzsnek, vagy a hösi énekeket, melyek egykoron harczi tettek dicsöségét zengedezték. Mintha megremegtetné lelkünket gyászos melodiája a sötét éjnek, mely egykoron ráborult a nemzetre s az a hatalmas szózat, mely új életet, a fejlödés új korszakának elkövetkezését hirdette. Kifáradva a jelen küzdelmeitöl, a multba menekül lelkünk, megdicsöült alakjaival érintkezik, megerösödik a nagyság érzésétöl s a tovatünt idökben vezetö fonalát keresi a jövendöknek. A fel nem tartóztatható idö ama nagy mezsgyéjénél, a mely elválaszt multat és jövöt, ünnepi pihenöt tart, hogy régi századok tanulságait lelkébe vésve, biztató reményt merithessen további feladataihoz.

Ünnepet ül a nemzet. Ünnepet, melynek felemelö önérzettel, lelkesedéssel és bizalommal kell eltöltenie e haza minden gyermekét, különbsége nélkül a fajnak, nagyot és kicsinyt egyaránt. A visszapillantás a multba fájó öröm, mert vérzö sebekkel van boritva mind a tiz százada a magyar nemzet életének; ámde arról is

bizonyságot tesz a multnak minden emléke, hogy a nemzet évezredes állami életének mindenik szakában méltó volt ama nagy misszióhoz, melyet a Gondviselés eléje szabott, s melynek három vezérlö gondolata az ezredév halhatatlan dalnokának szavai szerint az, hogy

Itt küzdtenek honért a hős
Árpádnak hadai,
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai,
Szabadság itten hordozák
Véres zászlóidat.

Valóságos csoda a története ennek a nemzetnek, melyet példátlan viszontagságok nem törtek meg, mely önmagából mindig új eröt tudott meriteni s mindenkor hozzá tudott alkalmazkodni az egyetemes kulturélet változó formáihoz. A Gondviselésnek végzetszerü kedvezése nyilvánult már abban is, hogy a honfoglaló magyarok nem maradhattak meg a Volga partjain, a hol, mint annyi más néptörzs, menthetetlenül elvesztek volna az ősidők forgatagában, a hol idegen népáradatok mihamar elnyelték volna nyelvöket és nemzeti sajátosságaikat. A történelem kényszere volt, hogy a népvándorlás utolsó hullámcsapásain vándorútra kelt kis nomád nemzet a Duna-Tisza közének és Erdély bérczeinek vette útját. S csoda a története ennek a kis lovascsapatnak, mely leszállott a Kárpátok völgyeibe s hazát alkotott itt az utódainak. „Itt küzdtenek honért a hös Árpádnak hadai,“ úgymond a költö, s ezekben a küzdelmekben, mint elödeiknek, a hunnoknak és avaroknak, a zsenge magyar államnak is szét kellett volna oszlania megalkotóinak bölcsesége nélkül. Közéje ékelve a német-római császárságnak s a Keletről jövö népáradatoknak, a keresztény világ határvonalán el kellett volna vesznie, ha nem érti meg történeti hivatását, ha első királyának, szent Istvánnak messze tekintö szelleme be nem vezeti a kereszténységbe, mely legnagyobb támasza volt új hazájában a magyar nemzetnek, ha be nem lép a nyugati müveltségbe, az európai népek családjába, hogy mint veszélyes pontra állitott őrszem, önnön vérének ontásával védelmezze századokon át az emberiség fejlödésének, a polgárosodásnak nagy érdekeit.

Valóságos csodája a történetnek a megalkotott haza fentartása. „Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai,“ mondja a költö s ez az összetört rabíga nem csupán a magyar államot, az egész nyugati civilisatiot fenyegette. Rajta ütött hazánkon tatár és török s a magyar nemzet egész erejét belevitte a küzdelembe, hogy megoltalmazza a keresztet és az európai kulturát, hogy saját testével tartóztassa fel világhóditó útjában a félholdat. Míg a szerencsésebb nyugati népek békés munkát végezhettek az emberi haladás mühelyeiben, a magyar nemzet azáltal vált hathatós tényezöjévé az európai kulturéletnek, hogy őrt állott a határokon. Mint sziklán törtek meg rajta a mongol-török hóditás romboló hullámai. Az áradat, mely hazánkat elöntötte, a nyugati népek számára megtermékenyité a földet, a tüznek, mely annyi mindent semmisitett meg a mult dicsőségének tanujeleiből, ők csak a fényét látták, csak a melegét érezték.

Le sem zajlott még a nemzeti mult ama hőskölteményre emlékeztető korszaka, melyben az egész müvelt világ hálájára tette magát érdemessé Magyarország s nem kevésbbé sulyos, nem kevésbbé dicső feladatul hárult reá a lelkiismereti és polgári szabadság szent lángjának ápolása. A szabadság volt ideálja, vezető csillaga a nemzetnek eme gyászos idők alatt: „szabadság itten hordozák véres zászlóidat,“ igy jellemzi a költő ezt a korszakot, a mely leggazdagabb volt szenvedésekben, a mely legtöbb vértanunak nevét jegyezte rá a nemzet történetének lapjaira. Itt a mi szükebb hazarészünk bérczei között dobogott eme korszak alatt a magyar nemzet szive. Erdélyben, mely a lelkiismereti és polgári szabadság fáklyáját fennen lobogtatta akkor is, midőn a türelmetlenség és elnyomatás sötét éjjele csaknem egész Európára ráborult. Erdélyben, mely az egyéni és alkotmányos szabadságot megmentette az egész magyar haza számára. Erdélyben, mely a szabadságért s a vele elválaszthatlanul összeforrott nemzeti létért való küzdelem legdicsőbb vezéralakjait adta hazánknak. Az irás feljegyezte tetteiket; legyen áldás emlékezetükön, kik annyi bölcseséggel és önfeláldozással intézték egykoron e hazarész sorsát, kik annyi elszántsággal állottak szembe hatalmas ellenségekkel s koczkára téve mindent, oly szivósan ragaszkódtak alkotmányhoz és jogokhoz. Hazánk mai alkotmányos rendjének köveit az ő vérök tapasztotta össze szilárd falakká. Kik oly fenséges példát hagytak reánk, megérdemlik, hogy ezeken az ünnepnapokon a haza minden hü gyermeke elzarándokoljon gondolataiban a nyugovó helyükhöz. Nem lennénk méltóak a múlthoz, a nemzeti történet eszményeit tagadnók meg, ha fel nem keresné kegyeletünk a szabadság és a nemzeti ügy minden egyes vértanujának hantját s el nem rebegné fölötte a költő szavaival:

> **Emlékezet, szállj le rája,**
> **S rajta, mint a tó sirálya,**
> **Csókold meg a szemfedőt!**

. . . . . Lezajlottak a duló csaták, annyi sok hányattatásból révparthoz jutott a nemzet hajója, annyi sok viszály és félreértés után új korszaka derült hazánkra az alkotmányos szabadságnak. És most, ezredéves múltjának zárókövéül ünnepet ül a nemzet. Ünnepli múltját s leküzdve annyi szenvedést és megpróbáltatást, jelenének alkotásaival, a jövendőnek felséges igéretével lépi át az új ezredév küszöbét. Bemutatja ünnepén a modern Magyarországot a tizenkilenczedik századnak. Meghivta ünnepére az egész müvelt világot, az idegen államok képviselőit, hogy lássák a drága ereklyéket, melyek a Kelet és Nyugat világrenditő küzdelmeiből maradtak fenn; és lássák a századok romok fölött mit alkotott a megifjult nemzet kitartása, ereje és munkája.

Ünnepet ül a nemzet a Kárpátok félreeső völgyeiben, az Alföld délibábos rónáin s az Adriának napsugaras partvidékén egyaránt! Letörték a fának ágait az idők fergetegei, de a gyökerekben megvolt az életerő s a kopár törzs újra meg újra kihajtott. Századok véres tusái után egy holt nyelv kulturája állotta sokáig útját a nemzeti kultura fejlődésének . . . s az időknek minden akadályát és nehézségeit leküzdve, mégis nő és izmosodik a nemzet. Rajta van vállain a Gondviselés vezető keze s súlyos megpróbáltatások után elkalauzolja jobb jövendők felé, új ezer évnek szebb korszakába, melyhez jogot szerzett a dicsőség fényes sugaraival megaranyozott, a hazáért való önfeláldozás magasztos példáival átszött multja, ragaszkodása az ideáljaihoz a szabadságnak, melyben testvérekül ölelte keblére az e hazába beköltözött vagy betelepitett más faju népeket is, hiven az ősök nemes traditioihoz, tisztelve mindeniknek nyelvét, hitét, lelkiismeretét! Ennek köszönhető, hogy bár nemzetek merültek az enyészetbe, királyságok és országok tüntek el a föld szinéről a lefolyt évezred alatt, Magyarország él és az alkotó néperőnek bámulatos nyilvánulásai között hatalmas lépésekkel halad elöre a fejlődésnek útján, s mint az európai népcsalád becsült és tisztelt tagja, üli meg állami lételének nagy emlékünnepét. Ezer év alatt derekasan megállta a Gondviselés által számára kijelölt helyet s reményt merit múltjából, hogy meg fogja tartani ezt a földet jövőre is szabadnak és magyarnak!

A régi dicsőség halhatatlan emlékü költőjének gyötrő kételyek által tépett lelkéből egy borongó pillanatban ez a felkiáltás tört elő:

> **Népek hazája, nagy világ,**
> **Hozzád bátran kiált:**
> **Egy ezredévi szenvedés**
> **Kér éltet vagy halált.**

Ez a kétség nem dulná többé a költőnek szivét, ha közöttünk élne ma, ha tanuja lehetne az önmagának visszaadott nemzet nehány rövid évtized alatt való haladásának, ha látná nemzetét birtokában annak, a miért egykoron annyi vér omlott s a miről pár emberöltővei ezelött még legjobbjaink is csak álmadoztak, s ha látná a királyával együtt ünneplö nemzetet! Népek hazája, nagy világ! bátran kiált tehozzád ünnepén a magyar nemzet, mert tudja és érezi, hogy hüségesen megfelelt történeti küldetésének. Ámde egy ezredévi szenvedés után nem életet vagy halált kér. A költőre ezer esztendőnek lelke czáfolt reá. Multjával az élethez való jogot szerezte meg a történet itélőszéke előtt a magyar nemzet, melynek fenmaradása, melynek létezése világrészünknek ezen a pontján történeti szükségesség a jövendőben is.

Régi dicsőségben fénylik a tovatünt évezred, rejtelmes homály födi az elkövetkezendő időket. A bérczek megmaradnak helyükön és a vizek örökké folydogálnak, de azt senki nem tudhatja, mily megpróbáltatások várnak a hármas bércz tövénél s a négy folyam völgyeiben élő nemzetre. Isten kezében van a jövendő s ama mérföldkőnél, a melyet múlt és jövő közé helyez a nemzet ünneplő kegyelete, a pillanat nagyságától áthatott lelkünk áhitattal fordul ő hozzá. Ezer éve annak, hogy a Kárpátok bérczeiről leszállott Árpád lovascsapata, ezer éve, hogy itt országot alkotott, küzd és munkálkodik a magyar nemzet. S most, hogy ünnepet szentel az idő első emlékezetének, minden gondolat, minden sziv hálával eltelve, első szárnycsapásával Istenhez emelkedik. A hazának közös nagy eszméje s a minden hatalomnál erősebb kapocs, a honszeretet imában foglalja össze mindazokat, kiket századoknak története egy nemzetté egyesitett.

A történeti hagyomány szerint ezen a helyen, a hol ünnepelni egybegyültünk, ezen a helyen hallgatta meg a honalkotó Árpád a Duna völgyeiből visszatérő követének jelentését s aztán kérte Istent, tartaná meg mindörökre népe számára ezt a földet, mire a vitézei háromszor hangoztatták utána Istennek nevét. Mint évezreden áthatoló viszhang, szálljon föl a mi ajkainkról is ez a szó. Népeknek Istene. a történetnek ama határjelénél, melyhez a magyar nemzet eljutott, mely egy évezrednek az idők végtelenébe tünését s a jövendőnek hajnalhasadását jelzi, leborolunk hálaimádságra s esdve kérünk,

Isten, adj hazánk felett
Tisztán fénylő kék eget!

A haza csillaga.

— M. A. M. költeménye. —

Armenia borús egén,
Koromsötét felhők közül,
Miként egy biztató remény,
Szép fényes csillag tündököl.

Oh csillag! légy mindig velünk,
Örködjél lépteink felett,
Iránytüt nyujtson mi nekünk
Szép bűbájos tekinteted.

És szólt a csillag: — Oh mikor
Fog lángra gyulni szivetek?
Hogy együtt láthassa a hon,
A szerteszórt testvéreket. . . .

Oh meddig fognak fiaink
Vetődni sirva szerte-szét?
És búslakodni hiveink
Szemlélve a vész fellegét. . .

Ha visszatérne mindenik,
Örömben uszna Ararát, —
S a háladalt elzengének
Araxes, Tigris, Eufrát.

Sok században át fényemet
Borússá tette könnyetek,
S tündöklő ékességemet,
Elboriták a fellegek. —

A csillag nem a felleget,
A nap sugárit követi, —
A napsugár a fellegek
Borúját üzi, kergeti. . .

Oh szeressétek ezt a fényt,
Melytől szivetek fölhevül;
Mig élesztgetem a reményt
Hogy hazánk napja földerül!

Simay Gergely.

Szamosujvári képek. — Sétatéri vashid.

Szamosújvári képek.

„Te város állj, a mig e hon fenáll
És hiven áldozz' szent oltárinál.“

Városunk egy sikerült távlati képét, valamint több, helyrajzának részletfölvételét is volt már alkalmunk e lapok olvasóközönségével megismertetni, — a mostani füzetünkben látható illusztrácziók tehát, vagyis a város újabb felvételű látképe és némely közérdekű pontjai, további kiegészitését képezik csak azon topografikus képeknek és leirásoknak, a melyeket időnként e város nevezetesebb középületeiről közreadtunk; miértis — hézagosságuk daczára — újabbi érdekes részletek gyanánt tekinthetők azok Szamosújvár (a magyar-örménység eme csinos fekvésű központi városa,) mozaikképének megalkotásához.

A jelen füzet különböző helyein találják föl olvasóink az idevágó fényképi felvételeket, fotocinkografikus úton többszörözve; nevezetesen a város összlátképét, madártávlatból négy rendbeli népkerti részletet, illetve tájrajzot, minők a sétatéri fenyves, az úgynevezett rondeau (körönd), egy tórészlet, s a bevezető vashíd környéke, — ezenkivül a már régebben bemutatott templom-képek kiegészitéseül a szentferenczrendi zárda templomot, — s végül a szamosvölgyi vasútnak a város közvetlen közelében, mondhatni a város kebelében levő pályaudvarát.

Igaz ugyan, hogy e képek nem a város legutóbbi évtizedének épület-alkotásait tűntetik föl, s az újabbakkal — minők a többi közt az új árvaház és leányiskola, a honvédhuszárlaktanya és a méhészegylet mintaméhese, s egyéb középitkezések, — csak folyóiratunk későbbi füzeteiben számolhatunk be: minthogy azonban tényleg mi valánk az elsők, kik városunk egyes részeinek képekben való ismertetését (részint Szamosújvár önálló helyrajzában, részint e lapok keretében) megkezdettük, joggal remélhetjük, hogy eddigi, magában is sikeres kezdeményünk — egyelőre az utóbbi évek látható eredményeinek feltüntetéseig, — a városunk multját és jelenét méltán megillető érdeklődéssel találkozhatnak.

Egyébiránt azt szokták mondani, hogy rendszerint az a város halad és emelkedik, — a hol legtöbben érdeklődnek a város haladása és emelkedése iránt; a hol a közügyek iránti érzék, vagyis a közszellem leginkább ki van fejlődve. Alkalmazva ez általános elvet Szamosújvár városára, senki sem tagadhatja el annak polgáraitól a kiváló hajlamot a közügyek iránti érdeklődésre; ha midjárt e hajlam olykor helytelen irányba téved, vagy a szenvedélyek hevébe csap át. Tagadni azonban nem lehet. hogy Szamosújvár ma már az eleven élet lendületét érző, haladó városok sorába tartozik, — hol a közszellem is ébredőben van. Vajha e közszellem ne feledkeznék meg saját létalapjáról, ama nemes hagyományairól a kegyeletes multnak, — a mely hagyományok városunk eddigi patriárkhális család-életét annyira áthatották, s a házi tűzhely körül megőrzött ősi erényekkel annyira megnemesitették; hogy a modern társadalmi viszonyok kétes értékű befolyása daczára töretlen bizalommal tekinthetünk a jövőbe!

„Ismerd meg tenmagadat!“ — mondja egy hellén közmondás. Tehát ismerd meg nemcsak erényeidet, de hibáidat is. Ily őszinte felismerésre, csak az öntetszés hizelgése nélkül való birálat képesít. Csak így lehetünk képesek a helyes irány felismerésére és követésére.

Ugyancsak Göröghon bölcse volt az, a ki úgy nyilatkozott, hogy jobb ha az ország polgárai alacsony tetők alatt élnek, mintha palotákban bujkálnak. S valóban egy ország boldogsága nem függ annyira a házak magasságától és fényességétől, mint inkább népeinek vallásosságától, erkölcsiségétől, becsületességétől. E legmagasabb czél felé kell tekinteni minden nemzetnek, minden városnak különbség nélkül, ha igazán bensőleg haladni akar. Nálunk ez eszmény felé törekvés felettébb meg van könnyítve a multak nemes hagyományai és a jelen viszonyokon magasan felülemelkedő példaadása által.

Törekedjünk tehát a jövőre is első sorban ez eszmény megvalósítására a családi és iskolai körökben, úgy mint a társasélet és közigazgatás terén. Aztán hadd jöjjenek, ha kell, az újitások: a vasútak, a villamos világítás, a díszes paloták, parkok és szoborképek, közintézetek, muzeumok és könyvtárak, a közgazdaság és technika modern vivmányai, az anyagi- és szellemi gazdagodás — népünk hiterkölcsi épsége, a maga szilárd alapján állva, nem fog hajótörést szenvedni — az új ezredévben! **Sz.**

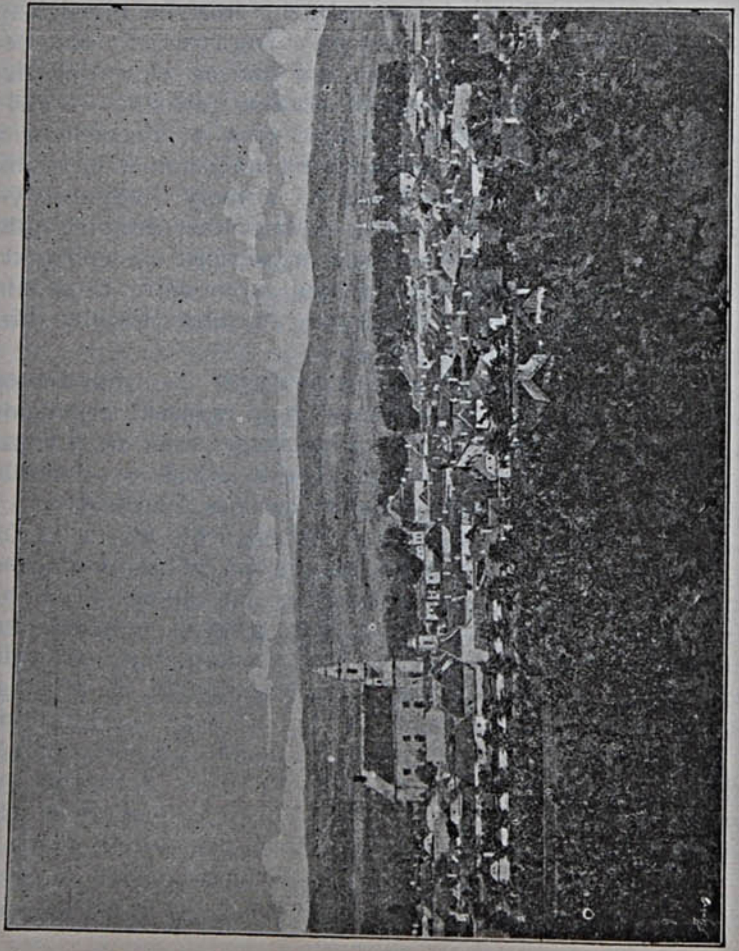

Szamosújvári képek. — Szamosújvár távlati képe.

Prolog a magyar milleniumra.

Irta: **Merza Gyula**.

Örmények nagy Hájkja és hős magyar Árpád,
Hódító ősei két birodalomnak,
Vajjon hamvaikban rólunk álmodoznak
Ott, hol égre tör vén Ararát s a Kárpát?
Felhökön túl mintha két pánczélos alak
Testvérjobbot nyujtna ... s erdős bérczek alatt
Székely végvidékén a regényes tájnak:
Lelki szemeink egy karavánt találnak. . .

Moldva zord határán bujdosók csapatja
Vándorutnak indul százados tüzhelytől,
Női zokogás zeng vissza a hegyekből,
S férfiak lelkét is fájdalom szaggatja;
Meggyalázott hitük Egbe fölkiáltott . . .
És a népek Atyja ime küld megváltót:
Szabad Erdély földjén örmények tizezre
Apafi Mihálynál menedéket szerze.

S nemzedékek mulva magyar és az örmény
Szivben összeforrt, söt egy fogalmat képez.
Közös honszerelem alkotá e törvényt,
Mely szorosbra füzött országot egy néphez.
S Ararát kis törzse Kárpátok tövében,
Hungária édes lángoló ölében
Uj honáért élve — tündér csoda történt —
Nyelvben is magyarrá lett az örmény önként.

Riadók szavára — nincs is még egy öltő,
Hogy fegyvert ragadtak pór, nemes s közpolgár,
A szabadság lön a hit s haza az oltár,
S eldobott talárt a pap s lantot a költő.
Szent zászlókat védni magyarok s örmények . . .
Egy szivvel siettek el vitéz honvédnek . . .
Bár titáni harczban eltörött a kardjuk:
A megosztott gyász még könnyitett is rajtuk.

S lám élt Géniusza a magyar nemzetnek,
Harmincz nemzedéken át ki gondot viselt,
Mert kibékitette oly királyi szivvel,
Melyet hű kötelmek s bölcseség vezetnek.
Szárnyra most bocsát a millenáris jogar,
Hisz kinötte gyermekpapucsát a magyar,
S multakon merengve: ezredéves ünnep,
Évezres dicsöség újra szembe tünnek.

S bámulattal nézi már egész Európa
Nagy évfordulóját egy honalkotásnak,
Ritka emlékünnep, mit ma nálunk látnak,
Országos örömnél nem lehet szebb pompa.
Távol országokból a magyar királynak
Külföld fejedelmi levelet irának . . .
S koronás ajkakról messze hangzó szózat
Ujabb ezredévre ragyogóbb fényt hozhat.

Szent-István, Szent-Gergely — két dicsö apostol —
Nagy hittéritői ösi két hazának,
— Vad pogányságtól, kik földet foglalának —
Ime megjelennek áldva angyaloktól.
Felhökön túl mintha két dicsöült alak
Testvérjobbot nyujtva ... s glória sugarak
Vissza hogy verődnek drága szép hazánkra:
Örmény szivből is ki tör ma a hozsánna!

Csendüljön imára a harang ércznyelve,
Bérczről-bérczre zúgja tele völgyeinket . . .
S szellemóriások, ti, felülről minket
Lássatok ma itt lenn zsóltárt énekelve;
S meglobogtatván a nemzeti zászlónkat
Nemtöjének minden népfaj hálát mondhat:
Köny csillog szemünkben, túlárad a lelkünk,
Hisz az Ég áldása örködött felettünk!

Történeti analogiák.

A magyar nemzet a kereszténységet több tekintetben az örmény nemzet megtéréséhez hasonlatos körülmények közt vette föl! Mindkét nemzet az ősi pogány vallás elhagyása után nemcsak kereszténynyé, de egyszersmind — egyházjogi kiváltságai mellett — egyenesen katholikussá lett; vallási egységben maradván Rómával és a katholikus világegyházzal. A magyar nemzet téritő apostola: Szent-István király volt, a ki uralkodói magas állásában is hirdetője lett a szeretet szent vallásának, szóval és tettel, — az örmény nemzet fölvilágositója: Szent-Gergely szintén királyi vérből (az Arsacidák uralkodó-családjából) származott és hetvenhét, különböző vallási kérdésről tartott szentbeszédeket a megkeresztelt örmény nép előtt. Mindkét nemzet megtéritése felülről, a tron köréből indult ki; s a királyok példáját követve, ezrével sietett a nép itt is, ott is meghódolni a kereszt vallása előtt, s irtani a régi pogányság nyomait és emlékeit.

A magyarok megtérése II. Szilveszter pápa idejében történt, a ki koronát küldött a szent királynak, — az örmény nemzet és király (Tiridát) megkeresztelkedése pedig hétszáz évvel Szent-István előtt I. Szilveszter pápa alatt következett be; a ki az örmény egyházat nagy kiváltságokkal ruházta föl, — s magát Szent-Gergelyt Örményország legelső püspökévé s pátriarkhájává tette.

Később is az örmények Keleten a leghivebb szövetségesei valának úgy átalában az európai keresztes hadaknak (a Rupenita örmény királyok alatt) — mint különösen az Árpádházi II-ik Endre király magyar keresztes hadainak, a közös ellenség, a mohamedán népek uralma ellen; a melynek igája alatt roskadoznak azóta maiglan is az Európától egészen magukra hagyott szerencsétlen örmények!

Dr. S. J.

A lugosi tanulók a kiállitáson.

Az évvégi vizsgák lefolyása után, június 18-án, az ezredéves kiállitás megtekintése végett, a lugosi állami főgymnasium növendékei közül 57 tanuló 4 tanár vezetése alatt felutazott Budapestre.

Az előlegesen, még itthon megállapitott programmba fel volt véve a Margit-sziget megtekintése is.

Két és fél nap lefolyása alatt tanulmányoztuk a kiállitás tárgyait, mely szemlélés közben azon kiváló szerencsében részesült tanulóifjuságunk, hogy királyunk ő Felségét is megláthatta, a mint a „zeneműcsarnok"-ból az összes jelen volt vidéki tanulók sorfalai között szünni nem akaró „éljen-"riadalomtól kisérve távozott.

A harmadik nap délutáni óráiban, miután a sok látványosság közül a minket kiválóbban érdeklő dolgok nézésébe belefáradtunk, áthajóztunk a Margit-szigetre.

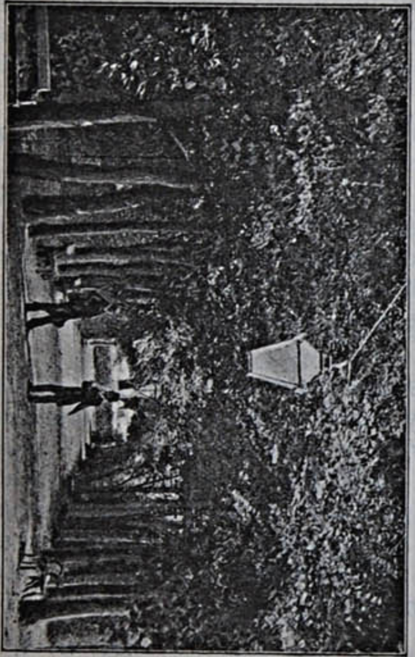

Szamosújvári képek. — Sétatéri körönd.

Ha programmunkban nem lett volna, úgy is meg kellett volna tennünk e kirándulást, hogy kipihenjük kissé magunkat e valóban nagy munka fáradalmai után.

Bejártuk a szép szigetet, útközben magyarázgatva tanitványainknak a történeti és egyéb helyi nevezetességeket.

Tele tüdővel szivtuk magunkba ez édeni sziget virágillattól terhes levegőjét, s míg a „szűz Szent-Margit asszony" kolostorának romjait, a viz-esést, kórházat, az Arany-tölgyeit, a virágtelepeket stb. megmutogattuk a fiúknak.

A mint a szigeten végig sétáltunk fölülről lefelé, az alsó vendéglőhöz érve pihenést tartottunk.

Eközben a főrendező kiadta az ifjaknak a rendeletet, a mely így hangzott;

„Fiúk! a kinek pénze van, az rendeljen a saját költségére uzsonnát, a kinek elfogyott a pénze, jelentkezzék: annak az uzsonnáját fizetni fogom."

Szükség volt ily kétértelmű napi parancsra; mert a közköltségre összeadott pénz már igen csekély összegre apadott volt le.

— Nem lesz így jól, pajtás! — jegyzé meg egy másik kollegám, az utasitásokat osztogató vezetőhöz fordulva. — Itt mindjárt nem lesz pénze egyetlen egynek sem, s mindenikért fizetni kell. Valami más módot kell kieszelnünk.

Szamosújvári képek. — Sétatéri fenyves.

A míg ők ekként egymással alkudoztak, egy elegáns szürke ruhába öltözött középtermetű öreg úr vonta magára figyelmemet, a ki nagy érdeklődéssel nézte az asztalok mellé pihenni letelepedett fiainkat.

— Lugosról valók — a mint látom jelvényökről — szólt hozzám lépve az öreg úr.

— Igen, — viszonzám én.

— Tetszik ismerni Besán Mihály közjegyző urat?

— Ismerem.

— Sziveskedjék kérem átadni üdvözletemet neki. Én Váradi Béla vagyok.

— Szivesen, kérem, hanem talán illetékesebb lenne nálamnál üzenete átadására a közjegyző úr fia, a ki szintén itt van az ifjúság között.

— Annak örülök, szeretném megismerni az ifjút.

— Fiúk, Besánt küldjétek ide! kiáltám.

A következő pillanatban a hivatott előttünk állott.

Köszöntem, s magukra hagyva őket felmentem a vendéglő erkélyére, hol kollegáim helyet foglaltak volt egy asztal mellett.

Míg az uzsonnánkat felszolgálták, elbeszéltem az elöbbi jelenetet.

Még be sem végeztem előadásomat, mikor megjelent asztalunknál az öreg úr és így szólt:

— Kedves tanár urak! sziveskedjenek megengedni, hogy az ifjakat megvendégeljem.

Hálás köszönettel fogadtuk nagylelkűségének e szép nyilatkozatát.

Míg a tanulóifjúság derült hangulatban töltötte el a katonazene hangjai mellett, a számára megrendelt gazdag lakomát: az öreg úr közénk telepedve elbeszélte, mily nevezetes emlékek kötik Lugoshoz.

1848-ban Kolozsvárról, a hol atyja kereskedő volt, a míg honvédnek felcsapott, miután üzletüket kirabolták: anyjával és testvéreivel elmenekült Lugosra.

E futás mentette meg családjuk tagjainak az életét.

Fel is szólitott, hogy tudakozódjunk utána, ki volt az a lugosi polgár, ha még életben van, a kinél családjuk menedéket talált, hogy jóságáért valami módon kifejezhesse köszönetét.

Társalgás közben megkérdeztem kedves maecenásunkat: nem áll-e rokonságban azzal a Váradi családdal Kolozsvártt, a melylyel én jó ismeretségben voltam tanuló koromban?

— Azok nem rokonaim. Én örmény vagyok, családi nevem Korbuly — szólt az öreg úr.

Ifjúságunk lelkesen megéljenezte Váradi Béla urat, kinek Budapesten igen szép fehérnemű üzlete van, s velünk együtt, kik szintén vendégei voltunk e feledhetlen uraságnak, azzal a kedves emlékkel távozott: hogy a fő- és székvárosban a milleniumi kiállitás alkalmával, egyéb csodálatos dolgokon kivül, egy ritka jó emberi kebelt is szerencsések voltunk megismerni, a melyben a haza tanuló ifjúságáért a legmelegebben érző, nemes szív dobog.

Haza érve az első testületi gyülésen jegyzőkönyvben örökitettük meg e nemes tettért hálás köszönetünket.

Én pedig az önzetlen áldozatok e — napjainkban egyre ritkuló — fényes példáját ide jegyzem azon ohajom kiséretében, hogy: adjon az Isten ezer annyit helyette!

A magam részéről nem tartom érdektelennek megjegyezni, miszerint két tagjával találkoztam az örmény nemzetnek, mint állandó fővárosi lakosokkal: ezek egyike, Papp Antal, régi kedves barátom vendégül hivott meg úri családja körébe, a mit, bármint kivántam látni derék, művelt fiait, egykori kedves tanitványaimat: szoros kötelességem és nagy felelősségem miatt csak megköszönhettem; a másik tényleg megvendégelt az ifjúságunkkal együtt.

Hogy is mondottam M. Jakab törvényszéki biró úrnak a minap? Barátom, olyan emberek, mint ti vagytok, a föld kerekségén nincsenek sehol!

Márton Dávid.

Örmény elemek Árpád táborában.

Árpád népe nem csupáncsak magyarokból állott. Midőn a honfoglaló magyarok átlépték a Kárpátokat, soraik közt más nemzetekhez tartozó vitézek is voltak: voltak közöttük fölös számmal örmények is,

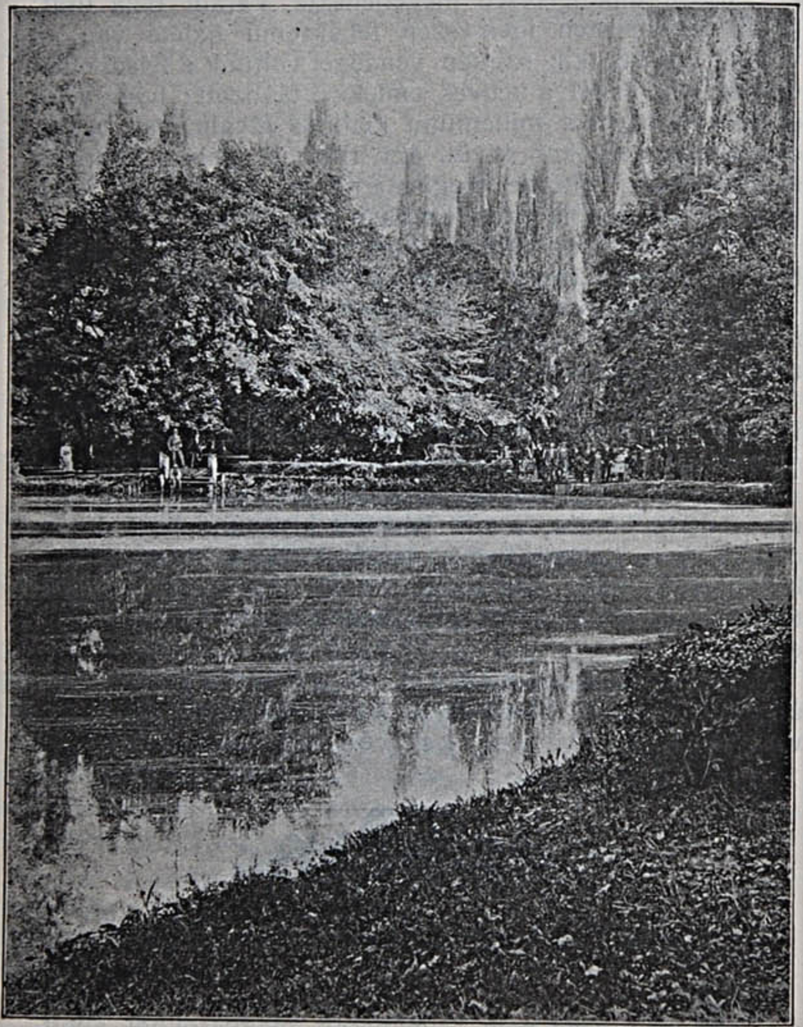

Szamosújvári képek, — Tó-részlet a népkertből.

kik részint az ősi hazában csatlakoztak a kivándorló magyarokhoz, mert a tudós Lukácsi Kristóf szerint: „A magyarok szülőfölde és eredeti lakhelye Nagy-Örményország, névszerint ennek északi része, mely hajdan Felső-Armeniának neveztetett és az Araxes melléke;“[1] részint a keletrómai császárság területén. Ugyanis akkor tájban sok örmény katona szolgált a császári sergekben, kik közül nehányan felemelkedtek a császári trónra is.[2]

Midőn a magyarok Átelközben[3] laktak, a keletrómai császárság trónján „bíborban született“ Konstantinnak apósa, a „Basileopator“-nak (császár atyja“) is nevezett örmény származású Romanos Lekapenos ült. „Mivel az ifjú Konstantin, a kinek kora eseményeiről irott munkája a magyar történet egyik becses kútfejét képezi — mondja dr. Molnár Antal — egészen az irodalomnak és művészeteknek élt, kész örömest engedte át a hatalom teljes élvezetét apósának Romanos Lekapenosnak.“[4]

A keletrómai birodalom örményei nem egyszer látogattak el és mentek be Pannoniába és Daciába is. „Épen nem lehetetlen, sőt valószinű — mondja Rohonyi Géza csak a napokban sajtó alól kikerült munkájában[5] — hogy a byzanczi udvar a keleti vallás révén némi befolyást gyakorolt a honfoglalás előtt itt (Magyarország) uralkodott fejedelmekre. És e befolyást ápolta Byzancz időnként később a honfoglalás után is.“

Ezek után bizvást állithatom, hogy örmények, kik ismerték már „a három halom és négy folyó tájait“ kalauzolták a hét vitéz magyar vezért és a magyarokkal jött nemzetfeleiket, testvéreiket a mai Magyarországba.

---

[1] A magyarok öselei hajdankori nevei és lakhelyei. Eredeti örmény kútfők után irta Lukácsi Kristóf szamosújvári plebános.

[2] L. „Armenia“ ötödik évfolyam (1891), 36, 72. lap.

[3] A Volga folyót, mely a másságeták tartományát (Astrakan) két részre osztja, a tatárok Etelnek nevezték. Mechithár, örmény szótár, 279 lap.

[4] „Őrmények a keletrómai császárság trónján.“ Armenia, V. évfolyam 72. lap.

[5] „Magyarország a honfoglalás után.“

Leontius örmény történelemiró mondja, hogy a nyolczadik század elején a kazárok hadseregében nagy számmal voltak örmények, kiknek hadi vitézsége előttük nagyon ismeretes volt és épen azért a háborúban őket szokták az első helyre állitani.[1]) Már pedig azt tudjuk, hogy az Európában új hazát kereső magyarokhoz hét kazár törzs csattakozott, a kazárokkal örmények is csatlakoztak a magyarokhoz és így a honfoglalás nehéz munkájából az örmények is részt vettek.[2])

És éppen azért, mert együtt küzdöttek az örmények a honfoglalás éveiben a magyarokkal, most határtalan lelkesedéssel ünneplik a millenaris évet. A hazai örmény is méltán elmondhatja a költővel: „Ez az a föld, melyhez minden szent nevet egy ezred év csatol.“

Szongott Kristóf.

Rodosto és az ottani örmények.

Thaly Kálmán, a daliás kurucz idők történetirójának egy régebbi felolvasásából veszszük át az alábbi részleteket a magyar történet és költészetben egyaránt emlékezetes törökországi város: Rodosto-ról,

— a hol II. Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelem élte le utolsó bús napjait és egykori hű kisérője: Mikes Kelemen „hallgatta egyedül a tenger mormolását...“

Ismerjük ezt a várost Mikes felülmulhatlan leveleiből, — tudjuk, hogy itt ütötték föl tanyájukat a nagy magyar idők számüzöttjei, a bujdosók, — s itt lehelte ki lelkét, távoli hazájára gondolva, II. Rákóczy Ferencz.

Voltak idők, midőn Rodosto a magyar hazafiság kegyeletének Mekkája volt. Ide zarándokoltak különösen a mult század végén, hogy fölkeressék a hazátlanul meghaltak sirjait, s kutassanak kegyeletes emlékei után. Ujabb időben Rodostot nagyon kevesen látogatják.

Magyar ember 1862 óta nem járt itt. Jelenleg nincs élő magyar ember, a ki II. Rákóczy Ferencz török földön birt palotáját a maga valóságában látta volna. Az utolsót, a ki ott járt, Henszlmann Imrét, nem rég temettük el. Ő és Kubinyi együtt keresték fel Rodostot annak idején, a magyar tudományos akadémia megbizásából.

E város mintegy huszonöt mérföldnyire fekszik Konstantinápolytól, feleúton a török főváros és Gallipoli között. Magának a városnak éppen olyan fekvése van, a mint azt Mikes leirja. Előtte a Márványtenger félhold formájú öblöt képez. A hegyek czyprussal — a hires czypruserdőkkel — szőlővel és gyümölcsfákkal vannak benőve.

A tengertől jobbfelé a török városrész terül el, hét minaretjével s körülbelől ugyanannyi mecsetjével. Aztán jőn a zsidó és a görög városrész. Ez utóbbiban vannak európai házak is, de csak a tengerpart közelében. Balfelől van az örmény város, melyben a török város hét minaretjének hét szélmalom felel meg. Van ezen városrészben még egy kicsiny gőzmalom is.

Mikes irja, hogy Rodostonál szebb és jobb helyre nem helyezhette volna a szultán a bujdosó magyarokat. A városnak 28—30.000 lakosa van; híres kitünő fűszeres boráról, kertjeiről, gyapottermeléséről, selyem-, gyümölcs- és zöldségtermesztéséről, aztán felülmulhatlan zamatú őszi dinnyéiről, melyek télig eltartanak, őszi baraczkjairól, gránát-almáiról. Gabona rnndkivüli bőséggel terem szántóföldjein, s a tenger parton, a rizsnek is jó termő talaja van. Azonkivül Rodosto élénk kereskedelmi város. A félkörben huzodó hegyek lakói ide hozzák minden nyers terményeiket.

---

[1]) Sub initium saeculi VIII. Chazarorum ad Caucasum Chagonum, magnum semper numerum Armenorum, quorum bellica fortitudo probe ipsi cognita esset, in exercitu habuisse iisque primas in praeliis deferre partes solitum fuisse. Apud Indsidsian, Antiquitatum Armeniacarum, tom. 1. pag. 338.

[2]) Iam cum aliunde sciamus septem tribus Chazarorum, Hungaris novas sedes in Europa querentibus sese adjunxisse, nihil obstat, quominus Armenos quoque Chazaris et cum his Hungaris junctos, cum iisdem in Pannoniam et Daciam venisse, — suasque in occupatione regni partes habuisse asseramus; id certe haud obscure innuunt Annales Hungarorum, idem indicant immunitates Armenis Strigoniensibus ab antecessoribus Belae IV. datae atque ab eodem innovatae; hoc ipsum arguunt conplura in Transilvania loca, quae gentilitium nomen veterum possessorum hodiedum retinent. Lukácsi Kristóf, Historia Armenorum Transilvaniæ, 12 lap.

Midőn Thaly és a török fővárosból vele jött nehány útitársa a hajóról partra szálltak, első dolguk volt magukkal hozott ajánló leveleiket előre küldeni Ászlánhoz, az ottani osztrák-magyar konzulhoz és a rodostoi egyház papjához. Nagy örömmel kereste fel utazóinkat a khánban (török vendégfogadó) a nevezett konzul fia. Elbeszélte nekik, hogy ő a magyar Kőszeghy ivadéka; nagyanyja utolsó sarja ugyanazon Kőszeghyéknek, a kik az erdélyi fejedelemmel együtt telepedtek meg Rodostoban, s Kőszeghy Czeczilnek hivták. A tisztes matronát éppen Thaly ottjárta előtt két héttel temették el. Atyjától Kőszeghy Gergely egykori franczia konzultól nagyon sok szép dolgot hallott a fejedelemről és udvaráról, s a hallottakat nagy hűséggel és lelkesedéssel adta tovább az unokáinak.

Szamosújvári képek. — Zárda-templom.

Thaly állítása szerint a Rákóczy-emigráczió emlékei legélénkebben az örmények közt élnek Rodostoban. Rákóczy fejedelem számára annak idejében egy egész örmény utczát vett meg a török porta. A fejedelem udvartartása az örmény nép közepette is élt, s élénk nyomokat hagyott maga után. Egy kilenczvenöt éves öreg örmény ember elmondta Thalynak, hogy gyermekkorában látta a fejedelem portáját, mely fényes volt, mint a szultáné.

Rákóczy fejedelem egy egész ház-sort foglalt el az udvarával. Kápolnáját a sarkon épittette, s legszélről a tenger partja felé az ebédlő palotát. A nagy ebédlő terem napjainkig épen maradt. Az utczai kapú barokkstylben készült, s látható rajta még a hely, a hol valamikor a fejedelem bronzczímere ékeskedett.

A Rákóczy-féle utcza házainak földszintjén jelenleg többnyire szegényes örmény családok laknak. Az emeletek jobbára lakatlanak. Legszebb a fejedelem ebédlő terme. Oly ragyogó ez most is, hogy bátran lehetne benne egy fejedelmi ebédre teriteni. Tizenöt ablaka a tengerre nyilik. Az étterem egyik oldalát remek, stylszerű pohárszék foglalja el; az ajtók aranyozottak. Meg van még a fejedelem nagyszerű pipatartója is. A terem falait a felső padlatig a legszebb guirlandok ékesitik. Fenn a keletiesen festett párkányzat oly eleven, mintha csak ma került volna ki a művész ecsetje alól.

Rodostoban mindössze még tiz Rákoczy-féle ház van meg az eredeti állapotában. A fejedelem hajdani kertjei most a különböző felekezetek temetőhelyéül szolgálnak. A Rákóczy kápolnája maiglan megmaradt eredeti alakjában; ott van még a régi díszes karosszék is, melyben a fejedelem hajdan az isteni tiszteletet végig hallgatta.

A rodostoi török lakosság még most sem tudja, hogy a városrész, — melyben valamikor a számüzött fejedelem udvart tartott, — már visszaszállt az ottomán államra! A „magyarok birtokának“ tartják még ma is azokat a kerteket és szántóföldeket, s nem engedik meg, hogy bárki is bitorolni merje azokat. Ez az oka, hogy a paloták nagyobbrészt lakatlanok, s a szántóföldek is parlagon hevernek.

Széplaki.

Vágy.

— *Emlékezés Szamosújvárra.* —

Látom-e még azt a helyet valaha?
Hol tán szebben ragyog a nap sugara.
Oda küldöm a lelkemet, ha fájni fog ezután,
Ott meggyógyúl majd talán.

Ugy szeretem a lehulló levelet,
Megbámultam, megcsodáltam eleget,
Mi vágy vonja le a földre? engem égbe mi viszen?
Ha sejtené a szivem.

Csöndes estén ha arra száll sohajom,
Ne tartsd fogva, hadd szálljon el szabadon,
Valamiért küldöttem a világba,
Oh, hogyha rá találna!

Sallak Róza.

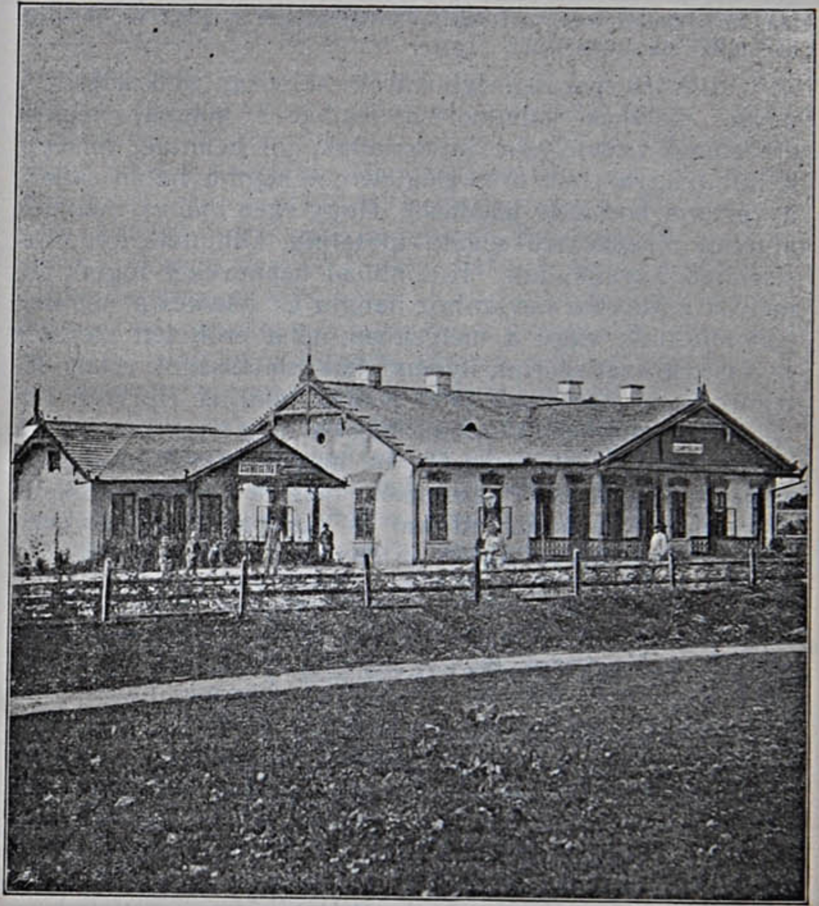

Szamosújvári képek. — Szamosvölgyi vasút pályaudvara.

A magyarok őshazája örmény kútfők világánál.

Szamosújvár egykori tudós lelkésze, a feledhetetlen emlékű Lukácsi Kristóf, a „Magyarok őselei, hajdonkori nevei és lakhelyei czímmel (1870-ben) kiadott munkájának második könyvében (a 204-ik és következő lapokon) az örmény történeti kútfőknek magyar őstörténeti szempontból felismert jelentőségéről, s ez alapon folytatott hangyaszorgalmú kutatásainak meglepő eredményéről, a következőket irja:

...A magyar régiségbuvárok sajnosan nélkülözték a nevet, melynek kalauzolása mellett a magyar nemzet eredetének szentélyébe juthassanak, jól belátták, miképp a hun-magyar név erre elégtelen, a scytha határozatlan, a parthus korlátolt jelentésü. Hogy ezen hiányt, melynek annyira érezték szükségét, kipótolják, különféle hypothesisekhez folyamodtak. Különböző népneveket fogtak fel, melyek a Magyar névszóhoz hangra és jelentésre némileg hasonlitottak, vagy a melyekben, néha eröltetett elemzés és magyarázat szerint, ilynemű hasonlatosságot véltek létezni. Ezen eljárásnak több példáit találjuk Horváth István értekezésében. Ő a hun-magyar meg a parthus-scytha nevet hasonló értelmezések és magyarázatok által kapcsolatba hozta a Philisteusok meg a Chananeusok és számtalan más ázsiai, áfrikai és európai népek nevével, melyek segitségével aztán a félvilágot bébarangolta.

Fejér György indittatva azon csekély hasonlatosságtól, mely a magyar és macron névszó közt alig észre vehető, a Magyarok eleit a pontusi Macronok és szomszéd népekben kereste. Deguignes hasonló indokból a Chinaiak Hiongnouiban, Kis Bálint a Medusok és Örményekben vélték a Hun-Magyarokat feltalálhatni. Lehet-e aztán csodálkozni? ha ily gyenge alapokra fektetett vizsgálódások kivánt czélra nem vezettek, lehet-e csodálkozni, ha ezen tudós és lelkes férfiak ily kétes szempontokból kiindulva, minden fénypontot nélkülözve, az útjokban itt-ott felmerülő bolygó tüzek által tévútra vezettettek, s végre is az idők és történelem megmérhetlen tengerén hajótörést szenvedtek. A mi egyébiránt, tekintve azt, hogy a Magyar, kelet népe, a nevezett tudósok pedig vizsgálódásaikban nyugoti útmutatókat követtek, másképp nem is történhetett. Másképp nevezi magát maga nyelvén ma is a Magyar, s másképp neveztetik a szomszéd népektől, így volt ez kétségkivűl Ázsiában is. Már ki mondja meg nekünk, miképp nevezte magát a Magyar Ázsiában maga nyelvén, és miképp neveztetett Ázsia népeitől, hanem ha

a Magyar maga, vagy a Magyarral Ázsiában egykor együtt lakott s vele különféle viszonyban állott szomszéd népek. Miután áll továbbá: hogy a Magyar Scytha, de nem áll, hogy minden Scytha Magyar; ki mondja meg nekünk, melyik volt a Magyar azon számtalan, különböző nevű és nemzetiségű Scythák közül, kiket kivált Nagy Sándor hadjárata után a görög és római irói sereg ismert, ha nem ismét csak a magyar és a keleti irodalom. Jóllehet hiányosan jutottak el mi hozzánk a magyar nemzet ős-régi hagyományai; jóllehet későn irták meg azokat a magyar krónikások, köszönettel tartozuuk nekik mégis, hogy azokat a végenyészettől megmentették; mert így is, a mint azok előttünk állanak, némely útmutatásokat tartalmaznak, melyeket történetbuváraink számba sem vettek, de a melyek egybevetve Constantinnak a Magyarokra vonatkozó tudósitásaival, a vizsgálót egyenesen Közép-Ázsiába vezetik, a hol az örmény kútfők világánál tovább kutatva nyomába, jutunk a Hun-Magyar Scytháknak, sőt a mi több és a magyar régiségekre nézve kiszámithatlan fontosságu, feltaláljuk azon nevet, melyet az Örmények, Persák, Chinaiak és minden más ázsiai nemzetek a magyar faj jelölésére hajdan használtak, mely közös neve lévén a Magyarnak keleten, minden magyar ajkú népet magában egyesit.

Könyvem első részében felfejtett és hiteles történelmi adatokkal támogatott nézetem szerint hajdan, míg tudniillik felmerült a történelem szinvonalára a IV-ik században Kr. után a hun, a IX-dikben a magyar név, a Görögök és Rómaiak a Hun-Magyarokat általában Sakáknak, Daháknak és Massagetáknak nevezték. Ezek voltak a nagy számu Scytha népek közül, kikben a Hun-Magyarok őselei rejlettek.

Az Örmények, kik évezredeken keresztül uralkodó nép voltak Elő-Ázsiában, földrajzi helyzeteknél fogva folytonos összeköttetésben állottak egyfelől Ázsia különböző népeivel, másfelől viszont a Görögökkel és a Rómaiakkal, a Hun-Magyarokat, mint Armeniában egykor földieiket, Kaukaziában pedig szomszédaikat jóval korábbi időkben ismerték, még pedig mind saját honi Hun-Magyar, mind külföldi s idegen Saca, Daha, Massageta nevökön, és ezen különböző elnevezéseket felváltva, synonym gyanánt, minden eszmezavar nélkül használták a magyar faj különböző ágainak jelelésére.

A név azonban, melylyel az Örmények ugy az öszszes magyar fajnak, mint egyes törzseinek jelölésére legközönségesebben éltek, nem a hun-magyar, vagy egyike a felsorolt scytha neveknek, hanem a chus, chusán, chusita név. A magyar fajnak ezen chusán neve, melylyel a Magyarok az Örményektől, Persáktól, Chinaiaktól és általában Kelet népeitől illettettek, munkámban merül fel először a feledékenység tengeréből, melyben pár ezer évig szunnyadott, a történelem szinterére, annak a Magyarokra vonatkozó jelentése ismeretlen volt mostanig, a történetbuvárok, a régészet és nyelvészet kutotó tudósoknak figyelmét általában tökéletesen kikerülte.

Hogy a Magyaroknak ázsiai neve a keleti nyelvekben és irodalomban jártas európai tudósok figyelmét mindeddig kikerülte; okát azon környülállásban találom: hogy mivel az afrikai Aethiopok, Cham fiának Chusnak, kiktől származtak, nevét híven megtartották, s Kelet minden népeitől, a legrégibb idő óta Chusoknak hivatnak, a történetirók nem is sejditve azt, hogy a keletiek, Chus név alatt nem mindenkor áfrikai Aethiopot, hanem néha egy más, az áfrikai Aethioptól eredett és nemzetiségre merőben különböző, nem is áfrikai, hanem kelet-ázsiai népet értettek, a Chus névszót, a hol az csak előfordult, minden kivétel nélkül Aethiopra forditották. Hogy a hol a szentírás eredeti szövegében Chus áll, ott a Hetvenek görög forditásában Aethiopot olvasunk, nem szükség emlitenem, és ez ellen semmi kifogásunk, de igen az ellen, hogy Homer, Herodot, Nonnus Dénes Kelet-Ázsiában Aethiopokat helyeznek, ott a hol a Chus-Hun-Magyarok laktak, tudniillik értesülvén arról, hogy India határinál a Paropamisus hegy aljában Chus nevű nép tanyázik, és tudván másfelől azt, hogy a Chus a keletieknél általában Aethiopot jelent, a Chus névszót Aethiopra tették át s ekkép szokásuk szerint elgörögösitették.

Egyébiránt a keleti történetirókban gyakran előforduló Chus, Chusán, Chusita névre, Európa tudósai közelebbi időkben nagyobb figyelmet kezdettek forditani, és nem egy tette már közülök azon észrevételt, miképp a mondott név a keleti irókban nem mindenkor jelent Aethiopot, csak hogy mit jelent, és névszerint hogy a leggyakrabban Hun-Magyart jelent, azt eddig tudtomra senki sem mondotta. Kiepertnek, iskolák számára kiadott régi világ-atlasának 42 lapján, a jegyzetben, hol az I-ső Darius persa királynak adózott népeket, a mint azok a persepolisi királyi sírboltok ékalaku felirataiban felsoroltatnak, párvonalba állitja Herodotnak hasontartalmu helyével, a következő érdekes szavakat olvassuk: „Die in Satr. XVII (Herodot) genannten asiatischen Aethioper, gewisz griechische Übersetzung des Kuschiten Namens, und nicht die unbedeutende Völkerschaft der Kossäer sind in den Inschriften (von Persepolis) als Khuschija aufgeführt“. A mondottakból világos, miként az Aethiop névszó a fenn idézett legrégibb görög irókban a Chusnak hibás forditása, azonban Herodot is a kelet-ázsiai Aethiopokat az áfrikaiaktól gondosan megkülönbözteti, midőn igy ir: »Arsanes quidem Aethiopibus qui sunt trans Aegyptum atque Arabibus praeerat. Ii autem Aethiopes, qui sunt ab ortu solis (nam bifariam militabant) censebantur cum Indis specie nihil admodum a caeteris differentes, sed sono vocis duntaxat atque capillatura. Nam Aethiopes qui ab ortu solis sunt promissos crines, qui ex Africa crispissomos inter omnes homines habent. Aethiopes qui ex Asia sunt pleraque arma, quae Indi gestabant.

A Chus névszót Aethiop forditásban feltaláljuk a magyar nemzet ősrégi hagyományaiban is, felmaradt tudniillik a Magyaroknál több századok mulva is azután, hogy Európába jöttek, egykori ázsiai lakhelyöknek a keletieknél divatos Chus nevének emlékezete; mert a mint mondám fennebb is, hihető, miképp nem a magyar nevezte magát Chusnak, Chusánnak, és honát Chus földnek, hanem a Persáktól, Örményektől és a többi keleti népektől neveztetett e néven. Thuróczi, ki a mondott nemzeti hagyományt, több századok mulva azután, hogy megtelepedtek Pannoniában a Magyarok, irásba tette, nem kételkedett a Chus szót, a szentirás-magyarázók egyhangu értelmezése szerint Aethiopra magyarázni. Már hogy mit akar, vagy mit jelent, a nemzeti ős régi hagyományokat híven visszatükröző Thuróczi krónikáiban, ott a hol a Magyarok ázsiai lakhelyeiről van szó, az Aethiop névszó, azt tudtomra soha senki meg nem fejtette, — de nem is sejditette senki, hogy a legkisebb összeköttetésben álljon a Magyarok ázsiai viszonyaival akár földrajzi, akár történelmi tekintetben; azért, midőn tudósaink a kérdéses helyet tárgyalták, az Aethiop szót mint szerintök értelem nélkülit, a melyet csak a vak véletlen csúsztatott bé a hagyomány szövegébe, figyelemre nem méltatták, holott Thuróczinak tökéletesen igaza van, megjegyezve, hogy a magyar faj hajdankori lakhelye Bel-Ázsiában nem feküdt a Thuróczi által Aethiopiára forditott Chus föld határinál, hanem a Chus föld maga volt egykori ázsiai honjuk.

Thuróczinak többször emlitett helye ekképp hangzik: „Scythicam regionem unica cingi comprehensione sed in tria regna Bastardiam scilicet Dentiam ac Mogoriam dividi, centumque octo provincias habere. Ab Oriente Scythico regno Juhrianum, post haec Tartiam (Tartariam) tandem Mogoliam jungi, ex plaga aestivo subsolari gentem Corasminam et Aethiopiam, que Minor India vocatur vicinari“. Thuróczinak ezen helye, helyreigazitva a keleti kútfők szellemében, és visszahelyezve a Chus szót maga eredeti jogába, melyben azt a magyar nemzet hagyományai kétségkivül több századokon keresztül megtartották, de a melyből a divatos Aethiop forditás által helytelenül kiforgattatott, a vizsgálót a Magyarok eredeti szülőföldére vezeti, tudniillik a Persiával keletről határos és egykor persa hatalom alatt állott Chusok, Chusaeusok, vagy a keletiek kiejtése szerint Chusánok földére....

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Hollósy Simon.

Hollósy Simon festőművész.

A magyarországi örmények közül aránylag legkevesebben emelkedtek ki a különböző művészeti pályákon; habár ezeken is találkozunk nehány jól ismert névvel, kik ujabban a hazai örmény népet a legkevésbbé kultivált oldalról is előnyösen képviselik; nem emlitve azokat, kik például a dal és zene művészetének köznapi szolgálatában ugyancsak elismerést érdemlő tevékenységet fejtenek ki a nélkül azonban, hogy a szerény, habár sokszor eléggé kiképzett dilettantismus színvonalánál magasabb fokozatot igényelhetnének.

Egyébiránt habár a külföldön, a művészetek terén is kitüntek számos, kiváló tehetségű nemzetfeleink a különböző országokban, — s ennélfogva nem kétséges többé, hogy a tudományok iránti fogékonyság és költői temperamentum mellett, a művészeti hajlamok és tehetségek is megkülönböztetik ezen ősrégi kulturnépet, mely úgy az anyagi, mint a szellemi előhaladásnak mindenkor barátja volt, — mégis alig lehet tagadni, hogy a művészi élet zajos, kozmopolitikus nagyvilágát, a családi élet tűzhelyéhez szorosan odasimuló patriarkhális kis világgal szemben, nem örömest veszi magára sem az örmény férfi, sem az örmény nő.

E dicséretreméltó ethnografiai vonás nem hiányozhatott a legnagyobb magyar-örmény művésznő: Hollósy Korneliában sem, ki nyilvános ünnepeltetései daczára még legszebb éveiben sietett odahagyni zajos diadalainak színhelyét, hogy egy magasabb méltóságának — családanyai tisztének — annál hivebben élhessen. Ilyen az örmény nő, még ha tehetsége (a Múzsa csókja) a leghiresebb művésznővé avatta is fel. Csak a kis világban találja fel igazi otthonát!

Az örmény férfi, hajlamait tekintve szintén családias, még ha sorsa a művészi pályára vezette is; pedig tudvalevőleg „a művész hazája nagy világ.“ Az örmény eredetű művészeken azonban (mint Keleten is észlelhető) rendszerint felismerhetjük a velük született nemzeti vonást.

Hollósy jeles fiatal festőművészünk, ki Münchenben egész iskolát alkotott, az idén került haza; Nagy-Bányán, hol maga a város rendezett be számára műtermet, — telepedett le.

Hollósy Simon Mármaros-Szigeten született 1857. január havában. Apja vagyonos ember volt, azért fiait kiváló nevelésben részeltette. Minden Hollósyban volt hajlam a szépművészetek iránt. Simon iskoláit Mármaros-Szigeten és Budapesten végezte.*) Művészi érzéke még az iskola padjai közt sem hagyta nyugodni. Korán fejlődött; érezte, hogy nem való sem papnak, sem birának, hanem csak — művésznek. Iskoláinak befejezése után a világhirű müncheni festő akadémiára ment; kitünő tanárai közül ma csak Löfsch él.

Hollósy művészi talentuma mindjárt kitünt; túltett pályatársain; tanárai a legszebb jövővel biztatták. Öt évig volt ezen akadémiának szorgalmas növendéke. De csak azután, hogy szárnyra kelt, fejlődött egyénisége, művészi ereje. Nemcsak szereti, de érzi és érti is a — magyar nótát. Ez a művész csupán érzés; művein minden vonás — magyar és egyéni. Műveinek egy része Amerikába vándorolt: magán emberek birtokába ment át. Sok szép tanulmányát műkereskedők vették meg és elvitték azokat a szélrózsa különböző irányába. Nagy feltűnést keltett azon női arczképével, mit a nyolczvanas évek elején a „Kunstverein“-ban állitott ki. Legnagyobb művészek csodálták ezt a művet; ezt a gyönyörű, szolid női arczot, melynek szemeiben annyi báj és kellem volt, hogy csodaszámba ment. E mű emelte Hollosyt a legnagyobb művészek sorába, kik úgy nyilatkoztak, hogy szemet, szájat, fület képen úgy megfestve még nem láttak. E kép a legnagyobb egyszerűséggel, de biztos tudással, lélekkel volt festve (csak kár, hogy magán tulajdonba ment át).

E remekmű megalkotása után arra szólitották fel a művészek, hogy iskolát: privát akadémiát nyisson. Engedett a felszólitásnak: tiz évig tanitotta a fiatalságot a legnagyobb kedvvel és odaadással. Egy egész fiatal festő nemzedéket tanitott; száz meg száz tanitványa közül nem egy-kettő tett már művészi hírnévre szert. Ezek között a párisi „Salon mentior honorabl“ nyertesei is vannak.

---

*) Ezeket az adatokat az örmény származású Papp Gábor (Kolozsvár) után, ki Münchenben tanitványa volt Hollósynak, közöljük. Szerk.

Művei közül kiváló emlitést érdemel a „Kukoriczahántás,“ mely az 1885 évi országos kiállitáson éremmel tüntettetett ki. Tárgya a népéletből van meritve, gyönyörűen festett kép, tele lélekkel. Az a kis nép-életképe, mit évekkel ezelőtt a magyar nemzeti museum vett meg, gyöngye a magyar művészetnek. Sokat mond az a képe is, melynek czíme az „Ország bajai.“ Azt hiszi a szemlélő, hogy levegőjében oda vannak festve a bús magyar nóta — hangjai is! Beh pompás rajta az a Tóni, úgy búsul. Akárhányan úgy nyilatkoztak, hogy „még nem láttam hegedűt így megfestve, talán még most is zokog.“

Azon szép művei közül, melyek műtermében készülő félben állványokon hevernek, csak kettőről teszünk emlitést. Egyik „a falú végén kullogó furulyás czigányok.“ Ez a gyönyörűen indult, nagyszabású kép egy darab természet; ha elkészül egy remekművel gazdagabbak leszünk. A másik, mely egy jól sikerült, nagyméretű vázlatban van meg, a mi legszebb nótánkat: a „Rákóczy-induló“-t festi meg mesteri kézzel...

Iskolájának hírneve elhatott messze földre. Európa-, Amerikából küldenek hozzá tanitványokat. Nyers tehetségeket vesz kiképzés végett által és kész művészeket küld vissza haza... Jött legyen tanitványa a föld bármely zugából, azért sorsát szivén hordja. Művészete, kifogyhatatlan humora, kedélye és atyai jó tanácsai azok a megbecsülhetlen tulajdonságok, melyekért tanitványai oly annyira szeretik...

Még csak harminczkilencz tavaszt látott; azért — ha Isten kedvez életének, — még sok remek alkotást várhat tőle a magyar festőművészet!

Szongott Kristóf.

⁂

Nem felejtelek el.

— Záhira. —

Áldott hazám, kis házikom,
Tiétek már egész valóm;
Bár mint forduljon életem,
Mindig rátok emlékezem!...

Ha venne fényes sors körül,
S tenger kincs jutna részemül;
Ti értetek ver a szivem,
Mindig rátok emlékezem!...

Ha háborogna föld, s az ég,
S a menny dörögne szerte szét;
A reményt nálatok lelem:
Mindig rátok emlékezem!...

Bajokban el nem csüggedek,
Ha bár előttem rémlenek;
Ti lesztek vigaszul nekem,
Mindig rátok emlékezem!...

Ha röpke golyó rám talál,
És int hivólag a halál;
Ha egykor mennybe juthatok,
Ott is reátok gondolok!...

Simay Gergely.

⁂

Khorenei Mózes. *)

I.

Az örmény történeti kútfők szerzőinek a sorát Agathangelos nyitja meg, a ki — állitólag titkára az első keresztény örmény királynak, Tiridátnak — megirta az ura és Világosító-Szent-Gergely történeteit.

---

*) Gutschmied, Über die Glaubwürdigkeit der armenichen Geschichte des Moses von Khoren. (Berichte der k. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. 1874—1876.)

Munkája bővelkedik adatokban az örmény pogánykorról, de igen kevés benne a történeti alap. Maga az Agathangelos név is nyilván költött, hirnökét jelenti a kereszténység behozatala jó hirének. Nagyobb a jelentősége mint történetirónak, Byzanczi Faustusnak. Görögül irta a negyedik században örmény történetét, a mely örmény forditásban maradt fenn számunkra. Ama kor történetére nézve egyike a legfontosabb kútfőknek, ámbár csak óvatossággal használható túlzásai miatt s mert fanatikus híve volt a hierarchiai pártnak a királyi hatalom ellenében.

Az utódja, Khorenei Mózes a tulajdonképeni atyja az örmény történetirásnak. Földleirásán kivül három könyvben irta meg örmény történetét, melyet a nyugati tudományosság számára Whiston Vilmosnak és Györgynek latin forditása tett először hozzáférhetővé.**) Az örményeknél ősi időktől kezdve nagy tekintélyben ált Khorenei. A későbbi történetirók szemeiben is oly nagy a jelentősége, hogy reá való tekintettel még a későbbi időszámitást is módositották, három patriárkhának (Melite, I. Mózes és Christophoros) uralkodását teljesen mellőzvén. Hogy mily régi időkre hat vissza az örmény történetirásnak Khoreneitől való függése, bizonyitja Katholikos János példája a X-ik század elejétől, a ki munkájában a régi történetre nézve szolgailag Khorenei Mózeshez tartja magát. Az örményekre nézve Khorenei az, a mi a nyugati középkor tekintetében Jeromos és Beda krónikái valának. Nem csekély részben a munkája styljének köszönhető ez a jelentőség. Khorenei Mózes közepette áll az örmény irodalom klasszikus korának képviselője a klasszikus és elegans stylnek a történetirásban. Ugyanazon ok alapitotta meg történetirói hírnevét, a mely elhomályositotta a durva és darabos stylű Faustust.

Tekintélyre tett szert Khorenei Örményország határain túl is. A klasszikai philologusokat meghóditotta avval a lángoló lelkesedéssel, melyet a nagy görögök iránt tanusit, s talán avval a megvetéssel is, melynek a perzsa és syr történetirással szemben ismételve kifejezést ad. Az ismeretlen görög szerzőknek és töredékeknek ama jelentékeny contingensét, melylyel Khoreneinél találkozunk, készségesen felvették a görög történetiróknak Müller-féle töredék- gyüjteményébe. Az ujonnan megnyilt forrást teljesen felhasználta Gibbon nagy római történetében, érintetlenül hagyván még a hibás synchronistikáját is. Mommsen már óvatosabban járt el,*) de ő is méltónak itélte Khoreneit arra, hogy általa tétessen tanuságot ama benyomásról, melyet Mithridates viselt dolgai a keleti népekre gyakoroltak. Dulaurier, Langlois s az örmény hajdankor más buvárai teljesen meghódolnak Khorenei előtt s velök szemben egészen elszigetelten ált szigorú birálatával az örmény philologiának egyik nagynevű mívelője, Lacroze. Megütközik abban, hogy Khorenei már a Kr. előtti második század folyamán bulgárokat visz Örményországba. Nyomait véli feltalálhatni annak, hogy a munkában fel van használva egy IX-ik századbeli férczmű, Josippos ben Gorionnak római-zsidó története, s ebből azt következteti, hogy az „örmény történet“ későbbi eredetű s csalárdul tulajdonitották a szerzőségét Khoreneinek. Lacroze messze túllött a czélon; ben Gorionra vonatkozó gyanúja kétségkivül alaptalan s a bulgárok neve is ismeretes lehetett Khorenei előtt. Ez a, biztos támpontok nélkül való támadás még növelte a tudományos világ előtt Khorenei tekintélyét.

Khorenei Mózes életviszonyairól alig tudunk többet annál, a mit ő maga jegyez fel alkalomszerűleg munkájában. Ezt a munkát, a mint mondja (III, 65 fejezet) az évek s az öregkor gyengesége alatt roskadozva, forditásokkal folyton elfoglalva irta meg. Árdzruni Tamás szerint százhusz éves korában hunyt el; Áni-i Sámuel szerint 370-ben született s 489-ben érte utól a halál. Történetét a 442-ik évvel zárja le; minthogy azonban Perozes párthus királyt első-nek nevezi (II, 59, 1), szükségképen a hasonnevű Sassanida uralkodónak trón-

---

**) London, 1736. Levaillant de Florival franczia forditása Velenczében, 1841-ben jelent meg.

*) Römische Geschichte, 4-ik kiadás, II. 304.

ra lépése után kellett a munkáját irnia, a mely feltevést igazolja a Levaillant-féle szövegnek czélzása is ama háborúra, melyet az örményeknek, mint a perzsák szövetségeseinek 444—446-ban a fehér hunnok vagy chushanok ellen viselniök kelelt.*) Másfelől viszont Száhág Bágrátuni abban az időben, a midőn Khorenei neki ajánlotta a munkáját, még nem állott a dicsőségnek és tekintélynek ama polczán, mely a felkelő örményeket arra inditotta, hogy őt a mozgalmuk élére állitsák.**)

Khorenei Mózes tanitványa volt az örmény egyház és irodalom két fényes csillagának Nagy Száhágnak és Meszrobnak, kik az ephesusi zsinat idejében elküldték őt Alexandriába, hogy ott görögül tanuljon s a görög művek átültetésének nagy munkájához segédkezet nyujtson. A kornak egész művelődési irányából következik, hogy alexandriai tanulmányainak túlnyomólag rhetoricaiaknak kellett lenniök. Nyilvánvaló bizonyságot tesz erről a fenmaradt kézikönyve a rhetorikának is, a mely teljesen a Theon és Libanios izlése szerint van összeállitva. Örményország története is minden izében rhetoricai munka. Leirta benne Khorenei a saját alexandriai, római, atheni és byzanczi útját is, s hálás emléket emelt könyvének lapjain a tanitóinak. A körnek, melyben élt, irodalmi buzgósága lángoló örmény hazafisággal párosult. Ez a hazafias érzés teljesen betölti Khoreneinek a munkáját s egy izben annak az óhajtásnak is kifejezést adat vele, hogy vajha a régi háikán királyok idejében élt volna. „Természetesen mint keresztény“ teszi hozzá. (I. 21. 1.)

Az iráni vallás- és monda-történet szempontjából — a mint különösen Windischmann kimutatta — kiváló jelentősége van Khorenei munkájának. Sokkal nehezebb meghatározni könyvének értékét a sajátképeni történelemre nézve. Feltünő nevezetesen az ellenmondás Khorenei és a classicusoknak Örményországra vonatkozó egykorú feljegyzései között. Még a nevek között is alig van olykor némi hasonlatosság; Saint-Martin nagy

---

*) I. 12. 4. — V. ö. Lebeau, Histoire du Bas-Empire, V 1, 268.
**) Saint-Martin, Memoires. VII. 275.

fáradsággal megpróbálta az összhangnak helyreállitását ama feltevés alapján, hogy a Khorenei által felsorolt királyok más részeiben az országnak uralkodtak, mint a classikusoknál előfordulók. Csakhogy Khorenei világosan kiemeli, hogy az egész ország fölött uralkodtak, sőt a székhelyeiknek többszöri változásáról is megemlékezik. Nem szerencsésebb az Ewald eszméje sem,*) mely szerint Khorenei azért nem vesz tudomást a római császárok idejében s tőlük való függésben uralkodott örmény királyokról, mert ezeket az országra felerőszakolt fejedelmeket nem ismerte el. Ez a bizonytalanság és ellentét a történeti feljegyzésekben méltán kelti föl a csodálkozásunkat, főleg ha meggondoljuk, hogy Khorenei könyve a biblia után egyike a Kelet legrégibb történeti műveinek, s ha fontolóra veszszük, mily nagy szerepet játszott Örményország a rómaiak és perzsák háborúiban.

A mi a chronologiai rendet illeti, Khorenei a seleukida korszaktól kezdve a maga idejeig a perzsa és örmény királyok uralkodási éveire nézve összefüggő s az egész korszakot helyesen betöltő időszámitást használ. Ha egybevetjük ezt avval, a mely történetileg egyébként meg van állapitva, azt találjuk, hogy a parthus királyokra nézve teljesen kiállja az érmek próbáját. Bizonytalanabb a Sassanidák korára nézve s egészen téves a római császárok tekintetében, a kik közül valamennyit a valóságnál tizennyolcz évvel korábbra helyez.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

A hegyek kultusza az örmények néphitében.

Hazai derék örményeink viszontagságos vándorlásaik után is megőrizték őseik jó erkölcseit, patriarkhalis életmódjukat, szorgalmukat, a müveltségre való nagy hajlamukat és képességöket, hazafiságokat, megőriztek néhány népies szokást, egy részök ősi kulturnyelvöket is, de a hajdani népélet eredeti vonásaiból, a régi néphiedelem elemeiből, a népies hagyományokból aránylag kevés maradt meg a magyar nemzetbe olvadt és általán modern müveltségü örményeinkben, s e kevés sincs még kellően felkutatva. Igy e rövid összeállitás keretébe belevonták a régi örmény hagyományokat is, melyekben a hegyek kultuszának elég jelentékeny szerep jutott.

---

*) Geschichte des Volkes Izrael, VI. 288.

A legtöbb keresztény népnek a vizözönről szóló mondái Örményország hegyeihez füződnek. A Mózes-féle hagyomány nem nevez meg egy bizonyos hegycsúcsot, melyen Noé bárkája megállott, míg a vizözön lezajlott, hanem csak „az Ararat tartomány hegyeit“ emliti (Mózes I. 8, 4.) De Josephus Flavius a Damaszkusi Miklósnak, Augusztus császár kortársának irataiban fenmaradt töredékeibe határozottan a Masis (Ararát) hegyet emliti, melynek csúcsán fenakadt Noé bárkája. Örményország lakói azt hiszik, hogy Noé bárkájának maradványai még ma is megvannak az Ararát-hegy csucsán. Midőn ezelőtt nehány évtizeddel Parot legelőször felmászott az Ararát csúcsára, az örmények ezt koholmánynak tartották, s maig is annak tartják, mert néphiedelmök szerint ez a hegycsúcs szent hely és megmászhatlan. Azt mondják, hogy az ecsmiádzini örmény székesegyházban ereklyeként ma is őrzik Noé bárkájának egy darabját. Boré utazó szerint több örmény legenda a Szepuh csúcsát mondja a Noé bárkája megálló helyének (Ritter, Erdkunde X. 782. l.)

Babyloniai ék-feliratok a régi Örményország Nizir hegyét, a mai Djebel-Djudit vagy Djebel-Kardut mondják annak a hegynek, melyen Noé bárkája megállt. A környék lakóinak hiedelme szerint, Noé bárkájának romjai még most is láthatók e hegy csúcsán (St. Martin, Memoires de l'Arm. 1., 261.; Ritter, Erdkunde 9., 722. l.) A hegy alján elterülő Náchicseván nevü falu nevét Noétól származtatják. Sziriai források szerint ezen hegy csúcsán egy zárda állott, melyben szent Epiphanias idejében a Noé bárkájának roncsait őrizték (Ritter id. h. 9; 72; 11, 154. l.) Még van egy negyedik hegy is, melyen örmény hagyomány szerint megállott Noé bárkája; ez a Ván-tó közelében levő Sipan-Dagh hegy (Wilbraham és Koch, Kaukasische Länder 173. l.)

Mózes I. könyve szerint a paradicsom is Örményországban feküdt, örmény népmonda szerint az Ararát közelében levő Bing-Göhl-Dagh nevü hegyen. Az örmény hagyomány így szól: A Bing-Göhl-Dagh (= az ezer ember hegye) tetején Ádám és Éva gyermekei ártatlanságban éltek az akkor még szelid állatokkal egyetemben. Miután onnan elüzettek, egy angyal őrizte a paradicsomban a bejáratot. Kain egyik utóda felmászott egykor a hegyre és elejté az őrző angyal kedvencz hattyúját. Isten a madarat új életre támasztotta, de a vad Kain-ivadék azt másodszor is lelötte. Erre aztán Isten a szép kertet illatos díszével együtt más, megközelíthetetlen vidékre helyezte át; a tó kiapadt és vele együtt azon

négy folyó is, melyek belőle eredtek. Isten meghallgatva az emberek könyörgéseit, az elhalt szent madár vérével áztatott helyen forrásokat fakasztott, melyekből az ezer tó és a belőlük eredő négy folyó ömlött, (Koch, der Kaukasus 5. l.)

Az örmények hegyi kultusza abban a legendában is nyilvánúl, mely szerint az örmény nemzeti szent, ki az örmény népet keresztény hitre téritette: Világositó-Szent-Gergely a Szepuh nevü hegy egyik barlangjában élt. Nem messze tőle, egy másik barlangban, a monda szerint, társnője, Szent-Máne tartózkodott (Ritter id. h. 10, 775. l.) kit Hammer orientálista a régi örmények Anaitis nevü pogány istennőjével azonosit, kinek hajdan épen ezen hegyen híres szentélye volt (Lenormant, Magie chez les Chaldéens 105.; Spiegel, Eranische Altertumskunde 2., 58. l.)

Már Khorenei Mózes (kinek „Nagy-Örményország“ czimü, nagybecsü történelmi munkáját nemrég magyarra fordította és kiadta a szamosújvári örmény-magyar havi folyóirat érdemes szerkesztője, Szongott Kristóf barátom) megemlít egy régi örmény mondát, mely e nép hegyi kultuszára vonatkozik és egyik elmosódott változatában még maig is él a bukovinai örmények körében. A Khoronei közölte mondában Média királya Asztyages, kinek neve Khoronei szerint örményül „sárkányt“ jelent (v. ö. Mar Apas Catina Histoire anc. d'Arménie. Coll. Langlois 16, 40 és Spiegel, Ar. Per. 261 l.) álmában egy jégfödte magas hegyet lát, melynek csúcsán biborba öltözött kék fátyolos nő ül és három höst szül, kiknek egyike sárkányon ülve a médek országára veti magát. Asztyages maga álmát úgy fejti meg, hogy a hegy az örmények ősatyjának Háig-nak székhelye, azaz az Ararát vagy Masis nevü hegy; s Asztyagest csakugyan legyözi Tigranes örmény király, ki a monda szerint megöli a hegyeken lakó sárkányok anyját, Anuis-t is és e tettének emlékére maga és fia számára a Váhákên (= sárkányölő) melléknevet kapja (Adrian, Höhenkult 309. l.) Az örmények történelmi énekeiben (Jérk Vibásánácz) e monda előkelő helyet foglal el (Emin K. J., Vebk Hénujn Hájasdáni, Moszkva 1850), ámbár a perzsa nemzeti monda nyomán van átszerkesztve, melyet már ötszáz évvel Khoronei Mózes előtt közöl Firdusz a Sah-Name eposzban. E perzsa-örmény monda egyik változatában Asztyages helyett Ártávázd király szerepel, kit Tigranes legyöz és az Ararát egyik sziklájához lánczol. A bukovinai monda, mely valószinüleg ismeretes a hazai örményeknél is, nevet ugyan nem említ, de majdnem minden vonása megfelel az emlitett hagyománynak. E monda tartalma Wislocki szerint (Märchen u. Sagen der Bukow. u. Sibenbürg. Armenier 62. l.) ez: Volt egyszer messze keleten egy gögös király, s annak egy nős fivére, ki őt túlkapásai miatt gyakran megdorgálta. A gögös, hogy még nagyobb hatalomra tegyen szert, szövetkezett az ördöggel, ki ember képében szolgálta őt. A király szerelmes volt sógornőjébe és meghagyta az ördögnek, hogy ölje meg jámbor fivérét. A teherben maradt özvegyet a gonosz király hiába zaklatta szerelmével. Az ördög arra tanította az asszonyt, hogy látszólag egyezzen belé sógora kivánalmaiba, ha ez megengedi, hogy két vállát megcsókolja. Az ördög egy írt adott az asszonynak, hogy bekenje ajkait. Mikor aztán megcsókolta, a király vállain, a csókok nyomán egy-egy hatalmas kigyó nőtt, melyek mindaddig szítták a király vérét, míg az ördög tanácsára nem adtak nekik mindennap egy szűz leányt. Egyszer azt álmodta a király, hogy egy magas aranyhegyen áll és látja, hogy sógornője oly fiúgyermeket hoz a világra, kiből azonnal hatalmas férfi lett, s a királyt lezudította a hegy tetejéről. Az ördög az álmot arra magyarázta, hogy az özvegy fiúgyermeket fog szülni, ki a királyt megfosztja trónjától; az ördög tehát azt tanácsolta, hogy az asszonyt élve falazzák be a havasok valamely barlangjába, hogy ott éhen haljon. A király csakugyan befalaztatta sógornőjét egy havas barlangjába. De egy aranykigyó egy kis lyukon át mindennap eledelt hozott az asszonynak. Ez szép fiút szült, kiből nyolcz nap alatt oly erős férfiú lett, hogy ledöntötte a falat és anyjával a szomszédországba ment, hol csakhamar mint kiváló hőst ünnepelték. Nagybátyja alattvalói végre megsokalták a szűzek feláldozását s behívták a hőst az országba. Ez legyőzte a zsarnok királyt s ugyanazon havasi barlangban, hova anyját befalazták volt, egy sziklához lánczoltatta, hol a királyt a vállára nőtt kigyók csakhamar felemésztették; a hős pedig az ország királya lett... Haxthausen utazó (Transcaucazia 1., 315. k.) több örmény mondát közöl; többek közt az Ilan-Dagh (örményül: Otzegár = kigyók hegye) nevű csúcsról is (id. h. 1, 124. l.) Ezek szerint az örmények azt hitték, hogy a hegyekban kigyók laknak, mi azért is érdekes, mert az örményekkel szomszédos erani népek hiedelmében nincs a kigyónak ilyen szerepe.

Hazai örményeink meséiben is nem csak a tündérek, de a kigyók és sárkányok is fenn laknak a hegyeken. (Wlislocki id. h. 36. l.) A tündérek segítik az embert, de ha megbántja őket, akkor kövé változtatatják (u. o. 30 l.)

Örmény hagyomány szerint a világ alakulása idejében a kövek is élettel birtak, ettek-ittak, jártak-keltek. Egyszer királyt akartak magoknak választani, de midőn nem tudtak megegyezni és az aranykőnek volt a legtöbb kilátása a királyi czímre, oda lépett az ördög és figyelmeztette őket, hogy a kavicskő sokkalta nemesebb, mert oly dolgokat tud végezni, mire aranykő nem képes. Az ördög gazt, lombot, szalmát stb. halomra gyüjtvén, felszólitá a vaskövet, meg a kavicskövet, hogy egymásra rohanjanak. Ez megtörténvén, a kavicsköből kipattogó szikrákkal az ördög meggyujtá a felhalmozott anyagot s igy keletkezett a tűz, mely addig ismeretlen volt. A tűz szinte elpusztitá az egész világot. Isten megharagudott ezért és büntetésül élettelenekké tette (Wlislocki, Märchen u. Sagen der bukovinaer u. siebenbürger Armenier 1. l.)

Egy szép örmény néphiedelem szerint azon ember lelke, ki egy árvát oknélkül megver, halála után kis fekete kövé változik, melyen annyi apró fehér pontocska van, a hányszor az ember az árvára ütött. Éjféltáján e kövecske mindaddig jajgat, mig valaki szét nem tőri, mire a lélek Istenhez száll, hogy elvegye büntetését (u. o. 69. l.)

Örmény mese szerint hegyeken lakik a hegyi szellem, ki óriási vén ember alakjában gyakran segitségére van az eltévedt vándornak. (u. o. 48. l.) A fekete és fehér óriások is a havasokon laknak; a feketéknek a hegyek belsejében vannak palotáik, üldözik az embereket és állatokat; a fehér óriások pedig a havasok legmagasabb csúcsain laknak pompás palotákban és jót tesznek emberrel, állattal. (u. o. 4. l.)

Kegyeletes emlékben tartják hazai örményeink a nemzet ősi szimbolumát, az „Ararát"-ot is, mely az örményeknek az, a mi nekünk a nemzeti czimerbeli hármas halom, mely egyúttal jelképe az örmények hajdani hegyi kultuszának. Dr. Gopcsa László barátom arra figyelmeztet engem, hogy a szamosujvári örmény gymnasium belsejét az Ararat képe disziti. És azon intézet csakugyan egy kimagasló arany, melyen biztos megállapodó helyet talál mindenkor a magyar nemzeti kultura és hazafiság bárkája az idegen ajkú és érzelmü elemek özönének közepette.

(„Erdély" 1893 évfolyam.)

Dr. Hermann Antal.

Örmény történeti és néprajzi szemle.

A kievi egyetem tudós tanára, Kren A. a napokban igen érdekes munkát adott ki Örményországról; ebből veszszük át a következőket:

Az örmények az árja vagy ind-európai népfaj egy külön csoportját képezik. Nyelvök, kétségkivül, nyelvtani hajlitásra (flexio) nézve árja; de mégis az árja vagy ind-európai vegyes szavakkal együtt idegen szavakat, elemeket is mutat fel. A tudomány eddig nem volt képes meghatározni azt, hogy melyik ez az elem. Hihető, hogy ez az elem — nem tekintve a nyelvek különféleségét — azon ázsiai népfajokhoz tartozik, melyek a „turáni" elnevezés alatt fordulnak elő. Az örményeknek, ennek a kultur népnek története Kr. előtt a 13-ik században veszi kezdetét. Egész Anatoliában elszórtan, egész sorozata az emlékköveknek található, melyeken bizonyos hierogliph felirások vannak. Ezek sok ideig a tudósok előtt talányok voltak; de a mult évben Jensohn tanár megfejtette és megmagyarázta ezeket az iratokat. Kitünt, hogy ezeknek a nyelve: örmény; de a hieroglipheket a hiddidek, egy régi és kultur néptörzs, mely Cappadociát, Ciliciát és éjszaki Syriát egész az Euphratig birta, irták. Ezek a háj-ok (örmények *) vagy hiddidek (hiksusok) sok ideig hitfelekezeti kis fejedelemségek alatt egy egységes nemzetet alkottak; de Egyptom ismeretes phárávonja**) II. Ramzes vagy Szezosztrisz idejében oly néptörzszsel egyesült, mely theokrafiai elveknek hódolt.

Ezután az örmények, kik magas foku kulturával, sőt — mint mondják — irodalommal is birtak oly erősekké, hatalmasokká lettek, hogy képesek voltak győzedelmes harczot vivni Egyptommal és elfoglalták egész Kis-Ázsiát.***)

Az ezektől üldözött és az egei tenger partján lakó görög vagy joni néptörzsek — a tirhenek, segunnok, sardinok kénytelenek voltak csoportonként kiköltözni. Ezek a néptörzsek elözönlötték Egyptomot, de visszaverve a fáraóktól elszórodtak az Archipelaguson, Görögországban, Siciliában, Sardiniában és Italia partjain. Jensohn tanárnak sikerült kimutnia azt, hogy a joni görögök sok kultur-dolgot vettek költsön az örményektől (Շատ կուլտուրական փոխառութիւններ են արել հայերից) Igy pl. világos, hogy az archon (árchon-at) és tyrania kétségtelenül örmény eredetűek (örményül árchá (արքայ) király és dirogh (տիրող) uralkodó), dirél [(տիրել) uralkodni] szavakból). De valamint Kelet más theokraiai uralmai, ugy a hiddidek bírodalma is több kisebb önálló királyságra oszlott. Erre elkezdődött a kulturai és értelmi mozdulatlanság, mit elősegitettek az assyrok iszonyatos támadásai. Ilyen volt az állapot Kr. e. a VIII. századig. Ebben az időben még élt az árja néptörzs főcsoportja Elő-Ázsiában: ezek voltak az örmények, aztán a perzsák, kik ekkor az Urmia tó partjai körül laktak és a médok. Végre az assyrok folytonos berohanó támadásaikra felocsúdtak az árják dermedtségükből és a méd fejedelmek fővezérsége alatt roppant szövetséget alkottak. E fejedelmek egyike Ciakszár vagy Gásdáridu elpusztitotta Ninivét. Ezután az árják elfoglalják egész északi Mesopotaniát, visszaverték a kharthvelai vagy georgiai nemzetséget a Kaukazus memeredélyei felé és ime ezen idő óta, vagyis Kr. e. a VII. századtól kezdve az örmények a mostani Török-Örményországban vannak, azután átmentek a mostani Orosz-Örményországba. Ezután az örmények történelme a Nagy-Sándor után következett időig előttünk ismeretlen. Herodot és a feliratok szerint Persia meghóditván Örményországot, persa tartománynyá lett és így maradt a maczedoni hódoltságig. Nagy-Sándor halála után ebben az országban a független fejedelmek egész sorozatát találjuk. Nem fölösleges itt még megjegyezni azt, hogy Persia összes népei árjákra és nem-árjákra *) oszlottak.

Az ánárik függő viszonyban voltak, országaik csak tartományoknak tekintettek; ellenben az árják, kikhez az örmények is tartoztak, mindig az egyenlő rangúak vagy az egy osztályhoz tartozók szabad egyesületét alkották, kik egy főt választottak maguknak; erre ruházták át a hatalmat is. A perzsa árják látván a macedoni kormányzás gyöngeségét, az Arsecida házból származott méd fejedelmet választották uroknak és lerázták az idegen igát. Igy szilárdult meg Örményországban is az Arsacida uralom.

---

*) Az örmény nemzet örményül háj-nak (հայ) neveztetik.

**) Phárávon (fárávon, fáráo) szó egyptomi nyelven királyt jelent. Igy nevezték az egyptomi királyokat mind Ábrahám idejétől Salamonig. („És a fejedelmek hirül adták Fáráonak... és az asszony fölvétetett Fáráó házába. És Fáráó hivá Ábrámot...“ Genesis 12 r. 15. 18.) Salamon idejétől kezdve csak némely egyptomi királyok neveztettek fáráóknak, de mindig oda tették a fáráó mellé a tulajdonnevet is; így Nekhávov fáráon. Macedoni Nagy-Sándor halála után az egyptomi királyok már nem használják a fáráó elnevezést, hanem mindnyájan tulajdonneveik mellé a Plolemeus-t (harczoló) teszik.

***) Դրանից յետոյ կազմելով կանոնաւոր զօրք, ունենալով բարձր աստիճանի կուլտուրա եւ մինչեւ անգամ, ինչպէս կարծվում է, գրականութիւն, հայերը հասան այնպիսի հզօրութեան, որ կարողացան յաղթական կերպով կռուել Եգիպտոսի հեգ եւ գրաւել ամբողջ Փոքր-Ասիան: „Մշակ“ 1896 2 sz.

*) Az árja név örmény eredetű; ári (արի) az örményben: férfias, vitéz, bátor, hös (fortis, egregius, generosus); a nem-árjákat az örmény ánárik-nak (անարի), non virilis, ignavus, félénk, nem férfins, gyáva) nevezi.

(Miután az örmény történelem főbb vonásait előadta, igy fejezi be érdekes munkáját:)

Ez a nemzet, mely oly különböző nemzetekkel állott kulturai érintkezésben, mely oly sok századon át történelmi és sok ízben önálló életet élt, terjedelmes és sokoldalú irodalommal bír. Erről az irodalomról hiteltérdemlő tudósitások jelentek nem régen, melyek a Diocletián-kori korszakról szólanak; de azt is tudjuk, hogy már jóval azelőtt volt Ciliciában epigraphiai és historiagraphiai irodalmuk az örményeknek; voltak évkönyveik, miket pogány papok irtak a bálványtemplomok falaira; voltak nép-eposzokat tartalmazó ének-gyüjteményeik, melyek a perzsa Sáh-Náméhez hasonlitottak; sőt az örmény fejedelmek egyike irt görög nyelven az Euripideséhez hasonló szomorújátékokat is.

A Diocletián által Örményországba küldött örmény királyfival Tiridáttal (Dêrtád) görög tudósok is mentek, kiknek egyike Ágathángelosz megirta történelmét annak, hogy miként vette fel Örményország a kereszténységet. Egy más kultur mozgalom kezdődött Assyriában, hol az iróknak más sora tünt fel, kik assyr és örmény nyelven irtak. Ezeknek egyike volt a gnostikusok felekezetéhez tartozó szakadárfőpap Bártedzán. Ezek nyomdokaiba léptek az örmény nemzeti történelemirók, kiknek egyike Faustus püspök Örményország történelmének azon részét irta le, mely az ő korában folyt le. . . .

De mindezt az irodalmat vagy idegen nyelven, vagy (a hiányos örmény betük segitségével) örményül irták. Az V. században tökéletesítették az örmény abc-t (a magánhangzók feltalálásával) Izsák káthulikosz és Meszrob tudor (vártábéd), kik azonnal hozzá is kezdettek a Szentirás forditásához. Igen élénk munkásságot fejtettek ki ebben az időben az örmény irók. Ekkor fordították le örményre Aristotelest, az egyházi atyákat és a klasszikus irodalmi termékek egész sorozatát. Azóta folytonosan mindig bő számát az iróknak képes Örményország

felsorolni. Százakra megy az örmény irók száma. Ők voltak, kik a perzsa Sassanida uralom pontos élethű történeti rajzát adták; ők adták első ízben a mongol történelem, teljes, és biztos képét Keletnek, és közöltek számtalan becses tudósitást a keresztes hadjáratokról és a mi fő ezek a tudósitások képezik még mai napság is Persia történelmének egyetlen, hamisitatlan forrásait.

Az örmények jelenkori irodalma sem kevésbbé gazdag, mely a kötött, kötetlen (próza) és drámai termékek egész mennyiségét képes felmutatni. Ezeken kivül valamint Konstantinápolyban, úgy a Kaukazusban van elég örmény lap és havi folyóirat. Schiller, Göthe, Lessing, Fenelon és más jelentékeny európai irók már rég le vannak forditva örményre. Most is van annyi örmény szépirodalmi iró, mint ezelőtt volt.

Az örmény irókat kezdik más idegen nyelvekre is lefordítani; így pl. Choren-Nárbej érsek gyönyörű drámáját („Második Árság“) a „Revue d' Orient“ leforditotta versben francziára; Ráffi, kit Hugo Victorral hasonlitanak össze, regényeiből Leist Arthur sokat lefordított németre... Szépek Pátkánián Ráfáel érzésteljes költeményei, Szundukiáncz negédes, élethű drámai művei. Sok örmény míveli a történelmi irodalmat is. Ezek között legjelentékenyebb Csámcsheán, ki igen jó örmény történelmet irt. Még meg kell emlékeznem néhai jogtudós Názáreánczról, Ájvázovszki Gáborról, ki a párizsi ázsiai társaságnak tagja volt, a tudós Álisán Leont mechithárista atyáról, az elhalt Emin és Pátkánián Kherovpe tanárokról....

Ezekből eléggé megérthette a szives olvasó azt, hogy mi az örmény nemzet, ha azt történelmi és irodalmi szempontból nézzük. Jelen szemlénkből könnyű átlátni azt, hogy nekünk egy kultur és életrevaló nemzettel van dolgunk.

Más alkalommal szólani fogunk Orosz- és Török-Örményország földrajzáról, az örmények nemzeti sajátságairól, erkölcseiről, szokásairól, vagy néprajzáról; végre összehasonlitjuk őket százados ellenségeikkel — a kurdokkal.

„Mêság“ után örményből. **Szongott Kristóf.**

SZÉP ÁRÁ

tragoedia öt felvonásban.

Irta:

Márton Dávid

1894.

SZEMÉLYEK:

Szép Ará, Örményország királya.
Álmira, Szép Ará jegyese.
Csár, örmény főur.
Semiramis, Assyria királynéja.
Samuramuth, Ninus eltaszitott neje, Semiramis barátnéja.
Zoroaster, a mágusok feje, a királyi udvarban.
Szamszit épitő-mester.
Phul, Media helytartója.
Assur, rossz szellemekkel czimboráló magus
Szárkisz apród.
Egy harczos.
1-ső
2-ik
3-ik rabnő.
4-ik
Testőrök, vadászok, harczosok, nép.
Történeti idő: Ó-kor.
Történethely: Assyria, Arménia.

Első felvonás.

Nagy oszlopos terem, a háttérben mennyezetes ágy látható.

ELSŐ JELENET.

Semiramis.

(Gyászruhába öltözve bejő, kezében kard, paizs, vállán ij, tegez tele rakva nyilakkal).

Elhamvadott az áldozat tüze,
Már megtorolva a nemes király,
Kinél nagyobbat asszony nem fogant
Méhébe, a mióta ember él...
Ninus! Ninus! te bősz csaták vezére,
— Kinek szivében harczi tüz lakott —
Ott szunyadol a föld hideg ölében,

A harcz viharja már elaltatott,
Mint kisdedet a dajka éneke.
Ily dajka-dal kellett tenéked és oly
Emlék-szobor, minő nagy Ninive
És gyászkiséret, mint a milliók,
Kiket karod halomra hódított...
Oh! egy világ dőlt össze benned és
Ested, — miként a nap lealkonyulta
Sötétet áraszt a világ fölé: —
Homályba vonta özvegyed szivét.
Világtalan lett e kebel, mely egykor
Magas tüzével Baalt pótolhatá;
Mert — honnan eddig fényét kölcsönözte —
Élted királyom, semmiségbe dőlt...
Ki fog követni? méltó vajh! ki lesz
Nyomodba lépni harczok istene?!
Oh lész-e gyámja árva fegyveridnek,
Mik a világot megremegteték,
Mig élöket karod irány'zhatá?
Ki tölti meg dics-szomjas lelkemet
A hir, dicsőség édes illatával;
És e kihalt szivet ki vonja be
A szerelemnek drága balzsamával?
(A nyitott ablakon át, merengve ég felé néz),
Ragyogjatok szét, fényes csillagok —
Elhúnyt világnak gyászszövétneki —
Szelid sugárral a halom fölött,
Melyben szerelmem árnya porladoz.
S te sírja mellett tomboló folyam, —
Ki harczi ménjével versenyt futál —
Harsogd örök vihar-dalod felette!,
Hogy habjaid morajló hanginál
Szövődjenek álmába harczai,
Mig Semirám miatta gyászt visel
Sirjára hintve szeme harmatát,
Nyögéssel töltve be a berkeket,
Mint himje vesztett tigris szüntelen...
Samuramuth!

MÁSODIK JELENET.

Samuramuth. Előbbi.

(*Samuramuth*, mélyen meghajolva.)

Parancsoly asszonyom!

Semiramis.

Jer oldd le rólam e fegyverzetet,
De könyeim ne bántsd, hadd foljanak.

Asszony szemében köny az áldozat;
Özvegy szivébe nem fér a boszú:
Szelid lemondás czélja életünknek.

Samuramuth.

(A fegyvereket elveszi, a hátsó falra felaggatja.)

Önmegadás királyok ékszere!

Semiramis

Önmegadás!, de hát a sors, a gyász
Viselhető-e, mely reám szakadt?
Hisz társa van a legkisebb bogárnak,
A kis madár párjának énekel,
Vihar ölébe dől a röpke szél,
Eufrat, Tigris egy mederbe foly;
Sőt a nagy ég, — mely a világ felett
Kék mennyezetként folyton elterül —
Társat talál a tenger tükörén;
S az istenek Baal és Mylitta közt
Családi öröm méze csöngedez.
Csak én vagyok, — csak én boldogtalan!
Páratlan a teremtés lényi közt,
S mig legszegényebb szolganőm örül
A lét feletti kéj-gyönyörnek: én
Rideg nyoszolyám enyhét siratom!

Samuramuth.

Oh, nagy királyné, szüntesd könyeid,
Elhordja majd az ifju vér patakja
Búd halmazát, mint Tigris árjai
A zátonyok homok parányait.

(Tükör-paizst tart Semiramis elé).

Nézd e paizst! hogy illik a szomor
Arczod havára?... Ennyi büvvarázsnak
Nem állhat ellen férfi-sziv soha!
Búd fellegére szivárványt derít
Két nap, mely ott arczod havában ég.

(A paizst a falra akasztja).

Semiramis.

Két könyező nap, melynek hő patakja,
Feloldaná az Elborusz havát!

Samuramuth.

S a szikla-keblet megpuhitaná,
S a gyülölet sötétlő méhiből
Örök szerelmi lángot csalna ki.

Semiramis.

Jó Samuramuth! hajh, nem ismered
A kin-vihart, mi e kebelben dul,
Ha azt hiszed, hogy bármely férfiszem
Igézetének hódol a kebel;
Ha azt hiszed, hogy lesz majd férfi-ajk,
Mely alamizsna morzsalékait
Kiesdi annak, mit egészben birt
Ninus; ki az örök-lét nagy ködén át
Lehúnyt szemekkel esdve néz reám
És néma ajkkal folyton arra kér:
„Emléke légyen ima-zsámolyom!“
Csak egy Ninus volt a földön, csak egy,
Ki lázba hozta e szivet. Letünt,
S vele kihalt az összes férfi nem.

Samuramuth.

Oh, nagy királyné! ifju éveid
Nem értik a nő-szív rejtélyeit:
Leküzdve szégyent és leküzdve kínt
Gyöngébb nemünk új gyám felé tekint.
Szivünk lakója ha elköltözött:
Újat keres a milliók között;
Mert oly lakás a sziv, hogy ajtaja,
Midőn kinyilt, örökre nyitva, ha,
Újabb lakos nem költözik belé,
Ki ajtaját belülről zárja bé.

Semiramis.

(A tükör paizs előtt áll, bele-bele tekint.)

Ne bántsd a gyászt szentségtelen szavakkal!
Templom van itten (Szivére mutat) s nem elhagyott lakás.
Hol minden utas nyugovóra lel.
Egy máglya ég e templom belsején,
Melynek tüze sohase hamvad el,
S a kegyelet örök-világa mellett
Bús Semiram férjének áldozik.

Samuramuth. (Félre, gunynyal).

Pajzsa tükrében nézve bájait.

(Letérdel Semiramis előtt. Fent).

Ne vedd zokon vigasztaló szavam!
Tudom, hogy ily bú őrülésbe visz,
E szédítő örvény elől akartam
Elvonni búval terhelt lelkedet
És felderitni azt a méla arczot,
Hol elsötétül a nap sugara.

Semiramis. **(Felemeli Samuramuthot.)**

Kelj fel Samuramuth! Te vagy királyné,
Mert boldogabb vagy, mint nagy asszonyod.
Boldogtalan előtt ne térdepeljen
A boldog. Ez természetellenes,
S az istenek törvényét gunyoló.
Jer vedd elő bűbájos lantodat,
S űzd el szivem emésztő bánatát.
Tudod a dalt? te nem feledheted!
Mit egykoron — mint játszi gyermekek —
A zord vadon móhlepte pamlagán
Versenyt daloltunk, hogy kifáradánk
Bősz párduczot keresni ijainkra;
Midőn a viszhang csalfa lányait
Tanítgatánk a dal- s vidám kaczajra.

Samuramuth.

Kegyes parancsod éltető legem!
(Egy lant alaku hangszert vesz elő, csendes dallamot játszik).

Semiramis.

Ne, ne tovább! miért zavarni fel
Ábrándjaim nyugvó halottjait?
Minden szavad egy sírt szakitna fel
A temetőn, hol szép letünt időm
Emlékein virit a cyprus-ág.
Zengd, bősz csatáknak harsogó dalát,
Mely emberirtó vészt, vihart terem,
Hogy hangjain a síró fájdalom
Megőrjitő haragba fúljon el! . . .
Ez illik össze most kedély-világom
Érzelmivel. Visszhangra ez talál
E puszta lélek kősziklái közt.

Samuramuth. **(Csatadalt játszik).**

Semiramis, **(kis szünet után).**

Igy, igy! be jól esik e hangzavar:
Mint kéjelegnek vérem csepjei
Dalod tüzének édes lángiban!
Miként ha vérem mindegyik paránya
Csatára kész hadsereget vágyna szülni:
Ugy zsong, zsibong, tolong e szív felé. . .
Ah! hogyha megvalósul a rege,
Hogy férfivá leend az asszony: úgy
A harczi dal teremti férfivá őt! . . .
Hisz már is érzem, mint aczélosodnak
Idegeim, mint vetközöm le női
Nemem tulajdonát: a gyöngeséget. **(Rövid szünet után.)**

Az ujjá-születés fájó gyönyöre
Árasztja el valóm egész világát! . . .
Légy üdvöz, oh Ninus: a lelked bennem él!

Samuramuth **(A játékot abban hagyva, félre.)**

Nagy istenek! az őrülés határán
Bolyonganak bús gondolatjai!

(Fent.)

Hatalmas asszonyom! ha hallgatál
Samuramuth szavára valaha:
Úgy légy kegyes engedni kérésemnek!
Im, esdve kérlek — önmagad javáért,
S a nép javáért, mely felett uralgasz —
Pihend ki e nap fáradalmait!
Temesd a vánkos hullámai közé
A kebleden rágódó gondokat;
Ha megfürödnek szörnyü rémeid
E langy habokban: majd mosolygva kelnek
A hajnalnak szent bibor-tengerére.
A vánkos az, hol életunt szivünk
Erőt meríthet új csatára kelni.
Az álom édes, ringató ölén
Találja fel a lélek gyógyszerét.

Semiramis.

Ha a kihült nyoszolya enyhet ád?! . . .
Nem áld meg engem álmam lelke sem,
Sőt rémesebbé festi sorsomat
Művész-keze, mint a milyen valóban!

Samuramuth.

A látomás az éj ködébe vész,
Ha bájoló, ha rémes egyaránt.
Mit béna képzeted teremt az álmak
Büvös honában: lenge köd-alak,
Mely szétfoszol a regg lehelletén.

Semiramis.

Elvitte Ninus álom-részemet,
S az ébrenlétből részét itt hagyá.
Kettő helyett pihen a sírban ő:
Kettő helyett kell fáradozni nékem.

Samuramuth.

Nem birja meg a gyenge nő-alak
Két ily dicső életnek terheit.
Az elefánt, az élő szikla is

Tulsúly alatt leroskad. Oh, királyné! —
— Ki egykoron testvéredül szerettél —
Hallgasd meg újra esdő szózatom!
Árnyad könyörg: ne tedd ki drága
Élted bizonytalan esélynek... Oh mondd!
Szeretsz-e még?...

Semiramis (Az ágyhoz közeledve.)

Hűséged ismerem...
Egy boldog élet édes folyamában
Olvasgaték a lelked könyviben;
Tudom, hogy abban mindenik betű
Semiramis kegyét magasztaló.
Te sem csalódol úrnöd hajlamában
(Az ágy függönyét félre vonva lefekszik.)
Kérésed immár teljesítve van.

Samuramuth (Semiramis kezét megcsókolja).

Köszönöm e tuláradó kegyet!

Semiramis.

Csak egyre kérlek, jó Samuramuth:
Küld ide Zoroastert!

Samuramuth. (Meglepetve).

Zoroastert?!

Semiramis.

Hü magusom, hogy álmaim felett
Virraszszon ő.

Samuramuth. (Az ágy függönyét összevonja).

Azonnal, ám elébb
Egy altató dalt zengek lantomon.
(Csendes dallamot játszik.)

Semiramis, (hosszabb szünet után.)

Oh!... Oh!... Ah!...

Samuramuth.

(A játékot abban hagyva az ágy függönye mögé tekint.)
Az álom itt királyné! Semiramis
Rabszolganője e hatalmas urnak...
(Rövid szünet után.)
Kedvem volna megfojtani, hahaha!...
De nem!... Hogy éljen a kegyes királyné,
Bukása majd úgy óriási lesz
És több gyönyört ad, mint halála... Hej!
Gőgös rima! A megvetett királyné,

Kinek fejéről elraboltad az
Uralkodás tündöklő diszjelét:
A fattyú Samuramuth él, s boszút
Forral szivében ellened!... Ne félj!
(Gúnynyal.)
Zoroaster', hű magusod szeme
Virraszt feletted, miglen a királyi
Mélységes álmat szúnyadod. Hahaha!...
Te és Zoroaster?!... Az kéne még,
Hogy kedvesem', a csillag-kóstolót,
Még őt is elvedd, mint a koronát;
Hogy egy latornak ölelési közt,
— Az áldozó lingám szent veszszején —
Hő véreink egymásra leljenek,
S mely utainkat kétfelé irányzá,
A vágy testvérekké tegyen!
E gondolat, — mint tengert a vihar —
Feldúlja e kebel utálatát!... (Elgondolkozik).
De ott leszek majd minden lépteiknél,
Lehelletök se fog távozni, mig
Elemeikre szét nem bonczolom!
(Fenyegetőleg int kezével Semiramis felé).
De adjuk át a legkegyesb parancsot
Rendeltetése helyén... (Indul.)

(Folytatása következik.) 304

Örmény gyermek bölcsődala.

— Költemény prózában.*) —

Aludj én édes örömöm és én szerelmem, az ég ajándéka, első szülöttem; tieid reménye, képzeletünk tárgya, anyád kevélysége, áldásnak forrása. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Büszke vagyok az örmény asszonyok között, nem, nem szégyenlem keblem virága titkát; nem vagyok már féltékeny más anyák szerencséjére, most, hogy téged birlak, kit annyi könny után találtam, kincsem. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

---

*) E költeményt örmény versekben irta: Khoren-Nárbej-Luszinián, konstantinápolyi érsek, az utolsó örmény királyi család egyik közelebbről elhunyt tagja.

Oh te gyöngeségedben puha test, te magában foglalod vágyainkat, oh Mihrán, szemeid, mint a kis csillagok fénylenek, s ragyognak a szomorú éjszakában. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Oh ez anyai csók, melyben a szív ömledezik; e csók, melyet most ismerek; mikor homlokodra lehelem, e vakitó borostyán-koronára, s könnyeimmel öntözöm a dicsőség leveleit. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Mikor édes fejed fáradt, és gondoktól magasztósan jösz, mint ma nyugodni anyád keblére; mikor aztán épen mint ma, ő elbolyong az égben, lelked Örményország felett lebeg. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Ide löveli reád örömtelt tekintetét; és küld sokkal édesebb mosolyt, látsz cseppeket, melyeket felszáritsz arczodon; gyöngygyé változván ékes koronádra. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Korona! oh igen én vágyom e koronára, melyet összetartanak hazai kezek, oh fiam; mert csak egyedül az a virág halhatatlan, egyedül az, mely e kertben fakad. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Oh ha fekete és ragyogó szemeid kápráznak a csalárd világosságtól, mit nem okoz a sötétség? Ha szemeid ráirányulnak a szépség felé, a dicsőség és az ég idegenébe, a helyett, hogy buzgalommal érezné magát az Éden kapujában! Én szép gyermekem anyádnak kis angyala.

Ha ajkaid, mint a rózsa két levele illatosak; ha első fakadásában, az ég és föld atyja neve után nem ejti Örményország nevét, anyád anyjáét. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Ha szived verése tiszta hullám; mely ha alszik felébred egy nap; rohan és pályafutásában egy más szerelemért dobog, nem Örményországért, ha föl nem pattan a hazai névre. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Ha puha kezeid és bájos karjaid, mozdulatlanul állnak a hazai szózatra; vagy talán ellenségétől a gyermeki szolgálat visszaköveteli szent adosságait? Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Oh jobb, hogy szempilláid, s az enyéimek nyilnak, és e napra sötétség ne jöjjön soha; nehogy valaha méltatlanul ejtsék ki ez ajkak édes anyád nevét! Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Oh hogy lehetne, hogy e hálátlan szív kiszáradjon, mind a piros rózsa a féregtől, midőn karjaid ölelik anyád derekát, mintegy nyakát átszöve illatos virággal. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

És e szív, mely éltedet adá s melyen nyugszik a fejed táplálkozva a szerelem forrásából, jobb lenne, hogy megfagyjon rögtön: ne melegedjék fel mellette kigyó, a haza ellen! Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

De miért borús mennyei képzeleted? Mosolyod mulik... Ne sirj te, mikor én sirok. Nem, Mihrán! nincs több bús ének! Lásd anyádat, hallgat az édes csókra! Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Aludj én édes örömöm és én szerelmem, az ég ajándéka, első szülöttem; vágyaim czélja, te leszel reményem, kevélységem és áldásom, anyádnak új otthona. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

Te meghosszabitod a hazai dicsőséget és én áldani foglak az örmény anyák között; a te neved, mint anyád szive, örömmel hangzik minden örménynek. Én szép gyermekem, anyádnak kis angyala.

E név! Az idegenek meglepve csodálkoznának, és az idegenek ujjal mutatnák anyádat, és suttogva mondanák: „Ő nem szült mást, csak ilyen gyermeket; szerencsés, boldog az örmény anya!“ Oh te szép gyermek, oh kis angyala az örmény nemzetnek!

Francziából forditotta: **Bányai Blanka.**

* * *

Új emberek.

Ha egyszerre annyi néző volna benn az új műcsarnokban, ahány új piktor van: jó lenne. De köznapokon alig lézeng egy-egy ember a gyönyörü nagy termekben. Akiket látok, azok egy része itt le van festve és gyönyörködik a maga arczképében, ami erkölcsös és ártatlan öröm. Már kétszer kaptam rajta két minisztert . . . Közönség, igazi nagy közönség nincs, pedig ez a műtárlat egyszersmind szépség kiállitás is, tele van szép asszony portraittel. Ámde a legfessebb hölgyek egy része is gyakran látható itt és megjelenésével veszedelmesen kritizálja a róla festett képeket.

Ne évődjünk és ne busongjunk, az új pictor palotához és az új pikturához majd csak hozzája nő és nagyobbodik a publikum is. Talán a képzőművészeti társaság is hibás, oly komolyan csinálja a maga dolgát, mintha ő volna a megalakulandó közigazgatási biróság. Nem mozog, nem invitál, mert invitácziónak csak nem lehet tekinteni a plakátjukat, amelyen egy hölgynek öltözött hangya emel valami czimert és azonkivül lebeg. Szorgalomban, becsületességben minta ez a társaság, de semmi invencziója, talán le is nézi az ötletet. Azelőtt azt hittük, hogy a volt titkár Szmrecsányi a hibás, de látjuk, hogy mióta nincs itten, elment a miniszteriumba, itt is maradt minden a régiben, igaz, hogy a miniszteriumban sem történt semmi új. Talán a szervezet hibás, azt kellene fölfrisiteni.

Ideje, hogy örüljünk az új embereknek, mert vannak erősek, jelentékenyek, bizonyosok. Titkon vezeti őket — legalább nekünk ugy rémlik — egy barnaképű, boglyas művész, aki jól megverné — mert van hozzávaló ereje — ha ki őt mesternek nevezné. Pedig az, ha egy tenyérnyi képe sincs itt és ha a nevét nem is koptatta el a hir: Hollósy Simon.

Az új műcsarnok új embereinek sorát kezdjük Hollósy Simonnal, akinek — amint emlitettük — még csak egy „giccs“-e sincs a millennáris tárlaton. Sok jó képben azonban benne van a tüzes és érzékeny művész lelke. T. i. Hollósy festő-professzor, rendesen Münchenben, ez idő szerint Nagy-Bányán. De milyen professzor! Nem államilag javadalmazott művész-gyártó, aki a maga modorának ráerőszakolásával rontja a kezébe kaparitott tehetségeket és jól-rosszul konzerválja azokat, akiknek nincsen talentumok, csak hajlamuk és ambiciójuk. Hollósy minden tanitványa másképp pingál, a bandzsal szemével meglesi, hogy kinek-kinek milyen a lelke furcsasága, titkos órán meglesi egyéniségének titkait és aszerint kezeli. Mert nem tanit ő, hanem kezel, beszél, viczczel és . . . . És eltávolítja maga mellől, akinek egyenesen a jó Istentől nincs megbizása, a földivilág majmolására, amit másképp művészetnek is neveznek. Rajonganak érte a tanitványai, ugy hallgatják mint egy apostolt s mint egy jó pajtást. Olyan szines a beszéde, mint egy spanyol kép, amint is tanitja mindig a szint és az érzést.

Hollósy maga keveset fest, helyesebben kevés képet fejez be, nyilván azért, mert bolondja a tőkéletesség, amit — tudni való — igen ritkán lehet elérni. Azonfelül energiáját a mások munkálkodása emészti meg. Egy pár apró remek munkával még is elkészült, azokat látták külföldön. Azonban most ugyan neki készült, azt mondják nemcsak tanit, hanem maga is dolgozik Nagy-Bányán, ahová egész müncheni iskoláját levitte. Nem államköltségen; a derék város épitett neki ateliert, a modeleket a maga rongyos zsebéből fizeti. Az apostoloskodás nem igen segiti elő a vagyonosodást. Az ilyen hivatalnokot csak a közvetlen környezet becsüli meg.

Mégis, ez a munkával nem is szereplő, új számba menő ember itt van a kiállitáson és nagyobb az ereje, mint valamennyi államilag dotált: kitünően berendezkedett mesternek. Ő maga a háttérben van, de itt vannak elől az emberei, a barátai, a tanitványai: Thorma, Réthi, Grünwald, Márk, Boruth, Horthi. Ezeké és a Hollósy iskoláé a jövő.

„Magyar Hirlap.“

Az örményországi inségesek érdekében.

Azóta, hogy utolsó kimutatásunkat közreadtuk, adakoztak még nyomorral küzdo ázsiai testvéreink számára a kövotkezők: Papp Géza országgyülési képviselő 20 frt. Sepsi-Szt-Györgyről Fejér Mano esperes-plebános ezeket az adományokat küldötte: Fejér Mano 2 frt, Bogdán Arthur 2 frt, Fogolyán Kristóf 5 frt, Papp Vincze 1 frt, Fogolyán Endre 1 frt, Vertán Endre 50 kr., Fejer István 1 frt, Melik Gyula 50 kr., Istvánfy János 1 frt, Wertán Géza 1 frt, Miske László 1 frt, Melik János 2 frt, Lázár Mór 1 frt, Beteg Bálint 2 frt, Bogdán Flórián 1 frt, Melik Kristóf 2 frt, Szenkovics Jenő 50 kr.; továbbá Kézdi-Vásárhelyről: Császár Lukács 50 kr., Dávid Antal 50 kr., N. N. 10 kr., Dávid Gyula 50 kr., Domby József 50 kr., Jancso Gyula 30 kr., László Zoltán 30 kr., Málnásy 50 kr., Császár G. 50 kr., Cz. M. 30 kr., N. Ist. 20 kr., ifj. Dávid István 50 kr., Nagy Pál 20 kr., Politzer Rudolf 40 kr., Erdey Béla 20 kr., Dobál Lajos 50 kr, özv. Kovács Áronné 30 kr., N. N. 20 kr., Szöcs Mózes 20 kr., ifj. Bándy 50 kr., Hamar Zoltán 30 kr., Kovács Károly 30 kr., Száva Dávid 20 kr., Idinger Józsefné 10 kr., Gitta János 50 kr., Csép József 30 kr., Mihály Gergely 50 kr., Zachariás Izsák 30 kr., özv. Fejér Lukácsné 1 frt. Tehát összesen (20+35 frt 20 kr.) = 55 frt 20 kr. szóval ötvenöt frt husz kr. — Gyergyó-Szent-Miklósról Görög Joachim örmény kath. plebanos ezeket az adományokat küldötte: Szt-Háromság-Legényegylet 20 frt, Görög Joachim 5 frt, Merza és Bocsánczi 4 frt, Czittra Ferencz és fiai 3 frt, Tarisnyás Gergely 1 frt, Drótos Jánosné 1 frt, Eránosz János 1 frt, Drotos István 1 frt, Baltres Vilmos 1 frt, Csiky Kálmán 4 frt, Lázár János és Lukács 3 frt, Vákár fivérek 3 frt, id. Karácson János 1 frt 50 kr., Lázár Péter 1 frt 50 kr., Lázár Menyhért 2 frt, Urmánczy fivérek 1 frt, Száva testvérek 1 frt, Száva István 1 frt, Avéd Kristóf 1 frt, Bogdán István 1 frt, Bocsánczi István 1 frt, Lázár Zakariás 1 frt, Kopacz Lukács 3 frt, dr. Szentpéteri Kristóf 2 frt, dr. Fejér Dávid 5 frt, Lázár Gyula 2 frt, dr. Dobribán Antal 1 frt, Eránosz Bogdán 1 frt 50 kr., Szentpéteri János 2 frt, Csiky Dénes 2 frt, Bocsánczy János 1 frt, Merza Kristóf 10 frt, dr. Lázár János (Tölgyes) 1 frt, Dondon

József (Kolozsvár) 1 frt; összesen kilenczven (90) frt 50 kr. — A gyergyó-szt-miklósi kereskedő ifjúság ötven (50) frtot a következő szép levél kiséretében küldött: Tekintetes Szongott Kristóf urnak az „Armenia“ szerkesztőjének Szamosújvártt. A sokat zaklatott, kifosztott és üldözött örményországi inségesek javára a gyergyó-szt-miklósi ifjúság által f. évi júl. hó 26-án, Szt-Anna napján rendezett tánczmulatság jövedelmét van szerencsénk Tekintetességedhez, az „Armenia“ szerkesztőjéhez, mint olyanhoz, ki örményországi hitsorsosaink nyomorán hathatós tollával sokat segitett, 100 irva egyszáz koronát postával azon kéréssel átküldeni, hogy ezen összeget az említett nemes czélra forditani sziveskedjen. Megjegyezni kivánjuk, miszerint a tánczestély összes kiadási költségeit a kereskedő ifjúság hordozta s a kitüntetett 100 korona tisztán a bevételből és felülfizetésekből folyt be. Fogadja Tekintetességed nagyrabecsülésünk nyilvánitását, melylyel vagyunk hazafias tisztelettel: Lázár I. István b. pénztárnok, Kritsa Konrád b. jegyző.“

⁂

Nyilvános elszámolás. A folyó évben megjelent Aprilis, Május és Julius havi füzetünkben közreadott három kimutatás tanuskodása szerint begyült 1111 frt 45 kr; ehhez hozzáadva a jelen (Szeptember havi) füzetben kimutatott 195 frt 70 krt, tesz a begyült összeg 1307 frt 15 krt, az az ezerháromszázhét frtot és tizenöt krt. — Ebből elküldöttünk Izmírlián Máténak (a gregorianus — luszávorcsnágán örmények patriarkhája Konstantinápoly) 980 frt 10 krt (lásd a patriarkha nyugtáját „Armenia“ 1896. juliusi füzet 225 lapon); Ázárián István örmény kath. patriárkhának (Konstantinápoly) 140 frtot (örmény nyelven irt nyugtáját hü magyar forditásban alább közöljük); Pápázián Róza ázsiai menekült örmény asszonynak és neveletlen két kis gyermekének adtunk előbb 11 frt 35 krt, azután 35 frt 70 krt (nyugtáját itt közre is adjuk.) — Ismét küldöttünk 1896. aug. 22-én 845 számu vevény tanuskodása szerint Ázárián István kath. patriárkhának száznegyven (140) frtot.

I. Nyugta. Örmény katholikusok patriarchátusa. Konstantinápoly-Pera jul. 17. 1896. Méltóságos föesperes! Hálás szivvel fogadtam Önnek és nagyságos Szongott Kristóf és Florián János urak aláirásával ellátott és folyó hó 3-án elküldött becses levelüket és a postautalványnyal küldött 140 az az száznegyven forintnyi összeget, mit az Önökből alakult érdemes bizottság testvéri szeretetből és keresztényi könyörületből gyüjtött a katholikus örmény özvegyek, árvák és szükölködők számára, kiknek nyomora és fájdalma iránt a távolból is — dicséretes vetélylyel — részvéttel viseltetnek. Miért mi is sietünk levelünk által azon szükölködők nevében szives köszönetünket nyilvánitani a bizottság tiszteletreméltó tagjainak és minden egyes jószivü adakozónak, kik adományaik által nehány özvegy és árvának könyeit fogják letörülni, miket a kimondhatatlan fájdalom és gyász sajtolt ki. A segélyezendők nemcsak szivből eredt imáikba fogják Önöket foglalni, hanem még áldani is fogják Önöket. Ismételt köszönetünk nyilvánitása mellett Önre, a bizottság tagjaira és minden egyes jószivü adakozóra patriárkhai áldásunkat adjuk.

Méltóságos Bárány Lukács főesperes-plebános úrnak Szamosújvártt (Ausztria-Magyarország.)

Méltóságod imáiba ajánlott Ázárián Péter István katholikos, ciliciai pátriarkha.

II. Nyugta. Arról, hogy a szamosújvári bizottságtól, mely nyomorral küzdő ázsiai örmény testvéreink számára gyüjtést ezközöl, előbb 11 frt 35 krt, azután 35 frt 70 krt, összesen 47 frt 05 krt az az negyvenhét frt öt krajczárt köszönettel átvettem.

Szamosújvártt 1896. júl. 20. Pápáziánné Merineán Róza.

⁂

Ezek szerint a mondott czélra begyült összeget (1307 frt 15 kr., az az ezerháromszázhét frt, és tizenöt kr.) az utolsó krajczárig rendeltetési helyére küldöttük. A jó ügy nevében a szives adakozóknak mi is hálás köszönetet mondunk.

Szamosújvártt 1896. aug. 15.

Bárány Lukács,
Szongott Kristóf,
Florián János.

Kisebb közlemények.

Egy valódi főpap. Véreink és hitsorsosaink kisázsiai jajveszéklése ez évben a földkerekség minden zugáig elhatott, de aligha talált lelkesebb viszhangra, mint a bécsi örmény érseknél, a tudós mechithárista zárda széles müveltségü föapátjánál, ki nemcsak az uralkodó ház egyes tagjainál, első sorban magánál a felséges Uralkodónál, hanem Bécs, a nagy világváros összes lakóinál is a sinylődők és üldözöttek érdekében esdöleg kopogtatott, kérve kért, csakhogy minél fényesebb segélyösszeget küldhessen a szerencsétleneknek. Bécs összes templomainak ajtaira, a nagyobb forgalmu utczák és terek szögleteire felhivást, gyüjtő ivet függesztetett, melyben segélyt, gyors segélyt kér annyival is inkább mert ismeretes előtte azon közmondás: „bis dat, qui cito dat.“ A tudós érsek, a lelkes főapát felhivásában az örmény hitsorsosokra, mint a keleti kereszténység védbástyájára hivja fel a bécsiek figyelmét s nem minden alap nélkül, hisz ha a néphit szerint minden buzaszem gorcsö alá véve egy Máriaképet kezében az isteni kisdeddel rejteget, akkor az örmények, mint legősibb keresztények, minden egyes kardján is mintegy a szent kereszt fényben uszó jelvényét látjuk csillogni, melyben minden reménységük s ehhez való bizalmukban minden bátorságuk. A bécsi érsek főpásztori és atyai gondoskodásáról fényesen tanuskodó ezen tényt, mely — mint egy szemtanu mondja — böséges filléreket hullat az inséges örmények felsegélésére — midőn e sorokban egyszerűen registráljuk, nem fojthatjuk el az érsekre vonatkozólag magunkban azon imaszerü kijelentést is: Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, non est inventus similis illi! (Ime a főpap, ki napjaiban tetszik Istennek, nem találtatik hozzá hasonló!)

A keleti egyház egyik felekezetének, — a koptoknak, apostoli vikáriusa: Monsignore Macario, ki jelenvolt az örmény érsek tiszteletére adott diszebédnek, Bécsben járt, s miután hívei a schizmatikus vallásról a katholikus egyházba visszatértek, (illetőleg őseik egyházával újraegyesültek), — kihallgatásra jelentkezett. Ferencz József, Ő cs. és ap. kir. Felségénél, azon kérelemmel, hogy tartsa meg az osztrák-magyar védnökséget (protektoratust) a koptus egyház felett még akkor is, ha az apostoli Szentszék által elhatározott önálló patriarkhatus életbe lép. A koptok apostoli vikáriusa arra is kérte Ő Felségét, hogy ezt az új hierarkhiai rendet legkegyelmesebben támogatni méltóztassék.

Irodalom és művészet.

Szinmű az örmény történelemből. Jeles irótársunk: Márton Dávid áll. gymn. tanár (Lugos) a „Szép Árá“ örmény király történetéből érdekes színművet alkotott s azt szerkesztőségünknek közlés végett, rendelkezésére bocsátotta. Mivel folyóiratunk jelen füzete már elkezdette a színmü közlését, itt közöljük az érdemes szerzőnek e tárgyban hozzánk intézett sorait is: Tekintetes Szerkesztő úr! Midőn én 18 évvel ezelőtt szabad királyi Erzsébetváros közönsége által az akkori Rafael-féle gymnasiumhoz egy tanszékre tanárrá megválasztattam: akkori kartársaim egyikétől, — ki ép azon időtájban az „Örmények története“ czimű müvének megirásával foglalkozott — egy szép mondát hallottam, a mely nem kevéssé ragadta meg figyelmemet. Az a történeti monda, a melyet egy séta alkalmával főtisztelendő Ávedik Lukács főesperes úr nekem elbeszélt: az Árá király mondája volt. E remek- és az egész világtörténetben párját ritkitó — hősmonda sokáig foglalkodtatta azóta képzelmemet, s mivel apró lyrai munkácskákat már akkor irogattam, elhatároztam magamban, hogy e mondát is felfogom idővel dolgozni. Azonban a mily könnyű volt ezt magamban elhatároznom, ép oly nagy nehézségekbe ütköztem a kivitel kérdésénél. A nehézséget nem egyéb okozta, mint az alak megválasztása, melyben testet kivántam adni az anyagnak. Hozzá is fogtam — a mint időm engedte — egy „Szép Ára“ czimü költői elbeszélés megirásához. Munka közben azonban az a csoda történt, hogy az a szép nagy anyag — hasonlag ama nagy folyamokhoz, a melyek megindulván maguknak medret vágnak — saját alakot öltött magára: azt vettem észre ugyanis, hogy az én elbeszélésem dialogokba megy át. És én nem birtam visszatériteni, hogy az általam eleve

megásott mederben hömpölyögjön tova, sőt magával ragadott engem is: és én kénytelen voltam követni önvágta medrében a harsogva tovább rohanó királyi folyamot. Igy lett drámai mű a „Szép Ára“ története. Most már csak a mellékcselekvényeket kellett hozzá gondolnom, hogy motiváljam az Árá király tragikumát. Egy kis ó-kori történeti tanulmány kisegitett e bajomból is. Mivel a történetben úgy az örményeknél már a legrégibb korban megvolt az egynejüség és a nőnem iránti tisztelet, ellentétben a Kelet más népeinél divó fogalmakkal, melyek szerint a nő állattá volt lealacsonyitva: az Árá tragikumának indokolására felvettem Álmirá-t (kinek nem rossz hangzásu nevét az Ámira családnévből alakitottam). Ez által Árá, mint a tiszta szerelem képviselője összeütközésbe jött a nő személyiségét és a szerelmet tagadó világrenddel: a mi tragikai bukását idézte elő. A Csár intrikus jelleme az Ára tragikus jellemének kidomboritására alkalmasnak mutatkozott. A mint kidolgoztam e müvemet részt vettem vele az akadémiának az 1884-ik évi Teleky-pályázatán. A birálat az ó-kori tárgyu müveket, a melyek között szerepelt „Szép Árá“ is, sikerülteknek mondotta, a 4 darab közül a Csiki Gergely „Spartacus“-át jutalommal is tüntette ki. Ezóta kéziratban tartogatom e müvemet. Nem egyízben feltettem magamban, hogy beküldöm e munkát a tekintetes Szerkesztő urhoz azon kérésem kifejezése mellett: hogy szivekedjék azt becses folyóirata: az „Armenia“ hasábjain felhasználni. Ez elhatározásom valósitásában azonban megakadályozott a legújabb ideig az a körülmény, hogy Erzsébetváros közönségének szolgálatában állván, könnyen hizelgőnek tünhettem volna fel. Most miután eltávoztam e jeles városi közönség gymnasiumától: nincs okom e vádtól tartani. És így bátor vagyok „Árá“-t ide mellékelve a tekintetes Szerkesztő ur becses figyelmébe ajánlani. Melyek után magamat továbbra is jóakaratába ajánlva vagyok a tekintetes Szerkesztő urnak Lugoson, 1894 augusztus hó 4-én alázatos szolgája
Márton Dávid a történelem tanára.

Sallak Róza művei. Szép tollú munkatársunk a következő előfizetésre való felhivást tette közzé: Tisztelettel értesitem t. czimet, hogy eddig szétszórtan — folyóiratokban stb. — megjelent és még meg nem jelent költeményeimet egy kötetben összegyüjtve, valamint „A győzelem“ czimü elbeszélésemet külön kötetben sajtó alá rendeztem és ezennel mindkét kötetre előfizetést nyitok. Mindkét mü 8-ad alakban Todorán Endre könyvkereskedö és nyomdatulajdonos kiadásában Szamosújvártt jelenik meg. „A multból“ czimü vers-kötet előfizetési ára bérmentes küldéssel 1 frt, „A győzelem“ czimü elbeszélés-kötetem előfizetési ára bérmentve küldve 1 frt. Gyüjtöknek minden 10 előfizető után egy ingyen tiszteletpéldánynyal szolgálok. A pénzt, valamint a gyüjtőivet kérem f. év november hó 5-ig Todorán Endre könyvkereskedésének Szamosujvárra küldeni. Mindkét kötet 1897. január hó 15-én fog megjelenni és a t. előfizetőknek bérmentve küldetnek meg.

Utánvételes megrendeléseket csakis nagyobb megrendelés esetén (10—15 péld.) fogadhatók el. Magamat t. czím jóindulatába ajánlva Nagy-Enyed, 1896. aug. hó, maradtam teljes tisztelettel **Sallak Róza.**

„Szolnok-Dobokamegye nevelés és oktatásügyének története“ czím alatt Kádár József deési polgári iskolai tanár olyan nagy, alapos, kimeritő tanügyi monographiát irt és adott ki, mely az egész országban ritkitja párját. Méltán büszkélkedhetik a deési polgári iskola kiváló tanárával és Deés város szorgalmas, tehetséges polgárával, ki a millenáris év emlékére a megyében monumentalis munkájával olyan maradandó emléket állitott, mely az érczнél is tartósabb („Monumentum aere perennius.“ Hor.) Hangyaszorgalommal összegyüjtött minden idevágó adatot; szabad idejét mind ezen adatok rendszeres feldolgozására forditotta; éjet nappallá tett... és ime olyan derék munkát adott a szakférfiak kezébe, melynek a terjedelmes megye minden egyes helységéről van érdekes mondanivalója. 587 oldalra terjedö kimeritő illustrált munkájában élvezhető irálylyal szól a megye összes volt és jelenben létező iskoláiról részrehajlatlanul. Kerüli a felekezeti szükkeblűségnek még látszatát is, hogy szemei elől el ne téveszsze a magasztos czélt: a megye nevelés és oktatásügye majdnem ezredéves történetének tiszta képét adja. 28 oldalra terjed az a fejezet, mit a Szamosújvár városában levő iskolákról ir; művének ezen szintén igen becses részletét kilencz képpel illusztrálja.

Maradandó emlék. Biró Antal főszámvevő „Szolnok-Dobokamegyei emlék Magyarország ezredéves ünnepére“ czím alatt igen érdekes illusztrált munkát állitott egybe, mit megyénk érdemes főispánja a minden szép, jó és nemesért mindig áldozni kész id. br. Bornemissza Károly adott ki saját költségén. A szép emlék az „Előszó“n kivül, mit Biró Antal irt, a következő fejezeteket tartalmazza: Szolnok-Doboka vármegye területének megalakulása, irta Tagányi Károly. Szolnok-Dobokavármegye nemzetiségi viszonyai s helyneveinek értelmezése, irta dr. Réthy László. Szolnok-Dobokamegye természetrajzi leirása, irta Adda Kálmán. Szol.-Dob. megye mezőgazdasági viszonyai, irta Dadai István. Szol.-Dobmegye mezőgazdasági viszonyai, irta Szemmáry József. A vármegye közlekedési vonalairól és nevezetesebb épitményeiről, irta Hajos Károly. Életrajzok (a vármegye hét országgyülési képviselőjének életrajzai) irta Biró Antal. Magyarország ezredéves fennállása emlékére Szolnok-Dobokavármegye által rendezett ünnepélyek leirása, irta Biró Antal. Népoktatási statiszkai táblázatok. Szol.-Dobokamegye községeinek megnevezése s népességi statisztikája. Az „Emlék“ elején látható a főispán és titkárának sikerült arczképe. Az „Emlék“-ben a következő csoportképek vannak: Szolnok-Dobokavármegye országgyülési képviselői (7 kép). Szolnok-Dobokavármegye tisztikara 1896, két csoportképben (39 kép) van bemutatva. A járási tisztikar két csoportképen 44 alakot tüntet fel. Azon a csoportképen, mely Deés város tisztikarát mutatja be, 16 alak van. Végre azon a csoportképben, mely Szamosújvár szab. kir. város tisztikarát ábrázolja, 19 alak látható. A munkához van mellékelve a megye szines térképe és hátul egy földtani térkép.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF

Derviseán Szerovpe orientalista.

Ezernyolczszázkilenczvenkettődik év jan. 1-én halt el rövid ideig tartott betegség után 45 éves korában Konstantinápolyban Derviseán Szerovpe, a jónevű orientalista és nyelvész. Boldogult 1846. január 10-én született Konstantinápolyban örmény szülőktől. 1864. máj. 5-én lépett a bécsi mechitharista szerzet tagjai közé, pappá szenteltetett 1866. decz 23-án.

Első irodalmi műve egy, örmény betűkkel, de török nyelven irott „Szentek élete.“ *) Ezt követte Szt-Justin, mit örményre forditott — szépen (Bécs 1872). Irt egy elegiát is „Özvegy anya“ czím alatt; de ezután valamint a prózai művek, úgy a költemények irásával is felhagyott és csak is nyelvészettel foglalkozott. Jártas volt az európai nyelvek majdnem mindegyikében, az ázsiai ó- és új-nyelvek közül is sok nyelvet tudott. Mint specialista nyelvész előbb az örmény ղ betűről irt egy terjedelmes tanulmányt, mely 1877-ben került ki sajtó alól.**) 1885-ben „Ind-európai ősnyelv“ czimű művét, mely kedvező fogadtatásra talált, adta ki. E mű egyszersmind az ősnyelv gyökeinek szótára, melyben a gyökök az örmény szavakkal vannak összehasonlitva. Két évvel később „Nyelv“ (Lézu) czím alatt, szépirodalmi és nyelvészeti folyóiratot inditott, melyben — a többek között — terjedelmes tanulmányt irt az örmény զ (z) betűről. A persepolisi ékirás nyelvéről és történetéről egy czikksorozatot irt a bécsi „Hántesz Ámszoreáh“ füzeteiben.*) Ezeken kivül irt kisebb közleményeket a „Mászisz,“ „Árevelk,“ „Jérgrákund“ stb. czimű lapokban.

---

*) Jomri Evlija. Bécs, 1870.

**) Armeniaca I. Das altarmenische ղ. Ein Beitrag zur indoeuropäischen Lautlehre. Anhang: Altarmenisch-Baktrische Etymologien von P. Seraphin Dr. Dervischean, Wien 1877.

Szándéka volt az örmény nyelv történelméről oly alapos művet irni, mely nemcsak magáról a nyelvről szólott volna, hanem a nemzet őskori történelméről is; de korai halála sok más szép tervével együtt ezt is sírba vitte. Elhunytával az örmény nyelv itészeti tudománya azért szenvedett oly nagy veszteséget, mert a nyugati örmények közt egyedül Derviseán volt specialista nyelvész.

A „Hántesz Ámszoreáh“ után örményből

Szongott Kristóf.

* * *

Örmény jelszavak.

— Kh. K. költeménye. —

Sehol sincsen számodra más haza,
Mint az, a melyet Hájászdán ada.

Az idegen hely pusztulás neked,
Csak itthon lelhetsz boldog életet.

Iparkodj, munkálj, gyüjts filléreket,
Szerezz magadnak házat, földeket.

Pénzed ne költsd el idegen helyen,
Hazád javára dolgozz szüntelen.

Tartsd emlékedben vitézségeit
Nagy őseidnek, s dicső tetteit.

Ne félj haláltól, s élted' add oda,
Ha szabadságot nyerhetsz általa.

---

*) L. az 1887. évfolyam 1, 2, 4, 6, 10, 11, az 1888 évf. 11, 12 és 1889 évf. 3. számát.

Az édenkertben hangzott nyelvedet
Őrizd meg, mint legdrágább kincsedet.

A házasságban vegyes kötelék
Megingatja a nemzet lételét.

Naponta mond el ezt a szép imát:
„Ur Isten tedd boldoggá a hazát.“

És ne veszitsd el a reményt soha,
Hogy föltámad még örmények hona!...

Simay Gergely.

* * *

Khorenei Mózes.*)

II.

Több ízben felemliti Khorenei, hogy a munkájához kizárólag görög forrásokat akart felhasználni, ámbár a chaldäusok és perzsák levéltárai hazájának történetéről sok mindent foglaltak magukban. A perzsák meséitől annyira idegenkedik, hogy, a mint állitja, Ásdáhák történetét csakis Száhág Pákráduninak kifejezett óhajtása folytán beszéli el s csakis első könyvének függelékében ad számára helyet. Hogy eljárását és indokait megérthessük, szem előtt kell tartanunk, hogy a Khorenei korában és hazájában a perzsa és görög irodalom közti ellentét összeesett avval, a mely elválasztotta a tűzimádást a kereszténységtől. 367-ben Mehruzsán, a renegát, Örményországban elégettetett minden könyvet, a mely kezei közé jutott s szigorúan eltiltotta a görög nyelv tanitását, melynek helyébe a perzsának kellett volna lépnie. Azt remélte, hogy ekként lehetetlenné teszi a kereszténység terjedését is, mert az örmény egyháznak nyelve akkoron a görög volt.*) A Sassanidák később is, midőn lemondtak már a parsismusnak Örményországba erőszakkal való átültethetéséről, féltékenyen őrködtek a fölött, hogy az egyházi és irodalmi kapocs ne legyen előkészitője a görögök és örmények közt a politikai összeköttetésnek. Örményországnak 390-ben történt megosztása után sem engedték meg a helytartók Perzsa-Örményországban senkinek a görög tanulását, míg a syr nyelvnek az oktatási tárgyak közt való szereplését elnézték. Igy történt, hogy Nagy-Száhágnak görög biblia-kéziratok hiányában a syr szöveget kellett örmény biblia forditásához alapul vennie.**)

---

*) Gutschmid, Über die Glaubwürdigkeit der armenischen Geschichte des Moses von Khoren (Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. 1874—1876.

A syr nyelvnek a görög róvására kedvezésben részesitését s ezáltal a keresztény alattvalóik s a kelet-rómaiak között való közeledésnek megakadályozását következetesen folytatták a Sassanidák. Khorenei korától kezdve sikert is értek el a nestorianusoknak a katholikusok ellenében nyujtott kedvezmények útján. Mindenütt, a hol a nestorianusok emelkedtek túlsulyra, a syr lett uralkodó nyelvvé s a hellenismusnak utolsó maradványai is elenyésztek. Az örmény keresztényeket mindinkább fenyegető ama veszély, hogy teljesen el lesznek szakitva a görög anya-egyháztól, megadta aztán az első lökést az örmény nemzeti irodalom keletkezéséhez.

Nehány kiváló egyénisége az örmény papságnak elhatározta, hogy a népet külön betűjegyek s örmény irodalmi nyelv alkotása útján felszabaditja a syrnek befolyása alól s a saját szempontjukból legfontosabb művek leforditása által, a mennyit csak lehetséges, megment a görög irodalomból az örmény nemzet számára Ez a görög typus azonban, melyet az örmény irodalomra mindjárt kezdetben rányomtak a megalapitói, nem volt összhangzásban sem az örmény nemzet benső lényegével, sem addigi történetével. Származás, nyelv és mondák Iranhoz fűzték, a nemesség culturája perzsa volt s a vallási

---

*) Khorenei, III. 36. 2. — **) III. 54. 5.

különbség daczára az is maradt a legújabb időkig Örményországban és melléktartományaiban. S könnyen meg is érthető, miért nem szakitott a keresztény hit felvétele daczára az örmény nemesség a perzsa művelődéssel és mondákkal, melyek igen sok esetben szorosan össze voltak forrva az előkelő örmény családok történetével. Alig palástolható ellentét létezett az egyházból kiinduló új irodalomnak görög jellege s az örmény nép legbefolyásosabb részének hajlamai és hagyományai között.

Ez teszi megérthetővé Khorenei Mózest. Történeti munkáját egy hatalmas örmény főúr, Száhág Pákráduni kivánságára irja meg. A munkának magában kell vala foglalnia mindazt, a mi Pákráduni s a hozzá közelállók szemeiben értékes és kedves volt. E mellett azonban, hogy valóban nemzeti történeti mű lehessen, be kellett illeszkednie az egyház által megállapitott görög jellegébe is az örmény irodalomnak. A keresztény felfogásra nézve csak úgy vala megmenthető a pogány történeti és mondaanyag, ha a lényegét görög forrásokból veszik át, a mely források idézésétől s felhasználásától az egyház atyái sem idegenkedtek, s ha a munka külső formájában is lehetőleg utánozza a görög történetirókat. Ezért jelenti ki Khorenei mindjárt a munkája élén, hogy csakis görög forrásokból kiván meriteni.

A czélzatokra, melyek a munkájának megirásánál Khorenei szemei előtt lebegtek, világot vet az örmény királyok helyes időrendjétől való eltérés. Valamennyi hét évvel későbbre van helyezve. Csakis 385-től kezdve tér vissza Khorenei a pontos időszámitáshoz akként, hogy hét évnyi időközt teljesen kihagy az örmény történetből. Byzanczi Faustusból tudjuk, hogy mi történt ezen évek alatt.*) A hős Mámigoni Muséghet, a kinek legfőként vala köszönhető Örményországnak a perzsáktól való megszabaditása, Váráztád király meggyilkoltatta. Testvére Manuel fellázadt a zsarnok ellen, bukásba döntötte őt, III. Ársákot és II. Válársákot emelte a királyi trónra s a nevökben mint márzbán*) vezette a kormányt. A nemesség kebelében duló pártvillongásokat bölcs rendszabályokkal megszüntette, a perzsák ellen szövetségek útján biztosította magát s perzsa pánczélos lovasságot fogadott zsoldjába. Kormányzósága egyik fénypontja volt az örmény történetnek s Tiridát első uralkodása éveitől eltekintve a legboldogabb korszak, mely a keresztény Örményországnak osztályrészül jutott. Árdzruni Meruzsán felbujtotta ellene a perzsákat. Mielőtt azonban czélhoz vezethették volna az ármányai, meglepte s felkonczoltatta Manuel, a perzsa pánczélos lovasokat, nyilt csatában megverte az országba nyomuló perzsa haderőt s ettől az időtől kezdve tényleg függetlenül intézte az ország ügyeit, mert a II. Sapor halála után belvillongások által gyöngitett perzsák nem voltak képesek a szenvedett csorbát kiköszörülni. Meruzsánt sorsának engedték át. Egy ideig folytatta a guerilla-harczot, Manuel azonban üldözőbe vette s egy összeütközés alkalmával elesett. Manuel békében kormányozott ezután (378—385) s elhunytakor, mint Faustus mondja, ötven sebhelyet számlálhattak meg a testén.

---

*) Langlois, Collection des historiens de l'Armenie, I. 298. s k. l.

Minderről semmit sem tud Khorenei. Meruzsánt már a Thsirán melletti csatában (367) foglyúl ejteti Szêmpád által, a ki egy nyársat izzóvá tétetvén s meggörbitvén, a fejére szoritja e szavakkal: „Örményország királya akartál lenni; én örököltem a király-koronázó tisztét; ezennel a fejedre teszem hát a koronát.“ Mámigoni Muséghről csak mellékesen tesz egy ízben emlitést; híres testvérét, Manuelt teljes hallgatással mellőzi, sőt a leányának, III. Ársák feleségének más apát ad,**) Mámigoni Hámázáspról pedig, ki a patriarcha családjával sógorságban volt, nem emliti meg, hogy Muséghnek a fia volt, holott minden más alkalommal meg szokta jelölni a családi származást. Ha meggondoljuk, hogy mindezen események akkor — vagy kevéssel előbb — történtek, a midőn Khorenei már életben volt, hogy épen a Mámigoniak földjéről, Dáronból származott s hogy épen a Manuel legnépszerűbb cselekedetét, Meruzsán leverését egy Pákráduninak, azon Száhág ősének tulajdonitja, a kinek a könyvét ajánlotta: önkénytelenül is arra a feltevésre kell jutnunk, hogy mindez czélzatossággal történt s inditó okát a leghatalmasabb két örmény nemesi család, a Pákráduniak és Mámigoniak közötti féltékenységben találta. Evvel a feltevéssel egyébiránt már Saint-Martinnél is találkozunk.

Szembeszökő különben is az a kiváló szerep, melyet Khorenei történetében a Pákráduniak játszanak. Tiltakozik azok ellen, a kik ezt a családot, nyilván a hagyományhoz képest, Háiktól származtatták s azt állitja, hogy az ősapjuk egy előkelő zsidó volt, a kit Nebukadnezar fogságba hurczolt. Ez a genealogia a kereszténységnek Örményországban való elterjedése után keletkezett; a Pákráduniak georgiai ága később Dávid király és Urias gyermekeitől, Dávidtól és Isfendiártól származtatta le magát. Bármily különösnek tünhetik is fel napjainkban, hogy egy büszke főnemesi család önkényesen zsidó leszármazást adjon magának, ez a hozzáfűződés a bibliai traditiokhoz gyakori jelenség volt Kelet keresztény népeinél, melyek ritkán érintkezve a római birodalommal, önmagukban elszigetelt életet éltek. Az abyssiniai királyok is büszkeségüket találták abban, hogy Salamon királynak és Sába királynéjának házasságon kivüli gyermekétől származtak.

Ez az előkelőnek tartott származás azonban egy folttal is össze volt kötve a Pákráduniakra nézve. Ha ugyanis az őseik zsidók voltak, valamikor el kellett szakadniok atyáik vallásától, minthogy a kereszténység felvételekor már nem vallották azt. Khorenei, kinek munkája jórészben a Pákráduniak dicsőitését czélozza, igen gyöngéden foglalkozik evvel a kérdéssel. Ugy tesz, mint az az ember, a ki fokozatosan készül elő valamely rossz hírre. Megtudjuk könyvéből, hogy 1) I. Ársák alatt Pagarat fiai, miután ketten közülök életüket áldozták a hitökért, felhagytak a szombat ünneplésével s a körülmetéléssel; hogy 2) II. Tigránes idejében, miután vérrokonuknak, Ásodnak a vonakodásáért kiszakitották a

---

*) Márzbán = helytartó. **) III. 41. k.

nyelvét, arra is ráállottak a Pákráduniak, hogy a királyi áldozatnyujtásoknál megjelennek s sertéshúst esznek, de maguk tartozkodtak a bálványimádástól; hogy végül 3) Arsám alatt a Pákráduni család fejének Emanosnak választania kellett a bálványok imádása s a keresztre feszittetés között, s miután rokonát, Sariát a jelenlétében kivégezték s a két fiát halállal fenyegették, övéivel egyetemben teljesen elhagyta a zsidó vallást.*)

Khorenei azonban nem csupán a Pákráduniak dicsőitését tartotta szemei előtt, hanem nemzeti történeti müvet is akart irni. A nemzetet az akkori Örményországban a nemesség alkotta épen úgy, mint Lengyelországban, a melynek története is feltünően hasonlit az örményekéhez. Nem csodálhatni tehát, ha Khorenei munkája is nem annyira az örmény népnek, mint inkább az örmény nemességnek a története. Nyilván maga sem akart egyebet, a mi ki is tünik első könyvének befejező soraiból: „Vége a Nagy-Örményország családait felsoroló első könyvnek.“ S az egész munkának körülbelől a fele része nem is foglalkozik egyébbel, mint egyes családoknak a történetével. A rendelkezésére álló forrásokból alig is merithetett egyebet. Királyi évkönyvek nem voltak Örményországban s Khorenei maga mondja,**) hogy történeti feljegyzésekből alig maradt hátra egyéb, mint az ujabb idők eseményeire vonatkozók. Hozzáteszi viszont,***) hogy perzsa és görög betűkkel irott feljegyzések nagy számmal vannak még most is, a melyek a falvak jogositványaira, egyes vidékeket s házakat illető perekre és szerződésekre, különösen pedig a törzsfőnökségek örökösödési viszonyaira vonatkoznak.

Eltekintve a nemességet illető ezen okmányoktól, létezett az örmény mult megismerésének egy forrása, a mely úgy Khoreneire, mint olvasóira nézve jóval hozzáférhetőbb volt: a népdalok és népmondák!

— A harmadik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal..

---

*) Khorenei. II. 8. 3. — 14. 4. — 23. 8.
) I. 20. 5. *) I. 2. 6.

Válasz N. E. levelére.

Ki mindeddig mire sem vágytam,
Megirigyeltem végre én,
A holtaknak csöndes nyugalmát,
A temetőnek lágy ölén.
Pihenni vágyom messze, messze,
Hol bölcsöm ringott egykoron;
Majd ott az édes sírfenéken
Egy szebb jövőről álmodom.

Soha se kérd, hogy mi búbánat
Viszen a sírfenékbe le,
Lassanként hagyott el a remény
Ép, mint a fát a levele.
S mig új tavaszra dúsabb lombon
Szebb háladalt zeng a madár,
Legszebb álmunkat visszavárni
Merő bolondság lenne már.

Oh hitted volna egykor édes,
Hogy jövend majd egy oly idő,
Melyben örvendő gyermeklelkünk,
Szomoru lesz mint temető.
Érj el bármily nagyot, merészet,
Csalódni fogsz, s kérded minek?
Ne bántsd a sorsot, nem változott,
Csak a mi szivünk lett rideg.

Ki mindeddig mire sem vágytam,
Megirigyeltem végre én,
A holtaknak csöndes nyugalmát,
A temetőnek lágy ölén.
Pihenni vágyom messze, messze,
Hol bölcsöm ringott egykoron,
Majd ott az édes anyaföldben,
Egy szebb jövőről álmodom.

Sallak Róza.

SZÉP ÁRÁ

tragoedia öt felvonásban.

Irta:

Márton Dávid.

(Első folytatás.)

HARMADIK JELENET.

Zoroaster, előbbiek.

Zoroaster.

Üdvözöllek! (Meglátva Samuramuthot meglepetve hátrál.)
Ah, itt talállak, szép Samuramuth?

Samuramuth.

Királyi disz-lak illet engemet!

Zoroaster.

Méltó reá csak egyedül te vagy
A nagy világon!... Hol van a királyné?

Samuramuth.

Az új királyné im, előtted áll,
A régi ott, megkezdte nyugodalmát.
(Semiramis ágya felé mutat.)

Zoroaster, (megijedve)

Hogy értsem ezt? Talán megölted őt?!..

Samuramuth.

Nem oly kegyetlen, mint te gondolod
Hű kedvesed, oh, égi nagy vadász!
Mig csillagokra les sovár szemed:
Nem figyeled meg a turul-madár
Mily csellel él, midőn galambot üz.

Zoroaster. (Ég felé mutatva.)

A csillagok egymást nem üldözik.
Ott fenn az égnek tiszta fény-világát
Nem szennyezé be pártviszály soha.
Csak emberek közt él a meghasonlás
Rút szörnye: ott neszét nem ismerik.

Samuramuth.

Nem látja csak a gyönge földi szem,
— A végtelenség ködgomolyi közt, —

Mily romboló csaták dühöngenek.
Nézd! Ott mily hosszú, fényes ívet ir
Az ég övén egy elhaló világ.
Hulló-csillagnak mondja magiád.

Zoroaster.

Természetes. Mi volna hát egyéb
Szerinted?

Samuramuth.

Én nem osztom e hitet,
Legyen jutalmam érte gúny-kaczaj bár.
Egy égi harczos minden ily futó fény,
Ki ellenétől porba sújtatott.
Hisz a nagy ég egy óriási harcztér,
Mit kétfelé osztott a szép tej-út;
Mindenfelől egy ellen-tábor áll.
Harczi szekér a gönczölök csoportja,
A hetevény, és harczi raj-csoport
A szép fiastyúk.. Egyre küzdenek
S a fényesebbet elhomályositják
Örökre, vagy a földre számkiüzik,
S a hajnal is bíborszinét e harczban
Megölt csillagok vérétől nyeri!...
Oh ég lakói értem biztatástok:
(Semiramis felé mutat.)
A fényesebbet elhomályosítni!

Zoroaster.

Ám a napot e sors nem érheti!...

Samuramuth.

Ha egyesült erővel küzdenének
Az ég azurján élő harczosok:
Számüzhetnék a tűz-szülő napot,
Az ég szemét, és megvakulna akkor
A mindenség örökre!...

Zoroaster.

Mily bohó vagy! (Megöleli Samuramuthot enyelegve.)
És a világtalan világra akkor
Csak szép szemed derítne fénysugárt!...
De mint lehet egy ily szelid galamb
Olyan kegyetlen a világhoz, és
Hogyan fogamszhat oly sötét boszú
A szív alatt, hol annyi szép nemes
Tanyára lelt?!

Samuramuth, (Hevesen kibontakozva Zoroaster karjai közül.)

Ne mondj galambnak engem!
Turul vagyok, ki zsákmányára les,
S ha megtalálta: hagyja messze szállni.
Mig biztosan hiszi magát a légben:
Ekkor reá csap villámgyorsasággal
És életét eloltja egy csapással!

Zoroaster, (Semiramis felé mutatva.)

Az istenekre! elriasztod álmát.

Samuramuth.

Nem ébred ő fel! Annyi gyász után,
A mennyi tegnap részeül jutott,
Az álomnak tengermélysége van.

Zoroaster, (közelebb lépve Samuramuthoz.)

S mit vagy teendő jó turul-madár?

Samuramuth.

Mindent, mit a boszú tanácsoland!...
Bevárom, a mig új szerelmi láng
Borítja bé sivár, kihalt szivét,
S midön szerelmi vágya révbe jut:
Kioltom a boldognak életét.
Boldogtalant megölni nincs erőm;
Bánatnak a halál jótétemény...

Zoroaster.

S magad leszesz király e nép fölött?!

Samuramuth.

Úgy van! te meg felettem lész király:
A legnagyobb szerencse téged ér!

Semiramis. (súgva)

Zoroaster!

Zoroaster.

Mi szózat ez? ki szólit engem?

Samuramuth (félre.)

Úgy?
Álmában is nevét sohajtja ajka? (Fenn.)
Lelketlen a nesz; álmában beszél.

Zoroaster. (Félre.)

Nevem susogta!.. Nagy Semiramis!
Vérem, hitem és mindenem tiéd! (Fenn.)
Kisérje lépteid kivánt siker!
Mig romba döntöd a gonosz bitorlót
Hő vágyaim nyomodban lengenek.

Samuramuth.

Nem vágy, óhajtás kell nekem. Csupán
Az ima nem győz harcz viszályi közt.
Segéd-kezed igényli cselszövényem.

Zoroaster. (Lelkesülten.))

Ha életem kell: azt is átadom!
A porba omlom egy tekintetedre,
Vagy égbe szállok, mint parancsolod!

Samuramuth.

Kezet reá!

Zoroaster. (Kezet nyújt).

Im, itt van!

Samuramuth.

Eskügyél meg,
Hogy titkomat megőrzik ajkaid,
S mindent teendesz czélom érdekében
Vak eszközül, szóval se kérdve: mért?

Zoroaster. (Kezét ég felé emelve.)

Halld eskümet! Miként az égi nagy
Baal istenünk, a lényt előhivá
A rendezetlen zürzavarból: úgy
Teremti meg egyetlen óhajod
Az akarat szikláit e kebelben.
S ha mást teszek, mint tennem rendeled
Szálljon reám az égnek minden átka!
Észak viharja szórja szét porom
Minden parányát éltem végivel;
Vagy — a mi a halálnál rémesebb —
Örökre éljek, megvetés között,
S ne érje el kifáradt csontom a
Sír áhitott, megnyugtató porondját
Soha!...

Samuramuth.

A cselszövények istenére!
Ily férfiut nem ismer a világ.
Ily akarat a szikla kebliből
Élö meleg vért serkeszthet elö;
A csillagokkal terhes égi boltot
Megontja egy lehelletével és
Az istenek trónját halomra dönti.
(Kis szünet után.)
Fel, Zoroaster! a romok felett
Alkosson újat vakmerő kezünk!
(Megcsókolja Zoroastert.)
E csók legyen vezéred utadon!

Zoroaster.

És dús jutalma lelked méhében
Fogamszó tetteimnek egykoron.
Most mit tegyek a foglaló fejében?

Samuramuth.
(Semiramis felé mutat.)

A béke-vágyat itt legyilkolod:
A csillagok titkos betüiből
Harcz kényszerét hüvelyezed ki. Majd
Hirszomja felkel egy pokol tüzével,
S a szomju vágyak enyhületre várnak...
A többit én magamra vállalom.

Zoroaster.

Ez életunt sereggel harczra kelni,
Melyet Ninus kórágyra zaklatott,
S mí végre mindezt?

Samuramuth.

Ej! megesküvél:
Tedd most parancsom és ne légy kiváncsi!
(Zoroaster füléhez hajolva mondja nyomatékkal.)
Királyi sas a fellegek között
Találja párját, s nem büzhödt mocsárban.

Zoroaster.

Való. A hóditás nagy útain
Királyokat talál a hóditó.

Samuramuth.

Kik a győzöt legyőzik, mig remegve
Csókolja ajkuk lába nyomdokát.

Zoroaster.

Igy altatott hadunkba zendülés
Támad.

Samuramuth.

S mig önmagát emészti fel,
— Mint a napok: — eljö Samuramuth
S lesujt. A legnagyobb czédrus kidölte
Csendet parancsol törpe bokrainknak.

Zoroaster.

Dicső királyné! hódolok szívednek.

Semiramis. (Sugva.)

Zoroaster! . . . . oh! . . . oh! . . . .

Samuramuth.

Most gyorsan a hadak vezérihez!
Buzgó kitartás biztosít sikert.
Astarte veled! (El.)

Zoroaster. (Hosszasan utána néz.)

Baal . . . Ne mondd ki szám
A gyáva szót! Áldás helyett kisérje
Egy rothadó világnak minden átka
Hiéna-lelkét szoptató szivét!
(Az ágy függönyét félre vonva gyönyörrel nézi Semiramist.)
E liljom-arcz, hol a hold sugara
Remegve leng a kéj-gyönyör miatt! . . .
E lecsukott pillák, holott az álom
Halálnak álczáját véve magára,
Hogy hosszasabban csókolhassa öt! . . .
És e nyitó meg bimbóvá csukódó
Szép rózsa-ajkak, melyek kelyhiben
Az üdvözült lég dalt zengve leng
A csókba fulladt gyöngysorok között! . . .
E sülyedő, s emelkedő hegyek
Az érzemények vulkán ormai!,
Melyek alatt a kéj tüz-árja forr,
Minek hevétől nemhogy férfi-szüt,
Egy jégszobort is láng borítna el! . . .

S — hová a napsugár fürödni jár —
Izzó hóból kimetszett karjai! . . .
Oh, és e termet! Isteneknek álma
Se festhet ily szép karcsu termetet! . . .
Ő benne a legboldogabb halandó
Hála-imája testesült meg akkor,
Midőn az Isten trónusához ért! . . . .
(Kis szünet után.)
És én megöljem ezt a szép imát?!
Nem, nem! Semiramis nem veszhet el!
Feltartom én az ádáz végzetet:
Egy esküszónak széttört roncsai
Megvédik őt! . . . . Jelszónk a béke lesz! . . .
Ám vesszek én az átok-súly alatt,
Melyet fejemre küld a hitszegés,
Csak őt ne érje semminemű vész!
Hiszen az Isten szebb haiált nem adhat,
Mint sirba dölni egy lehelletéért! . . .
Nem vágyom én királylyá lenni; csak
Rabszolgaként lehessek itt körében,
S érintse ajkam lába szent porát.
(Kis szünet után.)
Oh, őrület ne szállj meg! Ilyen eszme
Egy isteni agyban is vakmerőség
És végrehajtva rút bitorlás . . . . Mégis!
Hisz alszik! . . . Nem! . . . Ne lopjuk álmait meg,
E boldogitó édes álmakat,
Melyekben a menny csak kezdőbetü!
Egész világ nem adhat annyi kint,
Mi egy ilyen bünt megtorolni birna!
De száz világ sem adhat annyi kéjt,
Mi e hibának mérgével fölérne.
Ám vesszek el az édes büntehertől
Nem állhat ellen kéjsovár szivem:
Érintenem kell ajka bíborát,
Legyen halálom, avagy életem!
(Megcsókolja Semiramist.)

Semiramis. (Álmából felriadva.)

Gyilkos!

Zoroaster. (Ijedten térdre esik Semiramis előtt.)

Tudom kegyes királyné, hogy
Bünöm nagyobb a gyilkolásnál is;
Büntess meg érte, térdemen könyörgök!

* * *

342

Egy unikum Szamosújvártt.

Mindenki előtt ismeretes azon körülmény, hogy a numismatika (a régi érmek tanulmányozása) a történelmi tudományok egyik elsőrangú segédforrása s minthogy minden nemzetnek szent kötelessége multjával megismerkedni, hogy az abból vont tanulságok s következtetések a jövő cselekedeteinek zsinormértékeül, kiindulási pontjául szolgálhassanak; e czélból hazánk első tudományos foruma, a magy. tudományos akadémia is már évtizedek előtt, születésének és megalakulásának első perczétől fogva, a tudományos történeti kutatás zászlaját fennen lobogtatta s elrendelte a történelem, és pedig első sorban a nemzeti történelemnek és összes segédeszközeinek oknyomozó tanulmányozását és a források lelkiismeretes egybegyűjtését.

Messze távoznánk czélunktól, ha mindazon intézkedéseket, miket a magy. tudományos akadémia e téren tett, e sorokban felsorolni akarnók s épen azért csak egyet emlitek, mely szerint több mint tiz év előtt dr. Réthi László, nemzeti muzeumi hivatalnok, a kiváló szaktudósnak jutott az akadémia részéről azon megtisztelő megbizatás, miszerint a „Corpus numorum Hungariae“ czimű mű megirására vállalkozzék s Magyarország összes régi érmeit kutassa fel. E czélból államköltségen nevezett tudós bejárta Európa összes főbb városait s azok minden egyes műgyűjteményeiben lelkiismeretes kutatást folytatott, hogy a még 1841-ben Rupp Jakab által „Magyarország ekkorig ismeretes pénzei“ czím alatt kiadott numismatikai anyagot a látottakkal nem csak kiegészitse, hanem a hazai érmészeti anyagot teljessé is tegye.

Dr. Réthinek évek hosszú során e téren folytatott kutatását siker is koronázta. A numismatikai anyag egybe van gyűjtve, az éremduczok elkészitvék s már az utolsó kéz csak simitó müvét végzi; e nagyszabású, a hazai numismatika terén korszakot alkotó mű nyomása nem sokára kezdetét veszi.

Csak egy gondolat bántotta a tudós irót, hogy hangyaszorgalommal végzett kutatásai daczára sem képes a magyar királyok érmeinek szakadatlan sorát adni. Szépen megindul Szent-Istvánnak, a bajor mintára vert denarjaival érmeink hosszú lánczolata, Péter, Aba Sámuel, I. Endre, I. Béla és Salamon érmei is e sorban képviselvék, csak I. Gézán kell átugrani Szent-László pénzeire, mert I. Géza ép érmét a nemzeti muzeum birtokában levő és három darabra tört, alig olvasható érmet leszámitva, még feltalálnia nem sikerült. És ime dr. Réthi László, ki emlitett numismatikai művének megalkotásán kivül, Szolnok-Dobokavármegye monographiájának a megirásával és közzétételével is megbizatott, a napokban városunkban időzve nem annyira kiváncsiságból, mint inkább szorakozásból, helybeli főgymnasiumunk tanárának, lapunk munkatársának, dr. Temesvári Jánosnak magán régiséggyűjteményét is megtekintette s itt találta I. Géza (uralkodott 1074—1077.) királynak egyetlen ép ezűst denárját, melyet eddig az összes európai gyűjteményekben feltalálnia nem sikerült.

Ezen eddig ismeretlen unikum érem, mely dr. Réthi állitása szerint százakat ér, teljes tiszta példány s minthogy külalakjára nézve a Szent-István pénzeihez hasonlit, kétségtelenül I. Gézának tulajdonitandó. Előlapján két kör között, melynek belsejét egy négy háromszöggel ékeskedő kereszt diszíti, GEVCA REX (Géza király), hátlapján pedig PANONEIA szó olvasható.

Nemcsak Réthi, ki magának ezen unikum éremről azonnal viaszlenyomatot is vett, nemcsak a tulajdonos munkatársunk, kinek gyűjteménye még sok érdekest s állitólag más téren még több unikumot is rejteget, hanem örvendhet velök a város is, hol e ritka érem — melyet tulajdonosa vásár alkalmával egy kóbor czigánytól potom áron szerzett — találtatott, hogy keblében őrzi a dicső I. Béla magyar király és Rixa, a bájos lengyel herczegnő fiának, a vitézségéről és alázatosságáról egyaránt híres I. Géza magyar királynak, Szent-László testvérbátyjának egyetlen ép ezüst érmét.

Sz. K.

⁂

A bécsi és velenczei mechitháristák irodalmi működéséről.

Ha elgondoljuk azt a sok zaklatást és üldöztetést, kinzást és vérontást, a mit az örmény nemzet egyrészt politikai függetlenségének épségben tartására, majd visszaszerzésére czélzó törekvéseiért, másrészt Krisztus hitéhez való tántoríthatatlan ragaszkodásáért annyi évszázadon keresztül csaknem szakadatlanul volt kénytelen az őt környező pogány népek vad csordáitól kiállani, — önkénytelenül azon kérdés merül fel előttünk: vajjon mi is tartotta fenn mai napig ezt a sors csapásaitól annyiszor hányatott nemzetet, mikor más, nála sokkal hatalmasabb népek már rég letűntek a világ színpadáról?

Kétségkivül a keresztény vallás tartotta fenn. De tagadhatatlan tény az is, hogy korán kifejlődött és a keresztény vallás éltető szellemétől áthatott irodalma az a másik tényező, a mi a nemzet létét és jogait mindenkor védelmezte, s a melynek segitségével életjelt adhatott az örmény nép mindig önmagáról, és adhat ma is, mikor politikai függetlensége már félezred év óta ott késik valahol „az éji homályban.“

S vajjon kik szereztek magoknak legtöbb babért az örmény irodalom mezején? Jól tudja minden örmény, hogy a „Vigasztaló“-ként küldött Mechithár utódai azok az örmény múzsák, kik a nemzet szellemi fejlesztésére és felvirágoztatására oly őszintén és fáradhatlanul működtek közre. Büszkén nevezheti ma már minden örmény a bécsi és velenczei mechitháristák klastromait az örmény tudományok tárházának; hisz tele vannak könyvtáraik saját nyomdájuk oly nagyszámú termékeivel.

Azt hiszszük nem lesz épen érdektelen, ha a következőkben a két zárda kiadványairól szólunk röviden.

I. Elsősorban is a velenczei mechitháristák könyvtára, az ő gazdagságával és a híres örmény klasszikusok műveivel köti le figyelmünket. A velenczei mechitháristák legújabb könyvjegyzéke 1893-ban jelent meg örmény és 1894-ben franczia nyelven. A csinosan kiállitott kis könyvjegyzék 532 örmény, 17 latin, 40 franczia, 45 olasz, 22 angol, 8 német, 30 török és 12 különféle nyelvű, de örmény tárgyú műről tesz emlitést; ide nem számítva természetesen az egyes művek kötetszámát és többszöri kiadását. E könyveket mind a velenczei mechitháristák irták és adták ki saját nyomdájukban, 1716—1893-ig. Hogy mennyire szivén viseli a derék szerzet a nemzet szellemi fejlődését, azt kiadványainak jegyzékében is kimutatja: „Érezve egyrészt a nemzet szegényebb osztályának és nevelőintézeteinek szükségleteit, s örömmel tapasztalva másrészt az olvasás-kedvelés elterjedését népünk között, szükségesnek láttuk egy új könyvjegyzékünk kiadását, melyben lényegesen leszállítva van összes kiadványaink ára, kivételével azon nehánynak, melyek elfogyván, újabb kiadást nem értek el. Ezzel reméljük, hogy ezután hozzáférhetőbbek lesznek mindenkire nézve könyveink, s hogy olvasóink száma is napról-napra növekedni fog.“

A nem örmény ajkúak használatára kiadott franczia szövegű árjegyzék czíme: „Catalogue des livres de l' imprimerie arménienne de Saint-Lazare, Venise.“

Mind az örmény, mind a franczia szövegű árjegyzék tartalmazza a fönnebb említett művek czímét, rövid ismertetését, lapszámát, évszámát és lényegesen leszállitott árát. Megrendelhetők e czímen: Direction de l' Imprimerie Arménienne de St. Lazare, Venise.

II. Míg a velenczei mechitháristák főkép a régi háikán-nyelv tanulmányozása által tűnnek ki, addig a bécsi mechitháristák különösen az új-örmény nyelv tisztaságát igyekeznek megőrizni, s műveiket is nagyrészben e nyelven irták. Aránylag gyors és nagy előhaladást mutatnak, s ma már a velenczeiekkel együtt versenyezhetnek. Az általuk 1776—1895-ig kiadott örmény könyvek teljes jegyzéke 1895-ben jelent meg. A szép kiállitású kis könyvjegyzék mindössze 263 örmény, 48 török és 17 európai nyelvű, de örmény tárgyú műről tesz említést. E könyvjegyzéket bárkinek ingyen és bérmentve küldi meg a szerzet, ki azt következő czímen

kérik: Congregation des Mechitharistes, Vienne (Autriche), VII/2, Mechitharistengasse, 4.

A bécsi és velenczei mechitháristák irodalmi kiadványainak fönnebbi kimutatásából is láthatjuk, hogy ők is nem épen jelentéktelen számú művel gyarapították a régi és virágzó örmény irodalmat. S habár az örmények mindig tudtak egyes irodalmi iskolákat, akadémiákat és más tudományos társulatokat felmutatni, mindazáltal a bécsi és velenczei mechitháristáké a dicsőség, hogy a nyugat-európai művelt nemzetek által is becseseknek és jeleseknek ismert régi örmény klasszikusok évszázadokon át porlepte kéziratait a végenyészettől megmentették, sajtó alá helyezték, s azokat az utókorra is örök emlékül hagyományozták; övék a dicsőség, hogy úgy a klasszikus ó-örmény, mint a társalgási új-örmény nyelv tisztaságát megőrizték, s ezt rendszeres grammatikáikban az összes örmény nyelvészekkel, és általában az egész tudós örmény világgal is megismertették.

Voith Antal.

Az örményországi öldöklések.

Felebaráti és vallásos kötelességet teljesitettünk két hónappal ezelőtt, midőn fölszólalásunkban előadtuk azt, hogy Örményországban a musulman fanatismus véráldozatai jóakaratra szólitnak fel.

Ma az emberbaráti és hazafias kötelesség hirdet ki általunk egy hivatalos okiratot, mely megelőző jelentésünknél nagyobb tekintélylyel hozza köztudomásra azon borzasztó állapotot, melyben örményországi testvéreink voltak az érzéketlen Európa szeme láttára, s közhírré teszi Francziaország magatartását, mely — mint a keleti keresztények védúra — ezen komoly körülmények között, évszázados szerepét oly hibáson játszta el.

Csak egyedül a katholikus hírlapok helyeselték és adták közre előbbi fölszólalásunkat és ajánlották a segélygyűjtést, a melyet mi nyitottunk meg jóakaratból a véráldozatok iránt.

A mit ma közzé teszünk nem magánlevelezés, hanem hiteles hivatalos okirat, melyet lemásoltunk és minden túlzás és szószaporitás nélkül közlünk az áldozatok számáról és a történt brutalitásokról; ez valódi képet mutat az örményországi öldöklésekről, ez számaiban és részleteiben sokkal irtózatosabb, mint az, melyet az előbbi jelentésünkben megismertettünk.

Bizunk abban, hogy az összes sajtó ezen okirat elolvasása és megismerése után, többé nem fog késlekedni abban, hogy nekünk segítségünkre legyen ezen emberbaráti munkában, a melyet mi magunkra vállaltunk és ajánlani fogja a segélygyűjtést, a szerencsétlen véráldozatok nyomorral küzdő családjai számára. (Lakásunk: Paris, Regard-utcza 20).

Eddig száznyolczvanezer franc-ot gyűjtöttünk és küldtünk szét. A mennyit nekünk küldenek, ugyanannyit küldünk szét pénzben, ruhában stb. 180000 francot gyüjtöttünk egy néhány hét alatt, mind e mellett, hogyha a sajtó egy jelentékeny része rendszeresen nem hallgatna, kitünne, hogy mily bőkezűen adakozna Francziaország. . .

A hivatalos okírat, melyet ma olvasóink szemei elé tárunk, egy elkészített névjegyzék, mely összhangzik a konstantinápolyi hat nagykövet azon tudósításaival, melyekkel kormányaikat azon eseményekről értesítették, mely események Kis-Ázsia tizenegy kerületét (vilayet) 1895. év három utolsó hónapjában vérrel boritották el.

Az öldöklés ezen hivatalos jegyzéke habár nem teljes, mégis valódi martyrologium.

A hiteles számok tanuskodása szerint csak a nagyobb városokban harminczezer kereszténynek oltották ki életét. . . Hát mit szóljunk azokról az ezerekről meg ezerekről, a kiket a consulok szemeitől távol fojtottak meg, és azon keresztény falvakról, a mely falvak ma pusztákká lettek.

1860-ban az üldözött maronitáknak első tekintete Francziaország felé fordult, a melytől üdvöket várták és hathatós pártfogásukat a jövőben.

Egy libanoni aggastyán, kit a druzok kése szurt le, így szólt utolsó perczében fiához, Karam Józsefhez: „József! esküdj meg, hogy a mikor a franczia keresztények libanoni testvéreik segítségére jőnek, a temetőbe fogsz futni s síromra térdelvén halkan fülembe sugod ezen jó hírt, hogy a vidéknek örömét én is élvezzem!“

Százezer örmény esett el a keresztény névért a musulmán pallosa alatt; de szívökben megvolt azon végső erősítő remény, hogy a francziaországi keresztények eljőnek örményországi testvéreik megmentésére. Azok minden nap várják az Euphrat forrásánál, ezen határtalan temetőben, mely a Taurus csúcsától az Ararát fensikjáig terjed, hogy özvegyeik és árváik végre eljőnek értesiteni őket azon jó hírről, hogy a francziák megérkeztek örményországi testvéreik segitségére. . . . Vajjon jönnek? Vajjon el fognak jönni a francziaországi keresztények az örmények segítségére, a kiknek sem hajlékuk, sem kenyerök, sem pedig ruhájuk nincs, és a kiket azon közelgő veszély fenyeget, hogy vagy hítöket hagyják el, vagy éhen haljanak?

Ha az idő nem alkalmas arra, hogy fegyverrel segitsünk testvéreinken, akkor segitsünk felebaráti szeretettel, alamizsnával, áldozatokkal.

Nem rég egy tiszteletreméltó családfő az én előbbi felszólitásom elolvasása után, összegyűjtvén gyermekeit és unokáit, hogy mindeniktől áldozatot kérjen, így írt nekem: „Igaz, kevés, valóban nagyon kevés az, mit a szerencsétleneknek nyujthatok; de mindenkinek kötelessége áldozatot hozni, sorsához mérten hitének védelmeért, ezen örményországi nemeslelkü keresztényekért; mert ezek vérüket ontották!“

Olvassátok el a következő lapokat és akkor a mi szegény örmény testvéreink ügyét bizonyosan előre vittük.

Felix Charmetant, a keleti iskolák főigazgatója után francziából forditotta

Papp Gusztáv.

Kisebb közlemények.

Arany-mise Szamosújvártt. Papp Tivadar s. lelkész, ki 12 évig volt Csik-Szépvizen örmény szertartású plebános is, szept. 20-án mutatta be a Mindenhatónak ötvenéves papságának vér nélkül való miseáldozatát. Az ünnepély előestéjén a plebánia előtt levő tér ki volt világitva, a helybeli fuvózenekar pedig serenáddal tisztelte meg a jubilans egyházi férfiút. Tele volt az utcza érdeklődő hallgatókkal, kik gyönyörrel hallgatták a szép zenedarabokat. Ünnepély napján reggel az örmény kath. papság, kiknek élén állott derék esperes-plebánosunk, testületileg ment ünnepelthez: elkisérte a templomba, mely zsufolásig volt megtelve ájtatoskodó hivekkel. Minden oltárnál gyertyák égtek. A főoltár, a szószék koszorúkkal és virágcsokrokkal voltak diszítve. Elkezdődött a segédletes mise; az esperes-plebános volt a manuductor. A helybeli Szt-Ferenczrendi zárda főnökje: Salamon Albert is ott volt a segédkező papok között. Mise alatt a fuvózenekar egyházi énekek előadásával emelte az ájtatosságot. Evangelium után Novák Gerő államgymnasiumi tanár a szószékre ment és egy oly sikerült, szép alkalmi beszédet mondott, mely párját ritkitja. (Künn többen gratuláltak a szónoknak a gyönyörű, szépen előadott beszédért). Predikáczió után folytatta jubilans a szentmisét. Érczes hangon mondotta el az „Orthnuthiun ámenágároghin Ászdudzo“-t. Azután az oltárhoz közeledtünk. Előbb megáldotta paptársait, azután a tengersok népet. Ezek között láttuk a rokonságot is: itt volt unoka-öcscse: dr. Papp Géza országgyülési képviselő is (Torontálmegye). Az áldásadás majdnem egy óráig tartott. Mindenki kapott emlékül egy szép szentképet. Elteszszük, mert nálunk az ilyen ünnepélyek a ritkaságok közé tartoznak. A jelen században ez a harmadik: a harminczas években mondotta el Simay Lukács aranymiséjét, azután csak egy-pár évvel ezelőtt boldogult Csákány Ádeodát áldásában részesültünk... Templom után a rokonok, jó barátok, ismerősek: tisztelői nagy számmal mentünk el jubiláns házához, hogy szivünk őszinte örömének, jó kivánságainknak kifejezést adjunk. Tele asztalok: fényesen megvendégelt mindnyájunkat. Azalatt megjött a posta és egész halmazát hozta a szebbnél szebb üdvözleteknek. Egyik levélben, másik táviratban üdvözölte ünnepeltet. Igen kedélyesen folyt az idő; de egyszerre elnémul a több csoportra oszlott kedves társaság: Szabó János gör. kath. püspök lépett be; eljött titkára kiséretében, hogy személyesen üdvözölje azt az öreg, de még erőteljes ünnepelt papot, kit felséges Urunk arany kereszttel tüntetett ki, és a kit városunkban mindenki egyenlő tisztelettel vesz körül. Ő Nagyméltóságának, ki bele vegyült a társaságba, majdnem mindenkihez volt egypár leereszkedő, nyájas szava. A valódi nagyság a leereszkedésben áll. Ő Nagyméltósága eltávozása után olvasták fel az érkezett üdvözlő táviratokat és leveleket... A sok szép üdvözlet közül itt csak kettőt közlünk. Dr. Molnár Antal szeretett országgyülési képviselőnk Budapestről ezt táviratozta: Félszázados fordulóján Istennek oltáránál először bemutatott szent áldozatának legőszintébb jókivánataival köszönti Molnár Antal. — A tudós dr. Mály István Kolozsvárról a következő igen érdekes sorokat irta: Szeretett Bátyám! Kedves kötelességemnek tartom, a holnap elmondandó aranymiséje alkalmából, legszebb üdvözletem mellett, a legőszintébb gratulácziómat ezennel kijelenteni. A szent oltárról holnap felszálló tömjénfüstöt fogadja a Mindenható oly kegyesen, mint egykor az Ábel áldozatfüstjét. E tömjénfüst szárnyain emelkedjék fel a mi jobb sorsra érdemes népünk azon imája: hogy Ararát szerencsétlen nemzete, végre valahára szabad és boldog legyen, s hogy az örmény egyházunk jogos és méltányos törekvését, mentől előbb kedvező siker koronázza. Továbbá, hogy szeretett magyar hazánk, a boldogság s dicsőség aranykorát érje meg és azt az idők végeig zavartalanul élvezze. Végre, hogy Szamosújvár legyen azon tüzoszlop, melynek fénye — mint egykor, az Izrael népe előtt a pusztában — világitson jövőre az örmény törzs ide szakadt ága előtt is. Ámen.

A pápaság és az örmények. Az utolsó nemzeti dynastia: a Rupeniták uralkodóházának ivadéka V. Leo örmény király, (a ki 1320-tól 1342-ig uralkódott), — azon zavarok közt, melyeket a törökök, tatárok és arabok egymást követő támadásai, kapcsolatban az ország belsejében dult egyenetlenséggel, birodalmában támasztottak, s azt csaknem a végveszélybe döntötték, — XXII. János papától kért segélyt. A Szentatya erre (az összes keresztényekhez intézve) egy pápai iratot bocsátott ki, melyben Örményország nyomorát élénk szinekkel festve, felszólitja a kereszténységet, hogy a szaracén-arabok ellen fogjanak fegyvert, s a veszélyeztetett örmény nemzet segitségére siessenek; egyszersmind Leo örmény királynak az önvédelmi háború költségei fedezésére harminczezer aranyat küldött. (V. ö. Cshákêdsán, Örmények történetének, V. könyve 15. fejezetével.) A pápának eme segélyezése és támogatása nem is maradt eredménytelenül, mert az egyptomi szultán nem sokára azután az örmény királylyal kibékült; habár az ohajtott béke csak rövid tartamú volt. — Egyébiránt a pápaság és a középkori örmény királyság közt fennállott érintkezés történetéből, főleg a keresztes hadjáratok korából sok emlékezetre méltó adatot jegyzett föl az idők tanúja: a történelem, az utókor számára! Igy II-ik Leo, szintén rupenita örmény fejedelem volt az, a ki I. Frigyes császár és Kelemen pápa által felszólitva, a kereszteseknek segélyt nyujtott, s azért azon igéretet kapta, hogy királylyá fog koronáztatni... Az igéret teljesítése nem is maradt el, mert III. Coelesztin pápa, a császárral egyetértőleg Leonak a mainzi érsek által csakugyan küldött koronát; melylyel az örmény uralkodó, épp Szent-Pál apostol születéshelyén: Társus városában (Ciliciában) 1198. évben, — tehát azon korban, midőn Magyarország trónján még az Árpád-királyok ültek, — királylyá meg is koronáztatott. Leo ekkor a királyság székhelyét

Szisz városába tette át; honnan Coelestin pápa utódja III. Incze (Innocent) pápához egy hódolati feliratot intézett. — Az utolsó örmény királyt: VI. (Luszinián) Leot is a pápa — V. Orbán — felhivására választotta meg a nemzet királynak 1365. évben; midőn az előbbi király, IV. Konstantin halála után a viszálkodó országnagyok egyenetlensége nem volt képes Örményországnak uralkodót adni. De az ország hatalma ekkor már meg volt törve, és a mohamedán népek támadásainak ellenállni nem birván, — rohamosan és feltartóztathatlanúl sietett a végenyészet felé; melyből mai napig sem birt többé újra felépülni!

Az örmény kérdésről. Ma is bizonyos érdekkel olvasható azon politikai fejtegetés, melyet Vámbéry pár év előtt egyik magyar napilapban, a keleti örmény reformok ügyében irt, Törökország akkori nemzetközi helyzete alapján. — Az elfogulatlan publiczistának — úgymond a czikkében — nem szabad magát mesterkélt földrajzi elnevezések által tévútra vezettetnie. Sajnáljuk a szegény törököket, kikkel határozottan igaztalanság történik, — de az igazság érdekében meg kell vallanunk, hogy az „Örményország“ fogalmat semmi néven nevezendő politikai fogással eldisputálni nem lehet; s hogy Török-Örményország ama 600 négyszögmértföldnyi terület s mintegy 300.000 lakos hiján is, mely az utóbbi háború után Oroszországnak engedtetett át, még mindig olyan jelentékeny területet képvisel, a melyen az izgága diplomacziai manó kénye szerint tombolhat, ha kedve van hozzá. Épp oly kevéssé lehet elvitatni a sajnos állapotokat, melyek az örmények és a kurdok — az ország e két őslakója — közt fennállnak: a melyekhez az újabb időben még a cserkeszek csapása is járult, úgy hogy ma egy ethnikai hármasság van előttünk, melynek gyujtó anyaga még a legnagyobb konflagráczió előidézésére is elegendő lenne!... Az irányczikk tekintélyes irója, hivatkozva azon személyes tapasztalokra, melyeket annak idején maga is átélt, állitja: az ottani viszonyok valóban nem olyanok, hogy egy örmény kérdésnek a létezését tagadni lehetne. Akkor, (midőn Vámbéry keresztülutazott Örményországon) mély béke uralkodott, s mégis — úgymond — a perzsa határra utaztamban, a Daghar hegyen az első tűzpróbát kellett kiállanom a kurd pásztorokkal, helyesebben rablókkal, s az örmény falvakban való éjjeli megszállásaimban tapasztalnom kellett, hogy minden egyes háznak a fegyverfogható népe télen-nyáron a lapos háztetőn volt kénytelen az éjszakát tölteni, hogy az alvó lakókat a kurdok rablótámadása ellen megvédelmezze. — Gyönyörű vidék! fogja mondani az olvasó, s az újabb időben ez a helyzet még rosszabbodott, mert a porta azt a hibát követte el, hogy a Dobrudsából és Anatoliából kiszoritott cserkesz rablócsöcselékkel Örményországot akarta benépesiteni!... Az örménységnek az orosz uralomhoz való viszonyáról szólva, Vámbéry ekként folytatja fejtegetéseit:

Az örmények részint európai utazások, részint a keleten levő európaiakkal való szorosabb érintkezés következtében már korán különbséget tanultak tenni a szabadság és igazi műveltség világossága és a muszka kultura talmi aranya közt. Tifliszben, Asztrakhánban és Konstantinápolyban sok örmény van ma, a kik a nélkül, hogy afféle görög vagy bolgár mintájú lármás komitéket és forradalmi titkos szövetkezeteket alakitottak volna, tisztában vannak nemzeti jövőjükkel, és a kik a nagy tömegek élénk szellemi fölvilágositása által nemzeti önállóságuk jövőjét egészen biztos alapra fektették. — Ezek az emberek (s ők képezik a tulajdonképpeni örmény intelligencziát) Oroszországról teljeséggel semmit sem akarnak tudni; a moszkovitizmus még mint átmeneti állapot is gyülöletes előttük; s hogy mily eredménynyel dolgoztak a mai napig, ez legjobban kitünik abból, ha arra emlékeztetünk, hogy az utóbbi orosz-török háború alatt az ücs-kiliszszei örmény püspök az orthodox czár hadserege elől a török táborban keresett menedéket, s hogy a legutóbb, a karsi és ardaháni új orosz területre kivándorolt ottomán örmények nemcsak teljes számmal tértek vissza az ottomán oltalom alá, hanem még más, régibb orosz alattvalók is követték őket. — Örményország, (igy végződik a czikk), — az egykor hatalmas török birodalomnak az az utolsó része, a hol a túlnyomó számú keresztény lakosság okot adhat a keresztény occidens beavatkozására; s ha itt a porta maga ragadja meg a kezdeményezést, akkor ezzel nemcsak gyakran kétségbevont jó szándékat bizonyitotta be, hanem olyan népnek a felszabaditására nyujtott kezet, mely — távol attól, hogy jövendőbeli ellensége legyen — inkább védfal lehet az éjszaki ellenség ellen. A Bulgáriában kapott szomorú leczkének, a hol később megbánták, hogy engedményeket nem tettek, nem kellene haszon nélkül elveszni Konstantinápoly bizonyos köreiben! Ma még van idő az engedékenységre, de hogy pár év mulva is lesz-e még, — azt bajos volna állitani!

Konstantinápoly jövője. A „Budapesti Hirlap“ a keleti kérdés legnehezebb pontját, a Boszporus világvárosa fölötti uralom nagy kérdését következőleg fejtegeti: Konstantinápoly a keleti kérdés súlypontja! Az volt már a középkorban is, mikor a keresztes háborúkat viselték. Az volt, midőn a törökök Európát ostromolták és az most ismét, midőn két világrész és két tenger uralmáért verseng Anglia és Oroszország. Itt találkoztak 1854-ben és újra 1878-ban, de Konstantinápoly a török szultánoké maradt. Ámde, ha a szultán és a törökök nem birják megtartani, kié lesz akkor? A görögöké? Helyreállitható-e a görög császárság? A görögök kevesen vannak, nem birják megvédelmezni. Az örmények bevándoroltak s messze van oda Örményország. A bolgárok közel vannak s a legnagyobb nép a Balkánon, de nem terjednek Konstantinápolyig s azt meg nem tarthatnák. Konstantinápoly lehet Oroszországé, a czárok téli székvárosa, ha Európa megengedi, hogy elfoglalják az oroszok. De ez annyit tesz, hogy az egész Balkán félsziget az övé és a pánszlávizmus diadalmaskodik. Konstantinápoly csak úgy lehetne a Habsburgok székhelye, ha akarnának keleti császár lenni és ha előbb legyőzték Oroszországot; de a Habsburgok nyugatiak és korzervativok és sem Ausztria, sem Magyarország nem akar és nem keres hódításokat. Konstantinápoly lehet az angoloké, ha hajóhaduk elfoglalja s megszállva tartja a tenger szorosokat. Ez a legvalószinűbb eshetőség! Mert a világuralomért küzdő Anglia, mely birja Gibráltárt, Máltát, Suezt, és Egyptomot, — a Dardanellákból csinálhat gibráltári várat magának és Konstantinápolyban uralkodhatik, úgy mint Kairóban. Vannak már Angliának mohamedán szultán alattvalói. De ez sem történhetik meg békében, ez is egy világháborúnak lehet következménye. Európa a békét kivánja, a mit csak úgy lehet elérni, ha a berlini szerződést megtartják, s a keleti kérdésből nem válik keleti háború. Ezért kell, hogy Konstantinápoly csöndes legyen!

Irodalom és művészet.

Az örmények története. A napokban adott közre Spanuth-Pöhlde [(Armen. Beitrag zur Kenntniss der Geschichte der kirchlischen und äusseren Verhältnisse des Landes. „Zeitfragen des christl. Volkslebens“ (Heft 155). Band XXI. Heft 3. Stutgart, 1896, 48 S. (M. — 80.)] Stutgartban egy csinos füzet, mely az örmény nemzet multjáról és jelenéről szól. Szerző előbb leirja a földet, azután beszél az örmények ó-kori történetéről, irodalmáról, vallásáról . . .; szól még az ujabbkori történelemről és eseményekről. Kevés idegen iró képes az örményekről úgy irni, hogy történelmi falsumot el ne kövessen. Ezen kevesekhez tartozik szerző is.

Az örmények és Homer. Harleznek tapárkodásának 25 éves jubileuma alkalmával tanártársai egy könyvet adtak át, melyben az örmény Dseráznak is van egy érdekes czikke (Homere et les Armeniens. Extrait des „Melanges Charles de Harlez, 1896. p. 303—306). Czikkiró összehasonlitja az örmény kutya-szem, só és kenyér, tor (lelki kenyér: hoku hácz), dicséret vagy sirás stb szólamokat és szokásokat Homer megfelelő részeivel, azért, hogy megmutassa: hogy Homer előtt ismert keleti szokások mai napig is meg vannak az örmények közt és czikkét evvel a kérdéssel fejezi be: „Vajjon a trojaiak örmény faj voltak?“

Az örményországi inségesek érdekében czím alatt adtunk számot nyilvánosan mult szeptemberi füzetünkben ázsiai testvéreink javára eszközölt gyüjtés eredményéről. Az elszámolás végsoraiban azt is mondottuk, hogy az utolsó 140 frtot 845 szám alatt kelt postautalványnyal szintén Ázárián patriárchának küldöttük el. Azóta megjött a nagytudományú patriarchától a második nyugta is. Az érdemes patriárcha Konstantinápoly- Pera aug. 29-én kelt nagybecsü levelében nemcsak azt mondja, hogy hiány nélkül megkapta a másod ízben küldött száznegyven forintot is, hanem a gyűjtőkre és az adakozókra is patriárchai áldását adja. . . Szükségesnek tartottuk magunk igazolása és az adakozók megnyugtatása végett e nehány sort is közreadni. Szamosújvártt 1896. szept. 20. Bárány Lukács, Szongott Kristóf, Florián János.

Közgazdasági élet.

A megkisérlett selyemtenyésztés. Szamosújvár város negyven év előtt volt polgármestere, az 1855—6 évről a városi tanács és esküdt közönség elé terjesztett, s annak idején nyomtatásban is kiadott általános jelentésében, illetve ennek tizenhatodik pontjában, többi közt a városunkban egykor megkisérlett selyemtenyésre vonatkozólag egy figyelemre méltó adatot találunk feljegyezve, a következőkben: „Nem tehetem — mondja a polgármesteri jelentés, — hogy meg ne említsem azt, hogy a selyemtenyésztés maholnap városunk nevét nem kevéssé fogja emelni. Ugyanis Placsintár Dávid úr terjedelmes eperfa ültetvényével megkezdé mult évben a selyemtenyésztés első próbáját, mihez a szükséges helyiségek szüke, s a siker bizonytalansága általi visszatartoztatás miatt csak kicsinyben fogván, mégis 190 font gubot termelt; mi ez alakban is megér 190 forintot, lematollálva pedig 400 forintot ezüstben behajtana, a folyó évben (1857.) terjedelmesebb alakban kivánja ez ipart folytatni, s hiszem, hogy idővel többen lesznek, kik példáján okulva, ezen jövedelmező, a magas kormány különös pártolását biró s az évnek alig egy nyolczad részét igénylő iparvállalatot magokévá fogják tenni.“ — A kifejezett remény azonban nem valósult meg; mert e kisérletezés a selyemhernyó-tenyésztéssel, valamint az eperfaültetés is rövid idő mulva abban hagyatott. Ezzel kapcsolatban a statisztika szempontjából megemlitjük itt, hogy a földmivelésügyi ministerium selyemtenyésztési felügyelőségének, — egy pár hazánkban előállított selyemfonat kiséretében szerkesztőségünkhöz beküldött hivatalos jelentése szerint Magyarország évi selyemgubótermése másfél évtized alatt (1880—1895.) kétezerötszáz kilóról — másfélmillió kilóra, a selyemtermeléssel foglalkozó családok száma pedig százezerre emelkedett; s több mint tizenötmillió forint keresethez juttatta a selyemtenyésztéssel foglalkozó családokat. A mi a további előhaladást illeti, ez annál könnyebbé vált, mert az országos selyemtenyésztési felügyelőség ujabban azon kedvező helyzetbe jutott, hogy nem csupán úgy, mint eddig, kizárólag a községeknek fog szolgáltatni ingyenes szederfamagot és csemetéket, — hanem mindenkinek, a ki a (Szegzárdon székelő) selyemtenyésztési felügyelőséghez folyamodik.

Örményországi fajdinnyék termesztésével, keletről érkezett magvakkal, ez évben történt nálunk legelső kisérlet, — egyelőre úgyan még csak kicsinyben, de a jövőre nagyobb eredményre is kilátást nyujtó sikerrel.

Mi újság az örmény világban?

Az örmények memoraduma. Az örmény nemzeti bizottság — az „Egyetértés szerint — a következő emlékiratot intézte — még a legutóbbi lázadás kitörése előtt — Goluchovszky gróf-hoz, monárkhiánk külügyminiszteréhez: Kegyelmes urunk! Az egész politikai világ, a mely már régóta bizonyos aggodalommal lesi Excellencziád szájából, hogy minő álláspontot fog majd Ausztria-Magyarország az örmény kérdésben elfoglalni? — várakozásaiban nem csalódott. Excellencziád a delegácziókban oly nyiltsággal beszélt, a mely nagyon jellemző, a mennyiben a török kormánynak okosságot és mérsékletet ajánlott, hogy szembeszállhasson azokkal a veszedelmekkel, a melyek fenyegetik. Nagy szolgálatot tett a humanizmusnak azzal, hogy olyan bonyodalmaknak állta utját, a melyeken millió ember sorsa és érdekei függtek koczkán. Senki sem ohajt ilyen szerencsétlenséget előidézni és a szenvedett megalázások daczára is szerencsésnek érzi magát az örmény nemzet, hogy nevével nem jutott egy nagy veszedelem kapcsolatba. Mint azonban most eleje vétetett egy európai háborúnak, vajjon igazságos dolog volna-e kiszolgáltatni egy nemzetet, melynek érdekeit a védelemre Excellencziád is méltóknak tartotta, s a melynek szerencsétlen helyzetét Excellencziád is elismerte? Miután egy konflágráczió elejének vételére a megegyezés létrejött, nem volna lehetséges a rendszeres üldöztetések és a nemzet kiirtására irányuló törekvéseknek is elejét venni? A század czivilizacziója és a politikai tudományon elkövetett meggyalázás volna az, ha nem volna lehetséges megszüntetni egy nemzet martyriumát abból a czélból, hogy a vérontásnak Európában eleje vétessék. Miután Excellencziád a humanizmus érdekében megszerezte azt a nagy érdemet, hogy elejét vette egy európai háborunak, kétségtelenül fog módot és eszközöket találni arra, hogy a portát rábirja, részesitse örmény alattvalóit is egy igazságos és bölcs kormány jótéteményében. Az örmények Excellencziádba helyezik reményüket; hogy ez a megoldás megtörténjék, a mely nélkül a mű befejezetlen. A baj, a mely lokalizáltatott ugyan, nem szünt meg és azok a rendszabályok, a melyeket a porta újabban ismét használ az örményekkel szemben, a mohamedán fanatikusokat újra vakmerőkké teszik, s új vérengzéseknek lesznek okozói. Az igazság és humanizmus nevében fordulunk Excellencziádhoz és reméljük, hogy a körülményeket figyelembe véve, új megállapodásokat fog a kabinetek közt létrehozni! (Ezen memorandumot az örmény nemzeti bizottság öt tagja irta alá.)

Nemzeti követelések. A Konstantinápolyban székelő örmény nemzeti bizottságnak az európai hatalmak képviselőihez intézett proklamácziójából, (a mely az ottomán bank megtámadását követő események idejében kelt) a „Pesti Napló“ nyomán közöljük ama tizenkét pontozatot, a melyekben a kiáltvány az örmény nemzeti követeléseket, — mintegy ultimatum alakjában — a következőleg foglalja össze: Európai származású főbiztos kinevezése Örményország számára megválasztva a nagyhatalmak által. A rendőrség és csendőrség európai tisztek vezetése alatt álljon, s csupán örményekből. A törvénykezési reformok európai rendszer nyomán alakuljanak. Teljes vallás-, tan-, és sajtószabadság. A tartományi bevételek háromnegyedrésze a helyi szükségletekre forditassék. Minden adóhátralék eltörlendő. Adómentesség öt évre. A lefoglalt fekvőségek azonnal visszaadandók. Az örmény menekültek bántatlanul hazatérhessenek. Általános amnesztia adassék a politikai elitélteknek. Az európai nagyhatalmak képviselőiből felügyelő bizottság alakuljon; a mely Örményország valamelyik nagyobb városában székeljen, hogy a fentebbi pontozatok keresztülvitelét ellenőrizhesse.

A máláthiai öldöklés. Ime nehány tudósitás, melyeknek szem- és fültanuja voltam, mondja egy iró. Több hónappal ezelőtt Számszonon át Chávzába, Amasiába, Evtogiába és innen Melitinébe érkeztem. Szándékom volt utamat Tigránágérd és Biredsik felé venni. Melitinébe érkezésem után nehány hónap mulva: október végén felzavaródott a város; a keresztények mindnyájan a templomokba menekültek. Hirtelen irtozatos lárma hallatszott. A vad törökök a piaczon a kereskedőkre rohantak: a kit csak megfoghattak, leölték. Az úteczák megteltek holttestekkel. Azután azon városrészekre rohantak, a hol a keresztények laktak: itt is borzasztó öldöklést és kegyetlenkedést vittek véghez. Az nap bementek egy lakodalmas házba, hol három pap a nászruhát áldotta; megragadták a papokat és a ház küszöbén leölték. Szintén karddal és fegyverrel 300-nál több férfit öltek le; ellenben az asszonyok arany és ezüst-ékszereit és ruháit elrabolván, a nőket foglyokul vitték, kikkel előbb tiszteletlenül bántak, azután a leányokat és asszonyokat a távoli tartományokba vitték és rabszolgákul eladták. A részleteket elhallgatom. Mintegy 4000 lélek három napig volt a templomokban körülzárolva; azalatt titkos előkészületek történtek, a város körzetéből többen jöttek be úgy, hogy az ostromlók száma, kiknek mindegyike puskával, karddal vagy legalább fejszével volt felfegyverkezve — megközelítette a 10.000-et. Harmad nap a mutheszárêf felszólitotta a templomokba menekült népet, hogy a kormánynak adják meg magukat, mert biztositja őket, hogy egyetlen egynek sem lesz semmi bántodása. Bizott e szavakba a nép és kijött a templomokból. De minden felől körülvették és a kormányzó ajtaja elébe vitettek. Most a mutheszárêf igy szólott hozzájok: Hová akartok menni? Ha az árácsnortáránba (az örmények egyházi főnökének lakása), meg nem védelmezhettek a nép dübe elöl; de ha a laktanyába mentek, törvény szerint védelemben részesültek. Mire a püspök és a papok így szólottak: „Jobb, ha a laktanyába a kormány védelme alatt biztonságot találunk; azért nem megyünk az árácsnortáránba.“ Erre kétfelől katonaság, kikhez törökök és kurdok is csatlakoztak, vette őket körül és útnak indultak. Az úton gyakran éltették az uralkodót e szavakkal: Phadisáhêm csok jásá. Igy vitték az örményeket, mintha nagy győzelmet arattak volna rajtok. A kormányzó ajtajától a laktanyáig másfél órai út van. Lehetetlen elmondani azt, hogy miként bántak ezekkel a szerencsétlenekkel az úton. A laktanyában éheztették, verték őket: a kopasz földön háltak, úgy hogy sokan megbetegedtek. Az üresen maradt örmény szállásokat előbb kirabolták, azután felgyujtották. 8—10 nap mulva kijöttek ugyan a laktanyából, de minden vigasztalás, lakás nélkül siránkoztak szerencsétlen sorsuk felett. Melitine és a környező falvakból 660 személyt öltek meg. Melitinében ép ház majdnem nem maradt; s templomot és egy apáczazárdát gyujtottak fel. — Chárpertben a gazdagok házait előbb kirabolták, azután felgyujtották; a meggyilkoltak száma 70. A Chárpert völgyében levő 56 falut kirabolták a templomokkal együtt; személyekben a veszteség a 10.000-t meghaladja. Árábgir majdnem alapjában elpusztult. A csênksoi, csérmégoi, árghênoi zárdák az egyházakkal együtt elpusztittattak; a nép egy része az izlam felvételére kényszerittetett, másik része ide-oda széledt el. Tigránágért lakói körül 2000-et öltek meg, a falvak vesztesége több mint 40.000. Mindenütt szomorító látvány; rongyos, éhes alakokkal vannak tele a piaczok és útczák; mi lesz ezeknek a sorsa?

Európa népeinek részvéte. Világrészünk legnagyobb és legmüveltebb nemzeteinek, az örmények kegyetlen szenvedései fölött érzett mély részvéte mindegyre szélesebb körökre terjed ki. Anglia, Franczia- és Olaszországból, (valamint az osztrák-magyar monarchiából is) a szerencsétlen örmény inségesek nyomorának enyhitésére gyüjtött anyagi segélyekről már folyóiratunkban is megemlékeztünk, — legújabban pedig Németországból veszszük azon örvendetes hírt, hogy egy nagyobb szabású segélyakcziót inditanak meg ott az örmény nép anyagi gyámolitása érdekében. A szellemi részvét és erkölcsi rokonszenv újabbi megnyilatkozásának nem kevésbbé figyelemreméltó jele mutatkozík abban is, hogy egy közelebbről Lausanne-ban tartott népgyülésen (a melyen két jelenvolt örmény menekült is beszédet tartott) negyventagú bizottságot alakitottak oly tömeges manifesztáczió szervezése érdekében, melylyel az egész Svájcz lakossága általános tüntetést rendez a törökországi örménység ellen elkövetett atroczitásokkal szemben!

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Az árvaintézet-alapitó dr. Thoroszeán József.

Az ifjúságé a jövő, s az a nagy férfiú, ki ezen ifjúság számára boldog jövőt készit. Kis nemzeteknek inkább van szükségük ilyen férfiakra. A Gondviselés minden időben adott az örménységnek ilyen nagy férfiakat. Ezen férfiak sorába lépett Thoroszeán József is, ki alapitványával a lengyel-örmények hálájára érdemesült.

Thoroszeán József, ki Thoroszeán (Tódorfi) Tódor fia volt, 1785. ápr. 9-én született Galicia Lemberg városában. Miután az elemi és középiskolát sikerrel befejezte, a lembergi egyetem bölcsészeti karának növendékei közé iratkozott. De az ifjú Thoroszeán tettleg is hasznára akart lenni az emberiségnek; azért bucsút vesz a bölcsészettől és Bécsbe megy orvostant tanulni. Tanpályájának befejezése után orvostudori oklevelet nyert. Dr. Thoroszeán azon nagy szolgálatokért, melyeket a galiciai hadseregben - mint katonai orvos — tett, érdemrendet nyert („virtuti militari.“) A meghatározott évek eltelte után kilép dr. Thoroszeán a katonaság kötelékéből és Galicia Stanislau városában telepedik le: orvosi praxisnak szentelte idejét. Ekkor már kezdi a szegény örmény tanulókat anyagilag segélyezni.

Dr. Thoroszeán nőtelen volt; azért összes vagyonát kedvencz eszméjének valósitására fordítja: még éltében a lengyelországi árva örmény gyermekek számára intézetet alapit, melynek czime: Thoroszeán Têbroczágán himnárguthiun (Torosz-féle nevelő-intézet, Torosiewiczsche Bildungs-Institut). Az alapitó oklevél így szól:

1. A Thorosz-féle intézetnek czélja: tanittatni Galiciában született legalább husz örmény kath. ifjút, kiknek bár apjuk örmény és a kiknek szülei vagy elhaltak, vagy nem képesek gyermekeik tanittatásának költségeit viselni.

2. A felvett ifjak Lembergben, az intézet épületében laknak és étkeznek, itt ingyen kapnak ruhát és iskolai szükségleteket, míg a tanulást végleg be nem fejezik.

3. Kezdetben ezen intézetbe azon ifjak vétetnek fel, kik az alapitó költségén a lembergi Szt-Vincze-egyesületnek iskolájában tanittatnak. Azután csak olyanok, kik az 1. pontban emlitett feltételeken kivül még a következő feltételekkel birnak; a) kik hét évesek, de a tizenhárom évet még nem töltötték be, b) kik egészségesek.

4. Az intézet növendékei Lemberg állami iskoláiban fognak járni: u. m. a realiskolában, gymnasiumban, iparakadémiában, megtartják ezen iskolák törvényeit és a tanév végén vizsgát tesznek.

5. Azok, a kik nem képesek vagy nem akarnak tanulni, vagy rendetlen magaviseletűek, távolíttassanak el az árvaintézetből.

6. Az intézet, azon növendékeit, kik nem alkalmasok arra, hogy magasabb tanulmányokat folytathassanak, jónevű férfiakhoz adja ki, hogy ipart tanuljanak; kezdetben azokat pénzbeli segélyben is részesiti az intézet és vigyáz erkölcsi magukviseletére.

7. Ezek a kiadások az intézet pénzalapjának kamataiból fedeztessenek; de ha a kamat növekedni fog, a maradék következő módon használtassék fel:

a) Ha az intézet tanpályát végzett növendékei közül valamelyik tudori fokozatot akar nyerni, az ezzel járó költségeket az intézet hordozza.

b) Azon növendékeit, kiknek tanpályájok befejezése után szükségük van arra, hogy tanulmányaikat tökéletesítsék, 500 frt úti költséggel idegen országokba tanulmányútra küldi.

c) A növendékeinek azon, lengyel nyelven irott értekezéseit vagy műveit, melyeket a birálók jutalomra érdemesnek itélik, 100—500 frttal jutalmazza.

d) Ha a növendék által választott tanulmány-ágnak megfelelő iskola nem lenne Lembergben, akkor küldje az intézet a növendéket más helyre tanulni: adjon neki évenként 300 frtot, de azért az intézet növendékei közé számittassék, és a házi szabályok értelmében őrködjék az intézet felette.

8. Ha a kamat fölösleget mutatna, vagy az intézet új összegek birtokába jutna, új tőke alkottassék, hogy lehetséges legyen a növendékek számát szaporitani Ha idővel ne lenne annyi örmény ifjú hogy mind a húsz hely beteljék, lehet lengyel ifjakat is bevenni, ha ezek katholikusok és a mondott feltételeknek megfelelnek.

9. Ha idővel — valami okból — a pénzalap csökkenne, apasztassék a növendékek száma is, de azért a megmaradt növendékek teljes kiképzésben részesüljenek; azonban ebben az esetben — az alapszabály 7. szakaszának a) és d) pontja alatt említett kiadások szüntettessenek be.

10. Kivánom, hogy mindenekelőtt azon növendékek vétessenek be, kik rokonaim, vagy vezetéknevemet viselik.

23*

11. Ha idővel megszünnének létezni az örmény katholikusok Galiciában, akkor elég csak azt mutatni ki, hogy a növendék ősei örmények és katholikusok voltak.

12. Ha intézményem megszünne, a tőke kamatai évenként osztassanak ki Galiciában született és nyilvános iskolákban járó örmény katholikus ifjak között — ösztöndíjképen; ha örmény ifjú nem lenne, akkor szorgalmas és jó magaviseletű lengyel ifjaknak adassanak. Ennek az ösztöndíjnak két fokozata legyen: 150 frt ösztöndíjt kapjon az alsóbb osztályú növendék, ellenben a magasabb osztályú növendék 300 frt évi ösztöndíjban részesüljön. A tanulók száma a kamat nagyságához képest — melyből egy részt fenn kell tartani a 7. szakasz a) és d) pontja alatt említett czél megvalósitása végett — határoztassék meg.

13. Intézetem felügyeletét és egész gondozását a lembergi örmény kanonoki testületre bizom, úgy hogy minden kérdés ezeknek szótöbbségével intéztessék el. A kanonokok válaszszanak egy örmény kath. papot, ki felügyelője és gazdája legyen intézetemnek. Akarom, hogy ez a hivatal előbb dr. Kájetáneánnak adassék és viselje azt, meddig akarja; mivel ezen munkámban nekem munkatársam volt és növendékeimről gondoskodott, miért megbizom benne.

14. Az örmény kanonokok testülete veszi fel a növendékeket, őrködik az említett feltételek megtartása felett, és minden kérdésben határoz.

15. Ha a lembergi örmény kanonokok testülete megszünne, vagy nem akarna intézményemről gondoskodni, Lemberg város egyházi bizottságára bizom a jogot.

16. A körülményekhez képest gondoskodni kell arról, hogy tőkepénzem sok kamatot hozzon. Jelenben akarom, hogy állampapirok vétessenek, mert ezek biztosak és nagy kamatot hoznak.

17. A tőke gyarapitása szempontjából lehet ajándékot másoktól is elfogadni, ha ezeknek feltételei az enyéimekkel nem ellenkeznek.

18. Intézetem felügyelői évenként részletes számadást adnak a lembergi főkormány bizottságának.

19. Kérem a kanonokok testületét, vagy az egyházi bizottságot, hogy intézményemet mással ne egyesítsék, hanem azt gondosan kormányozzák.

20. Intézetem gondnokaiul kinevezem Theodorián Kajtán királyi tanácsost, Czhájkeán Jánost, Kêsesuneán Pétert, ezeken kivül Andoneán Antalt, Hágopeán Jánost és Thoroszeán Emilt és ezen három utóbbinak fiú gyermekeit és Lemberg tanácsának azon tagját, kit az fog választani. Ezek mindnyájan együttesen és egyenként őrködjenek a felett, hogy intézetemben siker és jórend legyen. Ezek az intézeti gyűléseken szavazati joggal birnak.

Ezt az alapitó oklevelet aláirta 1865. febr. 9-én maga az alapitó Toroszeán József és a tanúk. Az alapitó ezen intézetének adta Lembergben az „Alsó-Örmény-útczá“-ban (van „Felső-Örmény-útcza“ is) 101 sz. alatt fekvő házát, mit 1862-ben Bároncs Kristóf nevű örménytől vett volt. Ez az épület, mely a lembergi örmény érseki palotával épen átellenben fekszik, — négy emeletes, van kis kertje és most a növendékek lakóhelye. Ezen kivül ugyanazon évben adott pénzben — ez volt az első alaptőke — 26.000 forintot...

Az intézet megnyitása óta mostanig Kájetáneán Kajtán örmény kanonok éber felügyelete alatt áll; az alaptőke 124.000 frt, a 45 örmény növendék az intézet saját épületében lakik; egy növendék Lembergen kivül más helyütt tanul.

A gondnokság jelenleg ezekből áll: Ándoneán János, Thoroszeán Emil, Czhájkeán János, Chácshádurián Ádeodat, és a tanács által kinevezett tag: Ábkáreán János.

A nemes alapitó derék intézményében sokáig nem gyönyörködhetett. 1869 máj. 25-én eltávozott kedves növendékei köréből 84 éves korában. Habár minden lengyel-örmény ajak áldással emliti ezt a tisztes nevet, mégis az intézet felügyelője nem elégedett meg evvel az élő szoborral, hanem Lembergben az örmény egyház jobb óldali falába márvány mellszobrot illesztett, melynek felirata következő:

JOSEPHUS DR. TOROSIEWICZ
INSTITUTI ORPHANORUM
R(itus) A(rmeni)
FUNDATOR
N(atus) 1785. M(ortuus) 1869.

Van az intézet kertjében is egy emlékszobra. Az itt bemutatott kép öregkori fényképéről készült.

Kálemkerián Krikorisz után („Hántesz“)

Szongott Kristóf.

⁂

Siralom.

— Záhira. —

Süvölt a szél, hideg, fagyos;
Hópelyhek száldogálnak,
Megdermedt örmények hona;
Kik éh-halálra válnak.

Hol az első pár édene
Gyönyört nyujtott a szemnek,
A pusztulás, vész hirnöke
Földulja ott a rendet.

Ott estek el fivéreink,
Anyáink nyomorognak;
Ott szeretett nővéreink
Atyátlanul maradnak.

Ház, templom, város romban áll,
Lakósai mezetlen;
Irgalmat senki sem talál,
Ezrenkint halnak étlen!..

Sákhe! dicső halálodat
Örmény arák siratták;
Ámde az ő halálukat
Nincs a kik mégsirassák.

Oh szálljatok le fellegek
Hazánknak szent hegyére,
S teritsetek sötét lepelt
Szászunnak emlékére!...

Simay Gergely.

⁂

Khorenei Mózes.*)

III.

Khorenei meglehetős kicsinyléssel beszél ugyan az örmény hajdankor pogány költészetének maradványairól, a népmondákról, de azért mégis bőségesen meritett azokból. Munkájának egyes helyein közmondásokra és népies szokásokra is hivatkozik. Általában véve gondosan kerüli azonban az eseményeknek kizárólag az örmény népdalok alapján való elbeszélését; csak mintegy szinezésre használja azokat s minden áron más irott forrásokat vesz igénybe.

Első helyen áll a források között természetesen a biblia, melyet Khorenei nemcsak idéz, hanem a melynek leirásait olykor más egyénekre és helyekre is alkalmazza. Igy p. a Maccabäusok első könyvének szavaival elmondja,**) miszerint értesült Judás a rómaiaknak hatalmáról és a gallok és spanyolok fölötti diadalairól, mire szövetséget kötött velük; csakhogy mindezt Judás helyett I. Arsák párthus királyra alkalmazza (250—219 Kr. előtt), a kire önként érthetőleg nem vonatkozhatik. Nyilván az vezette tévedésbe, hogy egy jóval későbben élt Arsakesről emlités történik a rómaiak szövetségeseinek sorában.***) A legrégibb Sybillakönyvet is ismerte Khorenei még pedig veszendőbe ment teljes alakjában. A kezei közt megfordult továbbá egy munka az apostolok haláláról.

---

*) Gutschmid, Über die Glaubwürdigkeit der armenischen Geschichte des Moses von Khoren (Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. 1874—1876.

) II. 2. 2. *) Macc. 15. 22.

Az „Acta Pilati"-t nem használta közvetlenül, hanem csakis egy Ábgár levelezéséről szóló apokryph irat útján volt róla tudomása. Az egyházatyák közül Epiphaniost idézi s Artithes püspöknek levelét szent Gergely ifjúkoráról.

A klasszikus görög források közül Homerre és Platora hivatkozik, s idéz egy helyet Herodot negyedik könyvéből is a világrészeknek felosztásáról. Ugyanezen idézet előfordult Prokopiusnál is, a ki igen sokat merített egy görögül irott történetéből az örményeknek. Azt lehetne e körülményből következtetni, hogy mindketten valamely más közös forrásból irták le azt az idézetet; ámde egyéb adatok kétségtelenné teszik, hogy Khorenei valóban ismerte Herodot müvét. Ptolemeus földleirása helyett sajátságos formában azokat az utazókat emliti Khorenei, a kik Ptolemeus felhivására „a földet bejárták és felmérték."

Mindeme görög forrásokat azonban csak alkalmilag idézi Khorenei. A főforrásai egészen mások, majdnem kizárólag görög történeti művek, a melyekről másutt sehol sem találunk emlitést. Kétségtelen, hogy az edessai könyvtárban akkor még nem egy oly történeti tartalmú görög munka volt, a melyről ma már nincs tudomásunk; csakhogy Khoreneinek nem volt módjában azok beható megvizsgálása. Alexandriai görög tanulmányainak megkezdése előtt keresztül utazván Edessán megjegyzi, hogy könnyedén átevezett a levéltárak mélységein; *) másutt meg csak annyit mond, hogy saját szemeivel látta ezeket a levéltárakat; és ismét, hogy azt hiszi, az edessai levéltárban vannak még az Ábgárra vonatkozó okmányok.**) A kifejezéseknek ez a bizonytalansága nem is lephet meg, ha meggondoljuk, miként a kereszténység terjedésével széthurczolták a világ minden tájékára a régi könyvtárakban egybegyült irodalmi kincseket. Midőn Meszrob az örmény alphabet kidolgozásával foglalkozott, érintkezésbe lépett Platon pogány rhetorral, az edessai könyvtárnak akkori felügyelőjével, s megtudta tőle, hogy a

---

*) III. 62. 2. **) II. 9. 2.

volt tanitója, Epiphanos eltávozván, hogy felvegye a keresztény hitet, magával vitte az edessai könyvtárnak az ékesszólással foglalkozó könyveit, a mely eljárásban egyátalán nem ütközött meg sem Platon, sem Meszrob, sem Khorenei maga, ki a dolgot elbeszéli.*)

I. Choszrov történeténél két iróra hivatkozik Khorenei, mint forrásaira: Agathangelosra és a perzsa Barsumá-ra. A perzsa dolgokban mindenütt igen tájékozottnak látjuk Khoreneit. Egy ízben magát Zèrádástot is idézi a végtelen időről szóló perzsa dogmáról szólván, melynek épen az ő korában kiváló képviselői voltak. A Bjurásp-Ásdáhák mondát is egészen ugy adja elő, mint Firdusi. A parthusok viselt dolgait, úgymond, leirta a görög Paläphatos, Porphyrios és Philemon, de ő Barsumának a történetét használja fel.**) Az emlitett görög irók közül csak Porphyriost ismerjük s az ő munkájából is elveszett épen a kérdéses rész. Valószinű, hogy Barsuma emlékezett meg munkájának bevezetésében mind a háromról, mint elődeiről a történetirásban. Ez a Barsuma Julian császár idejében római fogságba került s fogságának ideje alatt történeti munkát irt a parthusok cselekedeteiről s a Sassanidák eredetéről. Egyik fogolytársa, Sapor király titkárja Khorobut, a ki Eleazár néven kereszténynyé lett, leforditotta a munkát s megtoldotta annak az elbeszélésével is, a mi Sapor és Julian közt történt.

Mindezt csakis Khorenei könyvéből tudjuk. A mit Barsuma után Artasir ifjúkoráról elmond, eltekintve a szinezésnek ódonszerűbb voltától, teljesen megegyezik Firdusival, s épen ily hitelesnek kell tartanunk a parthus királyoknak ugyancsak Barsumatól átvett jegyzékét. A valóságnál kevesebb uralkodó fordul ugyan elő benne s egyes jelentéktelenebb uralkodási időszakok hozzá vannak csatolva a hiresebbekhez és hosszabbakhoz; de a parthus királyok elhalálozási évei teljesen megegyeznek az egyidejű klasszikusok s a fenmaradt pénzek tanuságtételeivel. Nyilván ezt a kitünő forrást használta Khorenei a II. Artases örmény király trónra jutásának elbeszélésénél is.

---

*) III.. 53. 2. **) II. 66. 2.

A Tiridát ifjúkorára eső örményországi interregnum történetét Firmilian kappadocziai püspök munkájából merítette Khorenei. Ez a munka a keresztények üldöztetéséről szólt Maximinus és Decius idejétől kezdve Diocletiánig, s a királyoknak viselt dolgairól. I. Chosrovra vonatkozó részét, mint felette vázlatosat, mellőzte Khorenei, nyomon követi azonban Tiridát trónralépéseig terjedő időn át. (261. Kr. u.) A Firmilian munkája azonban még későbbi időre is kiterjed s megemlékezik a tizenhatodik alexandriai püspöknek, Petrobnak vértanú-haláláról is a diocletiani üldözés kilenczedik esztendejében. A mit Khorenei a Firmilian életviszonyairól mond,*) szószerint Eusebiusból van véve s a nevezett püspököt ugy tünteti fel, mint Origenes tanitványát s az egyházat mozgató kérdésekre vonatkozó leveleknek szerzőjét. Történeti munkáját azonban egy szóval sem találjuk megemlitve. S miként is irhatott volna Firmilian, a ki kevéssel a 234-ik év után, már püspök létére — s nem gyermekkorában mint Khorenei állitja — Origenest hallgatta oly eseményről, mely a 311-ik évben történt. Szükségképen fel kell tennünk, hogy Khorenei Firmilian könyvének valamely névtelen folytatását az emlitett püspök saját munkájának vélte s akként használta fel.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Halottak napján.

„Szomorúan zúg-búg a szél,
Csendről, nyugalomról beszél...“

Kinek a sorstól csak bánat, szenvedés, nyomor jutott osztályrészül; kinek szive önkénytelen fájó irigységre gerjed a gazdagok jólétén, ragyogásán; kinek elérhetlen vágyak háborgatják lelkét: jöjjön a temetőbe! Kinek jóhirét, becsületét gonosz emberek ármánykodása tönkre tette, ki öntudata tisztaságában sem talál egy

igaz résztvevő kebelre, mely hitelt adna ártatlanságának: keresse fel a temetőt!

Szomorú hely ez, de megnyugtató.

A nyomorban szenvedő itt a holtak hazájában szivét könnyebbülni érezi, erőt nyer a további küzdelemre azon tudatban, hogy azok, kik némán, csendesen feküsznek a hat lábnyi mélyben, egykor szintén szenvedtek s hogy az ő szenvedései sem tartanak örökké.

Az irigység érzete itt elköltözik a szivből, elérhetlen vágyak nem zaklatják a lelket, mert a száraz galyak, miket a süvöltő őszi szél széthord a sirokon, mullandóságról suttognak.

A temető látása megnyugtató arra is, kitől az emberek megvetéssel fordulnak el, mert elhitték róla az aljas rágalmakat; hisz az igazságot, melyet künn a világban hiába keresett, feltalálja itt, hol gazdag, ünnepelt, koldus és megvetett együtt pihen; azok, kik most megvetik őt, egykor ép ugy porrá lesznek, mint ő.

Oh a temető igazságos!

Vajjon azokra nézve, kiknek Istene a pénz, megnyugtató-e e hely? Hisz ezek közül is sokan felkeresik halottak napján a temetőt — talán hivalkodásból, talán azért, hogy lerójják a kegyelet adóját — díszes koszorúkkal ékitve elhunyt kedveseik drága síremlékét. Igen, eljönnek ők is, de a mulandóság gondolata nem tölti el keblüket azon édes megnyugvással, mely a szegény szenvedőknek megkönnyebbíti az élet terhének tovább viselését; a mi ezeket felemeli, az leveri a gazdagokat. Itt eltávozik a szívből a gőg, a kevélység érzete, mert az elsárgult levelek, melyek lábainkhoz hullanak, egyenlőségről suttognak.

Tekintsünk körül a gy.-sz.-m.-i örmény temetőben. Mennyi szép és drága síremléket állitott fel itt is a kegyelet. Az aranyos feliratok — melyek az elhunytak neveit jelzik — megtörten fénylenek a hideg őszi nap halvány sugaraiban.

Tekintsük meg e három díszes, egymáshoz közel álló magas emlékoszlopot. Olvassuk el az ezekre vésett aranyos feliratokat, hogy megtudhassuk: kiknek jelzi örök lakóhelyét e három kiválóan díszes márvány siremlék.

---

*) II. 72.

Ezeket nem a kegyelet helyezte ide! Ezek alatt három testvér aluszsza örök álmát, két agglegény és egy aggleány.

Ismertem őket; közel laktak egykor hozzánk. Akkor bámulatom tárgyát képezte mind a három. De nem lángeszükért, fenkölt lelkületükért, vagy nemes jó szivükért bámultam őket, mert e tulajdonságok közül egyikök sem volt egyiknek sem birtokában, hanem bámultam őket azért, hogy miért gyüjtik rakásra az arany- és ezüstpénzt, hisz gyermekeik nincsenek és mindhárman életük alkonyán állanak.

Sokat törtem a fejemet azon, hogy minő czél lebeghet szemeik előtt? miért oly roppant fösvények? miért nem szereznek maguknak pénzük árán boldogságot? olyant, mely a sírig, a síron túl is, nem enyészik el: adni a nélkülözőknek. Hiszen annak a pénznek, mit ők halomra gyüjtenek, ha csak 1—2 ⁰/₀-át osztanák is szét, mennyi fájó könnyet száritanának fel azáltal, mennyi bánatos szivnek okoznának vigaszt. Az öröm, mit a jótett idéz elő, a szegények és árvák keblében, véghetetlen boldogságot szerez a jótevőnek, mert az az öröm ennek lelkében viszhangzik. Miért gyüjtik hát halomra a pénzt, miért nem juttatnak ebből a szegényeknek is?

Hanem én e fölött hiába törtem az eszemet, mert ők éltök végeig önzők maradtak; a boldogságot nem a jótett gyakorlásában, hanem a pénzgyüjtésben keresték.

Végrendeletükben az örökösöknek lelkükre pecsételték, hogy díszes siremléket állitsanak nekik.

A drága márvány emlékoszlopok itt jelzik nyugvóhelyeiket, de egyiknél sem láthatni meghatott arczokat, könytelt szemeket; egyikhez sem közelit senki azért, hogy egy koszorúval, vagy egy rövid imával lerójja e síremlékek alatt nyugvók iránt a kegyelet adóját; nem hallatszik e három sír közelében egyetlen áldó sóhaj.

De már eleget időztünk e siroknál, menjünk tovább.

Nézzük amott azt az ifjú nőt, ki drága márvány síremlék előtt áll, mely alatt férje már két év óta aluszsza

örök álmát, szép arcza mily levert; szemeit komoran a földre szegzi; darabig így áll mozdulatlanul, aztán megrázkodik, mintha a hideg borzongatná. Vajjon a férjére való emlékezés tette ily komorrá? az iránta érzett fájdalom zaklatja bensőjét? Nem. Hisz az udvarlók serege kiüzte már szivéből az elhunyt iránt érzett bánatot, az ünnepeltetés és élvezetek közepette megfeledkezett a mulandóságról s most, hogy a kegyeletes szokásnak engedve, eljött a temetőbe, olyan elbúsító gondolatok háborgatják fejecskéjét, ugy bántja az a tudat, hogy „porból lettél, porrá leszesz.“

De nézzük ez egyszerű fejfánál térdelő, gyászba öltözött leányt: arcza mily átszellemült, mily fenséges! Szülői sirján térdel, az ezeknek drága emlékét jelző fakeresztet karolja át oly hévvel, mintha szellemeikkel ölelkeznék. Nem rég ragadá el őket a halál, kik nem hagytak egyebet gyermekükre egyszerű, de becsületben ragyogó névnél. Oh! és még ezt is elrabolták tőle gonosz, rágalmazó nyelvek és e miatt elfordult tőle vőlegénye, kit tisztán, igazán, egész lelkéből szeretett s most egyedül, elhagyatva áll a nagy világban, küzdve a nyomorral, küzdve az élet szenvedéseivel.

Eljött ő is, hogy elzokogja mély fájdalmát jó szülői után, hogy elpanaszolja szellemeiknek lelke égő keservét. És egész valója édes megnyugvással telik el, mert drága szülőinek szellemei ezt suttogják:

„A te szenvedéseidnek is véget vetend egykor a jótékony halál, hogy egyesülj velünk, kik igazán önzetlenül szeretünk!“

Jöjjetek a temetőbe szegény szenvedők; elmélkedjetek e hely igazságáról, egyenlőségéről és mulandóságáról! Itt kibékültök sorsotokkal, hiszen:

„Olyan édes megpihenni,
Oda lenn már nem fáj semmi.“

Kritsa Klára.

◆

Ábrándképek.

Föl- föltüntök képzetemben,
Szülőföldem,*) játszótársak,
S gyötrik, bántják a lelkemet,
Olthatatlan, égő vágyak.

Ábrándképek, hiu vágyak,
Mult időknek fájó álma,
Nyugtot az én bús szivemnek,
Hagytok-e már valahára?

Rózsanyilás, virághullás
Benne van az élet képe,
Virághullás a szivemben,
A nyilásnak vége, vége.

Talán, talán meggyógyulnék,
A lelkem sem soká fájna,
Ha valóban láthatnálak,
Kedves város szép határa.

Sallak Róza.

A keleti élő nyelvek akadémiája Párisban.

Párisban a „Keleti élő nyelvek akadémiá"-ján tanult egy Meillet nevű franczia ifjú, ki igen szorgalmasan hallgatta Carriérenek, az örmény nyelv és irodalom tanárának szép előadásait. Meillet, ki kiváló hajlamot érzett az örmény nyelv iránt, akadémiai tanulmányainak befejezése után Bécsbe ment, hogy választott szakjában tovább képezze magát; itt Dáseán atya és az armenista Müller Frigyes oldala mellett egy évet töltött. Innen Transkaukasiába ment, hogy ott az örmény népnyelvet elsajátitsa.

Meillet még ifjú ember, beszél nehány nyelvet; tud anyanyelvén és az örményen kivül németül, görögül, latinul; tudja a syr, arab, zsidó, szánszkrit és részben

---

*) Szamosújvár.

az orosz nyelvet is. Marseille-n át Konstantinápolyba, Tiflisbe ment, innen aztán Ecsmiádzinbe, hogy ott tanulmánya tárgyává tegye az örmény kéziratokat.

És itt nem tartom érdektelennek egy-két szóval szólani a „Párisi keleti élő nyelvek akademiájá"-nak keletkezéséről, és arról, hogy mikor szerveztetett ezen az akadémián örmény nyelvi tanszék.

A franczia kormány 1795-ben megbizta a tanult és az arab nyelvben is jártas A. Langlois-t, hogy a „Nemzeti könyvtár" mellett állitsa fel a „Keleti élő nyelvek iskoláját" (Ecole des langues orientales vivantes), mely nemsokára el is kezdette az arab, török, tatár (krimi), perzsa és malaji nyelv tanitását. Évek mulva megszapóritották a mondott nyelvek sorát az örménynyel, a göröggel, cshinaival, inddel, japáni-, jávai-, anamival és végre az oroszszal. Az örmény nyelv tanitása 1798-ban vette kezdetét. E tanszék az edessai születésű Csêrbédián Jakab nevű örményre bizatott (Jacques Chahan de Cirbied); de mivel ez a franczia nyelvet nem birta annyira, hogy azon előadásokat tarthasson, azért 1801-ben Csêrbédián megszakitotta előadásai sorát és hozzákezdett a franczia nyelv tüzetes megtanulásához; 1812-ben újra elfoglalta örmény nyelvi tanszékét. Sok tanitványa volt. Később Nerszesz katholikosz, ki örmény iskolákat akart a Kaukazusban állitani, magához hivta Csêrbédiánt; elment ez, de nem tért többé vissza tanszékéhez. 1828-ban az örmény tanszék Csêrbédián tanitványának, Levallant de Florivalnak adatott, ki tisztjét haláláig (1862) folytatta. Florival 1834-ben, midőn Velenczébe és Törökországba utazott, nem tartott előadásokat. 1862-ben az előljáróság Dulorier tanárt kérte fel, hogy örmény nyelvi előadásokat tartson. Dulorier azelőtt már 10—20 évvel igen nagy hírnévvel birt az örmény és franczia irodalom terén. A „Revue des Deux-Mondes" havi folyóirat majdnem minden száma hozott tollából az örmény életből meritett talpraesett czikkeket. Midőn 1881-ben Dulorier elköltözött az élők sorából, nagy veszteség érte az örmény irodalmat. Őt közvetlenül Carriére követte, ki mai nap is tart a mondott akadémia tanszékéről örmény nyelvi előadásokat.

Sz. K.

SZÉP ÁRÁ

tragoedia öt felvonásban.

Irta:

Márton Dávid. (Második folytatás.)

Semiramis.

Oh, hála, hála érte istenek!
Hogy elvevétek ezt a rémes álmat...
Zoroaster! ha valaha, e perczben
Szedd össze lelked minden erejét
És fejtsd meg álmam'!

Zoroaster. (Feláll.)

Kész vagyok reá.

Semiramis.

Az özvegy első álma jóslatot rejt,
Mely élet-utján teljesülni fog.

Zoroaster.

Mit álmodál, hatalmas asszonyom?!

Semiramis. (Ágyában felülve.)

A nappal és az éj királyai
Csatára keltek ott, az ég övén.
Küzdött a két erős hatalmas úr,
Hogy reszketett a mindenség belé!
Végül a hold csillag hadsergivel
Rohant a napra megsebezve őt.
A harcztérről elrohant a nap,
Minden sugára egy-egy vérpatak volt,
Mely összefolyván a világ ürében
Tengert teremte, vértől duzzadót.
S e tengeren a jajveszékelés
Sohajta végig bősz vihar gyanánt.
Ekkor az ég hadserge üzte el
Sáppadt vezérét önmagától és a
Legfényesebbet a hadak közül
Tevé királylyá; majd meg ezt ölé meg
Kaján gyönyörrel a csillag sereg.
Igy üldözék egymást az égi lények
Végetlenül... Oh, mit jelent ez álom?
Olvasd ki a csillag-betük közül!

Zoroaster.

(Az ablak közelébe megy, kezeit ég felé emelve mozdulatlan áll, a csillagokat hosszasan szemlélvén.)

Tárd fel előttem titkos fátyolod
Oh „Körözö,“ hatalmas égi lény!
Hogy csillagaid szent fáklya-fényinél
Jövő időkbe lásson át szemem,
Hol a teremtés új munkára lel.
Mutasd meg a tájt az idő méhében,
Hol a teremtő sejtelmének álma
Bolyong a nemlét puszta sikjain
Széthintve a lét új reményinek
Dúsan tenyésző szép oázait...
Hogy — a mi az évek redőiben lesz —
Meglássam én, miként élő valót!
És a mit ott — a büvvarázslat által —
Kiolvasandok titkaid közül,
Elmondja ajkam szent hevületében.
Tárd fel előttem titkos fátyolod
Oh „Körözö,“ hatalmas égi lény!
(Kis szünet után.)
Már látni vélem... Egyre fényesebben
Tünnek ki a Zenith homályiból
Jövő napoknak lenge képei...

Semiramis.

Hü mágusom, — szólj — oh, mi vár reám?!

Zoroaster.

A fény királya megfutá pályáját...
Nézd! hogy rohannak ádáz szellemek,
Egy orgyilok van mindenik kezében,
Melyet az éj palástja rejteget:
— Mi csillagúl az égen tündököl
Megannyi fényes orgyilok hegye, —
És hogy rohannak az irány felé,
Hol a nap éji nyugalomra dölt!
Beérik! . . . Immár halva a király!
A hold is elhal, a hadak vezére,
S a fényesebbek mind utána tünnek! . . .
Mily zürzavar, mily rendetlen futás!
Mint szétriasztott gyáva hadsorok:
Keringenek az ürben czéltalan
A romboló isten vitézei
Elhányva itt-ott fényes fegyvereik,
Mik az ölésben már kifáradánk.

(Semiramishoz.)
Boldogtalan az ország, melyre szól
Ez égi jóslat!...

Semiramis.

Oh, Assyria!
Ha tégedet találna e vihar. . .

Zoroaster.

A szétesett világ-romok között
Vér-tenger árad; ronda tükörén
Fel-feltünik egy-egy kies sziget,
Madárdal zendül árnyas rejtekén,
S a bódító illat szelid legében,
Mint annyi lepke ott repesnek a
Hulló virágok tarka szirmai;
Majd mint az áldás a jótéteményre
Oly csendesen pihenni szállanak
Gyémántban fürdő himes rét ölén;
Holott egy szép, szerelmes, ifju párnak
Nász-ágyat alkot gyenge szárnyaikból
A napsugár s a harmat gyermeke:
A játszi szellő minden alkonyon;
Hogy illatos, hüs pelyheik felett,
A szerelem hatalmas istenének
Áldozzanak remegve a gyönyörtől. . .
Midőn egy ily sziget homályba vész,
Újabb merül fel bájlóbb képletekkel.
A jelenet mindenhol az, csupán
A férfiu alakja változik.

Semiramis. (Türelmetlenkedve.)

S a nő?

Zoroaster.

A régi ő: minden sziget virányán
Ugyanaz a királyi termet áll,
Csak ölelése, csókja lesz hevesb,
Szerelmi lángja egyre égetőbb.

Semiramis. (Félre.)

Az istenekre! ezt a jóslatot,
Ha rám esik: vágyom betölteni.

Zoroaster.

De vége nincs még, halld a folytatást!

Semiramis.

Nos?

Zoroaster.

Azt a szép, királyi hölgyet ott
Veszélybe dönti esztelen heve.

Semiramis.

Hogy értsem ezt?

Zoroaster.

Megmondja mágiánk.
Orgyilkosok lappangnak a sötét
Berkek homályán, és a boldog asszony
Szivére éles töröket szegeznek.

Semiramis.

Oh borzalom! . . . S ki lesz a nő-alak,
Kinek szerelme ilyen véget ér?

Zoroaster.

Ki van belül a fényes büvkörön,
Mig Zoroaster titkokat hüvely'z?

Semiramis.

Assyria királyi asszonya.

Zoroaster.

A szigetek lakója ő leend.

Semiramis.

Én?! . . .

Zoroaster.

Úgy van, asszonyom! Ez végzeted.

Semiramis.

S az orgyilok reám les a homályból?

Zoroaster.

Oh, bár az égi jel valót ne szólna!

Semiramis.

Szólj, mit tegyek? hogy sorsom elkerüljem!

Zoroaster.

Egy mód van erre asszonyom csupán.

Semiramis.

S mi légyen az?

Zoroaster.

Figyelj szavamra! nyomban megtudod.
Ha elkerülni vágysz a rémes örvényt,
Hová a hő vér vad hulláma hajt:
Fojtsd meg szivednek harczi vágyait.

A békeségnek szende habjain
Terjezd ki a vitorla-szárnyakat,
S evezz velök a biztos rév felé,
Hol nő-kebel való örömre lel.

Semiramis.

Eloltsam így lelkem magas tüzét,
Mely tenni vágyam oszlopán lobog,
S hímezni üljek renyhe pamlagomra
Rabnőimet tanítva öltögetni?! . . . .
Nem! . . . Ily szerepre istenek haragja
Se kényszerítheti Semiramist,
Kit Baktra vára férfivá teremtett,
S a hódító királynak hitvesévé.

(Kis szünet után.)

Nem én valék tán? — oh, magamra már
Nem ismerek e lomha bék'-időben! —
Ki felvéve a férfi öltönyét,
S a várban termett, melyet ostromolt
Ninus, hogy ott győzelmi jelt mutasson,
Mely vért teremtsen csüggeteg hadába. . .
Nem én valék, ki feltüzém a zászlót
A vár-oromra, mig a lelkesült nép
Győzelmi zajjal röppent fel falára;
Megkoszoruzni a merész fejet,
Mely cselt vetett az ellen táborának? . . .
Nem én valék?, kinek a nyomdokát
Csókokkal árasztá el a tömeg,
Mig felszedé talizmánul gyönyörrel
A porszemet, min árnyékom pihent. . .
Oh Istenek! — kik hősi érdeméért
Királyi diszszel vett körül Ninus, —
Lelépjek-e, gyáván a harcz-teréről,
Hol annyi szent babér mosolyg felém?
Feledjem-e a hősi férj szavát?
Mit lelkével együtt lehelt az égbe:
„Hogy nyomdokát kövessen életem
Végperczeig; ez lesz nevének és
Hűségemnek legszebb emlék-jele!“
A gyáva béke árnyiban pihenjek
S unatkozással elfeledjem őt?
Vagy új szerelmes ölelési közt
Megöljem-e magas dicsvágyomat? . . . .
A fényvilág magasban születik
A völgy ölén bün és homály terem.

Zoroaster.

Bár ámulattal hallgatom szavad,
Te asszonyoknak legdicsőbbike,
Kinek ruhája férfi-szüt fedez;
Bár elvakit a fény, mi lényedet
Körülözönli, nagy királyi hölgy!
— Hogy véges elmén nem követheti
Fellengező magasztos lelkedet,
Minőt az isten egyet alkotott: —
Mégis szorongó kétkedés fog el,
Ha sorsodon végig tekint szemem.

Semiramis.

S miért e kétely?

Zoroaster.

Oh, kegyes királyné!
Az istenek világos jelt adának.

Semiramis.

Az égi testek harcz-viszályaiban?

Zoroaster.

Abban; s a harcz után eláradó
Vér tengerében.

Semiramis.

Úgy? Hisz arra vágyom,
Dics-szomjamat csak az hütendi le.

Zoroaster.

És a szigetről megfeledkezél,
Mely ott lebeg a véres oceánban?

Semiramis. (Borzadva rejti el arczát.)

Ne szólj e rémes látomány felől!

Zoroaster.

S a csillag-jóslat tiszta érteményét
Ne mondjam el?

Semiramis.

Mi rám vonatkozik
Belőle, azt ohajtom hallani.

Zoroaster.

A számüzött nap . . . nemde az vala?

Semiramis.

Úgy van!

Zoroaster.

Mi volna más ez elhaló fény,
Mint a Ninus emléke? és a hold,
Mely azt megölte: új szerelmi láng.
De ezt is egy fény elhomályositja,
Emezt egy másik, azt egy harmadik. . .
Igy tart soká: mind újabb arczokon
Mosolyg feléd a fényes bűvölet;
S midőn szived Ninus szerelminek
Sivár, hideg hamvvedre lesz csupán:
Tenélted is egy fényes orgyilok. . .

Semiramis. (Arczát kezébe rejti.)

Ne mondd tovább, a borzadály megöl!

Zoroaster.

Á hóditás végtelen útain
E sorsot elkerülni nem fogod.

Semiramis.

Hát mit tegyek, hogy teljesitsem a
Végrendelet parancsoló szavát?

Zoroaster.

Harczolj, csatázz, de nem a harczmezőn,
Hol egy legyőzött ifju hős szeme
Számüzhetendi lelked önmagából;
Ott hütsd le égő harczi kedvedet,
Hol egy a harczos és a harczmező:
Győzd meg szivednek szenvedélyeit.
Mert önmagunk legyőzni legnagyobb,
S legfényesebb diadal, asszonyom!
Egész világot meghódíthatod,
De nem szived, ha önmagára lázad.

Semiramis.

Ninus emléke azt kivánja hát,
Hogy félbe hagyjam a viszályt, csatát? . . .
Jól van! . . . Tehát pihenjen e tegez
E harczi szablya s minden fegyverem,
Mig az itélet harsonája szól.

(A falon függő kardot leveszi, keblére öleli.)

Te drága kard, ki velem osztozál
A legnagyobb hősnek szerelmiben:
— Reád valék féltékeny én csupán! —
Bevégezéd örökre utadot!
Nem vesz kezébe többé Semirám,
Hogy megfürösztse fényes lapjaid

Öröm-könyének forró harmatában.
Pihenni fogsz homályban tétlenül,
Cser-ág helyett a pók-fonál fedez,
És por lependi tiszta arczodat.

(Megcsókolja, az asztalra teszi.)
(A paizst kezébe veszi.)

S te fényt lövelő büszke érczpaizs!,
Kinek derengő tiszta tükörében
Oly sok halál láthatta meg magát
A csatatérek jaj-szülő honában,
Kit annyiszor homályosíta meg
A haldoklók utolsó sohaja:
Álmadhatol az olajág alatt
A nagy csatákról, melyek folyamán
A legnemesebb szivet fedé lapod. . . (Leteszi.)
Ti nyilaim, kik fenn röpültetek —
Halál-madárként — gyászt lehelve szét, —
Pihenni fogtok, mint madárfiak,
A fészeken, hol életöket nyerék. . .
Ki megzavarja szent nyugalmatok
Jó fegyvereim! forduljatok szivének;
S ha önmagam lennék a vakmerő,
Mint most reátok folynak könyeim:
Úgy hulljanak hő vérem cseppjei
Rozsdát marandók tiszta tükrötökben,
A hitszegésre szégyen-bélyegül. . .
Egész világ lázadjon ellenem,
Ha megszegem szent esküvésemet!
S az általános zürzavarban, mely
E föld terén majd szerteszét-omol
Térjen meg a természet folyama
Medrében, és ki életet nyere
E szív alatt: anyjának életét
Ő oltsa el jó atyja fegyverével! . . . .

Zoroaster. (Kezeit imára kulcsolva.)

Jó szellemek! vegyétek őt körül,
Hogy teljesítse szent igéretét!

Semiramis. (Olajágat tartva kezébe.)

Bölcs magusom, ki élet-utamat
Megforditád varázs-szavaddal, im!
Olajfa-lomb lesz kardja asszonyodnak,
S szent könyveink a véd-paizs szivén.
S mivel e lélek tétlenül pihenni
Meg nem szoká: a béke nagy müvét

Karolja át egész hevével és
Épit, teremt a rombolás helyett.

Zoroaster.

S meg lesz jutalma tetteidnek a
Jótett utáni édes öntudatban.

Semiramis.

Hirdesd ki most a hadsereg között,
Hogy mái naptól fogva béke van!

Zoroaster.

E gyenge szó kötendi össze majd
A földdel a nagy istenek honát!
Ha életed egy ezredévre nyúlna:
E pillanatra még az ezredév is,
Irigy szemekkel nézne vissza; mert
E perczben vagy te legnagyobb királyné!
Évmilliók telének el, mig egy
Valódi nagy nőt láthat a világ! . . .

376

◆

Az örmények veszedelme 1895-ben.

Törökország keresztény alattvalói között Ázsiában létszám, vagyon és műveltség tekintetében az örmények foglalják el az első helyet. Oldott kéve ez a jobb sorsra érdemes nép régesrégen; története nem szegény vitézségben, de a függetlenség napja nem állandóan ragyogta be 2000 év óta ösvényét; járomba hajtották rómaiak, perzsák, arabok, törökök, oroszok; kisebbnagyobb számban él e nép szerte az öt világrészben. Az egyháznak elsőszülöttje volna, ha 1300 év óta nem rágódnék törzsén a szakadárság, illetőleg eretnekség férge. Az 5—6 millióra rugó népnek ma is csak egy gyönge töredéke (120.000) él egyességben a kath. egyházzal.

Az örmények a török fenhatóság alatt mindenha osztoztak egyéb keresztény felekezetek sorsában, sőt időnkint többet is szenvedtek, mert tetemes számuk miatt nagyobb féltékenységet keltettek. Mióta rést ütött a török gyülölködésen a keresztény vallás szabad gyakorlása, békésebb napokra remélt virradni az örmény nemzet is. Annál váratlanabb a mohammedán gyülölség legújabb kitörése, melyhez fogható évszázadok óta nem érte ezt a szerencsétlen népet.

Lapunk keretébe nem tartozik kutatni e vérfürdőnek okait; mi egyedül arra a szemrehányásra felelünk, melylyel a kath. egyház fejét némelyek illették: mintha XIII. Leo nem emelt volna szót illetékes helyen az örmény nép érdekében

XIII. Leo 1894. dec. 19-én és 1895. jan. 21-én Rampolla bíboros államtitkár által Ázárián egyesült-örmény pátriárkha közbejöttével a Portánál tett lépést, miképen lehetne az örmények sorsán békés uton enyhiteni a szultán felségi jogainak érintése nélkül. E hivatalos iratok nem jöttek nyilvánosságra, de biztos értesülés szerint a Szentszék azt tanácsolta szultán ő Felségének, léptessen önszántából életbe oly intézkedéseket, melyek alkalmasak a forrongó kedélyek csillapitására; ilyenekül ajánlotta a Szentszék: nevezzen ki a Porta megfelelő arányban keresztény helytartókat, kormányzókat és kerületi főnököket Kis-Ázsia ama részeiben, ahol tömegesen laknak keresztények; e helyeken a csendőrség tiszti és legénységi állományát felerészben keresztények képezzék. „Ha a császári kormány, mondja az egyik jegyzék, a közigazgatásban saját jószántából nagyobb befolyást enged keresztény alattvalóinak a keleti részeken, elejét veszi minden veszedelemnek, tárgytalanná teszi a panaszok legnagyobb részét.“

Midőn a Szentszék e barátságos figyelmeztetést tette, Dsévad basa állott mint nagyvezér az ügyek élén; Dsévad basa vagy nem akarta figyelembe venni a Szentszék tanácsát, vagy nem állott módjában az ujitást életbe léptetni; pedig Ázárián egyesült-örmény pátriárkha melegen ajánlotta a Szentszék bölcs tanácsának megszivlelését. Midőn Kiamil basa lett nagyvezér, sajnálatát fejezte ki, hogy a Szentszék ajánlatát nem vették figyelembe.

Mennyi vér folyt azóta; a Portának mennyi megaláztatást kellett eltűrni; a pártütés áramlata az örmény elemen kivül más keresztény alattvalókat is elsodorni készül; a birodalomnak alapjai rázkódnak meg.

Az európai hatalmak nem találták a szöget fején, mikor azt követelték a Portától, hogy nevezzen ki néhány kerületbe keresztény „mudir“-t vagyis alárendelt hivatalnokot, mert a bekövetkezett vérontás igazolja, hogy a nyugalmat helyreállitani csak úgy lehet, ha a közigazgatás legfőbb tisztviselői között keresztények is lesznek.

Elmérgesedett sebe Törökországnak az örmény kérdés. A Porta a berlini béke óta gyanakodik örmény alattvalóira; az is kétségtelen, hogy előkelő kormányközegek okot szolgáltattak az örményeknek panaszokra. Viszont az előtt sem lehet szemethúnyni, hogy az örmények nem választották meg mindig kellő tapintattal igazságuk keresésének eszközeit. Gyülölséget ébresztettek a mohammedán népnél, elkeseriték az ottomán hatóságot, mely kegyetlen megtorlásra ragadtatá magát. Ily előzmények után be kellett következnie az összeütközésnek.

Ezeknek előrebocsátása után közöljük a vérontásnak egyes mozzanatait egy konstantinápolyi közlés után, mely megbizhatóság tekintetében azért nem eshetik kifogás alá, mert a fővárosi hivatalos körök adataira támaszkodik.

*

Néhány hét óta ismétlődnek Törökország kisázsiai birtokain azok a véres jelenetek, melyek másfél év előtt Szásszun kerületben fordultak elő; a szásszuni vérengzés fölháboritván a külhatalmakat, erélyesen fölszólaltak az embertelen üldözés ellen. A külhatalmak fölszólalása élesebbre köszörülte a török kardot, vigyázatlanul fölriasztá a szunnyadó mozlim gyülölködést.

A mult év szept. 30-án Konstantinápolyban örmény részről rendezett tüntetés szolgált jeladásul a vérfürdő elkezdésére Kis-Ázsiában. Aki szemtanúja volt, mily kegyetlenül fojtották vérbe a tüntetést a fővárosban a külhatalmak követeinek szemeláttára, az nem lehetett kétségben aziránt, hogy mekkora mérveket fog ölteni az üldözés az ország távolabb részeiben, ha egyszer lángot vet a hamu alatt lappangott tűz.

Egy-két nap mulva a konstantinápolyi tüntetés után érkezett a szakadár-örmény pátriárkai és az angol követségi hivatalba a hir az Ak Hisszárban előfordult vérengzésről; ez a város a kis-ázsiai vasút mentén fekszik Iszmidt (Nikomédia) és Gevjé között. Ak-Hisszárban csak 150 örmény család lakik, a vérengzés mégis nagy mérvet öltött, mert vásár alkalmával történt, mikor a vidékről besereglettek az örmények. Adott jelre cirkassziai mohammedánok a fegyvertelen örményekre rohantak és fölkonczolták őket. A tetemeket kutakba hányták, hogy megnehezitsék a vizsgálatot; találtak hullákat a Szakária vizében is, mely egy kilométer távolságban folyik Ak-Hisszártól. Az öldöklés csak estére szünt meg, mikor megérkezett Gevjéből a kaimakam (kerületi főnök).

Alig telt egykét nap, mikor megjött a hire a Trapezuntban történt mészárlásnak. A hír megdöbbentette Konstantinápolyt, mert Trapezunt tartományi székváros és látogatott tengeri kikötő. A megdöbbenést az okozta, hogy mentségül nem lehetett avval előhozakodni, hogy a vérengzés valamely hozzáférhetlen faluban történt, ahova nehéz gyorsan eljutni a közbiztonság őreinek; de megdöbbenést okozott azért is, mert kétségtelenné vált immár, hogy a mohammedánok rendszeres irtóháborút kezdenek az örmények ellen. Trapezuntban az öldöklés déltájt kezdődött; a jelt katonák adták kürtökkel; a mészárlás csak naplemente után szünt meg. Válogatás nélkül dulták föl kath. és szakadár-örmények árúházait; az üzletekben a pénzszekrényeket összetörték, a kereskedőket és alkalmazottjaikat agyonverték. A kereskedések után a lakásokra került a sor. Gondosan vigyáztak, hogy kár ne essék nem örmények, különösen pedig külföldiek házaiban; a merénylők nagyon jól tudták, hogy bajba kevernék a török hatóságokat, ha külföldieken esnék sérelem, mert az illető külhatalmak érzékeny megtorlással élnének. Tévedés kikerülése végett a merénylők eleve megjelölték az örmények lakásait; kaput, ajtót fejszével, szuronynyal és puskaagygyal törtek be. Elképzelhető a védtelen örmények sorsa: mondják, de szavatotást nem vállalok érte, hogy a görögök között akadtak elvetemültek, akik kiszolgáltattak hozzájok menekült örményeket. Viszont lélekemelő, hogy mások emberségesen viselték magokat a rettenetes válságban; igy néhány száz örmény úgy menekült a haláltól, hogy a kapucinus atyák és iskolatestvérek megnyitották nekik menhelyül házaikat. Az iskolatestvérek házában az örmény József fráter különösen sokat tett az örményekért: a vész kitörésekor rögtön kitűzte a házra a franczia lobogót, melynek oltalma alatt 1500 mentette meg életét: ennyi menekült nem maradhatott sokáig az iskolatestvérek falai között, de otthonukat kirabolva földulva találták. Egy egyesült-örmény pap hat óra hosszant rejtőzködött egy gödörben, ahol majdnem megfuladt. Egy gazdag kath. örmény kereskedőnek testét földarabolva találták meg egy vértócsában. Kath. örmény aránylag kevés veszett el, de anyagi veszteség tekintetében nincs különbség szakadár és kath. örmények között; fölületes számitás szerint is meghaladja a kár Trapezuntban a 100 ezer forintot.

A véres napra következő éjjel akkora volt az izgatottság, hogy még a külhatalmak közegei is aggódtak biztonságuk fölött. Másnap siralmas képet nyujtot a város. A katonai biróság sok elfogatást eszközölt és többeket rögtönitélet utján kivégeztetetett. Az életben maradt örmények jajveszékelve panaszolták veszteségeiket. A mészárlás inséget vont maga után: 50 kath. örmény család Mármárián püspöknél esedezett betevő falatért. A legközelebb Trapezuntból érkezett levelek a legsötétebb színekkel rajzolják az előbb virágzó városnak helyzetét. Az inség gyarapitja az áldozatok számát; a nép kezd kivándorolni, mert az ipar és kereskedésnek pangása napról-napra neheziti a megélhetést.*)

---

*) Trapezunt a Fekcte-tenger-partján a Dejimén folyó torkolatánál fekszik. Népessége 32—35 ezer; tarka vegyüléke Kis-Ázsia, Sziria, Kaukázus különféle népfajainak. A kereszténység ősrégi itten; a Szüz-Mária templomot egy fölitat szerint Bazil érsek 422-ben már javitatta. A helybeli keresztények görögök és szakadár örmények. Hithirdetők 1626 óta a kapucinus atyák. Az egyesült örmények részére IX. Pius 1850-ben itt püspökséget alapitott, de az egyházmegyének csak 3 temploma és 5000 hive van, akiknek egyik része Trapezunt, másik fele Marsivánban lakik.

Ha ilyesmi megeshetett Kis-Ázsia*) legelső feketetengeri kikötőjében, elképzelhető, hogyan dúlt a mészárlás Kis-Ázsia belsejében, ahol minden körülmény kedvezett a vérebeknek. Köztudomású, hogy a kurd törzsek csak félválról veszik az ottomán kormányt; az üldözés első hirére fegyvebe szólitotta a prédavágy, a félvad kurd törzseket; hogyan is maradt volna ez a betyár népség tétlen, mikor a hadsereget egy gyékényen látta árulni a gyilkosokkal. Ma a katonaság és pártütők czimboraságát nem lehet letagadni, mert szemtanuk vannak rá.

— Befejező közlemény jövő füzetünkben. —

„A kath. hitterjesztés lapjai.“

Kisebb közlemények.

A kaukázusi örmények összes létszáma a Tifliszben megjelenő „Mêság“ czímü örmény napilap (1896, 50. szám) szerint 985,460; vagyis a Kaukazus lakósságának 12·95%-át teszik az örmények. Az egyes kormányzóságok szerint legtöbb örmény lakik Eriván-kormányzóságban (375.700; 56·04%), Kánczág-ban (258,324; 35·43%), Tiflisz-ben 211,743; 24·19%) és Kárs-ban (37,094; 21·32%) Bakukormánzzóságban 55, 459 örmény van, de a lakósságnak csak 7·78%-át teszik itt az örmények. Az örmények számarányát tekintve a Kaukazus egyes városaiban, első helyen áll: Alexandropol városa, melyben az örmények az egész lakósság 91%-át teszik. A tiflisz-i örmények száma: 66,302; a georgiaiaké 34,623, míg az oroszoké csak 28,983.

Jótékony adakozó. Keork Melikh-Sáhnázárián orosz-örmény végrendeletében 5,450 rubelt (azaz: 8,811 frt osztr. értékben) hagyományozott következő jótékony czélokra: Az ecsmiádzin-i egyház javára 1000 rubelt, a Györgyféle örmény akadémiának 1000 rub., a Nerszesz-féle örmény iskolának 2000 rub., az Üdvözitőről nevezett derbenti örmény templomnak 500 rub., a derbent-i örmény szegényeknek 200 rub., a mohamedán és izraelita szükölködőknek 100—100 rubelt, az orosz inségeseknek 500 rub., a derbenti ingyenes kórháznak 50 rubelt.

Zejthun kereszteny kormányzója. Ázsiai-Törökország Aleppo (Haleb, Syria) tartományához (vilajeth) tartozó Zejthun vidéke (márás-i kerület) az európai nagyhatalmak 1895. máj. 11-iki reformjegyzéke, meg aztán a győztes hős zejthuniaknak a portával kötött egyezsége folytán végre-valahára keresztény kormányzót

---

*) Kis-Ázsia régi dicsőségének emlékei a hajdani Pontus királyainak siremlékei Amázia mellett. Ugy vannak e siremlékek kivésve a sziklából, mintha nem is tartoznának a szirthez, hanem külön épületek volnának; a homlokzaton levő nyiláson tették be a koporsót a sírba, melyhez szintén a sziklából kivésett lépcső vezet föl.

(kaimakam) kapott. A zejthuni örmények a görög származású Juvánákhi efendinek kormányzójukká való kinevezését közmegelégedéssel fogadták.

Mechithár kétszázéves évfordulója. A velenczei mechitharisták ritka ünnepélyességgel ülték meg f. év május 10-én szerzetalapitó Mechithárjuk papságának és áldásdús müködésének 200-dik évfordulóját. Mechithár Örményország Sebaste (Sivas) városában született. Érecznél maradandóbb emléket emelt magának azáltal, hogy Európában szétszórva élő nemzetfelei anyagi és szellemi jólétének előmozditására a mechitháristarendet alapitotta, melynek ma már két főzárdája (Bécs és Velencze) s több fiók-szerzetháza van.

Erzsébetvárosi Rafael-alapitvány. Alolirtak, mint az 1893-ik évben Kolozsvárt megtartott rendes Statusgyülés jegyzőkönyvének hitelesitésére kiküldöttek, a jegyzőkönyvet újból átnézvén arról győződtünk meg, hogy a jegyzőkönyv XIX-ik pontjában foglalt határozat tévesen iktattatott be. Ezen jegyzőkönyvi pont alatt foglalt határozat a valóságnak megfelelően a következő: XIX. Az erzsébetvárosi Rafael-féle alap tekintetében az igazgató-tanács évi jelentésének XII-ik pontjában foglalt javaslatot a XV-ös bizottság L. pontja alatt teljtartalmúlag elfogadásra ajánlja. A Statusgyülés méltányolván azt az indokot, hogy a Rafael-féle alapitvány terhére a tanulmányi alapból teljesitett túlfizetésnek teljes összegben való megtéritésére a jótékony alapitvány ne köteleztessék, ez ügyben a következő határozatot hozta: A Statusgyülés az erzsébetvárosi róm. kath. Rafael-féle gymnasiumnak állami gymnasiummá való átváltoztatása folytán ez idő szerint sem szükségesnek, sem lehetségesnek nem tartja, hogy a Rafael-féle gymnasium alapitására tett 15 ezer pengő forintos, 15,750 o. é. forintos, Rafael-féle alapitvány az ő eredeti czéljaira forditassék, hanem az erzsébetvárosi katholikus tanügy érdekében megengedi, hogy az alapitványi összegből befolyó és felhasználható évi jövedelem ideiglenesen a Rafael nevet viselő erzsébetvárosi kath. leányiskola czéljaira fordittassék, fentartván magának azt a jogot, hogy a szükséghez képest ez alapitványi kamatoknak akár egy létesitendő Rafael-féle gymnasium czéljaira forditását, akár e czél elérésére a tőkéhez való csatolását és további tőkésitését bármikor elrendelhesse. E kimondott elvnek megfelelően továbbá utasitja az igazgató-tanácsot, hogy az erdélyi róm. kath. tanulmányi alap állományából 15,750 o. é. frtot előteremtsen s azt mint „erzsébetvárosi róm. katholikus gymnasiumi Rafael-féle alapitványt“ külön kezelje; a kész pénzzel oly teljes biztonságú állampapirt vásároljon, a melyeknek évi kamatjövedelme a vásárlási árfolyammal egybevetve a legkedvezőbb, a nyerendő évi kamatokból évenkint 5$^0/_0$-ot a tanulmányi alap kezelési költségeihez való hozzájárulás czime alatt levonjon, a megmaradó összeget pedig 1894. január 1-től az erzsébetvárosi Rafael leányiskola czéljaira az erzsébetvárosi örmény szertartású róm. kath. leányiskola fentartására forditani s az évi bevételekről és kiadásokról tanévenként kellően okmányolt számadást az 1873-ik évi Statusgyülésen 8-ik jegyzőkönyvi pont alatt megállapitott igazgató-tanácsi utasitás és hatáskör 14 és 15 §§-al értelmében az igazgató-tanácshoz bemutatni s magát a vagyonkezelés és a számadások megvizsgálása alkalmával adott igazgató-tanácsi utasitásokhoz mindenekben alkalmazni. Fábián Sándor, a nm. püspök úr képviseletében egyházi elnök. Báró Jósika Sámuel, világi elnök. Tódor József, egyházi jegyző. Finály Henrik, világi jegyző. Biró Béla, Dr. Groisz Gusztáv, Dr. Csiky Viktor, jegyzőkönyvi hitelesitők.

Irodalom és művészet.

Örmény költemények angolul. Armenian Poems. Rendered into English Verse. By Alice Stone Blackwell. Boston, Roberts Brothers, 1896. Blakhuel. Ston Alisz kisasszony, ez az armenophil amerikai nő, ki rég ir ismertető czikkeket az örményekről és közöl az angol lapokban örmény költeményeket angol forditásban, — most egy könyvben 60 örmény költemény angol forditását adja. Az előszóban közöl egy rövid szemlét az örmény nemzetről és költészetről. A könyv szép papirra van nyomtatva; elől Kámár Kátiba (Pátkánián Ráfáel) jól talált arczképe látható.

Örmény énekesek. A neves énekes Tigráneán újabban a következő müveit adta sajtó alá. Három darabot ezen közös név alatt adott ki: „Orientalweisen« (Keleti bölcsek.) E közös név alatt a következő nyolcz örmény dal van zongorára téve: Fincsán, Fáthekhgidám, Thárszbár, Jérévánu drênki, Uzumtárá, Toj-toj, Dunári, Vér-vér. Összesen három kötet, egy-egy kötet ára 50 kopeka (75 kr.) Itt még Mércsán Antalról is kell megemlékezni, ki már 116 dalt tett hangjegyekre.

A bulgariai örmények száma. Az 1893-iki hivatalos népszámlálás szerint van a várnai kerületben 2001 örmény, a philippopoliban 1048, a ruszcsukiban 948, a sumlaiban 779, a szliveniben 406, a buzkáziban 258, a tháthárbázárcsékiban 203, a chászkhovojiban 156, a zakorájiban 126, a szofiaiban 103, a raszkratiban 58, a vitiniban 32, a têrnovojiban 16, a lompalankájiban 10, svisthoviban 7, pleveniben 5, a vradczachiban 4. Összesen 6643 örmény. Természetesen a három utolsó esztendőben megháromszorozodott e szám annyira, hogy most a bulgariai örmények számát 20.000-re tehetjük.

Közgazdasági élet.

Szamosújvár 1897 évi költségelőirányzatát már tárgyalta a közgyülés; a bevétel 82.320 frt 16 kr.) teljesen fedezi a kiadást. Még pénztári maradvány is van. Habár az utóbbi 3—4 év alatt 500.000 frtot adtunk ki (300.000-et a gymnasiumra és 200.000-et a huszárlaktanyára), és az idén átalakitottuk a piaczi nagyvendéglőt, mégis sem adosságunk nincs, sem — hála Istennek — pótadónk nem lesz. Városunk derék képviselő-testülete még mindig híven követi bölcs apáink gazdálkodási rendszerét, mely rendszer mellett még félre tenni is tudtak. — Tekintetbe veszszük a kor követelményeit, haladunk erőnkhez képest, de nem lépjük át jövedelmünk határát.

Erzsébetváros vagyona. Dr. Issekutz Győző 1892. ápril havában az országházban ezeket mondotta: Erzsébetvárosának közel 300.000 frt értékű papirjai vannak a kasszájában; vannak erdei, közjavadalmai, nagy joszága, úgy hogy egy millió törzsvagyon felett rendelkezik; 50.000 frt évi kiadást fedez, fedezi ezt a polgárok minden megterheltése nélkül, kulturális czélra 5000 frt terhet vállalt, adóssága alig üti meg a 80.000 frtot, mely adósságot laktanya, iskola, gőzmalom épitésére, szóval beruházásokra vette fel...

Mi újság az örmény világban?

Keleti bonyodalmak. Kostantinápolyban a következő hivatalos kommünikét adták ki: Azoknak az örményeknek, a kik emigrálni akarnak, kötelezniök kell magukat arra, hogy soha sem térnek vissza. Azok az örmények, kik már emigráltak és két hónap alatt nem térnek vissza, elvesztik a török állampolgárságot. Oly örmények, a kik külföldi útlevelekkel térnek vissza, nem bocsáttatnak be Törökországba. Ezen határozatok nem birnak hatálylyal oly örményekre, a kik 20 év óta emigráltak és a kik az örmény bizottság tagjai. Külföldi örmények többé nem honosittatnak.

A „Daily Telegraph“ levelezője: dr. Dillon Emil volt az, ki Örményországba menvén, a szászuni vérengzésekről legelőször tudósitotta Európát, aztán Oroszországon át visszatért Londonba. A londoni örmények tiszteletök jeleül egy értékes chronometer-órát adtak neki, melynek egyik födöjén Örményország czimere volt, mellette e felirás; „Szászun.“ A fedő belső felén agolul: Dr. Dillon Emil Józsefnek, a Daily Telegraph örményországi hős levelezőjének, az angol-örmények tiszteletök jeléül, 1895. A bizottság július 12-én Dillon lakására (11, Endsleigh Gardens) ment és üdvözlő beszédek kiséretében (Dseráz Minász, Hágopián) adta át az ajándékot.

Rövid hirek. A perzsiai örmények két ifjút küldöttek Párisba, hogy itt tanitóságra készüljenek („Ecole Normale“). Az egyik Bárszégháncz Káluszt a tanitóképzőintézet tanfolyamát már elvégezte és jó tanképesitő bizonyitványnyal visszatért Perzsiába. — Az Alesandriában lakó Ábrahám bey leánya Róza, az egyptomi khevide: Abbas pasa arczképét oly élethiven készitette el hajszálakból, hogy azzal az alexandriai iparkiállitáson arany érmet nyert. — Éjszak-Amerikában 1919 dollárt gyüjtöttek a szászuniak számára. — London egyik középiskolájának (Háron) 750 növendéke között a franczia nyelvben tanusított előmenetelért, az évzáróünnepély alkalmával, melyen Tech herczegnő (Viktoria királynő rokona) elnökölt — az örmény Jészáján Eruánt János kapta a herczegnő kezéből a lord Petersil-féle ösztöndijat.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Alkalmi beszéd,

melyet Szamosújvártt 1896. okt. 29-én a magy. kir. állami főgymnasium alapkő letételi ünnepélye napján elmondott **Szongott Kristóf.**

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Tartozó kötelességet teljesitek, midőn a város, a tanári kar és az ünneplő közönség nevében a magas kormány derék képviselőjének és az érdemes vendégkoszorú minden egyes tagjának hálás köszönetet mondok azért, hogy becses megjelenésükkel ünnepélyünk díszét emelni kegyesek voltak.

*

Ezerszer légy üdvöz millenaris alkotás! Üdvöz légy te fejedelmi palota! Üdvöz légy te szép Múzsa-lak, melynek magasztos hivatása terjeszteni a tudományt, műveltséget, hirdetni a békét, előmozdítani a jólétet, gazdagodást!

Ime sokan, igen sokan álljuk körül bölcsődet, mert ma tartjuk keresztségedet. Mindenki hozott számodra valami ajándékot; az én igénytelen ajándékom ez az egyszerű beszéd. Éppen azért kérlek, ne nézzed éktelen minőségét ennek az ajándéknak, mit nyilt szivem őszintesége a városi levéltár megmásithatlan adataiból készitett valódi fémtálczán ad át, hanem fogadd olyan szivesen, milyen örömmel nyujtják azt gyönge ajkaim.

Ünnepélyes keresztelőre jöttünk, hogy szerencsét kívánjunk a szép, nagy és fönséges hivatással biró gyermeknek. És vajjon kik a nagyratermett gyermek szülői? Gondos apja a hatalmas magyar állam és édes anyja az erényes és hazafias Szamosújvár városa. S mivel nincs gyermek szülők nélkül, nemcsak méltányos, de szükséges is a keresztelés ünnepélyének folyamata alatt a szülőkről is szólani.

De mit szóljak én a mívelt, vitéz, nagy, erős Magyarországról? Gyönge szavam úgy is nyomtalanul elenyészne. Aztán kultur-államunk nemcsak Európa, hanem a többi világrészek előtt is ismeretes. Azért annak felemlitése mellett, hogy szerencsés volt a szerény leány, ki ilyen derék, hírneves férfiúra tett szert — áttérek a szép anyához...

Sok örmény jött be a honalapitó Árpáddal Ázsiából és a kelet-római birodalom területéről Pannoniába, kik a honfoglalás után nagyrészint Esztergom vidékén telepedtek le; de életök alig három századra terjedt: beleolvadtak a magyarok közé. Újra jöttek örmények, ezek is magyarokká lettek. Az utolsó tömeges beköltözés 1672-ben történt: I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem hivta be őket; behivta, hogy az országnak gazdagitó kereskedelmet adjon; behivta, hogy országának lakosságát, melyet a gyakori háborúk meggyéritettek, szaporítsa és a magyarság leapadt számát növelje általuk, kikben a magyar nemzet rokonait és ázsiai régi szomszédait ismerte. Az örmények engedtek a szives meghivásnak és — bejöttek. Paraszt vagy irástudatlan egyetlen egy sem volt közöttük. Hoztak magokkal vagyont bőven; hoztak ezenkivűl értelmet, míveltséget, vallásosságot, becsületességet, szorgalmat, munkakedvet... És letelepedtek Csikszékben, Gyergyóban, Ebesfalván a fejedelem kastélya közvetlen közelében, Beszterczén és más helyütt. Végre a beszterczei örmények megvették a kincstártól a szamosújvári fiscale dominium ezen kis részét: az igénytelen „Gérla“ nevű falut, melyből 1696-ban kitelepitették a zselléreket a majorokba, viskóikat lerontatták és hozzá kezdettek Szamosújvár város alapitásához. Az új város hamar fejlődött. Nagy fia: Verzár Auxentius az egyház és haza körül elévülhetlen érdemeket szerzett. Róma ezen érdemeket az aladini püspöki czímmel jutalmazta; III. Károly király fölséges anyja: Eleonora saját kezével varrott

püspöki ornatust adott Verzárnak; a trón pedig oszlopos támaszának a nyujtott megbecsülhetlen szolgálatokért a görgényi uradalmat adta volna, ha a kaján irigység meg nem foszsza Auxentiust becses életétől...

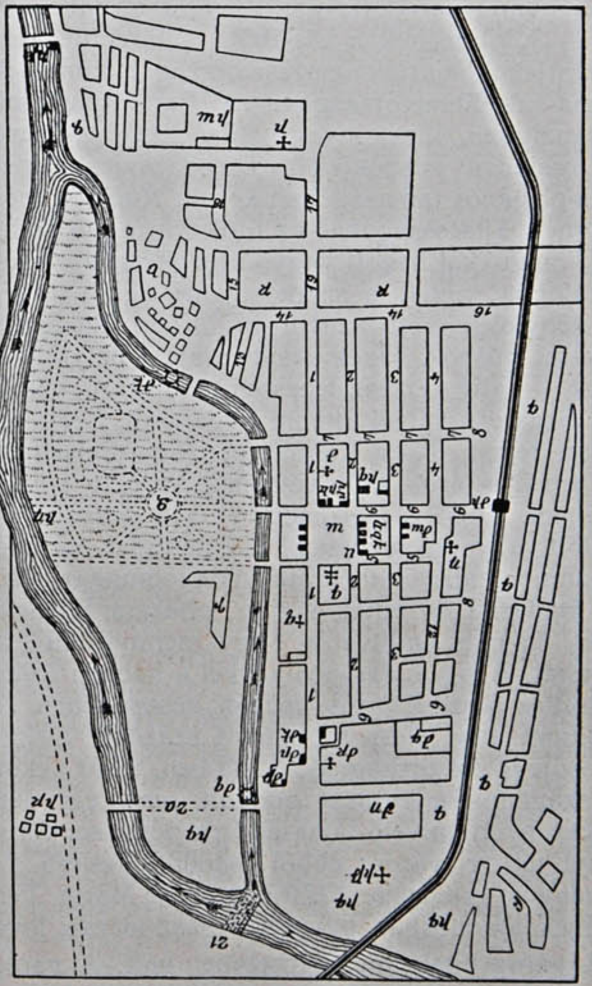

Szamosújvár város tervrajza.

Az új város buzgó lakói előbb templomot épitettek, hogy hálát adhassanak a Gondviselésnek azért a nagy kegyelemért, mely őket ezen szép és termékeny országba, a lovagias magyar nemzet fiai közé vezette; aztán iskolát, hogy az új nemzedék is tanulhasson. A városba vezető út mellé két felől kápolnákat és a város határaira kereszteket állittattak, hogy a szent kereszt jele védje meg a honn maradottakat; mert a férfiak legnagyobb része — mint méhek a köpűből — kirepült. Kereskedés szempontjából bejárták az egész országot; kimentek Olasz-, Franczia- és Németországba. A Pattantyus-család kint járt Danzigban, innen nyerte „danczkai“ előnevét. Egy másik család a püspökjelölt Theodorovics Minász híres esperes-plebános társaságában kocsin Rómába ment, hogy a nagyheti ájtatosságokat az örök városban hallgassa...

A magukkal hozott vagyon megkétszereződött. 1737-ben zálogba vették a szamosújvári egész dominiumot; miért kénytelen volt szaádi br. Klein Inocentius itteni gör. kath. püspök, kinek residentiája e helytől — itt mögöttünk — alig kétszáz lépésnyi távolságra feküdt, székhelyét Szamosújvárról áttenni Fogarasra. Ezen uradalom, mit nem régen, Tisza Kálmán pénzügyminisztersége idejében a város örök áron vett meg, képezte a város alapjövedelmét. Ebből a jövedelemből és a csupán örményekből állott vagyonos lakósság önkéntes adakozásából épitették monumentalis kathedralis templomunkat, fedezték a város kiadásait és tettek a hon oltárára fejedelmi áldozatokat. Nem is emlitve a nagy mennyiségű buzát, zabot, ruhát, a sok lovat, melyekkel a háború költségeinek fedezéséhez járult e város, csupán készpénzben „bellicum subsidium“ név alatt több mint százezer forintot adott Szamosújvár az országnak. 1769-ben, tehát akkor, midőn az országban senki sem gondolt reá: egy létesítendő „magyar nyelv mívelő társaság“-ra négyezer forintos alapitványt tett e város; ebből fejlődött később a magyar tudományos akadémia. 1779-ben pedig Mária Terézia királynőnek ajándékban egyszerre száz darab lovat adott.

A város hitele megmérhetetlen volt. A város adósai közt voltak a gubernator, az erdélyi róm. kath. püspök, consiliariusok, grófok, bárok. Nincs tudomásom arról, hogy e hazarész valamelyik városának adósai között fejedelmek lettek voltak. — Mária Terézia 1761. és 1762-ben a kormányszék közvetitése mellett huszonhétezerötszázhatvan forintot vett Szamosújvár városától kölcsön.

És habár e város élete csak kétszáz éves, mégis akárhány társát már útól érte; s míg — sajnos! — van e hazarészben olyan város is, mely visszafejlődik, addig Szamosújvár városa „egy haladó város“ név alatt ismeretes.

A közjó érdekében létesített intézményei közül még csak középiskolájáról teszek említést; 1811-ben nyilott meg a gymnasium első osztálya (principia): Benai Simon tanított itt; 1812-ben a második osztályt (grammatica) Tamási Domokos tanitotta; 1813-ban a harmadik osztály (syntaxis) tanárául Korbuly Mártont választotta a város. Később még megtoldották ezt az iskolát a negyedik (poesis) és ötödik osztálylyal (retorica), de ezen két utóbbi osztály nemsokára bezárult. Ez a „latina privata scola“ név alatt ismeretes három osztályú gymnasium 1854-ig állott fenn, Haynald Lajos akkori erdélyi püspök záratta be. Utolsó tanárai voltak: Gábrus Zachar, Mártonfi Antal és Csákány Adeodát. Élt 43 évet. Hét évig gymnasium nélkül voltunk. 1861-ben a városi képviselet az új tanszervezet alapján négy osztályú magyar tannyelvű középiskolát állitott, mely rövid idő mulva annyira megerősödött, hogy dr. Fogarasy Mihály erdélyi püspök, ki iskolánkat, mint az erdélyi róm. kath. iskolák főigazgatója látogatta meg, gyönyörűségét lelte ebben az iskolában. Kormányszék, tanhatóság, város meg voltak iskolánkkal elégedve, mert *korrekt katholikus és hazafias szellemben sikerrel tanitott.* Boldogult Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter itt Szamosújvártt a könyvtári helyiségben — füleink hallatára — több jelentékeny férfiú jelenlétében úgy nyilatkozott iskolánkról, hogy az *missziót teljesit.* És ezen iskola növendékei közül nem egykettő emelkedett már jelentékeny állásra. A helybeli államgymnasium tanárai közül is négyen, u. m.: Novák Gerő, dr. Temesváry János, Esztegár Gergely és Páll Bogdán — növendékei voltak ennek az iskolának. De voltak hiányai is; főbb hiányai voltak: a tanárok csekély fizetése, a szük tanhelyiség, a téli torna és a négy felső osztály hiánya. E hiányok pótlása szempontjából szerződött a város az állammal. Az állam 1894. november elején vette át iskolánkat, a tanárok közül pedig átvett négyet. Ez az iskola harminczhárom évet élt.

*

Szép volt a leányzó, de szép volt ám hozománya is, mely rendesen háromszázezer forintos millenáris alapitványnak neveztetik. Akkortájt több eladó leány volt az országban, kik, — mint a nóta mondja — „maguk jártak a legény után.“ És a délczeg ifjú választása azon leányra esett, kinek neve Szamosújvár...

A latin szatira-iró arra az istállóra, mely előbb a Muzsáknak szolgált lakóhelyül, ezt a feliratot tette: „Olim Musis, nunc mulis.“ Mi, tekintettel arra, hogy e hely csak nem régen baromvásártér volt, gyönyörű épületünkre e szavakat illeszthetnők: „Olim mulis, nunc Musis.“ És e felirás egyszersmind jellemezné a város gondolkodásmódját is, mely a tudományt tekinti legfőbb kincsnek, mely a város jövőjét, fenmaradását az iskolában keresi...

ʽΟ χϱεστος ἀνδϱόπος καὶ τοῖς ἐγγόνοις πυτεύσει mondja a görög. (A hasznos ember az utódok számára is ültet). Ilyen hasznos férfiúnak bizonyult be Szamosújvár városa, mely példátlan alapitványával a jövő nemzedékről is gondoskodott... Minden egyes nemzeti iskola az állam fenmaradásának egy-egy biztositéka, támasza. Ilyen maradandó biztositékot, ilyen erős támaszt állitott Szamosújvár fejedelmi alapitványával, melynek értéke még megkétszereződik, ha figyelembe veszszük azt az igen fontos körülményt, hogy örmény ajkú honpolgárok, örmények által szerzett pénzzel járultak ezen magyar iskola felállitásához; mert nem lehet figyelmen kivűl hagyni azt az igen nevezetes körülményt sem, hogy ez a pénz nem a mi szerzeményünk, hanem azt apáinktól örököltük; midőn pedig apáink azt szerezték, e városban egyedül csak örmények laktak. Ez az a vagyon, melyről III. Károly király a városnak adott diplomájában ezt mondja: „Ha évszázadok mulva annyira leapadnátok, hogy unokáitok közül csak egyetlen örmény leend életben, ezé az egy örményé lesz e vagyon.“ És én meg vagyok győződve, hogy Klio, a Muzsa kitörölhetetlen betűkkel fogja e tény-körülményt följegyezni a történelem lapjaira annál is inkább, mert e Muzsalak muzsafiak, tehát az ő fiai számára is épittetett...

És most, mielőtt hozzákezdenénk a kereszteléshez, hozzátok is intézek egy pár rövid atyai szót leendő lakói ezen új épületnek, kedves barátaim, szeretett tanitványaim! Látogassátok szorgalmason e fát, — a tudományoknak e drága fáját, melynek „gyökere keserű, de gyümölcse édes.“ Szakitsatok ezen gyümölcsből minél többet és többet; mert ez a gyümölcs nemcsak lelki táplálék, hanem tisztességet, tisztséget, állást, földi kenyeret is ad.

A keresztelést áldomással zárják be, beszédemet én is áldomással fejezem be. Áldja meg a Gondviselés minden testi és lelki jóval dr. Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter úr Ő Excellencziáját, hazánk egyik diszét, kinek bölcs kormányzása alatt létesült ez a szükséges iskola. Áldott legyen nagyméltóságú gr. Csáky Albin, br. Eötvös Loránd volt miniszter úr és méltóságos Zsilinszky Mihály államtitkár úr, kik sok és elfelejthetlen érdemeket szereztek ezen iskola körül. Nyujtsa Isten méltóságos dr. Klamarik János miniszteri osztálytanácsos úr becses életét hosszúra, ki kezdet óta megbecsülhetlen jó indulatot tanusított ezen iskola iránt. Adjon a Mindenható állandó erőt, tartós egészséget nagyságos Kuncz Elek kir. tanácsos, tankerületi főigazgató urnak, kinek a helybeli tanári kar megalakulásában is jelentékeny része van; ki atyai bölcs tanácsait, jóakaratú utasításait nem vonja meg tőlünk. Nagy köszönettel tartozunk derék országgyűlési képviselőnknek, nagyságos dr. Molnár Antal urnak, ki kipótolhatlan sokat fáradott és tett iskolánk érdekében. Éljenek e város képviselőtestületének tagjai, hogy sokáig gyönyörködhessenek iskolánk felvirágzásában! Tartsa életben az Ég a genialis műmérnököt: nagyságos Alpár Ignácz úrat, ki ilyen szép tervet készitett iskolánk számára! Adjon a Teremtő Reményik Károly vállalkozó urnak is erőt, hogy még sok iskolát épithessen a hazának. Éljen a megjelent mívelt és szép hölgyközönség, mely jelen alkalommal is bebizonyitotta, hogy érdeklődik mind az iránt, a mi szép, jó és igaz! Végre beszédemet dr. Simay János költő-barátom- és munkatársamnak Szamosújvár városáról mondott ezen szép szavaival zárom be:

„Te város állj, mig a hon fennáll
S állj őrt e hon határinál.“

Éljen a Király! Éljen a haza!

* * *

Üdvözlet Krimiánhoz.

— Dseráz Minász.*) —

Mig sok mások ágyú-szóval,
Vér-áztatott zászlóikkal,
Hódolnak uralkodóknak,
Tisztelegnek a nagyoknak:
Mi keblünk hő érzetével
Béke- olaj-ág jelével
Egyszerü meleg szavakban
Köszöntünk föl dalainkban!
Örmények kezet a kézbe
Menjünk Hájrig elébe;
Bosporus! a nép után
Mondd: üdvöz légy Krimián!..

Néma, sötét romok közül,
Melyeket czíprus vesz körül,
Jöjj hozzánk remény angyala,
Csöndes magány apostola:
Lelked tüzével élesszed
Elcsüggedett sziveinket;
Lángod a fagyot feloldja
S bizalmunkat ébren tartja.

---

*) E dallal akkor üdvözölte a költő Krimiánt, a „nép atyját“ (Hájrig), midőn mint patriarkha bevonulását tartotta Konstantinápolyba. S. G.

Örmények! kezet a kézbe,
Menjünk Hájrig elébe;
Bosporus! a nép után
Mondd: üdvöz légy Krimián!..

Te! Isten' elszánt bajnoka,
A béke fölkent harczosa,
Villám helyett hozzál mézet,
Bajaiktól mentsd meg néped;
S hogy az örmény sötétségben
Botorkálva el ne veszszen,
Világosság bölcs vitéze,
Te légy néped vezetője!
Örmények! kezet a kézbe
Menjünk Hájrig elébe;
Bosporus! a nép után
Mondd: üdvöz légy Krimián!...

Emberek, kik mindig sujtnak,
Jutalmakat nem nyujthatnak;
Te! az Égnek küldöttje vagy:
Jutalmad is fenséges, nagy;
Sötétséget eloszlatol,
Fényed sziveinkbe hatol,
Harczolsz nemes szellemeddel,
Ékeskedsz dicső neveddel.
Örmények! kezet a kézbe
Menjünk Hájrig elébe,
Tárjuk föl fájdalmainkat,
Zengjük el fohászainkat:
Bosporus! a nép után,
Mondd: üdvöz légy Krimián!...

Simay Gergely.

Khorenei Mózes.*)

IV.

Végig menve ama források során, a melyekből Khorenei meritett, nem nehéz meghatároznunk, minő czél lebegett szemei előtt munkájának megirásánál.

---

*) Gutschmid, Über die Glaubwürdigkeit der armenischen Geschichte des Moses von Khoren (Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. 1874—1876.

A kereszténység felvétele belső szakadást keltett az örmény nemzetben. A kelet-római birodalomra utalta az egyház, Perzsiára a népies emlékek és érdekei. Az utóbbiak annyira erősek valának, hogy midőn az ország függetlenségét a féktelen nemesi családoknak pártos viszályai aláásták, nagy volt annak a veszélye, hogy a kereszténységet is kiszoritja a fajrokon perzsák vallása, avagy az igazhívő egyházat a nestorianismus. Ennek megakadályozására s Perzsiával szemben a nemzeti önállóságnak legalább szellemi téren való megmentésésére feltétlenül szükséges volt, hogy a kereszténység ne foglaljon el többé közönyös vagy épen ellenséges álláspontot a nemzeti hagyományokkal szemben, hanem lehetőleg azonosítsa magát minden hazafias törekvéssel. Az egyháznak ennélfogva arra kellett törekednie, hogy a nép előtt kedves traditiókat lehetőleg kiszakitsa a perzsák vallásával való kapcsolatból, hozzásimitsa a kereszténység által magával hozott görög culturához és irodalomhoz s ebben az alakban, mint az örmény nemzetnek saját tulajdonát teljes erejéből felkarolja és ápolja.

Belátták ezt a papságnak és nemességnek hazafias tagjai közül igen sokan. Első lépésük volt külön örmény irodalomnak a megalkotása, a mely téren főleg Nagy-Száhág és Meszrob halhatatlan érdemeket szereztek. Hiányzott azonban eme szempontoknak megfelelően szerkesztett történeti munka, a melynek igazán népies könyvnek kell vala lennie. Száhág Bágrátuni egy lelkes főur, a ki utóbb maga is a perzsák elleni felkelésnek élére állott, felszólított tehát ennek a feladatnak megoldására egy élemedett korú, hazafias érzésű egyházi férfiút, ki az említett jelesek iskolájából került ki.

Hogy a kivánt történeti mű valóban megfelelhessen a czéljának, lehetőleg teljesen, de a perzsa mythologiától különszakítva kellett visszatükröznie a nemzet életével egybeforrott hagyományokat. A külön szakításnak legegyszerübb s ama kor felfogásával leginkább megegyező módja a népmondáknak történeti mezbe való öltöztetése volt. A történeti műnek továbbá, hogy a nemzet sajátjává lehessen, magában kellett foglalnia azt is,

a mire a nemzetet alkotó nemesség büszke volt, az ország leghiresebb és leghatalmasabb nemesi családainak eredetét, leszármazását és viselt dolgait. Önként érthető, hogy ama körülmények között, a melyek Khorenei Mózes könyvét létrehozták, különösen is előtérbe kellett nyomulnia a Bágratuniak dicsőségének.

A mi a rendelkezésre álló forrásokat illeti, Khorenei maga mondja, hogy Örményországban nem léteztek állami évkönyvek, hanem csakis az egyes tartományokban szétszórt történeti okmányok, melyek a localis történetre, különösen pedig az egyes nemesi családok történetére vonatkoztak. A ki az országos történetet akarta tanulmányozni, túlnyomó részben a perzsa és syr forrásokra volt utalva. Épen ezeket nem használhatta azonban, a ki az emlitettük hazafias és keresztény irányt tartotta szemei előtt, mert a perzsa a tűzimádóknak, a syr a nestorianusoknak volt az irodalma. Ha mégsem nélkülözhette az ily forrásokat sem, lehetőleg háttérbe kellett szorítania vagy el kellett palástolnia azok használását.

Ekként járt el Khorenei. Kétségtelen, hogy Bársumá perzsa történetirót közvetlenül (vagy Mar Abas kivonatában) használta s belőle meritette munkájának igen becses részeit, nevezetesen a parthusokra vonatkozó fejezeteket, — s mégis ugy nyilatkozik, hogy nem a perzsa eredeti, hanem a keresztény Eleazárnak görög forditása feküdt előtte. Idézi egy pogány papnak, Ani-i Olympnak a templom-krónikáját is s csakugyan lehetséges, hogy abból kölcsönözte az örmény pogánykorra vonatkozó gyér, de annál becsesebb feljegyzéseit. Ámde hozzáteszi, hogy csakis a keresztény Bardesanes syr átdolgozásának görög fordítását olvasta.

Ezekkel az állitólagos görög fordításokkal nyilván csak megnyugtatást akar nyujtani Khorenei a keresztény olvasóinak arra nézve, hogy a pogány forrásokból származó elbeszéléseket is aggodalom nélkül fogadhatják, mert azokért görög és keresztény irók mintegy kezességet vállaltak. Ez a magyarazáta annak az állításnak is, hogy Mar Abas Katina a történeti munkáját egyidejűleg syr és görög nyelven irta meg.

Ily módon a keresztény örmény történetiró használatára csakis görög források állottak s Khorenei a saját állitása szerint csakugyan kizárólag ezekből alkotta egybe a munkáját. Bizonyos, hogy a görögök Örményország történeti multjáról aránytalanúl kevesebbet tudhattak, mint a perzsák vagy syrek; de másfelől az sem vonható kétségbe, hogy kellő utánjárással már Khorenei idejében meg lehetett alkotni görög forrásokból legalább vázlatos képét Örményország történetének, a mint hogy ezt mi is mánapság megtehetjük. Ámde feltéve, hogy ez módjában volt Khoreneinek, felette kérdéses, vajjon meg volt-e benne a hajlandóság munkájának ily úton való végezésére. A régi örmény történetnek egyszerű, a valóságnak megfelelő vázlatából a legkorlátoltabb felfogású olvasónak is azt a meggyőződést kellett volna merítenie, hogy a kereszténység felvétele kiszakitotta az örmény nemzetet természetes iráni életköréből, hogy a féktelen nemesség a keresztény papságban új szövetségest nyert a királyi hatalom megtörésére, s hogy a külföldre támaszkodó pártok cselszövényei aláásták Örményország önállóságát. Homlokegyenest ellenkezett volna az ily tanulság avval a czéllal, melyet Khorenei munkájának szolgálnia kellett. Sőt inkább az volt a feladatának megfelelő eljárás, hogy a keresztény kor előtti történetre nézve, a mely különben is már elmosódott a nép öntudatából, megmaradjon az általánosan ismert mondáknál, de ezeket historizálja s iráni, pogány származásuk daczára mintegy hitelesítse.

El is érte ezt Khorenei azáltal, hogy eme mondákat görög szerzőknek adta a szájába, és pedig kivétel nélkül keresztényeknek, a kiket Eusebius egyháztörténetéből ismert: Africanusnak, Pellai Aristonnak, Firmilianusnak stb. Történeti munkájában tehát jó formán csak a külső formára nézve, nem pedig a belső lényeg tekintetében tért el a valóságtól. Az idézetek koholt formája s ennek daczára a tartalom hasznavehetősége tekintetében Monmouth Gottfriednek britt történetével hasonlitható össze a munkája.

S hogy Khorenei sikerrel oldotta meg a maga elé tüzött feladatot, arról könyvének páratlan sikere is bizonyságot tesz. Eltekintve styljétől, avval vivta ki ezt a sikert, hogy egyetlen gyüjteménye volt a hagyománynak és mondáknak, melyekhez szivesen ragaszkodott az örmény nemzet; és aranykönyve a nemességnek. Az a körülmény is, hogy az általa mindenek fölött dicsőitett Bágrátuniak később fejedelmi méltóságot nyertek s végre Nagy-Örményországban és a georgiai tartományokban királyi trónra léptek, bizonyára nem csekély mértékben hozzájárult a reájuk nézve annyira jelentős munkának felkarolásához.

Munkájához Khorenei túlnyomólag az örmény népmondákat és a nemesség családi hagyományait használta fel; a mi tulajdonképeni történeti anyag van könyvében, az általában perzsa és egyéb keleti forrásokból származik. A görög történeti munkák közül alig használt többet, mint a mennyi ma is ismeretes előttünk: a bibliát, Josephust és Eusebiusnak krónikáját és egyháztörténetét. Julius Africanusnak a chronographiája, ugy látszik, eredetiben megfordult kezei között, de csak mellékesen vette hasznát. Meritett továbbá az apostoloknak apokryph martyriumaiból s Agathangelosnak munkájából is. A történetbuvár, ha a mondáknak összefüggő történetté való látszólagos egybefüzését felbontja, az ó-örmény hagyománynak igen becses forrását találja meg Khorenei könyvében. Eltekintve ugyanis a mondáknak keresztény mezbe öltöztetésétől s a különböző forrásoknak mesterséges egybeolvasztásától a tartalomra, a lényegre nézve igaznak kell elismernünk Khoreneinek azt az ismételt állítását, hogy ő mitsem költött mind abból, a mit elbeszél.

Dr Molnár Antal.

Merengés.

Sokáig ültem elmerengve,
S csak beleszól a néma csendbe,
A gerle buja,
Szivefájdalmát addig bugta,
Amig a párját visszasirta.

Fölöttem messze lepke szárnyal,
Reád gondoltam néma vágygyal,
A tiszta légben
Mosolygó szemed látni vélem,
S a válás kinját ujra érzem.

A bűvös, bájos órák teltek,
Nem zavarták meg már a csendet,
Misem volt ébren.
Pihent már minden alva, mélyen,
Csak én sirtam a néma éjben.

Oh! megmondjam, hogy mi fájt jobban? . .
Egy lány, a régi otthonomban
Némán, titokba',
Hullatja könnyeit naponta,
S hogy búja van, nékem sem mondja.

Sallak Róza.

* * *

Báró Dániel Ernő.

A magyar-örmény családok közt eddig csak egy mágnás család volt: a gróf Karátsonyi Guidó családja. Most a királyi kegy még egy örmény családot emelt a mágnások sorába. A hivatalos lap nov. 7-iki száma a következő legfelsőbb kéziratot közli: Magyar minisztertanácsom előterjesztésére szamosújvár-németii Dániel Ernő kereskedelemügyi magyar miniszteremnek és törvényes utódainak a közügyek és főleg az ezredéves országos kiállitás rendezése körül szerzett kiváló érdemei

elismeréseül, a magyar bárói méltóságot díjmentesen és egyúttal úgy neki, mint törvényes fiútódainak az 1885. VII. t.-c 2. § c) pontja értelmében az örökös főrendiházi tagság jogát adományozom. Kelt Bécsben 1896, évi november hó 5-én. FERENCZ JÓZSEF. Báró Bánffy Dezső.

Itt nem lesz érdektelen, ha elmondom, hogy miért viseli a Dániel család ezen ága a „szamosújvár-németii“ előnevet... Szamosújvár városa 1744. decz. 10-én Miklós Kristóf biró idejében, zálogba adta 30 esztendőre 12.000 magyar frtért Dániel Tódornak a következő (a szamosújvári urdalomhoz tartozó) három falut, u. m.: Németi-t, Péterházát és Tordavilmát. Az erre vonatkozó magyar jegyzőkönyv szó szerint így szól; „Mi alább megirtak együtt gyülvén Biró és Senatorok és megtekintvén, hogy napról napra nem hogy városunk adósságát megfizethetnők, sőt még újabb adósságokba esünk; mivel a dominiumnak jövedelme igen kevés; ha arendába adjuk a dominiumot, abból semmi sem válik, e végett unanimi voto tevénk zálogba Thodorás Dániel uramnak.“ Erre kiköltözött Dániel Tódor Szamosújvárról a közel fekvő Németibe. Ezen idő óta használja a Dániel család ezen ága a „szamosújvár-németii“ predicatumot.

Mielőtt a Karátsonyi család grófságot nyert volna, ez a Dániel Tódor volt az, ki az örmények közül a legnagyobb méltóságot viselte: consiliarius volt. Mária Teréziától kapta. A szamosujvár-németii „contribuens“ lakosok 1780. febr. 17-én Szamosújvár városához beadott kérelmüket így kezdik: „A mioltától fogva Szamosújvár-Némethi az Méltóságos R(egius) Consiliarius Dániel Tódor úr kezéből kiesvén...“

Mivel a most báróságra emelt kereskedelemügyi miniszterünk arczképét és életrajzát folyóiratunk jelen évi 8-ik (august) füzete már hozta, még csak a következőknek, miket a „Fővárosi Lapok“-ból és a „Nemzet“-ből veszünk át, közlésére szoritkozunk:

Dániel Ernőt, a magyar kereskedelem miniszterét, az ezredéves országos kiállitás elnökét, a magyar főrendek sorába emelte a király. A magas kitüntetés mind a kettőt megilleti: a kereskedelmi minisztert is, meg a kiállítás elnökét is. Mind a két tisztében

Dániel Ernő egy talentum terveinek erős kezű örököse, végrehajtója volt. Félben maradt nagy konczepcziójú munkákat vitt keresztül a tervezőénél nem kisebb kitartással és energiával és azon kivül maga is alkotott újat, hasznosat, fejlesztette a jót még jobbá.

Az új magyar mágnás, szamosújvár-németii Dániel Ernő 1843-ban máj. 3-án született Eleméren, Torontálmegyében. A gymnasiumot Temesvárott végezte, a jogi tanulmányokat a budapesti egyetemen, 1865-ben Torontálmegye tiszteletbeli aljegyzője lett; evvel kezdte meg közpályáját. Két évvel később szolgabirónak választották meg, 1868. pedig, mikor ügyvédi diplomáját megszerezte, törvényszéki ülnökké választották.

A képviselőháznak 26 év óta tagja. 1870-ben választották meg először a béga-szentgyörgyi kerületben Deák-párti programmal; ugyanezt a kerületet képviselte az 1872-ik és 1875-ik évi országgyüléseken. 1875-ben, a fusio idején a szabadelvű párthoz csatlakozott. 1878-ban Nagy-Becskerek város választotta képviselőjévé; 1884. óta állandóan a pancsovai választókerületet képviseli; a most lefolyt képviselőválasztásokon Páncsova újra egyhangú mándátummal kinálta meg.

Gazdasági, kereskedelmi, közlekedési téren már képviselő korában nagy tevékenységet fejtett ki; 1876-ban ujonnan rendezte a nagybecskereki-tiszai ármentesitő társulatot, mely mindjárt elnökévé választotta. Ugyancsak a hetvenes években részt vett a tiszavölgyi társulat alakitásában. 1881-ben engedélyt nyert a nagykikinda-nagybecskereki vasút kiépitésére, melynek igazgatósági tagja lett. Mint képviselő régebb idő óta tagja volt a delegacziónak és a pénzügyi bizottságnak. Mint előadó számos fontos törvényjavaslatot referált. Mint szónok mindenkor kitünt tudása, kiváló tárgyilagossága s higgadt, elegans előadása által.

Mikor Dániel jó másfél esztendővel ezelőtt átvette a kereskedelmi miniszterium és a kiállitás ügyeinek vezetését, az ezredéves kiállitás előkészítése még olyan kezdetleges stadiumban volt, hogy több oldalról hangoztatni kezdték: el kellene halasztani egy évvel a kiállitást. Dániel Ernő ennek a helytelen és a kiállitás sikerét koczkáztató tervnek mindjárt kezdetben a leghatározottabban ellenszegült és annyi energiával irányitotta a kiállitás előkészületeinek vezetését, hogy csakhamar minden aggodalom elenyészett.

Abból a nagy moralis nyereségből, melyet az ezredéves kiállitás Magyarországnak hozott, Dániel Ernőnek bizvást kiadhatjuk az osztalékot, a magunk feltétlen elismerését és köszönetét.

A kereskedelmi miniszteriumnak Dániel Ernő minisztersége óta sok szép ünnepe, de még több nagyjelentőségü munkája volt. A műszaki alkotásoknak egész sora készült el most, vagy került munkába. Megnyitották a Vaskapút, elkészitették Esztergomban, úgy Budapesten a két Dunahidat, kezdik már előmunkálatait a harmadiknak. Készülőben van a tokaji nagy Tiszahid, épülőben a székely-vasútak. Kiépült új nagy hálozata a helyi érdekü vasútaknak, tervben van

a vöröstoronyi határszéli vasút. Megkorrigálták a zonarendszer tulságait, kereskedelmi szerződéseink megújitása körül sok jelentékeny vivmányt értek el.

Nem sokkal több, mint másfél éves miniszterség munkája ez.

Dániel Ernő a kereskedelmi miniszter — úgy látszik — vetélkedett Dániellel, a kiállitás elnökével.

Pedig volt még egy harmadik elfoglaltsága is: a honneurök végzése az ezredéves ünnepek alkalmából. A kiállitás vendégei, nagyok, kicsinyek, fejedelmi látogatók, külföldi nagyságok mind megismerkedtek a kereskedelmi miniszter vendégszeretetével is.

S a kik Dániel Ernő estélyein megfordultak, mind magasztalták a házigazda szeretetreméltó modorát, komoly, előkelő, rokonszenves egyéniségét. Egy igazi magyar főur vendégszeretetével, méltóságával, és könnyedségével végezte Dániel estélyein úgy, mint a kiállitáson a házi gazda tisztét: a bárói czím csak sankcziója a Dániel sok jeles aristokrata erényének.

Igaz, hogy a honneurök végzésében Dániel Ernőnek kitünő munkatársa is volt: a felesége, Dániel Ernőné, Cséry Szerena, ünnepelt tagja a magyar legelőkelőbb hölgyvilágnak kivette részét a férje munkájából.

Presideált egyik nap az estélyükön, másnap pedig tulajdon kezeivel osztotta ki a levest a kiállitási barakkokban: ez jellemzi a jótékonyságáról is híres bárónét, ki már a bárói czím előtt egyik központja volt a társaságnak, úgy magas müveltsége, mint egyéniségének előkelő bája folytán. S így elmondhatjuk, hogy a főuri világban nem is keltett meglepetést a bárói czím megadása, mert a mágnásvilág a Dániel családot eddig is magáénak vallotta."

„Dániel Ernőt belső értéke emelte oda, a hol most az ország javára olyan üdvös tevékenységet fejt ki, hogy a korona erre a magas kitüntetésre érdemesnek találta őt. Ez a hétágú korona, a melyet a szamosújvár-németii Dániel család régi nemesi czimerére a király most föltesz, az igaz érdem jól megszolgált jutalma.

Az ötvenhárom éves férfiú — igy ir a Nemzet — ide s tova harmincz esztendeje dolgozik közpályán; és mindenütt a megyei közigazgatásban, az ország egyik legelső pénzintézetének az élén, a komoly kötelességtudás, a szorgalmas munkálkodás, a kifogástalan korrektség, a szilárd jellem, elvhűség férfias példáját tárja elénk.

A munkában, a közélet harczaiban megedzett, mélyreható tudással fölfegyverkezett csakis olyan férfiú lehetett képes Baross Gábor és Lukács Béla örökébe lépni, a milyen Dániel Ernő. Teljesen igazolta is a hozzáfüzött reményeket úgy a kereskedelmi miniszterium, mint az ezredéves országos kiállitás élén.

Különösen az ezredéves országos kiállitás tette próbára erejét és tudását. És D. E. fényesen megállotta ezt a nehéz próbát. A kiállitás az ezredéves ünnep ragyogó ékköve lőn, iskolája Magyarország megismerésének, hirdetője az ezredéves haza fényes multjának, jelen nagyságának és záloga jövő dicsőségének. A keresdelmi miniszter, mint a kiállitási országos bizottság elnöke, lelkesedéssel és hozzáértő buzgalommal járt munkatársai előtt a munkás példaadásban, ezentúl a reprezentálás olyan terhét vette magára, a mi két valóságos hazafias áldozat lehetett részéről és csak szeretetreméltó nejének szül. Cséry Szerenának önfeláldozó segédkezése tehette reá nézve elviselhetővé azt.

Ugy a munka, mint a reprezentalás sikeréről elragadtatással beszélnek nemcsak Magyarországon, hanem messze hazánk határán túl európaszerte. És mindenünnen szivesen fognak gratulálni a bárói koronához D. Ernőnek, mert a ki ismeri emberfeletti tevékenységét a kiállitási campagne alatt, az tudja, hogy a királyi kegynek ezt a fényes sugarát is emberül kiérdemelte.

Dániel Ernő kitüntetésében egyszersmind újabb méltánylását látjuk felséges Urunk részéről Magyarország örökemlékezetü ezredéves ünnepének. Mert a mikor ezen ünnep kimagasló részének, a kiállitásnak fejét, legmagasabb elismerésre méltónak találja, akkor ezzel egyszersmind ismételten kifejezi elismerését magával a kiállitással. Ezért hálát és köszönetet mondunk felséges Urunknak ugyanakkor, mikor a legőszintébben üdvözöljük Dániel Ernő bárót.“

Sz. K.

SZÉP ÁRÁ

tragoedia öt felvonásban.

Irta:

Márton Dávid. (Harmadik folytatás.)

Második felvonás.

Királyi lak Babylonban. A nagy terem első részében trónalakú emelvényen Semiramis ül himezve. Közelében Zoroaster mágus áll. A háttérben több rabnő himez. Álmira, örmény leány a rabnők között az első helyet foglalja el. A terem falain olaj ágból font koszorúkkal övezett fegyverek függnek. Jobb felől könyvtartó látható téglaalakú testekkel tele rakva.

ELSŐ JELENET.

Semiramis. (A himzést abban hagyva.)

Még egy virágot himezek rá,
S a koszorú tökéletes leend . . .
Tökéletes? . . . Nem! szinre nézve tán
Föléri az élő virág-füzért,
De lelke — hajh! — nem lesz, mi kellemét

Kölcsönzi a természet hímzetének.
A tű nem adhat édes illatot,
Vonuljon bár utána szinarany;
Ilyent az élő rózsagalyakon
Tenyésző tüske kölcsönöz csupán,
Mihez a gyöknek lenge szálai
Fűzvék, mint tűhöz a hímző fonál.

Zoroaster.

Illatja van bizonynyal a virágnak,
Mit női rózsa-ujjok hímzenek:
A munka az; mig rajta dolgozol,
Érzékiden ez illat árja leng át,
S édes gyönyörbe vonja lelkedet.

Semiramis.

Való lehet, de mégis oly unalmas,
Egyhangu e dicsért foglalkozás.
Beh más a harcztér! Ott a koszorút
Egyetlen öltéssel kihimezi
A hősi kar, s nem öltöget napestig,
Hogy a virág egy szirma kész legyen.

Zoroaster.

Rossz szellemek fogának ujra el
Dicső királyné! Ám elüzöm őket
Talizmánom varázslatával és
Jó szellemeinknek helyök átadom.

Semiramis.

Olyan talizmánt még nem ismerek,
Mely vágyainknak szárnyait szegi.

Zoroaster.

Szent könyveink se birnak ily erővel,
Miket Oannes vizi isten irt
És átadott az embereknek egykor?

Semiramis.

Az istenek maguk se fékezik meg,
Képzelmedet, ha röpke szárnyain
A hir dicsőség aetherébe leng.
Mindent tehet, de az ábrándozást
Nem üzheti el istenek hatalma,
Ha nő-szívekbe fészkelé magát.

Zoroaster.

Ne káromold az istenek nevét.
Ők a mi volt, van és eztán leend
Mind ismerik; söt a mi nem volt,
S nem lesz: belátja végtelen szemök.
Hallgasd meg, a szent könyv beszéde mily
Mindenható erőt ruház reájok.

Semiramis.

Ha könyveid elüzik e kebelből
Az unalomnak lomha, bús hadát:
Olvass, mesélj! örömmel hallgatom.

Zoroaster.

(A háttérben levő könyvtartóhoz megy, nehány iratos cserepet magához vevén helyére visszatér. Egy cserepet maga elé tartva olvas)

A vizözön.

„Egy éjjel Xisuthros király meghallja Nuah isten hangját, ki így szólt hozzá: „Szuppiraki férfiu! készits egy hajót a magad és tieid számára; mert én Daesius hó tizenötödik napján el akarom törölni az egész emberi nemet a föld szinéről; vedd be a hajóba az élet csiráit, — menjetek abba magad és tieid és lásd el a hajó utasait étellel és itallal. Legyen a hajó hossza 600 rőf, szélessége és magassága pedig hatvan.“ (Más cserepet vesz kezébe) „Midőn Xisuthros kérdezé, merre induljon a hajóval, az istenek felé, felelé Nuah, kiket meg kell kérlelni, hogy jót tegyenek az emberekkel. Xisuthros engedelmeskedett, s épitett hajót, melyet gyantával ragasztott össze, aztán beszállt a hajóba nejével és gyermekeivel és igy szólt: „Mindent, a mit birtam, a hajóba vittem, pénzem ezüstben, aranyban mind együtt van, minden férfi és nő cselédeim, házi és mezei állatjaim, az erdei vad állatok, ifju katonáim mind a hajóban vannak.“ Midőn minden el volt végezve Szamosz isten felemelé szavát az égben: „Bőséges esőt árasztok a földre, menj a hajóba és zárd el ajtóját.“ (Más cserepet vesz elő.) És úgy tőn, a mint mondá. Azon napon — úgy mond Xisuthros — midőn Nuah isten ünnepét ültem nagy félelmet éreztem, bezártam a hajó ajtóját, s a kormányt átadtam Bazur-szadi-rabbinak, a kormányosnak. Ekkor elkezdett mennydörögni és villámlani az ég, szakadni kezdett az eső, növekedett az áradat a sikságot és hegyeket egyaránt ellepvén, az egész föld puszta lett, kihalt rajta minden élet, a testvér nem ismeré meg a testvért, a vihar nem kimélte meg a népet s még az istenek is féltek és az égbe menekültek a veszély elől.... (Más cserepet vesz elő.) „Istár a tenyészet és élet istennője sirt az emberiség sorsa felett, vele sirtak a jó szellemek, de még az istenek is jajgattak trónjaikon. Hat nap és hat éjjel tartott a zivatar és a szélvész, a hetedik napon lecsendesült a vihar, miután, mint a földrengés, minden életet letarolt a földön. A tenger apadni kezdett, a szél és vihar lecsendesültek. „Hajóm egyedül lebegett a tengeren, a bűnös emberek hulláit, mint nádszálakat vitték a hullámok. Kinyitám az ablakot és a napsugara lövelt arczomra. Megrendülve leültem és keservesen zokogtam, könyek folytak le arczaimon. Megláttam a partot, midőn a hajó, mely az emberiség, jövőjét hordá magában, egyszerre a Mászisz hegyén állapodott meg.“ (Más cserepet vesz elő.)

Álmira. (A himzést abban hagyva.)

Oh! Mászisz édes, jó anyám!

Első rabnő.

Te sirsz?
Szép Álmira, mi bántott?

Álmira. (Munkáját folytatva.)

Az öröm!

Zoroaster. (Tovább olvass.)

„Hét napig vártam, ekkor egy galambot bocsáték ki, mely ide és tova repkedvén, nyugpontot nem talált, s újra visszatért a hajóra. Igy tőn a fecske is, mely szintén kénytelen volt visszatérni. Harmadszor egy hollót bocsátottam ki, ez talált hullákat a vizen úszva, leszált azokra, jól lakott, s aztán ide és tova repdesett, de nem tért többé vissza. Ekkor kibocsátám a többi állatokat is a világ négy tája felé, oltárt emeltem a hegytetőn és áldozatot hoztam az isteneknek. Imádságom és az istenek kérelmei megengesztelték Baal haragját, élni hagyta az emberiség azon részét, melyet bárkám megmentett, s fogadást tőn, hogy vizözönt többé nem bocsát a földre,“ (Más cserepet vesz elő.)

Semiramis.

Oh! mily gyönyörrel néztem volna végig
A rombolás zordon művészetét
A szakadó zápor sugári közt,
Vagy a vizek szinén lebegve fenn!
Az lett volna csak még a gúny-kaczaj,
Mitől ez ajkat megrabolta volna
E látomány pokoli élvezetje!
E gúny-kaczajnak csattanásain
Hizelkedő szellövé változandott
A pusztitásba elmerült vihar,
S a zápor is — az áradat szülője —
Megszüntetendé sürü könyeit
A rémülettől, mint siró gyerek,
Midőn a zord szülő reá rivall;

S az égben ülö gyáva istenek
Hogy kapkodták voln' lábaik fel ott,
Nehogy lerántsa játszi kedvem őket
Az életet kioltó mély özönbe
Szent lábaiknál fogva, hahaha! . . .

Zoroaster. (Elejti kezéből a cserepet.)

Ne halld meg ég e káromoltatást!

Az örmények veszedelme 1895-ben.

— Befejező közlemény. —

Erzerumban a mészárlás 1895, okt. 30-án történt. A várnak 5000 főből álló őrségét emlitett napon széthelyezték a piaczokon és az örmény városrészben; a görög és külföldi lakosok biztonságáról külön gondoskodtak. Déltájt jelt adtak a mészárlásra. A város minden pontjáról fölhangzott a lövöldözés. Alig telt bele három óra, és a kath. és szakadár örmények boltjai, üzletei, árutárai elpusztultak. A kereskedőket és alkalmazottjaikat az üzletekben és boltokban ölték meg; nehéz sebeikbe azok is belehaltak, akik élve menekültek. Iszonyatosabb volt az öldöklés az örmények lakásain. Valamint az árúcsarnokban, úgy a házakban is előbb öltek, aztán raboltak a vérebek. Csakhamar néhányszáz fejet kaszaboltak le a yataganok: e szörnyeket nem lágyiták meg a gyermekek, hajadonok, anyák könyei, jajgatása. Oly vérfagylaló jelenetek fordultak itt elő, hogy leirásuktól megborzad a toll. A mészárlás estig, a rablás reggelig tartott.

Erzerum városa okt. 31-én csatatérhez hasonlitott, sőt ennél is szörnyübb volt, mert a sebesültek nyögése és a haldoklók hörgése közé az élőknek szivfacsaró jajgatása is vegyült.

Mindez a hatóság szemei előtt történt; a városi elöljáróság a tetemeket a város szekerein hordatta ki. Csak a külhatalmak közegeinek fölszólalására engedte át a hatóság a tetemeket az illető családoknak, hogy legalább keresztény temetésben részesüljenek. Sokkal több volt a halott, semhogy mindegyiket külön temetésben lehetett volna részesiteni. Az első temetés tömeges volt: egy nagy közös sírba 580 olyan tetemet hantoltak el, melyeknek egy részét darabonkint szedték össze; a sír fölött reszketve és zokogva végezte a pap az imákat.

Az angol, franczia és olasz konzulok, ha már nem állott hatalmokban megakadályozni a mészárlást, legalább a várost kutatták föl, keresve a sebesülteket; az örmény iskolát hevenyében

kórháznak rendezték be; a különben tanitással foglalkozó egyesült örmény apáczák rögtön beállottak betegápolóknak; segédkeztek az iskolatestvérek is. A kórházba 80 sebesültet szállitottak; sokan belehaltak sebeikbe, mielőtt ápolás alá lehetett volna őket venni. Nagyon jó benyomást tett a szakadár-örményekre, hogy a kath. apáczák és szerzetesek ápolták a többnyire szakadár sebesülteket.

*

Az Erzerum környékén történt kihágásokat csak röviden érintjük. A kurdok 46 örmény községet raboltak ki és gyújtottak föl. A közlekedés megakadt volt az egész tartományban. Az utakon mindenfelé hullák hevertek. Több községben nevezetesen Ardzeti, Khaszdur, Molla-Szolimán és Yritzuban a templomot megfertőztették, az oltárt lerombolták, a képeket összetépték, a kereszteket széttördelték, a szent edényeket magokkal vitték. Az örmény papokat is irgalom nélkül fölkonczolták. Rágadban a kurdok nem elégedtek meg avval, hogy a kath. templomot és plebániát kirabolták, hanem utóbbi épületnek betörték minden ablakát is, hogy télre lakhatlanná tegyék.

A kurdok a szegény parasztokat mindenütt kifosztották mindenükből; elrabolták a télre beszerzett élelmet, sőt elhajtották a barmot is. Mama-Katu falut kizárólag szakadár-örmények lakták; az üldözés kitörésekor a helységnek egyik fele hamarjában áttért a mohammedán vallásra; ezeket a kurdok nem bántották, ellenben a keresztény lakosokat egy szálig leölték. Terdzsán faluban az egész nép mohammedán hitre tért, hogy megmentse életét és vagyonát. A Baybur vidékén levő örmény falukban minden keresztényt fölkonczoltak.

Az Erzerumban lakó kath.örménynek kára hivatalos adatok szerint 70 ezer forintra rug; megjegyzendő, hogy Erzerumban az örményeknek csak egy kis töredéke katholikus.

*

Ázsiai-Törökország egyéb tartományaiban is ilyen véres munkát végzett a mohammedán gyülölködés; kivételt csak egykét székhely tesz, a hol a hatóságnak elszántsága vagy ügyessége a vérengzést megakadályozta vagy legalább mérsékelte. Az üldözés fokozatosan terjed oly gyors menetben, hogy többé fölösleges tagadni, miszerint megállapitott terv szerint történt minden. A török kormány részben azért nem volt képes a rablást és vérontást szomjuhozó kurdokat megfékezni, mert a gyilkosok eleve megállapitott tervet hajtottak végre. Örmény vér folyt Bitlisz, Ván, Eghin, Tsemiéhghezek, Karput, Arabgir, Malácia, Marszíván, Gurun, Szivasz, Maras, de leginkább Diarbekirben. Részletes tudósitások innen még hiányzanak, de a szükszavú táviratok rettenetesnek mondják a helyzetet.

Karput terjedelmes és gazdag alföldjén az örmény faluk mind áldozatul estek a rablás és tüzvésznek; hasonló sors érte Karput város örmény negyedét is. Maláciából még ijesztőbb hirek érkeztek. Diarbekirt illetőleg is a legrosszabbtól kell tartani; gyanút ébreszt, hogy a hatóság nem továbbit onnét leveleket; az onnan érkező sürgönyök tartalmán meglátszik, hogy az események elbeszélése hiányos. Az életveszélyben forgott franczia konzul értesitése szerint az okozott kár 45 millió forintra rug; e roppant veszteség csak úgy magyarázható, hogy Diarbekir és környéke koldusbotra jutott. Az örményekből csak azok maradtak életben, akik menhelyet találtak a franczia konzul, a kapuczinus atyák és külföldi családoknál. Kazézián effendi, Diarbekir kath. örmény hitközségének elöljárója 700 menekültet szedett össze.

Szivaszból ezeket irja egy jézustársasági hithirdető:

A zavargás 1895, nov. 12-én délben kezdődött. A délutáni előadásra 500 növendékünkből 300 megjelenvén már akkor, haza többé nem mehettek. Házunkban ennyi számára nem levén elegendő kenyér vagy liszt, vacsorára csak krumplit főzethettünk: egy török úr a szomszédságban átengedte minden kenyerét. A 300 növendéken kivűl a szomszédokból is sokan nálunk háltak. Elképzelhető, mily szorosan voltunk. A kormányzó őrizetünkre 8 csendőrt küldött.

Másnap sok szülő eljött fiáért, következő éjjelre mégis nálunk maradt még vagy 100 növendék. A szomszédok adtak lisztet kenyeret sütni, nagynehezen vehettünk egy birkát is.

Nov. 14-én ismét kitört a zavargás. Mert a városban tudták, hogy nekünk őrségünk van, aki hogyan birt, menekült hozzánk; egyik az ajtón jött, másik a falon mászott be; mindenki hozta magával legértékesebb holmiját is. Most még zsufoltabb volt házunk, mint első ízben. Az éj nyugodtan telt el. Azonban a betyárok megtudván, hogy igen sok értékes holmit mentettek hozzánk, megostromolni készültek iskolánkat. A hatóság értesülvén szorongatott helyzetünkről, a menekülteket lakásaikra kisértette. Az iskola épületében csak egykét növendék és a tanárak maradtak családjaikkal.

Hivatalos adatok szerint az áldozatok száma Szivaszban: 1277 halott; ezek között volt 4 török, 4 görög, a többi mind örmény."

Kaizarieh vagyis a régi Cezareában 1895, nov. 19-én keletkeztek nyugtalanitó hirek; két hét mulva kitört az üldözés, mely 70 örménynek került életébe. A kath. missiónak személyzetét itt sem érte baj.

Tokatban 1895, nov. 13-án valamin összeveszett néhány örmény és török katona; utóbbiaknak egyike dühében halállal fenyegette a keresztényeket. A boltokat mindjárt bezárták még a törökök is; a szülők haza vitték gyermekeiket a jézustársasági atyák iskolájából, néhány nő pedig a jezsuiták templomába menekült; biztonság kedveért a pasa őrt állitott a hithirdetők lakása elé. Vak

lárma volt az egész, de decz. 4-én Tokat környékén több falut kiraboltak, földultak a gyilkosok, a népet pedig fölkonczolták.

Amáziából, nov. 24-ről irja egy hithirdető:

„Szörnyü dolgoknak voltunk szemtanúi. Szerencsénkre Bekir basa mutesszarif (kerületi főnök) életének koczkáztatásával állotta meg helyét. Közbelépése nélkül sokkal nagyobb volna a meggyilkoltak száma; igy is 50 embert öltek meg. Hanem azt nem akadályozhatta meg, hogy a keresztények árúházait ki ne rabolják. Az inség oly nagy, hogy nem fogyunk ki a kéregetőkből. Kanzában is nagy volt a veszedelem; még nagyobb lett volna az öldölés, ha Joannopoulo mudir (járási főnök) nem vet neki gátot; az apáczák zárdáját két csendőr őrizte. A törökök persze azt mondják, hogy a keresztények kezdték a verekedést, ami azonban hazugság."

*

A Mezopotámia pusztáin betyárkodó kurd törzsek fölhasználták a Kis-Ázsiában kitört üldözést, hogy a zavarosban halászszanak. Aleppo és Mardin tartományok nagyon megsinlették a rablók garázdálkodását. A kath. örmény által lakott Tell-Armen falut végképen elpusztitá a négy nap, négy éjjel dühöngött tüzvész. Mardin helyőrségének sikerült visszaverni a kurdokat, de az árúházak kiüritését és a templomok földulását nem tudta megakadályozni. Elpusztitották a kurdok a szirusok által lakott Gallai helységet, valamint más hét falut is, melyekben keresztények laknak ugyan, de nem örmények.

Maras egykét ezer kath. örményt számlál; fordult itt már előzőleg is elő vérengzés, de az örmények nagyobb mészárlástól féltek, mert a hatóság egy gyékényen látszott árulni az üldözőkkel; amitől a keresztény lakosság félt, csakugyan be is következett. November 18-án ismétlődött itt is a vérfürdő, minőt egykét hét előtt Erzerum és Diarbekirben elkövettek a gyilkosok. Szivászból érkezett tudósitás szerint ott is reszketnek életökért a keresztények; pedig napok multak a vérengzés óta, a hatóságnak tehát ideje volt volna intézkedni.

Marsziván környékén is hallatlan módon féktelenkedtek a rablók és gyilkosok; legkevesebb 400 ember esett itt áldozatul a mohammedán gyülölségnek.

Éppen most érkezett Konstantinápolyba részletes tudósitás az Arapgirban elkövetett mészárlásról. Az örmények 2500 házából alig maradt 200; a többit kirabolták, fölégették; azt a 200 házat csak azért nem hamvasztották el, mert hivatalos épületek szomszédságában feküsznek. Halottakban 2800-at vesztettek az örmények; a sebesültek számát még nem tudni. A kath. örményeknek 90 házuk hamvadt el. A környékbeli örmény faluk mind porrá égtek, lakosaikat pedig fölkonczolták. Igen sok hajadon és asszony eltünt. Mikor e szörnyüségek megtörténtek, Arapgir ottomán tisztviselői elég arczátlanok voltak kényszeriteni a városnak kath. örmény lelkészét, hogy irjon alá egy sürgönyt, mely szerint a vérfürdőnek okozói az örmények voltak. Ebből az esetből megitélhető, mennyi hitelt érdemelnek az ottomán tisztviselőknek szépitő jelentései; ilyen hivatalos jelentések napvilágot látnak a konstantinápolyi közlönyökben, honnan átszivárognak aztán a külföldi lapokba. Ezek a jelentések vagy koholmányok vagy erőszakkal kicsikart nyilatkozatok. Minden kétségen fölül áll ma már, hogy az ázsiai Törökország belsejében előfordult mészárlásoknak az örménység nem oka.

Ami Zeitun várost illeti, tudnunk kell, hogy ennek örmény lakossága vitéz hegyinép, mely nem engedi magát halomra gyilkolni, mint valami birka nyájat; e városnak sorsa még nem dőlt el.

„A kath. hithirdetés lapjai.“

† Veszely Károly.

1820—1896.

Folyó évi november 4-én — éppen védőszentjének napján — hunyt el Borbándon Veszely Károly prepost-plebános, az erdélyi róm. kath. papság egyik kiváló, érdemes tagja.

Méltó, hogy az „Armenia“ lapjai is megemlékezzenek róla; mint ki baróthi, marosvásárhelyi s kolozsvári plebánoskodása alatt örmény származású hiveinek vallásos buzgóságát s az egyházhoz való ragaszkodását nagyrabecsülte, s irántok érzett rokonszenvének minden alkalommal sietett is kifejezést adni.*)

A szamasújváriak személyesen is ismerték öt, mert néhai Kopár Simon főesperes-plebánost ő igtatta be, mint kolozsvári prepost-plebános. A b. e. Csákány főesperesnek s Markovics Jakab t. kanonoknak iskolatársa s mindkettőnek benső, meghitt barátja volt.

Ilyen benső, bizalmas barátja s házi orvosa volt dr. Mály István és Szentpétery János.

Elhunyt jelesünknek több évig voltam káplánja s így volt alkalmam szép jellemét, finom, mívelt lelkét megismerni s becsülni. Universalis tudományú, élénk emlékező tehetségü, kevés igényü s nagyon flegmatikus természetü ember volt, úgy, hogy például a szükség napjaiban, válságos körülményei között is, egy 2 kros bőrszivar csutkáját rágva platonice viselkedett s anekdotázott.

Gyakran mondogatta hogy „eruditi sunt inepti“ s e szavak rá nagyon találtak, mert tudós volt, de az anyagiakkal nem sokat törődött; vagy hogy világosabban fejezzem ki magamat: jövedelmeit nem tudta beosztani, kevés financialis érzékkel birt s e téren valóban „ineptus“ volt.

Bevallotta, hogy teljes életében rossz gazda volt s pénzügyi krizisben állott.

Mondják, hogy mint fehérvári tanár és igazgató egy fogatú kocsit tartott s azzal a nyári szünidő alatt tanulmányozás czéljából az egyházmegyét minden költség nélkül beutazta; a mi azt bizonyitja, hogy paptársai előtt is rokonszenves férfiú volt. Nevetve beszélte el, hogy mint baróthi plebános — éléskamrája kiürülvén — Jozeffi káplánjával megindultak délfelé a községben sétálni, s a hol először észrevették, hogy a kémény füstölög, azon házba betértek ebédre s szives vendégszeretettel fogadtattak.

Midőn Baróthról eljött, megirta az ottani plebania történetét, mit, mintegy ezer példányban, kinyomatott is; ebből később több száz példányt s a „Gyulafehérvári Füzetek“ czimü munkájából is néhány száz darabot mázsa számra adott el egy marosvásárhelyi füszerkereskedőnek 5—6 frt. potom áron s még kérkedett, hogy jó üzletet csinált.

Mint marosvásárhelyi plebános saját költségén nyomdát állitott a leányiskola javára, egy kis tanügyi lapot szerkesztett s adott ki; a gymn. épület kiépitését ő eszközöltette; 1868-ban a Szt-László-társulat által megbizatott, hogy két társával a csángó ügyet Romaniában tanulmányozza. A nyomda, a lap kiadása, a romaniai út sok pénzét felemésztette s mert az emlitett épitkezésre nem ügyelt fel kellőleg, mint jóhiszemü embert, a munkások és napszámosak megcsalták.

---

*) **Veszely Károly**, az erdélyi róm. kath. egyházmegye egyik legképzettebb tagja, Borbándon (Alsó-Fehérmegye) 77 éves korában meghalt. Habár nem volt születésére nézve magyar, mégis tettei, szóval, tollal sokat tett a magyarság érdekében. 1848 ban szabad eszméiért várfogságot szenvedett. Az ötvenes években a gyulafehérvári gymnasiumnál előbb tanár, később (1856) Lukácsi Kristófnak szamosújvári plebánossá történt megválasztása után, igazgató lett. 1861-ben az „erdélyi conferencia“ (melyre Szamosújvárról Jakabb Bogdán ment, ki magával vitte akkori főjegyzőnket Voith Mártont is) után az ifjúság fáklyás-zenével tisztelte meg a conferencia házigazdáját: Haynald Lajos erdélyi püspöket; az ifjúság szónoka a népszerü Veszely Károly volt: magyarkában és kalpaggal fején szólott. Az alkotmányosság akkor csak derengeni kezdett, azért a magyar ruha tüntetés számba ment. De a provisorium megfosztotta igazgatói állásától: Barothra küldötték plebánosnak, honnnn előbb Maros-Vásárhelyre, aztán Kolozsvárra, végre Borbándra ment. Az erdélyi róm. hath. papok közül egyik sem volt az irodalomnak olyan szorgalmas munkása, mint Veszely. Mi nem csak tudós munkatársunkat, hanem egykori igen derék igazgató-tanárunkat is veszitettük el benne. Midőn első izben kértük volt fel a közreműködésre, (arra kértük volt fel, hogy egy papai encyclikát, mely az örményekről szólott, forditsa le lapunk számára latinból) a többek közt ezeket irta nekünk: „Fordul az idő! Évekkel ezelőtt én adtam Önnek feladatokat és Ön azokat kitünően fejtette meg; most Ön ad nekem feladatot, vajjon képes leszek-e e feladatot úgy megfejteni, hogy az várakozását teljesen kielégitse?...“ Elköltözött felvilágosodott lélek, ime czélt értéi e földön! mert bölcseségre tanitottál, hogy mi is képesek legyünk másokat tanitani s igy nemes törekvésed sírhalmod felemelkedése után is boldogitja e hont, mely áldást mond reád, ki hiven betöltve szent hivatásodat, nyugszol anyai kebelén! Szerk.

Innen datalodik adósságcsinálása, mely mint a lavina, nöttön-nött, s mely őt végre is az uzsorások körmei közé hajtotta s az anyagi tönk szélére sodorta. Ennek esett áldozatául kolozsvári fényes plebánosi állása.

Jellemző, hogy midőn Kolozsvártt úgynevezett „hitelvesztett“ lett s hitelezői egymásután ostromolták s zaklatták, s e miatt a szentszéknél is pere folyt: e kritikus körülmények között sem vesztette el lelki erejét és nyugalmát, szivósan kitartott, söt akkor — kivételképen — a nagyböjti cyclus alatt hetenkint kétszer, magyarul és németül prédikácziot tartott s az akkori gyulafehérvári lapban a kolozsvári pleb. templom harangjainak összhangjairól értekezést irt; ezt olvasván néhai Fogarasy püspök — úgy mondják — boszankodásában roszul lett s azt mondta volna: „Ez a Veszely borzasztó hidegvérü ember; én éjjel-nappal azon töprenkedem, hogyan tudnók öt bajából kisegiteni s ő azalatt a toronyba jár — harangokat stimmolni.

A forradalom után fogságot szenvedett s „in effigie“ fel is akasztották. Érdemeit s jelességeit erdélymegyei paptársai azzal méltányolták, hogy az 1870—71-iki autonomiai congressusra őt vállasztották meg képviselöjüknek.

Avatottabb tollra bizom, hogy elhunyt jelesünk irodalmi érdemeit méltassa; én ezen néhány sorban kifejezést akartam adni kedves emlékü volt derék fönököm iránt tartozó hálámnak s kegyeletemnek; kinek áldott személyét haló poraiban is tisztelni meg nem szünök.

Ave pia anima!

— ó.

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei.

Irta: dr. **Temesváry János** állami főgymnasiumi tanár. Szamosujvárt, 1896. Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

A „Turul“, a magyar heraldikai és genealogiai társaság szakközlönyének folyó évi harmadik füzetében a következő, fölötte kedvező birálatot olvastuk dr. **Temesváry János**, munkatársunknak először folyóiratunk hasábjain megjelent czímertani művéről:

Nagy szorgalommal összeállitott könyvben gyüjtötte össze dr. Temesváry János a hazai örmény nemes családokra vonatkozó adatokat, újabb oldalról világítva meg ezáltal a hazában letelepedett örménység történetét. Mert történeti szempontból sem érdektelen látni azt, hogy az örmény nemzetnek az a kis töredéke, mely 1672-ben I. Apafi Mihály meghivása folytán a magyar hazában talált hosszú vándorlásai után pihenésre és nyugodtabb tevékenységre alkalmas helyet, mily gyorsan azonosította magát a hazai intézményekkel és szokásokkal.

A legrégibb örmény nemes Pattantyus-Ábrahám Jakab volt, ki Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől 1680. decz. 13-án kapta a nemességet. Utána következnek Lászlóffi Izsák 1712, Dániel Tódor, Jeremiás és Pál 1725. stb.

A bevezetésben Temesváry dr. a magyarországi örmények nemességére vonatkozó leglényegesebb kérdéseket érinti röviden. Fölemlíti, hogy a magyar-örmény nemes családok legnagyobb része nem u. n. donationalis, azaz birtokos, hanem armalista, azaz czímeres, s hogy legnagyobb részük „a sallangot szerető s czímkorságban szenvedő“ XVIII. században szerezte nemesi rangját. E czélból különösen a minden oldalról ellenségtől fenyegetett dicső emlékü Mária Terézia korában, midőn vármegyék és városok testületileg, egyes gazdagabbak pedig külön is bőséges segélylyel járultak a nyomasztó hét éves háború terheinek viseléséhez, szivesen felajánlák a kincstár részére 1000—2000 forintjokat, csakhogy a polgári osztályból kiragadtassanak. Érdekes adat az is, melyet dr. Temesváry a szamosújvári városi levéltárban őrzött eredeti kézirat alapján említ föl arra nézve, hogy Mária Terézia a magyar-örmény családok részéről megnemesíttetésük fejében felajánlott összeget nem mindig forditotta hadi czélokra, hanem egyes esetekben azt egyházi vagy közczélokra a magyar-örmény városoknak nagylelküen vissza is adta. Igy tett például a Csiky Emánuel és Péter, Kövér János és Kajetán, Lengyel Lukács és András részéről nemesi rangra emeltetésükért befizetett 6066 frt 30 kr. összeggel is, hogy ez az akkor épen épitkezés alatt álló szamosújvári főtéri örmény templom költségeinek fedezésére fordíttassék.

Temesváry dr.-t a magyar-örmény nemes családok czímeres leveleinek összegyüjtésére és kiadására különösen az a körülmény késztette, hogy úgy Siebmacher, mint Nagy Iván nagy müveiben „a magyar-örmény nemes családaink nemességének tárgyalása s czímereiknek leirása a legmostohább elbánásban részesült.“ Az ő szorgalmas kutatásai révén most már úgyszólván teljes gyüjteményét birjuk a magyar-örmény nemes családokra vonatkozó adatoknak. Munkájában 56 czímerlevelet közöl, 50 czímerrajzzal. Először e mü sorolja fel a Bocsánczi, Bogdánfi, Capdebó, Csiky Emánuel, Csomák, Seprösi Czárán, Apanagyfalusi Gajzágó, Gorovei, Gyertyánfi, Gertenyesti Hollósy, Marosvásárhelyi Issekutz, Talpasi Kabdebó, Lompérdi Korbuly, Kövér, Lászlóffi, Lázár, Lázár-Lázár, Lengyel, Kisterpesti Markovics, Mártonfi, Pattantyus, Petraskó és Török családokat és czímereit. E mellett szakavatottsággal helyre igazítja a czímerleirásokba becsúszott hibákat is, így pl. a Dániel, Gáspár, Gorove, Issekutz, Karácsonyi, Kövér, Lukács és Novák családok czímereinél. Még a dr. Illésy és Pettkó által kiadott „királyi könyvek“-nél is bővebb, a mely különben annyira becses müből pl. hiányzanak a Gorovei és Gáspár családok.

Temesváry dr., mint az örmény nyelvben jártas, megmagyarázza az armálisokban előforduló örmény vezeték- és keresztneveket; így a többi között megfejtve találjuk e neveket: Chászchátun (Pulcheria), Güláb (Róza), Harapszime (Rebeka), Huvász (Klára), Khámál (Szende), Mánuság (Viola), Sákhár (Czukros), Oxendius (Sándor). A czímerek leírását szerző a legnagyobb heraldikai pontossággal végezte; a rajzok is nagyobbrészt csinosak s a reproductioval is meg lehetünk elégedve. Ezek a czímerek, melyek közül a Gyertyánfi, Pátrubán és Szentpétery családokéi u. n. beszélő czímerek, igen sok érdekes dolgot foglalnak magukban; így pl. két czímerben, a Vikol és Zakariás-családéban a Nóé bárkája fordul elő, mindenesetre vonatkozással Mózesnek arra az elbeszélésére (I. könyv. 8. fej. 4. vers), mely szerint a bárka megállapodék Örményország földjén.

A magyar hazába jutott örmény néptöredék története még mindig nincs meg írva. Az, a ki e kérdéssel foglalkozni fog, a Temesváry könyvének igen jó hasznát fogja venni. A magyar-örmény nemes családok nemzedékei pedig örülhetnek, hogy a nemességükre vonatkozó adatokat ily megbízható műben együtt találhatják.

Dr. E. L.

Kisebb közlemények.

Keleti keresztények felszabaditása. Nem a legelső eset, hogy Svájcz nemzetközi ügyben kezdeményezésre sikeresen vállalkozik. 1825. és 1827. közt Svájczból nemzetközi mozgalom indult ki Görögország felszabaditására a török hatalom alól. Nemrég az áldásos vöröskereszt intézményét hozta javaslatba Svájcz, és inditványát a sebesülteknek a csatatéren való biztonsága iránt az egész művelt világ elfogadta. Most egy harmadik nemzetközi initiativa indul ki a polgári szabadság kiváló otthonából, Svájczból. Lausanneban bizottság alakult a végett, hogy a szultán által kiirtásra szánt örmények védelmére és segitségére az egész világon csatlakozásra hivja fel és gyüjtse össze az emberségesen érző embereket. Eddig 100.000 tagja van a szövetkezetnek.

Alapkőletételi ünnepély Szamosújvártt. A szamosújvári magy. kir állami főgymnasium alapkővét 1896. okt. 29-én tettük le. A tanári testület képviselői 9 órakor kimentek a vasúthoz, hogy az oktatásügyi kormány képviselőjét fogadják. Egyenesen a piaczi plebániai templomba vezették. A segédletes misét, mit Papp Tivadar mondott, „Veni sancte"-vel kezdették. Mise alatt a tanuló ifjúság énekkara énekelt. A templomban sokan voltak: ott voltak a hivatalos testületek is. A templomból egyenesen a gymnasium új épületéhez mentünk, a tanuló ifjúság sorban vonult ki. Ott volt az egész város. Az épület igen csinosan volt feldiszítve: nemzeti lobogó és virágkoszorú volt bőven. Elől, a főbejáró mellett jobbról szőnyeggel bevont lépcsőzetes emelvény volt, melyen a kormány képviselője, a polgármester, országgyűlési képviselőnk, a szónok és a tanári kar foglalt helyet. Midőn a nagy néptömeg is már elhelyezkedett, a polgármester: Placsintár Dávid a kormány képviselőjét: Kuncz Elek kir. tanácsos, tankerületi főigazgatót üdvözölte, mire a főigazgató válaszolt — szépen. Ezután a főgymnasiumi énekkar a „Szózat"-ot énekelte. Most a szónok: Szongott Kristóf tanár az ünnepi asztalhoz közeledett és szólott előbb a nagyratermett gyermek szülőiről, azután egypár szót intézett a tanuló ifjúsághoz is (lásd e beszédet jelen füzetünk élén.) Beszéd után Feczkó János tanár előbb felolvasta az oklevelet, azután aláirták azt az ezüst tollal, végre elhelyezték az alapkőbe. Az alapkő mellett állott két díszkőmíves: Reményik Károly vállalkozó és Debreczeni Árpád mérnök... Erre a kalapácsütések következtek. Gyönyörködtünk a hazafias, tartalmas, szép emlékmondatokban. A párját ritkító, népes ünnepélyt a Hymnus eléneklése zárta be. Az idő igen kedvezett: diktálni nem lehetett volna jobb időt. Egy órakor a vigadóba gyültünk össze a város által rendezett társas ebédre. Ebéd alatt igen szép felköszöntőket hallottunk: a polgármester a Királyért üritett poharat, dr. Molnár Antal a magyar kormányért, Kuncz Elek Szamosújvár városáért, Gajzágó Ferencz a vallás- és közoktatásügyi miniszterért, Gopcsa Joachim gr. Csáki Albinért, Tódorfi Lukács br. Eötvös Lorandért, Dömötör János Szamosújvár polgármestereért, Szongott Kristóf Szabó János püspökért, Vajna Károly Kuncz Elekért, Esztegár Gergely dr. Molnár Antalért, Feczkó János azon bizottságért, mely a gymnasium érdekében Budapesten járt; Novák Gerő Alpár, Reményik, Andrási és Debreczeni mérnökökért, Finta Ferencz dr. Mártonfi Lajosért, dr. Molnár Antal a honvédhuszár tisztikarért, Ábrahám Zachar a tanárokért, Gopcsa Joachim Gajzágó Ferenczért (Az erre következett időközben felolvasták gr. Csáki Albin levelét, Alpár Ignácz és dr. Gopcsa László táviratát.) Duha Antal egypár eszméért, Gopcsa Joachim a különböző egyházak képviselőiért, Andrási a tanárokért és Kovács Ákos a szamosújvári vallásos társadalomért. A négy órai vonattal Kuncz Elek és Molnár Antal elutaztak: többen kikisértük; a többiek, kik fenn maradtak, együtt tartották a társaságot — még tovább is...

Irodalom és művészet.

Aachen örmény ajkú egyetemi tanára: Árdzruni András, ki édes testvére a „Mêság" boldogult szerkesztőjének, 1894-ben utazást tett az Ararát felé. Útleirását a berlini földrajzi társaság „Reise nach Süd-Kaukásien" czím alatt adta ki. Pontos, hasznos útleirás. Iró, habár örmény, mégis nem elfogult. Igen érdekesen szól mind két Ararát geologiai szerkezetéről. Felmászott a kis Ararát csucsáig. Szakemberek mondják, hogy jelentékeny szolgálatot tett munkájával — a tudománynak.

Az örmény nő. A franczia nyelven megjelenő „La revue féministe“ czímű folyóiratban Sáh-Zátáján nevű örmény igen érdekes tanulmányt irt az örmény nőről. A „Nor-Tár“ (Uj-korszak) czímű Tiflisben megjelenő örmény képes heti lap 1895. évfolyamának 224., 225. és 226 számaiban közölte ezt a tanulmányt örmény forditásban. Czikkiró új világitásban tünteti fel ezen kérdést.

Mi újság az örmény világban?

Örményország autonomiája. A „Magyarország“ november 5-iki kelettel Brüssel-ből a következő figyelemre méltó tudósítást közli: Bécsi diplomácziai körökből érkezett ide azon alaposnak látszó hír, hogy a nagyhatalmak Örményország autonomiáját tervezik a szultán névleges szuverénitása alatt, — de európai ellenőrzés és a nagyhatalmak garancziája mellett! A hatalmak legnagyobb része állítólag helyesli a tervet.

Tömeges emigráczió. A politikai napilapok keleti tudósításai szerint a vagyonosabb örmények most már tömegesen hagyják el a török fővárost és többnyire külföldre költöznek. Több kiváló örmény bankház Konstantinápolyban liquidál, s a bankczéget átteszi Londonba és Párizsba. *) A mint irják, komolyan lehet attól tartani, hogy a mohamedánok fanatizmusa folytán általános fölkelés fog következni, a mely iszonyú vérengzéssel végződik. A szofták és ulemák naponta fenyegető leveleket küldenek a nagy követeknek, — a törökök mindenütt fegyverkeznek, — minden egyes ház, melynek mohamedán lakója van, hasonlit egy fagyvertárhoz, s teli van fegyverekkel és lőszerekkel.

Örmény menekültek. Egy athéni távirat szerint a görög kormány félhivatalos lapja komoly figyelmeztetéssel fordul az ottani örmény emigransokhoz, miszerint Göröghonban, melyek vendégszeretetét a menekültek élvezik, békességben éljenek; mivelhogy Görögországnak nem szabad más államok ellen irányuló forradalmi összeesküvés fészkének lenni.

A kivándorlók Bulgáriában. Rustsuk, bulgáriai város prefektusa jelentést tett a bolgár kormányhoz, hogy oda több, mint ötezer örmény menekült érkezett, a kiknek élelmezéséről a város nem bir a szükséghez képest gondoskodni, — ennélfogva kérte, hogy a kormány adjon utasitást a további teendők iránt

---

*) Nem állana-e a keresztény Magyarország és székesfővárosa érdekében odahatni: hogy Párizs, London és Bécs helyet (vagy legalább mellett) Budapestre is telepedjenek le többen a vagyonos örmény tőkepénzesek, nagykereskedők és bankárok közül, — a kik egykoron hivatott úttörői lehetnek a magyar kereskedelemnek — Kisázsiában?! **Szerk.**

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.